



Юрїй ГРИЦЕВИЧ
ДІАЛЕКТНИЙ КОМПОНЕНТ У ФОЛЬКЛОРНИХ
ТЕКСТАХ ІЗ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ

Юрїй ГРИЦЕВИЧ

Юрїй ГРИЦЕВИЧ

ДІАЛЕКТНИЙ КОМПОНЕНТ У ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТАХ ІЗ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ



Волинський національний університет імені Лесі Українки
Західнополіський ономастико-діалектологічний центр

Юрій ГРИЦЕВИЧ

**ДІАЛЕКТНИЙ КОМПОНЕНТ
У ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТАХ
ІЗ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ**

Монографія

Луцьк
Вежа-Друк
2022

УДК 811.161.2'28:398(477.81/.82=161.2)

Г 85

Рекомендовано до друку вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 8 від 28 червня 2022 р.)

Рецензенти:

Костусяк Н. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Совтис Н. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови імені проф. К. Ф. Шульжука Рівненського державного гуманітарного університету.

Грицевич Ю.

Г 85 Діалектний компонент у фольклорних текстах із Західного Полісся : монографія / Юрій Грицевич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2022. – 192 с.

ISBN 978-966-940-416-9

У монографії на матеріалі значного масиву текстів із погляду вияву в них говіркових рис на фонетичному й словозмінному рівнях критично переосмислено постулат про наддіалектний характер мови фольклору, що дало змогу в підсумку переконливо констатувати виразну органічну кореляцію народнопоетичного і розмовного стилів народного мовлення (безумовно, якщо фіксація фольклорного фактажу передбачала послідовне збереження говіркових рис на всіх мовних рівнях). Установлено, що мова аналізованих фольклорних текстів виразно віддзеркалює фонетичні та словозмінні риси, притаманні західнополіському діалекту української мови. У результаті комплексного аналізу різних збірників зроблено обґрунтований висновок про безсумнівний евристичний потенціал фольклорних текстів як діалектографічних джерел.

Для філологів, викладачів ЗВО, вчителів-словесників, фольклористів і всіх шанувальників народної творчості.

УДК 811.161.2'28:398(477.81/.82=161.2)

© Юрій Грицевич, 2022

© Олена Лівіцька (фото обкладинки), 2022

ISBN 978-966-940-416-9

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ НАЗВ ДЖЕРЕЛ	4
ПЕРЕДМОВА	11
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ФОЛЬКЛОРНОГО ТЕКСТУ У ЗВ'ЯЗКУ З МІСЦЕВИМ ДІАЛЕКТОМ	15
1.1. Мова фольклору та діалектна мова як лінгвістична проблема	15
1.2. Дослідження фольклорного тексту як діалектографічного матеріалу в українському мовознавстві	26
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	33
РОЗДІЛ 2. ЗВ'ЯЗОК ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТІВ ІЗ ГОВІРКАМИ НА ФОНЕТИЧНОМУ РІВНІ	34
2.1. Вокалізм	34
2.2. Консонантизм	78
2.3. Комбінаторні звукові зміни	91
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	109
РОЗДІЛ 3. СПІВВІДНОШЕННЯ ТЕКСТІВ ФОЛЬКЛОРУ ТА ГОВІРОК НА МОРФОЛОГІЧНОМУ РІВНІ	111
3.1. Словозміна іменників	111
3.2. Словозміна прикметників	136
3.3. Формотворення займенників	143
3.4. Формотворення дієслів	156
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	165
ВИСНОВКИ	167
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	173

Перелік умовних скорочень назв джерел

1. **АУМ** – Атлас української мови : у 3 т. / ред. кол. : І. Г. Матвіяс, Я. В. Закревська та ін. Київ : Наукова думка, 1988. Т. 2 : Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. 407 к.
2. **Б** – Булгаковській Д. Г. Пинчуки. Етнографічеській зборникъ. Пѣсни, загадки, пословицы, обряды, примѣты, предразсудки, повѣрья, суевѣрья и местный словарь. Санктъ-Петербургъ, 1890. Т. XIII. Вып. 3. 202 с.
3. **БШ** – Ігнатюк І. Народніі пильні з Подляшшя. Балади й гісторичніі пильні. Лаймен, 1984. 36 с.
4. **ВВ** – Ворокомлівське весілля у запису Лукаша Назарчука. Луцьк, 2006. 68 с.
5. **ВОР** – Весільні обряди Рівненщини. Фольклорно-етнографічні записи XIX – поч. XX ст. Рівне : Волинські обереги, 2004. 140 с.
6. **ВП** – Ігнатюк І. Обрядовіі пильні з Подляшшя. Весільніі пильні. Люблін, 1982. 170 с.
7. **ВС** – Клімчук Ф. Традыцыйнае вяселле вѣскі Сіманавічы [Електронний ресурс]. URL: <http://zagorodde.na.by/folk.html>
8. **ВСХ** – Аркушин Г. Л. «Всього на світи хватає...» (фольклор, звичаї та обряди Західного Полісся у діалектологічних записах) : вибране. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 212 с.
9. **Г-1** – Гунчик І. Із окаянально-обрядового фольклору Західного Полісся. Лікувальнo-профілактична сфера. *Вісник Львівського університету. Серія : Філологічна*. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2003. Вип. 31. С. 292–312.
10. **Г-2** – Гунчик І. В. Тео- й агіонімічні персонажі у структурі західнополіських окаянально-обрядових текстів від вроків. *Treści i mechanizmu przenikania kultur na pograniczu polsko-ukraińskim*. Рукі : WSUPIZ, 2003. S. 147–165.
11. **ГБ** – Аркушин Г. Л. Голоси з Берестейщини (Тексти). Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2012. 536 с.
12. **ГВП** – Аркушин Г. Голоси з Волинського Полісся (Тексти). Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2010. 542 с.
13. **ГП** – Аркушин Г. Голоси з Підляшшя : тексти. Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського державного університету імені Лесі Українки, 2007. 534 с.

14. **ГФЗ** – Галайчук В. Фольклорні записи з Полісся. *Вісник Львівського університету. Серія : Філологічна*. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2003. Вип. 31. 247–291.
15. **ЕСП-2** – Етнокультурна спадщина Рівненського Полісся. Рівне : Перспектива, 2002. Вип. II. 120 с.
16. **ЕСП-3** – Етнокультурна спадщина Рівненського Полісся. Рівне : Перспектива, 2003. Вип. III. 136 с.
17. **ЕСП-4** – Етнокультурна спадщина Рівненського Полісся / Упорядкування В. П. Ковальчука. Рівне, 2003. Вип. IV. 256 с.
18. **ЕСП-5** – Етнокультурна спадщина Полісся / Упорядкування В. П. Ковальчука. Рівне : Перспектива, 2004. Вип. V. 256 с.
19. **ЕСП-6** – Етнокультурна спадщина Полісся / Упорядкування В. П. Ковальчука. Рівне : Перспектива, 2005. Вип. VI. 200 с.
20. **ЕСП-7** – Етнокультурна спадщина Полісся / Упорядкування В. П. Ковальчука. Рівне : ВАТ «Рівненська друкарня», 2008. Вип. VII. 304 с.
21. **ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.
22. **ЕЧ-1** – Етнокультура Волинського Полісся і Чорнобильська трагедія. Рівне, 1996. Вип. 1. 255 с.
23. **ЕЧ-2** – Етнокультура Волинського Полісся і Чорнобильська трагедія. Рівне, 1997. Вип. II. 340 с.
24. **ЕЧ-3** – Етнокультура Волинського Полісся і Чорнобильська трагедія. Рівне, 1998. Вип. III (Зарічненський район Рівненської області). 319 с.
25. **З** – Губарэвіч Д. С. Загадкі з вёсак Вулька Сіманаўская і Сіманавічы Драгічынскага раёна. *Беларуская дыялекталогія. Матэрыялы і даследаванні*. Мінск : Беларуская навука, 2014. Вып. 3. С. 169–172.
26. **ЗП-1** – Західне Полісся : історія та культура. Науковий збірник. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 30-річчю Сарненського історико-етнографічного музею, м. Сарни, 3–4 грудня 2004 року. Рівне, 2004. Вип. I. 273 с.
27. **ЗП-2** – Західне Полісся : історія та культура. Науковий збірник. Матеріали краєзнавчої конференції, присвяченої 60-літтю утворення Зарічненського району та 20-літтю аварії на ЧАЕС. Рівне, 2006. Вип. II. 304 с.

28. **ЗП-3** – Західне Полісся : історія та культура. Науковий збірник. Матеріали краєзнавчих конференцій, присвячених 35-річчю Сарненського історико-етнографічного музею та 100-річчю від дня народження письменника Б. Шведа / Редактор-упорядник Алла Українець. Рівне, 2009. Вип. III. 160 с.
29. **ІФУМ** – Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. Харків : Акта, 2002. 1054 с.
30. **К** – Кондратович О. П. Весілля на Поліссі. Народні звичаї та обряди. Луцьк : Надстир'я, 1996. 111 с.
31. **ККП** – Кондратович О. П. Калиновий квіт Полісся : народні пісні. Луцьк : Надстир'я, 1994. 226 с.
32. **КП** – Ігнатюк І. Народні пісні з Подляшшя. Кавалірські пісні. Лаймен, 1984. 54 с.
33. **КТ** – Котилася торба з високого горба : дитячий фольклор із Північного Підляшшя / зап. і опрац. Анна Артем'юк. Більськ на Підляшші, 2011. 136 с.
34. **ЛП** – Ігнатюк І. Народні пісні з Подляшшя. Любовні пісні. Лаймен, 1985. 69 с.
35. **ЛУ-9** – Українка Леся. Зібрання творів : у 12-ти т. Київ : Наукова думка, 1977. Т. 9. : Записи народної творчості. Пісні, записані з голосу Лесі Українки. 429 с.
36. **МДН** – Мелодії древнього Нобеля / Записи, транскрипція і впорядкування Р. В. Цапун. Рівне : Перспектива, 2003. 128 с.
37. **НБН** – Над Бугом і Нарвою : український часопис Підляшшя. Більськ-Підляський : Союз українців Підляшшя. 1991–2018.
38. **НЗ** – Назарчук Л. І слово – то є Бог. Замовляння. Луцьк, 2004. 30 с.
39. **НМ** – Ковальчук В. П. Народна музика Рівненського Полісся : Обрядові пісні. 2-е вид. Рівне : НУВГП, 2009. 188 с.
40. **НМР** – Народна музика північної Рокитнівщини / Упоряд. Ю. П. Рибак, Л. Д. Гапон. Львів : Сполом, 2002. 108 с.
41. **НОТ** – Семенюк Л. Народна обрядова творчість Шацького поозер'я : монографія. Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, 2012. 200 с.
42. **НПВ** – Цехмістрюк Ю. Народні пісні Волині : Фонографічні записи 1936–1937 років / заг. ред. Б. Луканюка. Львів ; Рівне, 2006. 480 с.
43. **НПП** – Ігнатюк І. Народні пісні з Підляшшя. Люблін, 1983. 37 с.

44. **НППН** – Кравчук Н. В. На Підляшші – пісні наші (проблеми регіональної специфіки та національної ідентичності) : монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2012. 280 с.
45. **НПР** – Народні пісні Рівненщини : Фонографічний збірник / Редактор-упорядник Надія Супрун-Яремко. Рівне, 2013. 460 с.
46. **П** – Клімчук Ф. «А в нашого свата... (прыпывки з вёскі Сіманавічы Брэсцкай вобласці)». *Діалектологічні студії. 3*: Збірник пам'яті Я. Закревської. Львів : Інститут українознавства імені І. Крип'якевича, 2003. С. 494–516.
47. **ПВ** – Ігнатюк І. Подляські веснянки. Люблін, 1982. 62 с.
48. **ПВП** – Пісні Волині й Полісся : хрестоматія / Упоряд. О. І. Коменда. Луцьк, 2015. 214 с.
49. **ПД-1** – Поліська дома. Фольклорно-діалектологічний збірник / Упоряд. В. Давидюка і Г. Аркушина. Луцьк, 1991. Вип. 1. 188 с.
50. **ПД-2** – Поліська дома: Вип. 2 : Весна / Зібрав, упорядкував та прокоментував Віктор Давидюк. Рівне : Волинські обереги, 2003. 176 с.
51. **ПД-3** – Поліська дома / Зібрав, упорядкував і прокоментував Віктор Давидюк. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2008. Вип. III : Літо. 404 с.
52. **ПДК** – Шепелевич В. В. Песни деревни Ковнятин Пинского района. Пинск : Паляшук, 2014. 160 с.
53. **ПЗ** – Полесские заговоры (в записях 1970 – 1990 гг.) / Сост., подготовка текстов и коммент. Т. А. Агапкиной, Е. Е. Левкиевской, А. Л. Топоркова. Москва : Индрик, 2003. 752 с.
54. **ПЗВ** – Пісні з Волині / упоряд. О. Ф. Ошуркевич. Київ : Музична Україна, 1970. 332 с.
55. **ПЗМ** – Мойсієнко В. Поліські замовляння. *Древляни* : збірник статей і матеріалів з історії та культури Поліського краю. Львів, 1996. Вип. 1. С. 121–165.
56. **ПЗН** – Під зорями новорічними : традиційні щедрівки, рядження / фольк.-етнограф. записи О. Ошуркевича. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2009. 100 с.
57. **ПЗТ** – Українка Леся. Повне академічне зібрання творів : у 14 т. Т. 9. Записи народної творчості. Пісні, записані з голосу Лесі Українки / ред. С. Романов; передм. Ю. Громик та ін.; упоряд., комент. Ю. Громик, Т. Данилюк-Терещук, Л. Семенюк, І. Щукіна.

Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. 848 с.

58. **ПК** – Пісні з Колодязна. Фольклорний збірник / Записи, упоряд. і прим. О. Ошуркевича. Луцьк : Надстир'я, 1998. 152 с.

59. **ПЛК** – Пісні Лесиного краю : записи укр. нар. пісень у місцях перебування Лесі Українки на Волині / записав О. Ф. Ошуркевич ; нотація мелодій М. В. Мишанича. 1985. 682 с.

60. **ППЗ** – Ігнатюк І. Прислов'я, приказкі і загадки. 19 с.

61. **ППС** – Клімчук Ф. Прыказкі і прымаўкі з вёскі Сіманавічы Драгічынскага раёна. *Беларуская дыялекталогія. Матэрыялы і даследаванні*. Мінск : Беларуская навука, 2014. Вып. 3. С. 157–168.

62. **ПСП** – Пісні села Погоріловка / Записи, транскрипція і впорядкування Т. В. Гнатюк. Рівне, 2003. 130 с.

63. **ПТО** – Денисюк І. О. Пісні з-над берегів Турського озера : пісні і коментарі. Луцьк : Надстир'я, 2004. 256 с.

64. **ПФ-1** – Раговіч У. І. Песенны фальклор Палесся. Мінск : Чатыры чвэрці, 2001. Т. 1. Песні святочнага календара. 527 с.

65. **ПФ-2** – Раговіч У. І. Песенны фальклор Палесся. Мінск : Чатыры чвэрці, 2002. Т. 2. Вяселле. 592 с.

66. **РПШ** – Ігнатюк І. Народні пісьні з Подляшшя. Родинно-побутові пісьні. Лаймен, 1985. 64 с.

67. **СБФ** – Славянський и балканський фольклор: Генезис. Архаїка. Традиції. Москва : Наука, 1978. 268 с.

68. **СБФ-84** – Славянський и балканський фольклор: Генезис. Архаїка. Традиції. Етногенетическая общность и типологические параллели. Москва : Наука, 1984. 287 с.

69. **СБФ-86** – Славянський и балканський фольклор: Духовная культура Полесья на общеславянском фоне. Москва : Наука, 1986. 288 с.

70. **СБФ-95** – Славянський и балканський фольклор: Етнолінгвістическое изучение Полесья. Москва : Индрик, 1995. 400 с.

71. **СДЗ** – Аркушин Г. Сказав, як два зв'язав : Народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині. Люблін ; Луцьк : Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 2003. 177 с.

72. **СЗГ** – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок. А–Я. Вид. 2-ге переробл., випр. і доп. Луцьк, 2016. XXIV + 648 с.

73. **СУМ** – Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

74. **ТПУ** – Традиційні пісні українців Північного Підляшшя / упорядкув., вступ. ст. і нотні транскрипції Л. Лукашенко. Львів : Камула, 2006. 308 с.
75. **УЗ** – Українські звичаї: Народини. Коса ж моя... / О. П. Кондратович. Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2007. 240 с.
76. **ФЗ** – Фольклористичні зошити / НАН України, Полісько-Волинський народознавчий центр ; ред. В. Давидюк. 2005. Вип. 8. 222 с.
77. **ФЗП-1** – Ігнатюк І. Фольклорні записи з Підляшшя. Люблін, 2003. 77 с.
78. **ФЗП-2** – Ігнатюк І. Фольклорні записи з Підляшшя. Люблін, 2005. 76 с.
79. **ФМБП** – Клімчук Ф. Фольклорні матеріали з-під Біловезької пущі. *Вісник Львівського університету. Серія : Філологічна*. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2003. Вип. 31. С. 313–354.
80. **Н** – Чы я в лузі не каліна : pieśni białoruskiej wsi Husaki. Muzeum Małej Ojczyzny w Studziwodach, 2013. 20 с. + CD.
81. **К-36** – Kolberg O. Dzieła wszystkie. Kraków ; Warszawa, 1964. Т. 36 : Wolyń. 450 s.
82. **LO** – Oleszczuk A. Ludowe obrzędy weselne na Podlasiu. Lublin : Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 1951. 208 с.
83. **P-1** – Podlasie / Janina Szymańska ; redakcja naukowa Ludwik Bielawski. Warszawa : Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 2016. Cz. 1. Pieśni i obrzędy doroczne. 431 s.
84. **PP** – Kondarewicz J. Pieśni Polesia : na Ziemi Lubuskiej w świetle zbiorów własnych. Lublin ; Brześć : Fundacja Pomocy Szkołom Polskim na Wschodzie im. Tadeusza Goniewicza, 2011. 132 s.
85. **PZB** – Pieśni Ziemi Bielskiej : gmina Orla / zebrał i oprac. Stefan Kopa. Bielsk Podlaski : Stowarzyszenie Muzeum Małej Ojczyzny w Studziwodach, 2006. 223 s.
86. **RP** – Ruś Podlaska : Podlasie w opisach romantyków / Wyboru dokonał i oprac. J. Hawryluk. Bielsk Podlaski, 1995. 148 s.
87. **SZ** – Stachwiuk V. Siva zozula. Biłostuok, 2006. 183 s.
88. **ŚP** – Śpiewnik podlaski. I / pod red. Doroteusza Fionika. Białystok : Związek Białoruski w Rzeczypospolitej Polskiej, 1998. 154 s.
89. **Z-2** – Repertuar zespołów folklorystycznych Białostoczczyzny. Białystok : Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury w Białymstoku, 1994. Zesz. 2. 116 s.

90. **Z-3** – Repertuar zespołów folklorystycznych Białostoczczyzny. Folklorystyczny Zespół Śpiewaczy Tyniewiczanki z Tyniewicz. Białystok : Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury w Białymstoku, 1995. Zesz. 3. 128 s.

91. **Z-4** – Repertuar zespołów folklorystycznych Białostoczczyzny. Zespół Śpiewaczy Orzeszki / zapis pieśni, transkrypcja, kopiowanie nut, zapis i systematyzacja tekstów, układ pieśni, wstęp i korekta Stefan Kopa. Białystok : Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury w Białymstoku, 2003. Zesz. 4. 161 s.

ПЕРЕДМОВА

Сучасний розвиток української діалектології вимагає перегляду засад вивчення структурних рівнів говірок. Насамперед це стосується вибору джерел діалектографічного матеріалу, апробації нових методологічних принципів лінгвістичної інтерпретації говіркових елементів. У новітніх працях вектор наукового пошуку спрямовано на докладний аналіз явищ фонетичного, граматичного та лексичного рівнів крізь призму записів зв'язного мовлення діалектоносіїв. Координація дескриптивних лінгвістичних студій у плані широкого залучення діалектних текстів засвідчує перехід до нової наукової парадигми – текстоцентризму. Діалектний текст тлумачать як мовний простір, що відображає реальне співвідношення елементів говіркової структури в їхніх синтагматичних зв'язках (П. Ю. Гриценко, М. С. Делюсто), живе діалектне мовлення, породжене дією одиничного мовленнєвого акту (Н. О. Руснак), фрагмент говіркового мовлення носія діалекту, зафіксований на письмі чи аудіо-, відеоносіях, спонтанно творений, цілісний, тематично окреслений (І. Р. Романина).

Мова фольклору, безперечно, – одне з джерел формування нової літературної мови. Однак фахово записані та відповідально впорядковані тексти фольклору, у яких зафіксовано мовний автентизм виконавців народних творів зі збереженням усіх діалектних особливостей, акумулюють різноманітну за обсягом та якістю інформацію про релевантні риси місцевих говірок. Незважаючи на те, що такі усні за своєю природою та формою мовленнєвої презентації тексти не продукують спонтанно, а відтворюють у вже готовому вигляді, фольклорні зразки глибоко закорінені в питоме говіркове оточення, матеріалізують художній (народнопоетичний) стиль діалектного мовлення.

Просторова неоднорідність мовних засобів усної народної творчості давно зацікавила науковців різних галузей, зокрема діалектологів і фольклористів, проте евристичні можливості фольклорного тексту як джерела відомостей про місцеву говірку вивчені мало, хоч і становлять одну з перспективних проблем для наукового пошуку. Більшість представників вітчизняної школи лінгвофольклористики зорієнтована на монографію С. Я. Єрмоленко «Фольклор і літературна мова» (1987), у якій дослідниця обстоює наддіалектний характер українського фольклорного мовлення. Цінні, часом інші узагальнення про зв'язок мови фольклору з діалектним

середовищем зробили Г. Л. Аркушин, І. В. Гороф'янюк, П. Ю. Грищенко, Ю. В. Громик, Н. О. Данилюк, Й. О. Дзензелівський, Р. С. Зінчук, Б. О. Коваленко, Н. С. Колесник, Д. А. Марєєв, І. Г. Матвіяс, А. М. Поповський, Р. Л. Сердега, М. М. Ткачук, Л. Д. Фроляк та ін.

В українському мовознавстві досі не реалізовано ідеї системного аналізу характеру співвідношення конкретного діалекту чи наріччя та місцевих фольклорних текстів. Наявний у розпорядженні мовознавців фольклорний матеріал, що може бути неоднорідним із погляду відтворення рис діалектної мови, актуалізує його спеціальний комплексний аналіз щодо евристичного потенціалу як джерела лінгвальної інформації. Відповідність текстів усної народної творчості критеріям філологічно точного, дослівного запису та подальшої публікації в нередагованому вигляді дозволить відкоригувати та наповнити новим змістом поширений у лінгвоукраїністиці постулат про наддіалектний характер мови фольклору.

У зв'язку з цим, а також з огляду на активізацію уваги вчених до локальних форм існування мови, з урахуванням інтенсивного розширення емпіричної бази лінгвістичних досліджень шляхом залучення регіонального фактичного матеріалу перспективно проаналізувати фольклорні тексти із Західного Полісся в їхньому співвідношенні з місцевими говірками.

Західнополіський ареал, який виявляє виразну специфіку на всіх рівнях мовної системи, представлено багатьма фольклорними збірниками різного часу; упорядники таких видань здебільшого зберегли локальні явища, забезпечивши в такий спосіб евристичну цінність зафіксованих уснопоетичних творів для діалектологічних досліджень.

У пропонованій монографії з'ясовано характер зв'язку фольклорних текстів із Західного Полісся та місцевих говірок, простежено евристичну цінність уснопоетичних творів як діалектографічного матеріалу.

У ході дослідження окреслено теоретичні засади вивчення фольклорних текстів у їхніх зв'язках із місцевими говірками та систематизовано напрацювання вчених у цій галузі; визначено корпус фольклорних текстів, які віддзеркалюють лінгвальні особливості різних говіркових груп західнополіського діалекту; змодельовано на основі наявних діалектологічних праць (атласів, збірників текстів зв'язного мовлення діалектоносіїв, словників тощо) набір

релевантних рис західнополіського діалекту північного наріччя української мови та простежено їхнє відображення у фольклорних текстах; систематизовано діалектні елементи за рівнями мовної системи, а в межах кожного рівня – за походженням; простежено ступінь і характер представлення у фольклорних матеріалах різнорівневих релевантних рис західнополіського говору; зроблено висновок про зв'язок мови фольклорного тексту та місцевої говірки; з'ясовано цінність та перспективність фольклорних записів як матеріалу для вивчення особливостей народного мовлення.

Дослідження фактичного матеріалу виконано в аспекті синхронії методом лінгвістичного опису із властивими йому прийомами зовнішньої (діалектні явища певного рівня проаналізовано у зв'язку з елементами інших мовних рівнів та з позамовними явищами) та внутрішньої (для інвентаризації, диференціації та класифікації лінгвальних елементів) інтерпретацій. Для виявлення регіональної специфіки і системно-функційних закономірностей мови фольклорних текстів, а також для порівняння уснопоетичних творів та даних діалектографічних праць використано прийоми зіставного методу. Частково застосовано прийоми внутрішньої та зовнішньої реконструкції (щоб з'ясувати походження поліських діалектизмів залучено мовні елементи різної давності та матеріал споріднених мов).

В основі монографії – фольклорні (уснопоетичні) тексти, співвідносні з різними говірковими групами західнополіського діалекту, зокрема з волинськополіським, берестейським та підляським ареалами (редактори-упорядники: Г. Л. Аркушин, Ю. Гаврилук, І. В. Гунчик, В. Ф. Давидюк, І. О. Денисюк, І. Ігнатюк, Ф. Д. Клімчук, В. П. Ковальчук, О. Кольберг, Я. Кондаревич, О. П. Кондратович, Л. В. Лукашенко, В. М. Мойсієнко, О. Ф. Ошуркевич, Є. Рижик, Л. С. Семенюк, Р. В. Цапун та ін.). Крім цього, для порівняння залучено фактаж «Атласу української мови», збірників записів зв'язного мовлення поліщуків, інших діалектографічних джерел.

Уперше в українському мовознавстві системно проаналізовано співвідношення мови фольклорних текстів із Західного Полісся та місцевих говірок. Сформовано корпус локальних лінгвальних явищ і визначено ступінь та характер їхнього представлення в уснопоетичних творах. Виявлені в текстах діалектні явища систематизовано і прокоментовано за походженням, послідовно

простежено факти їхньої фіксації в інших діалектографічних матеріалах, зокрема в спонтанному побутовому мовленні поліщуків. На конкретному регіональному матеріалі критично переосмислено постулат про наддіалектний характер мови фольклору, натомість переконливо констатовано виразний органічний зв'язок художнього (народнопоетичного) і розмовного стилів діалектного мовлення (звичайно, за умови, що фіксація фольклорного фактажу передбачала послідовне збереження говіркових рис на всіх мовних рівнях). Зроблено висновок про безсумнівну евристичну цінність фольклорних текстів як діалектографічного матеріалу.

Матеріали книги розвивають і поглиблюють окремі теоретичні положення про зв'язок мови фольклору й діалектної мови, про надійність фольклорного тексту як діалектографічного джерела. Загальні відомості про характер співвідношення мови фольклору і діалектної мови доповнено конкретною інформацією про вияви цього зв'язку на матеріалі західнополіського говору північного наріччя. Випрацювані засади слугуватимуть методологічним підґрунтям для розгортання нових студій над фактажем з інших частин українського діалектного континууму.

Дібраний та опрацьований матеріал може бути використаний в узагальнювальних працях з історії української літературної мови, української діалектології, лінгвостилістики, усної народної творчості, краєзнавства, лінгвофольклористики, в практиці викладання філологічних дисциплін у вищій школі, а також у зведеному словнику поліських говорів.

У цілому вдумливий читач знайде в монографії як багатий емпіричний матеріал, так і нові імпульси для поглибленого осмислення й подальшого вивчення фольклорного тексту як джерела інформації про діалекти.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ФОЛЬКЛОРНОГО ТЕКСТУ У ЗВ'ЯЗКУ З МІСЦЕВИМ ДІАЛЕКТОМ

1.1. Мова фольклору та діалектна мова як лінгвістична проблема

Дослідження мови фольклору – одна з актуальних проблем сучасної лінгвістики. Багатоаспектний аналіз мови усної народної творчості знайшов висвітлення в наукових студіях славістів: В. М. Ляшук [132–133] (Республіка Білорусь), Я. Адамовського [207–208], Є. Бартмінського [209–213], М. Лесіва [127–129; 215], Є. Сероцюка [217–218] (Республіка Польща), Р. Шрамека [219] (Чеська Республіка), Я. Оравця [216] (Словацька Республіка) та ін. Російську лінгвістичну думку представляють три школи лінгвофольклористики (термін увів 1974 р. О. Т. Хроленко [192]) – напряму мовознавства, пов'язаного з вивченням мови усної народної творчості як із погляду внутрішньої мовної структури (частково як окремого функційного стилю літературної мови), так і в плані зв'язку мови фольклору з психологією народної творчості, з відображенням у вербалізованих формах світогляду народу [185, с. 315], а саме: курська (М. О. Бобунова [23], І. С. Климас [106], Т. М. Малихіна [134], С. П. Праведников [168–170], Т. О. Павлюченкова [178], А. С. Холтобіна [191], О. Т. Хроленко [192–197] та ін.), воронезька (Є. Б. Артеменко [10], Н. В. Беляєва [20], О. В. Волощенко [32], С. І. Доброва [82], Т. І. Мальцева [136], В. І. Собінникова [181] та ін.), петрозаводська (О. О. Калашникова [103], Л. П. Михайлова [143], О. М. Петров [160], В. А. Порошина [166], З. К. Тарланов [183] та ін.). І. К. Зайцевій [92] та Я. Оравцу [216] належать перші спроби розробки методики зіставлення говору конкретного ареалу (відповідно Воронезької області Російської Федерації та села Розбіги Синицького округу на території Словаччини) і місцевих уснопоетичних текстів. На матеріалі української усної народної словесності спеціальні дослідження підготували О. В. Барабаш-Ревак [11], Т. П. Беценко [18–19], А. І. Білоконенко [22], З. С. Василько [28], В. В. Галайчук [34], О. В. Грайворонська [38], О. В. Гриценко [59], Н. О. Данилюк [71–74], С. Я. Єрмоленко [87–88], Н. М. Журавльова [90–91], Н. В. Іовхімчук [100], Н. О. Колесник [114–116], Н. П. Маліневська [135], П. Є. Мишуренко [144], А. М. Поповський

[162–165], С. С. Савицький [177], Р. Л. Сердега [179], К. Ф. Шульжук [200] та ін.

Аналіз національного та світового мовознавчого досвіду уможливив виокремлення двох основних тенденцій розгляду питання «мова фольклору»: а) стилістичні особливості й формально-мовні ознаки мови усної народної творчості; б) діалектність / наддіалектність мови фольклору. Відкритість та дискусійність останньої теоретичної проблеми актуалізує потребу поглибленого її студіювання. «Статус мови усної поезії у межах загальнонародної мови досі не визначений, хоча фольклорний компонент органічно входить до стилістичної системи української літературної мови, найбільше взаємодіючи з діалектами й текстами художнього стилю», – резюмує Н. О. Данилюк [74, с. 87].

Свої роздуми про місце фольклору в системі народної культури висловив Б. М. Путилов: «Фольклорна традиційна культура у своєму конкретному наповненні завжди регіональна і локальна. Її природне, нормальне життя пов'язане з життям визначеного, обмеженого тими чи тими рамками колективу, включене в його діяльність, необхідне йому і реалізується в характерних для нього соціально-побутових нормах. Обумовленість фольклорної культури, її змісту, структури, функцій регіональними й локальними факторами соціоетнічного порядку не викликає сумніву» [171, с. 156–157]. Подібне положення становить основу міркувань засновника московської школи етнолінгвістики академіка М. І. Толстого, який обстоює таку позицію: «Уся народна культура діалектна. [...] Усі її явища та форми функціонують у вигляді варіантів, територіальних та внутрішньодіалектних варіантів із різним ступенем відмінності. Це знаходить своє яскраве відображення у фольклорі, в якому реально побутують численні варіанти текстів» [184, с. 20].

Діалектна і літературна мови, зауважують учені, мають функційно-стильову диференціацію. «Спостереження над мовною ситуацією в народній культурі, культурі відносно примітивній, довело, що навіть проста культура має два стилі – розмовний і поетичний. Це типова ситуація: не буває людського суспільства без поетичної творчості, без поетичного стилю» [130, с. 5].

Проблема співвідношення мови фольклору та діалектної мови в слов'янському мовознавстві давня, але остаточно не розв'язана. Більшість російських мовознавців одноставні: «Експансія діалекту в мову фольклору здійснюється різним ступенем вияву на різних

мовних рівнях та в різних фольклорних жанрах» [151, с. 423]. У лінгвоукраїністиці досі відсутнє спеціальне дослідження, у якому б на матеріалі автентичних фольклорних текстів, що не зазнали редакторського втручання, було перевірено евристичні можливості цього типу джерел лінгвальної інформації для проведення діалектологічних студій.

Із цього приводу славісти висловлюють діаметрально протилежні думки. Дослідники П. Г. Богатирьов [24–25], А. П. Євгенєва [85–86], В. І. Собінникова [181] трактують фольклор як *літературний варіант діалекту; діалект у його естетичній функції*.

На думку А. П. Євгенєвої, говір «населення, яке живе на певній території, поруч із різноманітними формами мови обов'язково включає в себе опрацьовану, «літературну» мову цього говору, яка знаходить вираження в усній народній творчості, що живе в ареалі поширення цього говору: у прозі (казці, бувальщині) – більш вільну, менш опрацьовану, в поезії – більш досконалу й обмежену традицією. Але у створенні й розробці усної творчості беруть участь всі діалекти, взаємно збагачуючи й доповнюючи один одного» [85, с. 17], звідси – «мова усної поезії – це жива мова для її творців та носіїв, а не така, що прийшла ззовні чи «спустилася зверху» й механічно засвоїлася. Діалектні риси цієї мови – це не зовнішня пізніша оболонка, а органічна невід'ємна частина уснопоетичного твору, яка пронизує всі його сторони. “Система” мови (граматична, лексична) усного твору – це “система” того говору, в ареалі поширення якого вона живе, але в той же час це у своїх визначальних рисах і система російської мови в цілому, а діалектні відмінності у ній незначні» [85, с. 339]. А. П. Євгенєва дотримувалася наукових засад системного вивчення говіркових тенденцій у мові фольклору. Грубою помилкою, на її думку, було б відривання фольклору від живомовного середовища і розгляд його як чогось особливого. Відповідно до такого принципу основу мови фольклорного тексту становить сучасний виконавцю діалект, піднятий на високий рівень художності. У монографії «Очерки по языку русской устной поэзии в записях XVII–XX вв.» А. П. Євгенєва зауважила, що мова фольклору базована на діалекті, який стає головною умовою еволюції усної народної творчості: «В мові усної поезії ми завжди спостерігаємо живий рух, відчуваємо сучасність. Це виявляється в безкінечних змінах, які охоплюють всі рівні мови усної поезії та пов'язані зі змінами говору та російської

мови в цілому» [85, с. 340]. Дослідниця не погоджується з дефініюванням «говору» тільки як побутового мовлення і тлумачить це поняття ширше – як мовленнєву діяльність представників говору в усьому розмаїтті її функцій: «Поняття “говір” охоплює не тільки побутово-розмовну мову, а й кращі зразки говору, які потрібно шукати не тільки у зв’язному мовленні, але й обов’язково в усній народній творчості» [85, с. 16].

П. Г. Богатирьов, розглядаючи діалект у двох площинах – комунікативній та естетичній функціях, – підкреслював: «В основі мови літератури лежить літературна мова, в основі мови фольклору – діалект. Мова літератури – це літературна мова в її естетичній функції, мова фольклору – це діалект у його естетичній функції. [...] Неможливо виявити специфіку мови фольклорного твору того чи того жанру, не знаючи діалекту, яким виконується цей твір, діалекту в його комунікативній функції» [25, с. 106]. Водночас дослідник застерігав, що діалектологічна емпірична база свідчить про значні відмінності між мовою фольклору та діалектом на рівні фонетики, морфології та синтаксису, а тому народнопоетичну мову не можна ототожнювати з мовою розмовно-побутовою. Зорієнтованість на теоретичні постулати відомого словацького вченого Я. Оравца, який стверджував, що народнописенна мова має свої специфічні риси, які не завжди можна пояснити лише на підставі навіть дуже детального опису діалекту в його комунікативній функції, дала змогу П. Г. Богатирьову зробити висновки: «Мова фольклору на відміну від мови в її комунікативній функції іноді має більш вузький запас мовних засобів, з іншого боку, мова пісень значно багатша, ніж розмовна мова діалекту, оскільки в мову пісень входять архаїзми, запозичені елементи з інших діалектів. Лінгвістичний запас, яким розпоряджається пісня, значно більший, ніж лінгвістичний запас розмовної мови, і творці, і виконавці фольклорного твору більш вільно використовують лінгвістичний матеріал порівняно з мовою розмовною. Дійсно, якщо рима чи ритм пісні цього потребують, то виконавець чи автор пісні може ввести форму чи слово з іншого діалекту, може ввести архаїзми» [25, с. 107–108].

В. І. Собінникова інтерпретує мову фольклору як емоційно-експресивну форму діалекту. На переконання вченої, уснопоетична мова може бути кваліфікована як діалект у його образно-естетичній функції та як художній тип діалектної мови: «Підкреслюємо, що мовний засіб, який здається специфічно фольклорним, побутує в

повсякденній діалектній мові, і що фольклор черпає з неї свої мовленнєві прийоми, посилюючи їх яскравими фарбами і перетворюючи у стабільний фольклорний засіб» [181, с. 79].

Н. О. Данилюк [71–74], С. Я. Єрмоленко [87–88], Є. Б. Артеменко [10], О. М. Веселовський [29], А. В. Десницька [76], М. А. Кумахов [122], Й. А. Оссовецький [154–157] та ін. вважають, що *мова фольклору – це наддіалектне утворення*.

У монографічному дослідженні «Фольклор і літературна мова» С. Я. Єрмоленко стверджує, що мова всіх типів фольклору великою мірою наддіалектна, розуміючи наддіалектність як інтегративну одиницю, як витоки, що об'єднують носіїв усіх діалектів [87, с. 11–12]. Розглядаючи місце фольклору серед інших форм існування національної мови, дослідниця зацентрувала увагу на наддіалектному характері мови українського фольклору: «Фольклор виконує роль каталізатора уніфікуючих, спільних тенденцій, що творять літературну мову на ґрунті народнорозмовного мовлення» [87, с. 11]. Водночас «літературна мова, співвідносячись із певною діалектною основою, розвивається на народнорозмовному наддіалектному ґрунті. Наддіалектний характер має також і мова усної поетичної творчості» [87, с. 12]. Роздуми над зазначеною проблемою, численні спостереження над мовою фольклорних текстів дали змогу авторці постулювати: «Наддіалектний характер української народнописенної мови виявляється не тільки в тому, що виразні діалектні особливості нейтралізуються або що спостерігається міграція слів з одного територіального різновиду мови в інший. Народнописенна мова прагне до тривалого збереження елементів давньої літературної мовної практики» [87, с. 13].

Подібні думки розвинула й обґрунтувала в монографії «Поетичне слово в українській народній пісні» [74] Н. О. Данилюк, яка вважає, що народнописенну мову не можна віднести до власне діалектного різновиду через низку аргументів: «Хоча тексти усної словесності й виникають на певній території, однак згодом вони поширюються, утрачаючи свою територіальну закріпленість. У народній поезії можуть співіснувати діалектні явища, властиві різним регіонам. Кількість діалектизмів у творах усної словесності порівняно невелика, вони часто виконують певні стилістичні функції. Важливо також, що діалектне та фольклорне мовлення мають різне функціональне призначення: уснорозмовне – передусім виступає засобом спілкування, народнопоетичне – підпорядковане художньо-

естетичним потребам людей. Усе це засвідчує їхній відмінний статус у системі загальнонародної мови» [74, с. 66].

У цьому контексті варто згадати думки А. М. Поповського, який уперше глибоко й усебічно дослідив мову сусідніх із наддніпрянськими і найближчими до них фольклорних зразків, подав загальну характеристику фольклорних джерел і художніх творів цього регіону, визначив їх роль у розвитку української літературно-національної мови, розглянув лексико-фразеологічні, фонетичні, морфологічні та синтаксичні особливості мови фольклору й художніх творів, які сприяли формуванню загальноукраїнської літературно-мовної норми, пор. спостереження дослідника над морфологічним рівнем текстів фольклору з Південної України ХІХ – початку ХХ ст.: «Морфологічна система мови фольклору відзначається впорядкованістю відстояних у живому народному мовленні граматичних форм. Вона в основі своїй має ті ж граматичні категорії, які притаманні й сучасній українській літературній мові. Звичайно, на формування цієї системи не могли не вплинути місцеві живомовні елементи. Проте вони нечисленні й виступають як морфологічні паралелі до основних форм» [162, с. 123]. Автор порівняв лінгвальні особливості південноукраїнської народної творчості із середньонаддніпрянським, північноукраїнським та південно-західним фольклором: «У фольклорних фіксаціях східнополіських говорів, незважаючи на їх територіальну близькість до середньонаддніпрянських, знаходимо багато своєрідних місцевих рис. <...> Ще більше відрізняється місцевими мовними особливостями від південноукраїнського фольклору південно-західний. Тут поширені старі граматичні форми, численні риси південно-західного мовлення, а також іншомовні запозичення» [162, с. 170]. Разом із середньонаддніпрянськими південноукраїнські фольклорні зразки «визначили ті нормативні тенденції, які дали міцну основу для формування української літературно-національної мови» [164, с. 61], адже «на всіх рівнях побудови фольклор давав високоякісні, добірні факти, живі, народні, відстояні у фольклорних творах. Він формувався протягом тривалого часу, пройшов всебічне мовне шліфування, удосконалення. Через те мовно-літературна норма не могла не використати таких надбань, таких багатих покладів, які є у фольклорі» [165, с. 62].

О. М. Веселовський помітив, що існує залежність між жанром та мовним втіленням творів усної народної творчості. Казки, на його

думку, звичайно оповідають діалектом; поезію, особливо високу, виконують мовою, яка своїм узагальненим характером близька до літературної форми загальнонародної мови. Як аргумент дослідник наводить слова К. Бругмана, який зауважив таку кореляцію між прозовим та пісенним фольклором і відповідним ступенем вияву діалектних рис на різних структурних мовних рівнях: мова литовських казок дуже відрізняється від пісенної, адже остання тримається високого стилю, лексика і граматики в багатьох випадках відрізняються від звичайної розмовної мови, суфікси не дають можливості говорити про характер місцевих говірок [29]. О. М. Веселовський звернув увагу на історію формування народнопоетичного койне, високого поетичного стилю, близького до літературної мови: «На великих історичних шляхах і взагалі у сприятливих умовах сусідства та взаємовпливів діалекти спілкувалися, зближувалися форми та словник, виходило щось середнє, що наближалось до літературної мови» [29, с. 359].

На думку Й. А. Оссовецького, мова фольклору – це «складне явище системного характеру, визначений континуум» [155, с. 69], де «найтісніше спаяні в органічну єдність говір з його загальноросійською основою, широкий міждіалектний фонд та специфічні факти поетичної мови» [155, с. 71], а отже, «мову фольклору не можна відривати від її підґрунтя – народних говорів, однак не можна не помічати й того, що їх відрізняє. Мова фольклору має таку систему характеристик, яка виводить її далеко за межі конкретного говору з усіма його стилями» [155, с. 70]. Й. А. Оссовецький в основу своєї концепції про наддіалектну природу текстів усної народної творчості поклав принципи традиційності, архаїчності мови фольклору, наявності в ній багатьох елементів, які вийшли з ужитку в розмовному мовленні. Сутність своєї позиції Й. А. Оссовецький сформулював так: «Кожний твір фольклору виконується тим діалектом, яким володіє виконавець, але з більшими “виходами” за межі цього діалекту» [154, с. 106]. Ці «виходи» відображено найперше на лексичному та синтаксичному рівнях, однак фонетика і морфологія теж мають свої особливості. Й. А. Оссовецький переконаний, що фонетичні розбіжності не настільки великі, щоб вважати їх визначальними для розмежування двох типів мови: «Фонетичні відмінності мови фольклору не забарвлені стилістично, ці особливості ніяк не формують мову

фольклору як таку. Фонетика в цілому перебуває за межами стилістичних категорій мови фольклору» [154, с. 107].

У статті «Мова фольклору та діалект» Й. А. Оссовецький констатував: «Жанрово-тематична й образно-поетична “спільність”, схожість російського фольклору різних місцевостей, а також міждіалектні мовні зв'язки призводять, зокрема, до того, що у фольклорі виробляються мовні утворення, які виходять за межі поширення даного діалекту; створюються тексти, мову яких не можна обмежити вузькими рамками одного діалекту. Така, наприклад, мова багатьох ліричних пісень. [...] Великий регіон поширення таких пісень і специфіка їхньої художньої форми вказують, що мова цих пісень – явище загальнонародне, а не тільки діалектне. Ще більшою мірою це стосується мови епічної поезії (билин та історичних пісень)» [156, с. 173]. У розвідці «Деякі спостереження над мовою віршованого фольклору» Й. А. Оссовецький підкреслював: «Мова фольклору має ідіоматичний набір одиниць різного рівня, які виходять далеко за межі як одної якоїсь мовної системи, так і діалектної мови. Цей набір дозволяє трактувати фольклор як особливу іманентну, замкнуту в собі систему художньої мови, яку не можна зіставити ні з яким-небудь конкретним говором, ні з діалектною мовою в цілому» [157, с. 204].

А. В. Десницька, розглядаючи мову фольклору в історичній ретроспективі, з'ясувала: «Із ліквідацією патріархально-родової системи основне для неї лінгвістичне протиставлення: місцеві говори – наддіалектна усна форма мови, яка відповідає вищим рівням комунікації, виявляється знятим, що відкриває собою шлях впливу діалектів на мову фольклору. На зміну знятому в нових соціальних умовах можуть розвиватися нові протиставлення: місцеві говори – народнорозмовні койне, місцеві говори – літературна мова (в її писемній та усній формах). Стара наддіалектна форма мови фольклору, ставши вже не нормою, а стилістичним варіантом діалектного мовлення, поступово все більше й більше розмивається, втрачає свій узагальнений характер, частково розчиняється в діалекті. Сучасний (або близький до нашого часу) стан фольклорної традиції більшою мірою свідчить уже не про класичне співвідношення мови фольклору з діалектом, але про більш чи менш просунуті стадії процесу його ліквідації» [76, с. 79].

Л. І. Баранникова [12–13], О. І. Богословська [26], Б. О. Ларін [126], С. П. Праведников [168–170], Ю. М. Руснак [176],

О. Т. Хроленко [193–197] та ін. одностайні в тому, що *фольклор – функційно-стильовий різновид діалекту, генетично однорідний із діалектно-побутовим мовленням і відмінний від останнього своєю функційною та жанровою диференціацією*. Уперше такий лінгвістичний статус мови фольклору запропонував 1926 р. Б. О. Ларін у статті «Матеріали з литовської діалектології» [126].

О. І. Богословська, порівнявши в мовному аспекті билини виконавців Рябініних та місцеву говірку, носіями якої були співці, зробила висновок: у билинах та в говірці представлено те саме мовлення. Мовознавець простежила: «Основою мови навіть такого традиційного жанру, як билина, стає місцевий, сучасний їй діалект, в ареалі поширення якого вона записана» [26, с. 62], тому мову фольклору дослідниця кваліфікує як особливий функційно-стильовий різновид місцевого діалекту.

Л. І. Баранникова вважає, що структуру кожного діалекту формують два функційно-стильові аспекти: розмовно-побутове мовлення та народнопоетична мова. Лінгвіст указує, що спочатку «в основі народнопоетичної мови лежала діалектна за своєю природою фонетична, граматична і значною мірою лексична система того діалекту, у межах якого поширений цей народнопоетичний твір, але в той же час у поетичному мовленні в складі рідних діалектів вироблялися спільні риси: спільні поетичні формули, спільні принципи відбору лексики, характерні типи граматичних конструкцій і навіть спільна тенденція у ставленні до фонетичного матеріалу, зумовлена специфікою ритмізованої мови» [11, с. 76]. Узагальнюючи свої роздуми, Л. І. Баранникова пропонує розглядати народнопоетичну мову в двох аспектах: а) як мову діалектну за мовним матеріалом; б) як мову наддіалектну стосовно цього матеріалу та принципів його відбору та використання, тобто лінгвостилістичних характеристик. Слушною вважаємо вказівку дослідниці: «Підкреслюючи спільність діалектної основи розмовно-побутової мови та народнопоетичної мови, не можна разом з цим нехтувати і специфікою народнопоетичної мови, її відмінностями від мови побутової» [12, с. 24]. Зважаючи на це, Л. І. Баранникова виділила такі типи відмінностей між цими різновидами мови: а) пов'язані з жанровими особливостями фольклорних творів; б) відносно велика стійкість архаїчних рис говору в народнопоетичному мовленні; в) послаблення, а часом відсутність у

народнопоетичній мові вузькодіалектних елементів, поява окремих інодіалектних та інтердіалектних фактів [12].

Ю. М. Руснак висловлює думку, що «для сучасного стану українських говірок властивий дихотомічний стильовий поділ: високий стиль (мова фольклору) і нейтральний (розмовно-побутове діалектне мовлення)» [176, с. 622]. Таке твердження корелює зі спостереженнями відомого польського етнолінгвіста Є. Бартмінського: «Народні діалекти, що донедавна трактувалися як стилістично недиференційовані, насправді мають два стилі: розмовно-побутовий і художній» [15, с. 342].

Неоднорідність мови зразків різних жанрів фольклору спонукала дослідника ломаської говірки Сідлецької губернії І. Бессарабу ще на початку ХХ ст. до таких висновків: стосовно паремійного фонду вчений висловив міркування, що «складъ рѣчи въ этихъ пословицахъ вполнѣ народный, и служитъ образцомъ современнаго народнаго Ломазскаго говора; а если встрѣчаются отклоненія отъ разговорной рѣчи, то очень рѣдко» [140, с. 84], натомість «народныя пѣсни данной мѣстности, какъ это справедливо замѣчено этнографами, не могутъ вполнѣ служить образцомъ мѣстнаго говора, такъ какъ онѣ сложились по большей части подъ вліянiемъ другихъ говоронъ в мѣстностяхъ иногда довольно отдаленныхъ [...]; но нѣкоторыя пѣсни, очевидно, мѣстнаго происхожденія, такъ какъ по складу народнои рѣчи и особенностямъ ея формъ весьма близки къ подляшскимъ говорамъ» [140, с. 85].

Статтю Г. Л. Аркушина «Мова фольклору та говіркове мовлення» також базовано на зіставленні мови фольклору з жанром народного твору. Дослідник встановив, що «найменше діалектних відмінностей – у пісенному фольклорі, досить багато – у прозовому, а найбільше – у так званих складанках-характеристиках говірок» [8, с. 206]. Твердження Г. Л. Аркушина, що «характеризувати мову фольклору потрібно не за адаптованими текстами, а за магнітофонними записами безпосередньо від виконавців або за відеозаписами» [8, с. 214], вважаємо, має стати вихідним принципом неупередженого аналізу та інтерпретації лінгвістичної інформації, яку містять фольклорні тексти.

Питання «мова фольклору – діалект» стало одним із ключових у працях представників курської школи лінгвофольклористики. Фольклор, на думку курських учених, «відмінний від діалекту своєю функційною та жанровою диференціацією. Ця відмінність сприяє

появі в уснопоетичному мовленні окремих мовних явищ, властивих лише цьому різновиду мови, а також зміні валентного потенціалу елементів, характерних для всіх різновидів діалекту. Сумарні відмінності невеликі й не дають змоги вважати мову фольклору явищем наддіалектним» [197, с. 92]. Авторитетна дослідниця лексики російської усної народної творчості І. С. Климас [106] з'ясувала, що у фольклорних текстах діалектизми становлять найбільш помітний пласт серед груп слів, які не належать до загальноживаних. С. П. Праведников обґрунтував доцільність виділення спеціальної наукової дисципліни – фольклорної діалектології [169]. У статті «Формирование фольклорных диалектов» учений докладно проаналізував запропоновані в різний період компромісні вирішення проблеми взаємозв'язку мови фольклору та говіркового оточення. Наприклад, М. Н. Сперанський розглядав співвідношення мови фольклору та діалектного мовлення на двох рівнях – мови і мовлення, вважаючи, що мовлення – явище діалектне, в той час як мова твору перебуває поза діалектом. Окремі дослідники, спираючись на те, що твори фольклору в основі мають простонародне койне та місцеву діалектну форму національної мови, трактували мову усної народної творчості як наддіалектно-діалектне утворення [168].

Особливу позицію в питанні фольклорно-діалектної взаємодії займають Я. Оравець [216], Є. Бартмінський [209–210; 212], Є. Сероцюк [217–218] та ін., які оперують термінами «художній діалект», «інтердіалект», дефініюючи останній як «сукупність наддіалектних відмінностей народної мови, позначених спільністю елементів, що відрізняють їх від повсякденного мовлення, а також літературної мови» [217].

А. В. Десницька констатувала: «Безсумнівна складність питання про співвідношення мови фольклору з мовою діалектного середовища, в якому фольклор побутує, полягає в необхідності враховувати не тільки історично зумовлену актуальність цього співвідношення тепер або в недалекому минулому, але також історію цього співвідношення, яка не обмежується періодом складання територіально-лінгвістичних одиниць в умовах феодального ладу, але й стосується лінгвістичних єдностей більш віддаленого часу» [76, с. 42].

О. Т. Хроленко, аналізуючи аргументи прихильників різних позицій стосовно проблеми діалектності / наддіалектності мови фольклору, вважає, що остаточне вирішення цього теоретичного

питання ускладнене такими факторами: а) єдністю національної мови, яка визначає монолітність мови фольклору; б) єдністю фольклорної картини світу для усіх носіїв національного поетичного фольклору; в) універсальністю характеристик розмовної мови, які лежать в основі уснопоетичної мови; г) міграцією фольклорних текстів [76, с. 91]. Науковець також справедливо зауважує, що територіальні особливості народного мовлення найяскравіше віддзеркалює фонетичний рівень, слабше – морфологічний та лексичний, найменше диференціює говори рівень синтаксису. Імовірно тому, припускає О. Т. Хроленко, ідея наддіалектності мови фольклору така пріоритетна для дослідників синтаксичного ладу творів російської усної народної творчості [76, с. 91]. Проте на сучасному етапі розвитку науки, констатує вчений, більше аргументів на свою користь мають «діалектологи» [76, с. 92].

1.2. Дослідження фольклорного тексту як діалектографічного матеріалу в українському мовознавстві

У лінгвоукраїністиці тексти фольклору неодноразово ставали джерелами наукових студій. Сучасна лінгвістика переживає, за влучним висловом З. Г. Коцюби, «фольклорний бум»: «Матеріали різних фольклорних жанрів широко використовують у лінгвокультурологічних, етнолінгвістичних, психолінгвістичних дослідженнях» [117, с. 34]. О. О. Потєбня одним із перших в українському мовознавстві висловив думку про фольклор як предмет мовознавчих досліджень: «Народна пісня становить матеріал для мовознавства, етнографії, психології та ін. Але цим наукам потрібна зовсім не пісня, а, наприклад, мовознавству – звук, слово, форма, зворот і т. п.» [167, с. 154].

«Для української діалектології, – на думку П. Ю. Гриценка, – як і для інших слов'янських, актуальними є проблеми: *що з усієї складної структури діалектної мови необхідно досліджувати, для чого і за допомогою яких дослідницьких прийомів і процедур студіювати цей феномен*» [62, с. 145]. У зв'язку з цим «для відтворення говірки як функціонуючої системи необхідним є залучення до аналізу значних за обсягами діалектних текстів, які є наближеним до фотографічного відтворенням не лише окремих звуків, словоформ, а й послідовності розгортання тексту як цілості у мовленнєвому потоці. <...> Багато дослідників здавна усвідомлювало особливу евристичну цінність текстів, додаючи до своїх описових діалектологічних праць

зразки зв'язних текстів, окремі вирази, фольклор з досліджуваної місцевості (О. Брох, В. Гнатюк, І. Панькевич та ін.) [36, с. 8–9].

В узагальнювальній праці С. П. Бевзенка «Українська діалектологія» зауважено: «У великій пригоді можуть стати діалектологіві різноманітні етнографічні і фольклорні матеріали. У ряді випадків вони є єдиними свідченнями про українську діалектну мову певних місцевостей свого часу» [16, с. 20–21].

Евристичний потенціал фольклорних записів як джерела вивчення особливостей діалектної мови на різних рівнях залишається недостатньо дослідженим, хоча, безсумнівно, це питання заслуговує детального вивчення. Залучення етнографічних і фольклорних текстів у діалектологічних працях донині має спорадичний характер, проте, як відзначає П. Ю. Гриценко, «опора на давніші етнографічні студії задля з'ясування динаміки говірок, зокрема для поліхронного картографування мовних одиниць, виявилася вельми результативною й переконливою» [62, с. 146] (учений мав на увазі монографію К. Д. Глуховцевої «Динаміка українських східнослобожанських говірок» [35]).

Етнографічні та фольклорні записи, в яких збережено й філологічно точно відтворено автентичне народне мовлення, уможливають висновок про доцільність їхньої наукової інтерпретації та кваліфікації з методологічних позицій діалектології. Ю. В. Громик підкреслює: «Надійними діалектографічними джерелами можна вважати фольклорні збірники, щоправда, за умови, що фіксація такого фактажу передбачала збереження діалектних рис на всіх мовних рівнях» [69, с. 163].

Об'єктом дослідження П. Ю. Гриценка в статті «Про один тип джерел сучасних діалектологічних студій» стала праця В. Кравченка про традиційну культуру с. Беги Коростенського району Житомирської області. Аналізуючи цю мовну пам'ятку з ареалу середньополіського говору, мовознавець описує окремі фонетичні явища, локальні граматичні форми, лексичні елементи, акцентуаційні явища. Узагальнюючи прокоментовані факти, П. Ю. Гриценко слушно вказує: «Той факт, що опис традиційної культури с. Беги – праця етнографічного і часткового фольклористичного спрямування – виявився джерелом цінної мовної інформації (розширено репертуар елементів діалектної мови, презентовано невідомі значення багатьох одиниць), доводить необхідність ширшого залучення таких студій до пізнання діалектів» [62, с. 153].

Й. О. Дзендзелівський у «Конспекті лекцій з курсу української діалектології» радив студентам під час збирання зразків мовлення в тому чи тому регіоні України записувати як окремі слова, так і суцільний текст, у якому їх використано: «Щодо форми і способів збирання розрізняються два види цього типу джерел: а) записи суцільних текстів живої розмовної мови – народних казок, розповідей, анекдотів, пісень, прислів'їв, загадок, окремих виразів та слів; б) записи відповідей на питання спеціально для цього складених програм чи анкет. Записи першого виду важливі тим, що на основі їх можна вивчати мовну структуру в цілому, тобто фонетичну, морфологічну, синтаксичну системи говору чи діалекту. Чим більше цих записів і чим вони різноманітніші щодо жанрів, змісту і т. ін., тим діалектологічний опис буде повнішим і детальнішим» [77, с. 38].

У короткій передмові до третьої частини «Лінгвістичного атласу українських народних говорів Закарпатської області України (лексика)» Й. О. Дзендзелівський акцентує на особливості ілюстративних матеріалів видання: «Тут, як і в опублікованих частинах картографованих лексем, автор намагався ілюструвати зібраними ним народними приказками та прислів'ями, що наводяться в кінці коментарів до карт. У цій частині ілюстративний матеріал дещо розширено за рахунок народних повір'їв, заборон (табу) та різних народних сентенцій. При цьому зверталася увага на варіанти прислів'їв, приказок тощо, щоб у такий засіб дати певну уяву про здиференційованість досліджуваного регіону в цих галузях фольклору» [80, с. 5]. У статті про фольклориста В. Гнатюка Й. О. Дзендзелівський підкреслював надзвичайну користь від поєднання діалектологічних і фольклористичних зацікавлень: «Протягом 1921 – 1924 рр. В. Гнатюк багато зробив у справі підготовки обласного словника говорів Закарпаття, розписавши для нього велику кількість фольклорних, художніх та інших текстів. Говорячи про В. Гнатюка як діалектолога, не можна не відзначити винятково важливого значення для цієї галузі науки його численних публікацій транскрибованих записів фольклорного матеріалу. Записуючи фольклорні тексти, В. Гнатюк ставив перед собою також цілі діалектологічні, розроблена ним спрощена фонетична транскрипція практично виявилася досить вдалою. Його записи відзначаються високою точністю передачі звукового складу живої розмовної мови. Це відзначали Є. Тимченко, І. Панькевич. Гнатюкові тексти широко використовувалися, використовуються і

використовуватимуться в діалектологічних і взагалі мовознавчих дослідженнях як високоякісний матеріал» [81, с. 404].

Відомо, що важлива запорука успішного розвитку діалектології – повнота емпіричної бази. Водночас зауважимо, що до відбору текстів фольклорного та етнографічного змісту як джерел лінгвальної інформації про особливості говірок того ареалу, в якому вони побутують, варто ставитися критично, оскільки самі тексти можуть бути різноякісними з погляду відтворення структурних рис діалектної мови. Не завжди фіксація фольклорних зразків проходить сумлінно, з максимальною точністю, збереженням фонетичних, морфологічних та лексичних особливостей. Нерідко упорядники наближають тексти усної народної творчості до норм літературної мови, через що багато діалектних рис просто втрачено (пор. коментар упорядників ІХ тому повного академічного зібрання творів Лесі Українки, в якому вміщено фольклорні записи письменниці: «У своїх фольклорних записах Леся Українка зберігала діалектні форми і характер вимови певних слів та виразів. Однак при підготовці пісенних текстів даного тому діалектна вимова збережена лише в таких випадках: а) при римуванні (*качура – вечєра, їсти – вісти, палив – волив* та ін.); б) у власних іменах (*Мар'юся, Гмитро, Віхтор*); в) в словах з придиховим *г* (*гочі, горати, гонучі, гулиця* поруч із *юлиця і вулиця, говес, горел, год – од* поруч з *від* тощо); г) прикметникові форми з суфіксами *-ейк-* (*чорнейкий*). <...> В томі уніфіковано різну передачу Лесею Українкою ряду форм слів і вимови їх. Уніфікація проведена в напрямі наближення до літературної мови» (ЛУ-9, с. 375–376)). Поділяємо думки Й. О. Дзензелівського, який цілком виправдано обстоював позицію точної фіксації фольклорних матеріалів: «Слід, правда, зауважити, що записи ці, особливо минулих періодів, провадилися переважно звичайним письмом (не транскрипцією) і тому вони часто не відбивають багатьох особливостей місцевої вимови. У зв'язку з цим для дослідження різних рис діалектів та говорів етнографічні і фольклорні записи мають неоднакове значення. Чим докладніше у фольклорних і взагалі етнографічних записах відбиті особливості місцевого діалектного мовлення, тим для діалектолога вони цінніші» [77, с. 44]. Науковий редакторський колектив нового повного академічного зібрання текстів Лесі Українки в 14 томах (вихід якого збігся зі 150-літнім ювілеєм письменниці) максимальну увагу зосередив на критеріях передачі мови Лесі Українки, зокрема фонетичних особливостей історичної та

діалектної мови, потребі її адаптації до сучасної графіки й орфографії, які б не змінювали авторського звучання слова тощо, пор. це з найважливішими, на думку самої письменниці, засадами фольклористичної роботи, про які вона згадує у фольклорно-етнографічній праці «Купала на Волині»: 1) фіксувати і тексти, і мелодії («Записати пісню без мотива – значить зробити тільки половину справи, тим більше, що по мотивах обрядових пісень можна уважати часом, наскільки є стародавня яка пісня»); 2) записувати фольклор від безпосередніх його виконавців («Записувала я голоси пісень від селянок якомога вірніше, не стараючись підводити їх під яку-небудь звісну ритмічно-музичну теорію, а бажаючи тільки удати мотив у нотах так, як чула его в співі»); 3) зберігати говіркові особливості («При записуванню пісень і мотивів я хотіла наблизитись як можна більше до фонографічної достотности, щоб удати як найвірніше всі найдрібніші одміни вимови,.. бо вважаю се ідеалом усякого збірача усних народніх матеріалів») (цит. за: ПЗТ-9, с. 27).

Попри існування різних поглядів на евристичну цінність мови фольклору для пізнання діалектної мови, в російській лінгвістичній практиці бачимо конкретні результати наукової суперечки щодо діалектності / наддіалектності мови фольклору: в джерельній базі «Словаря русских народных говоров» знаходимо чималий перелік фольклорних збірників; залучення діалектних слів з народної творчості до реєстру цієї лексикографічної праці визнано обов'язковим. Як обґрунтовують самі укладачі, «неврахування народнопоетичної мови як одного з джерел свідчень діалектної лексики призвело б до вилучення зі складу Словника важливих ланок лексико-семантичної системи російських говорів, до викривленої картини територіального розподілу великої кількості лексем» [121, с. VII]. Отже, одним із надійних джерел для «Словника українських говорів», роботу над укладанням якого розпочато, має стати усна народна творчість.

Багатство надійного фактичного матеріалу вирізняє статті Ю. В. Громика [63–70] та Р. С. Зінчук [93–96]. Ю. В. Громик, характеризуючи фонетичні особливості говірок берестейсько-пінського Полісся на основі двотомного збірника «Песенны фальклор Палесся», упорядкованого білоруським дослідником В. Роговичем, зауважує, що більшість прокоментованих явищ – власне українські інновації, ареал яких охоплює всі північноукраїнські діалекти [64–65]. Цінними для вивчення діалектної словозміни в контексті

суперечливого статусу берестейсько-пінських говірок, які розміщені на межі двох близькоспоріднених мов, стали спостереження дослідника над системою іменної та дієслівної словозміни [66; 68].

Аналізуючи особливості субстантивної та ад'єктивної словозміни в західнополіських говірках, Р. С. Зінчук [93–95] детально коментує засвідчені у фольклорних записах словоформи. У статті про займенникове формотворення [96] авторка описала характерні особливості фонетичної та морфемної будови і словозміни займенників у західнополіських та суміжних говірках. Про надійність обраних дослідницею фольклорних матеріалів свідчать зауваження в передмовах до збірників, як-от: «Усі діалектні відміни, спостережені збирачами, збережено всюди буквально» (НПВ, с. 17). На основі проведеного прискіпливого аналізу тенденцій формотвірного процесу, відображених у текстах західнополіського фольклору, Р. С. Зінчук постулює: «Фольклорні тексти, зберігаючи як давні мовні явища, так і фонетико-морфологічні новотвори, типові для певного діалектного ареалу, можуть слугувати одним із джерел вивчення його специфічних рис» [96, с. 283].

І. Г. Матвіяс зосередив увагу на діалектних одиницях у мові українських пісень та народних дум. Дослідник з'ясував: «Незважаючи на те, що мова фольклору великою мірою наддіалектна і постає живим компонентом української літературної мови, говіркові особливості в історичних піснях і народних думах широко відображені. Наявність діалектизмів в історичних піснях і народних думах зумовлюється виникненням і функціонуванням їх серед народу в різних місцевостях України» [138, с. 53]. Північноукраїнські діалектні риси, на думку вченого, відображено в найменшій кількості історичних пісень та народних дум. І. Г. Матвіяс в аналізованих фольклорних текстах простежив такі західнополіські лінгвальні явища: *под, в войні, овса, в щирум, сестрьонка, к тобі, ме питати, жеб, бодай*. У пізнішій статті [139] І. Г. Матвіяс описав говіркові особливості в текстах колядок та щедрівок.

Б. О. Коваленко, до кола мовознавчих зацікавлень якого входить подільський говір, детально прокоментувавши діалектні явища у фольклорних записах ХІХ ст. з території Поділля (збірники З. Доленги-Ходаковського, К. В. Шейковського, А. П. Свидницького, матеріали фольклорно-етнографічної експедиції П. П. Чубинського), підсумовує: «Цей цікавий матеріал, який презентує основні ознаки подільського говору, може слугувати цінним і надійним джерелом

для вивчення динаміки діалектного мовлення Поділля, а проаналізовані фольклорно-етнографічні матеріали свідчать про розуміння записувачами (упорядниками) важливості фонетичного принципу. За вимоги писати державною мовою, якою тоді була російська, усе ж таки перемагав науковий підхід, який дозв олів зберегти в текстах територіальні особливості, що дає право вважати фольклорні записи цінним матеріалом для визначення рис подільського говору у формуванні літературного стандарту» [111, с. 184]. У статті «Фольклорні записи як джерело діалектологічних досліджень» [109] мовознавець порівняв опубліковані в збірниках М. Драгоманова та М. Левченка казки в записах А. І. Димінського. Шляхом текстологічного аналізу мови казок автор виявив таку суттєву різницю в підходах упорядників до фольклорного фактажу: «І. Рудченко, який подавав М. Драгоманову матеріали, вважав за можливе переробляти рідну для А. Димінського подільську мову на полтавський лад. Загалом у текстах цих збірників розбіжностей різного плану – фонемного складу, морфемної структури лексем, граматичних форм слів, синтаксичного оформлення словосполучень і речень – виявлено чимало, що заслуговує спеціального опису. М. Левченко, на відміну від попередників-видавців, мав твердий і непохитний принцип – додержуватися всіх індивідуальних особливостей оригіналу й не виправляти орфографію записувачів, навіть якщо вона була не систематичною і не витриманою. Саме такий підхід дає змогу виявити лінгвальні особливості збирачів фольклору на різних мовно-структурних рівнях» [109, с. 38–39].

І. В. Гороф'янюк на основі польових записів різножанрових текстів усної народної творчості, зроблених у с. Чечелівка Гайсинського району Вінницької області, простежила кореляцію мови фольклору та діалектної мови і своїм дослідженням засвідчила евристичний потенціал мови фольклору для вивчення подільського діалекту [38]. Д. Кравчук [118–119] регіонально репрезентативним емпіричним матеріалом для вивчення діалектного мовлення подолян вважає вміщені О. Б. Курило в «Матеріалах до української діалектології та фольклористики» [124] фольклорні тексти з 9 населених пунктів Вінницької області.

Посилені акценти на проблемі евристичних можливостей фольклорних текстів для вивчення говіркового мовлення різних частин українського діалектного простору помітні в студіях М. В. Бігусяка [21], В. М. Мойсієнка [145] (Гуцульщина),

Н. О. Данилюк [71–73], Л. Д. Фроляк [186–189] (Підляшшя, Холмщина), Г. Л. Аркушина [8], О. А. Бойчук [27], З. С. Мацюк [141], Л. А. Пикалюк [161] (Західне Полісся), Т. Л. Видайчук [30] (Східне Полісся) та ін.

Висновки до розділу 1

Пріоритетність повноти корпусу емпіричних діалектних даних детермінує залучення нових джерел фактичного матеріалу та осмислення їх аксіологічного статусу. Текст – найскладніший об'єкт в ієрархії лінгвістичних одиниць. Значний за обсягом пласт діалектної інформації містять фольклорні тексти, які вже давно перебувають у полі зору лінгвістів. Незважаючи на те, що зразки фольклору – відносно стійкий мовленнєвий жанр, графічно відтворені, невідредаговані тексти виступають матеріальним втіленням високого стилю діалектної мови. Кореляція фахово записаних фольклорних матеріалів та місцевих говірок, територіальна неоднорідність мови фольклору актуалізувала лінгвістичну оцінку її діалектного підґрунтя у спеціальних наукових розвідках ряду українських та зарубіжних вчених.

Відсутність одностайності в тлумаченні характеру співвідношення фольклорної мови та діалекту серед лінгвістів пов'язана, очевидно, з тим, що чимало дослідників зорієнтовані на видання, які через редакторське втручання зазнали значних інформаційних втрат. Адже очевидно, що виток арсеналу мовних засобів, якими послуговуються виконавці фольклорних текстів, варто шукати в рідних для респондентів говірках. Оперування інформацією збірників, у яких філологічно точно відтворено лінгвальні особливості зразків усної народної творчості, підтверджує наявну в науковому обігу тезу про фольклор як функційно-стильовий різновид діалекту та евристичну цінність фольклорних записів як матеріалу для вивчення особливостей народного мовлення.

Задекларовані в проаналізованих наукових студіях ідеї дослідження говіркового мовлення різних частин українського діалектного простору крізь призму фольклорних текстів відкривають перспективу цілеспрямованого лінгвістичного осмислення характеру співвідношення мови фольклору і діалектної мови та вивчення конкретних виявів цього зв'язку на матеріалі західнополіського говору північного наріччя української мови.

РОЗДІЛ 2

ЗВ'ЯЗОК ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТІВ ІЗ ГОВІРКАМИ НА ФОНЕТИЧНОМУ РІВНІ

2.1. Вокалізм

Рефлекси *o. Карти II тому «Атласу української мови» в говірках Західного Полісся ілюструють такі вияви давнього *o в новоутвореному закритому складі: під наголосом – в^(o)[i]з, хв^(o)[i]ст, ст^(o)[i]л, пор^(o)[i]г; в[иⁱ]з, хв[иⁱ]ст, ст[иⁱ]л, пор[иⁱ]г; в[ÿ]з, хв[ÿ]ст, ст[ÿ]л, пор[ÿ]г; в[yo]з, хв[yo]ст, ст[yo]л, пор[yo]г; в[yi]з, хв[yi]ст, ст[yi]л, пор[yi]г; в'[i]н, в[ÿ]н, в[и]н (АУМ, к. № 51–52), у ненаголошеній позиції – у к'[i]нц'і, у к[у]нц'і, у к[о]нц'і, 'рад[о]ст', 'рад[у]ст' (АУМ, к. № 53); у прийменниках / префіксах *від, зі*: [од], [од]лига, [в'ід], [зо]мноу (АУМ, к. № 251–252). Г. В. Воронич серед релевантних рис західнополіського говору виділяє рефлексію наголошеного *o в новозакритих складах через монофтонги [y], [и], [і], [i^и], а також (у надбузько-поліських говірках) дифтонги [yo], [ye], [yi] (їх поступово витісняють монофтонги, зокрема [ÿ]) [33, с. 196]. За Ю. Шевельовим, «утрата дифтонгів найдалі зайшла на Західному Поліссі, мабуть, унаслідок переселенців із півдня в залюдненні цього краю. Типовим рефлексом дифтонга *uo* в наголошених закритих складах тут виступає голосний у... Щоправда на Берестейщині це може бути *и* та *й*, а поблизу Пружан *uo* (що переходить в *и*), тимчасом як деінде на північ від Прип'яті ще й досі віднаходяться *uo* (що переходить в *o*)...» (ІФУМ, с. 931). Наведені свідчення доповнюють спостереження Г. Л. Аркушина над спонтанним мовленням діалектоносіїв із Волинського Полісся, Берестейщини та Підляшшя. У збірниках діалектних текстів, які впорядкував учений, відзначаємо такі континуанти *o в закритому складі: в наголошеній позиції – [y^o]: *n'ir^oz^x* (ГП, с. 382), *ky^on'* (ГП, с. 190), *vy^on* (ГП, с. 44); [ÿ^u]: *ky^un'* (ГП, с. 168); [o]: *no^oko^oini* (ГВП, с. 188), *vxot* (ГВП, с. 152), *'konchilos'a* (ГВП, с. 38), *no^otom* (ГБ, с. 370), *s^onosnogo* (ГП, с. 333); [y]: *golo^oduvka* (ГВП, с. 152), *svu^oi* (ГБ, с. 186), *myst* (ГБ, с. 190), *v nus* (ГБ, с. 374), *vun*, *'kun's'ki^oi* (ГП, с. 190); [и]: *do^o duxturiv*, *'kin'mi* (ГВП, с. 161), *'ridn'a* (ГВП, с. 22), *vin*, *nist* (ГВП, с. 280), *'nizdrinu* (ГБ, с. 470), *riv*, *post'ii*, *za nuch* (ГБ, с. 462), *o^odii^ode* (ГП, с. 438); [і]: *z^o'izh':a* (ГВП, с. 88), *nudb'il'shali*, *v'in* (ГБ, с. 456), *sirit'n'ic't'e* (ГП, с. 164); в ненаголошеній позиції – [o]: *poшла* (ГВП, с. 28), *gradusov* (ГБ, с. 372), *konchayeu':a* (ГБ, с. 374), *k:on'cu* (ГП, с. 418), *ov'sa* (ГП, с. 340);

[и]: на ка¹гатним (ГВП, с. 176), ¹потим (ГБ, с. 96); [у]: вуу¹сом (ГВП, с. 198), ¹йакув (ГВП, с. 148), за¹гонич'икув (ГБ, с. 410), кул¹ки (ГБ, с. 418), гур¹кавиї (ГП, с. 170). У структурі префіксів представлено такі ненаголошені відповідники *о: пуд¹р⁰с (ГП, с. 394), спод¹ниці (ГБ, с. 376), одво¹рожит' (ГБ, с. 420), попуд¹ростали (ГБ, с. 456), од¹ризали (ГВП, с. 268).

Численні факти специфічної рефлексії *о простежено у фольклорних текстах, співвідносних із різними говірковими групами Західного Полісся. Дифтонг [уо] послідовно відображено упорядниками підляського фольклору. Загалом із-поміж інших західнополіських говірок підляський мовно-територіальний простір вирізняє саме функціонування дифтонгів у наголошеній позиції на місці давнього *о. «Далеко краща доля, – констатує Ю. Шевельов, – судилася дифтонгам на Західному та Північному Підляшші, де й дотепер поширені *ио, ио, ие, иу, иу*, а в деяких селах – навіть *иа*» (ІФУМ, с. 931). Пор. підляські фольклорні репрезентанти: *не буютєся* (ПВ, с. 13), *гнуой* (ВП, с. 61), *доруожшей, солуодшей* (ВП, с. 74), *туолько* (БП, с. 2), *на двур* (КП, с. 4), *руозни* (РПП, с. 14), *за стуол* (ТПУ, с. 37), *пуозно* (ТПУ, с. 61), *муой* (ТПУ, с. 101), *піруог* (ТПУ, с. 117), *поклуон* (ТПУ, с. 149), *вуон* (ТПУ, с. 153), *гуорко* (ТПУ, с. 174), *з розбуойніком* (ТПУ, с. 245), *Антуон, за хвуст* (ТПУ, с. 268), *в горуодці* (НППН, с. 130), *найбуольш* (НППН, с. 122), *туолько* (НППН, с. 177), *буор* (НППН, с. 112), *чирвуончики* (НБН, № 89, с. 29), *доруожку* (НБН, № 121, с. 24), *потуом* (НБН, № 7–8, с. 30), *куонь* (НБН, № 57–58, с. 48), *куошкі* (НБН, № 139, с. 34), *муој* (Н, с. 14), *напуој, нуос* (Н, с. 16), *не буол'но, на всхуод, голуовка* (Н, с. 18), *злуость* (КТ, с. 93), *непокуорна* (КТ, с. 106), *куот, через плуот, куошку, за живуот* (КТ, с. 27), *куолько, туолько* (КТ, с. 35), *постуой, нуожку* (КТ, с. 46), *муоцно* (КТ, с. 31), *perebuor, за плуот* (SZ, с. 98), *w diuot* (SZ, с. 116), *buobr* (SZ, с. 149), *voruožka* (SZ, с. 163), *siruotka, na zychuod* (SZ, с. 172), *тuoј* (Z-2, с. 20), *buolno* (Z-3, с. 85), *nioczku, w zaruol* (Z-3, с. 24), *kraj holiuoiiki, w hołuwowci* (Z-3, с. 25), *ne buojsie* (Z-3, с. 8), *puozno* (Z-4, с. 20), *huorsz* (Z-4, с. 86), *Antuon, за chwuost, puożkatu* (Z-4, с. 44), *куолько, пуон* (ŚP, с. 101), *Рыгуор, куот* (ŚP, с. 143), *нуочка, доруожка* (ŚP, с. 28), *tuolko* (RP, с. 112), *potuom* (RP, с. 89), *за hoduowli* (LO, с. 118), *ruod* (LO, с. 66), *и woruot* (LO, с. 109), *за druobnutyi* (Z-4, с. 75) та ін., пор: «*Куот ложкі мые, куот почынкі мые, а Рыгуор свою жуонку дубіною біе*» (ŚP, с. 143), «*Pole ż vona, pole, toj perebiraje, a perebuor ziyela za pluot vykidaje*» (SZ, с. 98), «*Їде,*

їде її мати, на двур наїжджає, а вже її дитинонька свою жизнь кончає» (КП, с. 4). Із локальними особливостями рефлексії етимологічного голосного пов'язане оформлення субстантивного закінчення *-овъ: *kutiow* (Z-3, с. 66), *burakuow* (Z-4, с. 46), *pirozuov* (ŚP, с. 143), *rukavuov* (ŚP, с. 61), *na raniow* (SZ, с. 118), пор: «*Naj'ielasia burakuow, napilasia kwasu, try dn'ie w peczy ne palila, bo ne t'ieła czasu*» (Z-4, с. 46); прикметникового закінчення *-ou: *tn'ie tołoduoj* (Z-4, с. 47). Цей же дифтонг у закритому наголошеному складі спостережено навіть у книжних за походженням словах, де в літературній мові *o збережено, як-от: *Буог* (КП, с. 29; БП, с. 9; ВП, с. 3), *Виох* (SZ, с. 159; Z-3, с. 57; Z-4, с. 34), *Пан Буог* (ŚP, с. 22), *Виох* (ЛО, с. 119) тощо, пор: «*Ой, нэ трэба мніе, ой нэ трэба мніе, твого посагу браті: обіцявся мніе, обіцявся мніе, Пан Буог із нэба даті*» (ŚP, с. 22). Одиничним випадком представлено дифтонг [ju]: *сподобався віун мні* (ВП, с. 61).

Дифтонг [yo], зумовлений, очевидно, аналогією до наголошеної позиції, засвідчено й у закритих ненаголошених складах (зокрема в закінченнях родового відмінка множини іменників та місцевого відмінка прикметників): *ввуйшла* (ТПУ, с. 35), *дуождати* (ТПУ, с. 59), *Захуод* (БП, с. 6), *пуошла* (НПП, с. 13), *дуостану* (ПВ, с. 14), *здуймів* (ПВ, с. 20), *дуождати* (ПВ, с. 22), *пуойди* (БП, с. 11), *пуошли* (ЛП, с. 7), *зурниці* (ЛП, с. 6), *явуор* (ПВ, с. 8), *ягуод, розкуош* (РПП, с. 1), *пуознала* (КП, с. 7), *радуюсть* (РПП, с. 28), *нэ пуойду* (ŚP, с. 64), *до розбойнічкуов* (ŚP, с. 28), *hosteńkuow* (SZ, с. 77), *и chłorczykuow* (SZ, с. 112), *чарруов* (ЛП, с. 32), *з приймаов* (РПП, с. 2), *по рум'януом* (ТПУ, с. 70), *w wiszniowuom* (Z-3, с. 105), *na rokitowuom* (Z-4, с. 144), *po bohaćkuom, na siruoćkuom* (SZ, с. 179), *w zyłoniom* (RP, с. 92), *w poweńkuoj* (Z-2, с. 17), *na tisowuoj* (Z-3, с. 78), *на майовуой* (ТПУ, с. 51), *в правуой* (ЛП, с. 15), пор.: «*Чи вас циганка того навчила? Чи вам ворожка чарруов дала?*» (ЛП, с. 32).

За аналогією до новозакритих складів дифтонг [yo] розвинувся й у відкритому складі, де з історичного погляду мав би зберігатися [o]: *груозитьса* (ВП, с. 102), *пуошевши* (РПП, с. 37), *куонець* (КП, с. 21), *мнуого* (ВП, с. 73), *тпионо* (PZB, с. 144), *z puožok* (ЛО, с. 66), пор.: «*Замуж пуошевши треба всім зажурутись, бути дівкою муть люди говорити*» (РПП, с. 37).

Спорадично в суміжних західно-середньополіських говірках представлено явище розпаду дифтонгів на дві окремі фонемі. За спостереженнями Ю. Шевельова, «у деяких місцевостях слабший

компонент перетворювався на приголосний, а саме: *ue > ve: stolb > stu_ol > stu_el > stu_el > stvel* (літ. укр. *cmil*). У середньополіській зоні між Дніпром і Случчю переважає дифтонг *uo* (у понизов'ї Прип'яті – *uo*), але західніше (Сарни – Дубровиця) та деінде в межиріччі Случі та Стиру можна подібати *iu*, *ie* та похідний від нього *ve* (з перетворенням першого складника дифтонга на приголосний): *stvel* ‘стіл’, *kven* ‘кінь» (ІФУМ, с. 929–930), пор. інші приклади розпаду дифтонга: *тви^ек*, *стви^ел* (Смородськ, Дубровицького району) (АУМ, к. № 51), *квин* ‘кінь’, *квит* ‘кіт’ (Більська Воля та Рудка-Більськовольська Володимирецького району), *квешка* ‘кішка’ (с. Сарни), *нвуж* ‘ніж’, *крв'ім* ‘кріт’, *колвудка* ‘колідка’, *свил* ‘сіль’, *рвиг* ‘ріг’, *порвусна* ‘порісна’ (Городище Дубровицького району) [6, с. 52], *загвен* [104, с. 69], *дрвєбнен'к'і* [104, с. 16], *квен* [104, с. 282], *козл'аквеу* (Смородськ, Дубровицького району) [104, с. 23]. Показовими щодо вияву явища розпаду дифтонгів стали фольклорні записи кінця ХІХ ст. із с. Курозвани Гощанського району Рівненської області: *гвиркий* (ВОР, с. 78), *гвир* (ВОР, с. 90), *соквил* (ВОР, с. 94), пор.: «*Наїхали семигироньки с семи гвир, навезли вони скрипок, цимбалів на весь двир*» (ВОР, с. 90), «*Бодай тобі такий вік, як у мене чоловік, – такий гвиркий, як полин, таке міні життя з ним*» (ВОР, с. 78), «*З дороги, вороги, з дороги, да не переходьте дороги. Да нехай перелетить сивий соквил*» (ВОР, с. 94).

Відповідно до етимологічного **o* переважно в північно-східній частині західнополіського діалекту, суміжних західно-середньополіських говірках на території Рівненщини, а також на Берестейщині та Підляшші в наголошених новозакритих складах маніфестовано монофтонг [o]: *спокойно* (ЛП, с. 38), *коров* (РПП, с. 46), *твой* (КП, с. 8), *стол* (БП, с. 5), *поп* (ВП, с. 74), *вол* (ВП, с. 89), *na dwor* (РР, с. 49), *он* (РР, с. 66), *por* (РР, с. 78), *noczka-kupałnoczka* (РР, с. 48), *netnożko* (РР, с. 66), *pyroh*, *nożki* (Р-1), *koń* (Z-3, с. 89), *rokojnik* (Z-3, с. 91), *skonczyto* (Z-3, с. 53), *дом* (КТ, с. 41), *з войська* (МДН, с. 8), *нимножко* (МДН, с. 20), *ночка* (ПК, с. 82), *род*, *столько*, *мой* (SP, с. 137), *в головцы* (СБФ-86, с. 250), *коскамы* (СБФ, с. 213), *в бой* (СБФ, с. 200), *дом* (ВСХ, с. 29), *потом* (ВСХ, с. 34), *конь* (ПТО, с. 71), *войско* (ПТО, с. 73), *з-пуд ньогтику* (Г-1, с. 303), *помошниця* (Г-1, с. 299), *соль* (Г-2, с. 162), *wojsko* (К-36, с. 69), *конь-сивоконь* (ПВП, с. 44), *ножками* (ПВП, с. 130), *з косточкою* (ПЗМ, с. 131), *боль* (ПЗМ, с. 147), *конські* (НПР, с. 11), *вон*, *на рок* (ПСП, с. 19), *ночку* (ПСП, с. 31), *рос* (ПСП, с. 57), *постой-но* (ПСП, с. 42), *гость* (НМР, с. 12),

нож (НМР, с. 50), *кончик* (НМР, с. 17), *только* (НМР, с. 26), *позняя* (НМР, с. 35), *Тро́йц'у* (СДЗ, с. 10), *пост* (СДЗ, с. 54), *потом* (СДЗ, с. 32), *на бо́йн'у* (СДЗ, с. 60), *ножки* (НПВ, с. 50), *розбойники* (НПВ, с. 260), *спокойный* (ППС, с. 165), *на горку, вол* (З, с. 171), *кость* (ПЗ, с. 31), *розбойники* (ККП, с. 44), *горко* (ККП, с. 61), *позни* (ФЗ, с. 78), *сыроцкая* (ПФ-1, 30), *розбой* (ПЛК, с. 512), *больша* (ЕЧ-2, с. 292), *о́кна* (ЕСП-6, с. 15), *горко* (ЕЧ-3, с. 169), *ножки* (ЕЧ-3, с. 190), *стой* (ЗП-1, с. 265), *на злость, больша* (ЕЧ-2, с. 292), *до зорки* (ЕЧ-2, с. 264), *помог* (НМ, с. 17), *на двор, об пурог* (НМ, с. 110), *із солькою* (НМ, с. 19), пор. також флексії іменників родового відмінка множини: *mostow* (РР, с. 48), *hołubow* (РР, с. 68), *razow* (РР, с. 97), *рушничков* (НПР, с. 280), місцевого відмінка прикметників жіночого роду: *на золотой* (ТПУ, с. 35), *на крутой* (ПЗМ, с. 156) тощо, пор.: «*Як приїхав Іванко до тестя на двор, стукнув-бразнув чоботочком об новий пурог*» (НМ, с. 110), «*Спокойный: як спыть, то с кыём можна пройты*» (ППС, с. 165), «*A szto ź to leżył za pokojnik, czy to sar, gieneral, czy połkownik*» (Z-3, с. 91). Цілком закономірно збережено *o в прислівниках *впосля* (ККП, с. 115), *пос'л'а* (СДЗ, с. 22), *пос'л'е* (СДЗ, с. 24), пор.: «*Ой а вперш одну, а впосля другу, іди, вражий сине, юв землю сирую*» (ККП, с. 115).

Більшу активність на всьому просторі Західного Полісся виявляє [o] на місці *o в ненаголошених закритих складах: *кончай* (ФЗП-2, с. 16), *півноч* (ЛП, с. 12), *ночная* (ЛП, с. 19), *на війні* (РПП, с. 52), *mołodość* (РР, с. 76), *z wowtorka* (РР, с. 51), *robotniciu* (РР, с. 88), *szarownyci* (PZB, с. 110), *окно* (Р-1), *do wowtyirka* (Z-2, с. 56), *jawor* (SZ, с. 122), *овса* (КТ, с. 24), *спозиласа* (МДН, с. 34), *маковку* (МДН, с. 76), *явор* (ПК, с. 44), *чаровници* (ПК, с. 80), *клопот* (ŚP, с. 34), *шчирость* (СБФ-86, с. 275), *овса-сіна* (СБФ-86, с. 258), *чаровныці* (СБФ, с. 197), *на кінці* (ВСХ, с. 12), *на пирожкі* (ВСХ, с. 75), *на добраноч* (ВОР, с. 106), *ластовкою* (ПТО, с. 130), *овсяну, окно* (ПТО, с. 212), *чаровниця* (ГФЗ, с. 252), *допозна* (ГФЗ, с. 255), *кончяйіцьця, тройчяста, роскош, пырожкы, чоботкы* (ВС), *посзнаја* (К-36, с. 151), *jawor* (К-36, с. 65), *ночние* (ПЗМ, с. 141), *помочником* (ПЗМ, с. 148), *ягодници* (ПСП, с. 35), *до коньца* (ПСП, с. 39), *ровняла* (НМР, с. 10), *спозиласа* (МДН, с. 34), *маковку* (МДН, с. 76), *кінці* (НОТ, с. 119), *ста́рос'т', не ра́дос'т'* (СДЗ, с. 43), *в окн'і* (СДЗ, с. 60), *на війну* (К, с. 91), *ягодки* (ККП, с. 127), *окно* (ККП, с. 135), *на стольці* (ФЗ, с. 68), *увогнулися* (ФЗ, с. 87), *ольховий* (ПФ-2, с. 223), *дойнычка* (ПФ-1, с. 364), *родню* (ППС, с. 165), *радость, старость, старосьць*

(ППС, с. 165), *конці* (ППС, с. 168), *споткнуўся* (ПЗ, с. 221), *слабость* (ПЗ, с. 261), *ночныцы* (ПЗ, с. 52), *помоч* (ПЛК, с. 489), *на войну* (ЛУ-9, с. 14), *повтори копи* (НМ, с. 19), *явор* (ЕЧ-2, с. 216), *овса* (ЕЧ-2, с. 292), *чаровница, в правой* (ЕЧ-2, с. 300), *зровняй, ровенько* (ЕСП-7, с. 186), *у Роздві* (ЕСП-7, с. 190), *дождали, конці* (ЕЧ-3, с. 287), *позвольняєм* (ЕСП-6, с. 18), *пирожка* (ЕСП-6, с. 112), *помеж стожками* (ЕСП-6, с. 81), *в чоботку* (ЗП-3, с. 89), *користь-радость, Піліповку* (НМ, с. 56), *ровняла* (НМ, с. 22), *ягодничок* (НМ, с. 16), *остров* (НМ, с. 31); зокрема й у префіксах *по-, *подъ-, *одъ-, *до-, *поль- та прийменниках *подъ, *одъ: *пойдем* (РПП, с. 3), *rodniemi, rodweła* (РР, с. 97), *rodjidiat* (РР, с. 59), *rodkiyuła* (Z-2, с. 75), *познаваты* (СБФ-86, с. 256), *подперезалася* (ГФЗ, с. 262), *подкідают, подлівають* (НМ, с. 28), *сподныця, познатыся* (ВС), *ро rodkiwoczkach roznaји* (К-36, с. 72), *подтерти* (ФЗ, с. 90), *пойшла* (ЕЧ-2, с. 224), *ны дождав* (П, с. 504), *од конца* (КП, с. 45), *оддалілася* (ФЗП-2, с. 11), *odczepiś od тене* (Z-3, с. 77), *од сніданя, од обіеда* (КТ, с. 22), *одрекліса* (МДН, с. 84), *одпишіте, одкажіте* (ПЗВ, с. 79), *одчиніте* (ПК, с. 54), *одгану* (СБФ, с. 209), *одриж* (СБФ-86, с. 256), *rooddawaw* (К-36, с. 90), *оттяла* (ВСХ, с. 71), *одсьпивують* (ВОР, с. 89), *одчини-но* (ПТО, с. 127), *не одказуйте, одвіртайте, одступіте, од коси, од жел, од Івана* (Г-2, с. 164), *откідаю, од кості, од криві, одскакай, од сокіри* (ПЗМ, с. 146), *подпіла, под'єла* (НПР, с. 299), *од'їщає* (ФЗ, с. 72), *подмітати* (ПЛК, с. 500), *одпаде* (ЕЧ-2, с. 238), *одвідає* (ЕЧ-2, с. 289), *rodoidy* (ЛО, с. 159), *повзолотого* (ФЗ, с. 68), *повкорца, повгарца* (ПСП, с. 39); зрідка – у флексіях родового відмінка множини іменників: *хлопчиков* (НПР, с. 13), *косариков* (НПР, с. 40), пор.: «*Ой у нашыйі дружкы хвартушына с палюшкы і сподныця в тры полы, шэ й байструк на прыполы*» (ВС), «*Ох, сядьмо ж, пчулки, порадымоса, у которий ж нам й остров летіти*» (НМ, с. 31), «*Мист выгнуўся, кинь споткнуўся, шоб тэбэ, раб Божий, удар мынуўся*» (ПЗ, с. 221).

З історичного погляду закономірно збережено *о у відкритих складах: *оконцьом* (ФЗП-2, с. 9), *пошов* (ФЗП-2, с. 17), *безконечний* (БП, с. 25), *ноченьку* (ВП, с. 31), *подковоньками* (ВП, с. 60), *stożok* (SZ, с. 101), *lastowońka* (PZB, с. 27), *pożeńki* (Z-3, с. 18), *pid okienkom* (SZ, с. 148), *без окон* (КТ, с. 35), *много* (МДН, с. 33), *по пирожок* (СБФ-95, с. 378), *в чоботочку* (ВСХ, с. 35), *подошва* (ВОР, с. 46), *у воконечко* (ПТО, с. 50), *до ножок* (ВВ, с. 15), *Троїця* (Г-2, с. 158), *rododaty* (К-36, с. 151), *тпоно* (К-36, с. 127), *в оконечко* (ПВП, с. 93),

від ножок (ПЗМ, с. 148), в конец (ПСП, с. 22), дробен (НМР, с. 12), окониці (НОТ, с. 186), батожок (СДЗ, с. 159), ночинька (ФЗ, с. 81), от ножок (ПЗ, с. 64), много (ППС, с. 159), зорок (З, с. 170), ластовочка (ЕЧ-2, с. 299), на петровиці (ЕЧ-2, с. 301), в оконце (НМ, с. 29), пор.: «Ой один гостьо – да й дробен дощок» (НМР, с. 12), «Ніхто не вгадає, що в тому короваю: залізная в йому подошва, а мідяній обручі» (ВОР, с. 46), «Дэ нянёк много, там дытына быз носа» (ППС, с. 159).

Закономірна поява [o] на місці *ъ, зокрема в префіксах *въз-, *одъ-, *зь-, применнику *изъ тощо: *возьмутъ* (ВС), *дождалась* (ВСХ, с. 20), *одоткні* (РР, с. 86), *зо Львова, одоспить* (ФЗ, с. 163), *одорвала* (СДЗ, с. 10), *зо мною* (ПД-3, с. 44), *zotni* (Z-3, с. 31), *зопсовав, зотхнула* (ВС), *зов'яв* (ЕЧ-3, с. 297).

У межах східної частини описуваного масиву, в говірках перехідного типу, в анклавних берестейських і підляських говірках давній *o відповідно до фонетичних особливостей західнополіських говірок у наголошеному новозакритому складі рефлексує як монофтонг [y]: *живут* (ФЗП-1, с. 23), *пузьно* (ФЗП-1, с. 24), *скулько* (ФЗП-1, с. 27), *грум, дум* (ФЗП-1, с. 28), *руд* (ФЗП-1, с. 33), *нэ буйся* (ЅР, с. 107), *позвуть* (СБФ-86, с. 274), *на двур* (СБФ-86, с. 264), *в вуз* (СБФ-86, с. 262), *вул* (СБФ-95, с. 374), *знув* (ПФ-1, с. 354), *настульничьок* (ВСХ, с. 32), *кут* (ВСХ, с. 66), *не стуй* (ВСХ, с. 23), *друбного* (НПВ, с. 313), *рудненькая* (НПВ, с. 287), *вун* (НМР, с. 20), *в Петрувку, спасувка* (СДЗ, с. 18), *кун'* (СДЗ, с. 27), *пуст, на свуй* (СДЗ, с. 59), *на муй* (ЕСП-7, с. 158), *бульше* (ЗП-3, с. 88), *вуйско* (НМ, с. 43), *за стул* (НМ, с. 108), *пируг* (НМ, с. 19), *на крутуй* (СБФ, с. 203), *од рудної* (ЕСП-7, с. 166), *в однуї* (СДЗ, с. 157), *дарув* (НОТ, с. 129), пор.: «Нэ буйся нэв'іестко добрэ тоб'іе будэ: самы жорна мэлют, сама ступа товчэ» (ЅР, с. 107), «А муй мілий недочоває, штири парі да запрегаїе» (НМ, с. 19). Розвиток [y] на місці *o у наголошеній позиції представлено непослідовно: в одному і тому ж фольклорному тексті можуть бути представлені різні вияви рефлексії етимологічного голосного, пор.: «Коньом виграє, вуйско рубає. Дорубавса вон до цара на двор» (НМ, с. 43), «Я думала, що пируг з сиром, а мне кажут: “Твой женіх – Сідор”. Я думала, що пірог з медом, а мне кажут: “Твой женіх – Федор”» (НМ, с. 19).

Гіперичне заступлення *o через [y] можливе в наголошених відкритих складах, що викликано аналогією: *вусюм* (ВП, с. 54), *пукі*

«поки» (ФЗП-1, с. 50), *niżok* (RP, с. 36), пор.: «*Но й баба вплине, то й дід бабу вкіне, дотуль впливала, пукі перестала*» (ФЗП-1, с. 50).

Практично в усіх говіркових групах Західного Полісся рефлекс [у] представлено в закритому складі відповідно до ненаголошеного *о (очевидно, за аналогією до наголошених новозакритих складів): *розкуш* (ФЗП-2, с. 22), *вувторок* (КП, с. 30), *чобут* (ВП, с. 53), *piżużka* (P-1), *klorut* (Z-2, с. 103), *з жагудками* (Н, с. 14), *под вукном* (ПК, с. 39), *провудничка́* (ГФЗ, с. 255), *румнесийкі* (ВВ, с. 51), *помуч* (Г-2, с. 163), *ягуд* (НПВ, с. 52), *нучныцы* (ПЗ, с. 59), *вуўса* (СДЗ, с. 42), *на кулка́х* (СДЗ, с. 152), *Йáкуў* (СДЗ, с. 60), *у кунці* (ФЗ, с. 180), *спузниласа* (ФЗ, с. 71), *пиружски* (ФЗ, с. 79), *під вукном* (ЕСП-7, с. 175), *стужки* (НОТ, с. 149), *кулком* (ПЛК, с. 571); зокрема й у флексіях давального й місцевого відмінків ад'єктивів чоловічого та жіночого родів: *на бідной* (ФЗП-1, с. 31), *на dubowit* (Z-3, с. 91), *молодэнькуй* (П, с. 504), *в чорн'ус'ен'кум, в зел'онус'ен'кум* (Н, с. 18), *на sołodkum* (ЛО, с. 76), *на солодкum, на гіркуй* (ВП, с. 34); в оформленні родового відмінка множини субстантивів чоловічого роду: *мініструв* (КП, с. 13), *synoczkiw, hołuboczkiw* (SZ, с. 84), *кониченькув* (ПК, с. 76), *басурманув, магомэтанув* (СБФ, с. 213); у фонетичних модифікатах прийменників та префіксів: *подь-, *одь-, *поль-, *по- тощо: *пудганяє* (ЕЧ-3, с. 180), *пудмаже* (ЕЧ-2, с. 307), *пудрели* (ПД-1, с. 53), *пудтета* (ФЗ, с. 188), *пудлитати* (НОТ, с. 139), *пудляшіє* «жителі Підляшшя» (КТ, с. 32), *пудляшанці* (ТПУ, с. 68), *z Rudlasza* (Z-4, с. 24), *spudniści, ridtaniła* (PP, с. 97), *пуд'яжу* (ВСХ, с. 37), *ни вудгадаю* (ВВ, с. 38), *пуйшла* (ЕСП-6, с. 14), *пузнаваты* (СБФ-86, с. 256), *зупсовав* (ТПУ, с. 110), *с пувсобаки^е, с пувсвин'і, пувро́ку* (СДЗ, с. 165), *пувкошика* (ПТО, с. 144), пор.: «*Прошла мати дочку на солодкum медочку, на гіркуй горілонци з зяттьом в коморонци*» (ВП, с. 34), «*Травне́ва роса́, ко́н'ум луч:е вуўса́*» (СДЗ, с. 42), «*Бієгли мишкі чередою, впалі в ямку із водою. Котік лапку подавав, по одненькуй витягав*» (КТ, с. 53).

В окремих групах говірок (насамперед у північній діалектній зоні) спостережено монофтонг [и] як ще один західнополіський рефлекс давнього *о в наголошеному новозакритому складі: *ничку* (РПП, с. 27), *кинь* (КП, с. 16), *в тий* (БП, с. 9), *po zastyilju* (Z-2, с. 47), *гыршую* (СБФ, с. 211), *на загын* (СБФ, с. 212), *роскышна* (СБФ, с. 217), *кыпкы* (СБФ, с. 211), *сьль* (СБФ-95, с. 363), *нычку* (СБФ-95, с. 377), *не ридняя* (ВСХ, с. 25), *надвирничьок* (ВСХ, с. 32), *в бик* (ВСХ, с. 75), *рид* (ВОР, с. 39), *на дьвир* (ВОР, с. 84), *на пориг, ривно, вилно* (ВОР, с. 87), *сім корив* (ВОР, с. 97), *ридному* (ВВ, с. 15), *на виз* (ВВ,

с. 38), бочка-дубивка (ВВ, с. 55), на бир (Г-2, с. 165), ниг, риг (Г-1, с. 300), с-пуд пыл, гыршей, з нагыр'я, ны покырна, голывку, на прыпыл (ВС), *rokłyn* (К-36, с. 180), на *złyść* (К-36, с. 85), тилько (ПВП, с. 46), бильш (ПВП, с. 55), на нижці (ТПУ, с. 153), снп (НПВ, с. 316), ниж (НПВ, с. 73), ворит (НПВ, с. 283), з пизьніми (НПВ, с. 174), кыстка, ныдосыл, пырысыл (ППС, с. 163), хвыст, чырыз пьлт (З, с. 169), настыльнык (З, с. 172), прыстыл (ПЗ, с. 64), воыв (П, с. 505), мый (П, с. 511), кинь (НПР, с. 52), вин (НПР, с. 41), в тий комірці, на тим окенці (НПР, с. 40), бильша (НОТ, с. 132), кр'івуніс, в лихий (СДЗ, с. 32), гний (СДЗ, с. 35), батіг, до лікт'а (СДЗ, с. 50), вил (СДЗ, с. 17), скіл'ко, стіл'ко (СДЗ, с. 10), мист (ФЗ, с. 167), пип (ФЗ, с. 170), ничка-купалничка (ЕЧ-2, с. 319), комирку, приплідку (ЕСП-6, с. 15), худибку (ЕСП-6, с. 99), добирного (НМ, с. 31), пор.: «Твою комору – ще й жита повну, твою комирку – твару приплідку» (ЕСП-6, с. 15). У позиції без наголосу рефлекс [и] відзначено у формах *дійча́ста* (СДЗ, с. 154), *бати́жком* (НПВ, с. 51); у давальному та місцевому відмінках прикметників та спорадично вказівних займенників: *ро kowanут* (РР, с. 56), *у червоним* (КТ, с. 23), *в жовтий* (Г-2, с. 159), *на батыньковым* (ВС), *в золотий* (ФЗ, с. 164), *на новим* (ЕСП-6, с. 18), *на дубовий* (НМ, с. 95), *на tysowут* (ЛО, с. 77), *в етий хаті* (НМ, с. 92), пор.: «*Ne wij, witru, whoru, rowij po dorozі, ро kowanут wozі*» (РР, с. 56).

Відповідно до давнього *ъ рефлекс [и] зауважено в структурі префіксів *объ-, *зъ-, *розъ-, *одъ- та ін.: *обирвали* (НПВ, с. 52), *обильють* (НПВ, с. 307), *возийду* (НМР, с. 12), *zyjszow* (РР, с. 92), *розийшилися* (НМР, с. 49), *ne wyszła* (SZ, с. 112), *розийдется* (ŚP, с. 78), *зирvé* (СДЗ, с. 47), *удирва́ли* (СДЗ, с. 11), *одийдiте* (Г-2, с. 162).

За аналогією рефлекс [и] можливий під наголосом у відкритому складі: *ниченька* (РПП, с. 16), *голывонькы* (СБФ, с. 215), *высім* (СБФ, с. 203), *тико* (ВСХ, с. 63), *ниженька* (ВОР, с. 40), *гыроньку*, *голывоньку* (ВС), *пущуіка* (К-36, с. 24), *зиронька* (НПВ, с. 297), *у ниженьках* (ЗП-1, с. 256), *ниченьки* (МДН, с. 41), пор.: «*Дэсь ты, дытя, дэсь ты, ріднэ, высім рік хворіла*» (СБФ, с. 203).

У деяких текстах, співвідносних зі східною групою берестейсько-пінських говірок та Північним Підляшшям, а також окраїнними західними говірками Волинського Полісся, відповідно до етимологічного *о в наголошеному новозакритому складі зафіксовано звук [ү] переднього ряду: *на покійс* (ТПУ, с. 177), *тюлько* (НОТ, с. 188), *дрюбным* (ПФ-2, с. 134), *з сюллю* (ПФ-2, с. 32), *бйб*,

пійдем (ТПУ, с. 40), *кіль* (ТПУ, с. 103), *пійп* (ТПУ, с. 121), *кїнь* (ТПУ, с. 122), *гїркеї, сто кїп* (ТПУ, с. 130), *вїн* (ТПУ, с. 259), пор.: «*Проси Бога долї, коб кїнь ступив дитїе зносив*» (ТПУ, с. 122), «*Циловав вїн двї недїлі*» (ТПУ, с. 259). Такий же рефлекс в результаті аналогії можливий під наголосом у відкритому складі: *в вїчи* (ТПУ, с. 148), *по вюшчо* (ПФ-1, с. 62), *з Бюгом* (ПФ-2, с. 371), пор.: «*Киньте Маньочці цибулю в вїчи, нехай заплаче до свекрухи йдучи*» (ТПУ, с. 148).

Відповідно до **o* в одній із берестейсько-пінських говірок у наголошеному новозакритому складі засвідчено монофтонг [e] з попереднім палаталізованим губним консонантом: *на вез* (ПФ-2, с. 298), пор.: «*Молода ж Манечка да на вез садьїца*» (ПФ-2, с. 298). У словоформі *комерочка* [e] у відкритому складі відбиває наслідки аналогії за зразком закритих складів, пор.: «*Їх, коб нэ була комерочка ж за хатку*» (ПФ-2, с. 354).

Рефлекси **e*. З опорою на діалектний фактаж, уміщений в «Атласі української мови», можна виділити такі західнополіські рефлекси **e* в новозакритому складі: у позиції під наголосом – л'[i]д, л'[y]д, ш'ч[и]тка, ш[и]с'т', п'[i]ч (АУМ, к. № 24–25, 28–29); ненаголошені вияви – 'ос[и]н', 'поп[е]л, 'кам[е]н' (АУМ, к. № 30–31). Картину рефлексії **e* в говірках Західного Полісся на сучасному етапі доповнюють дані трьох текстографічних праць Г. Л. Аркушина, в яких репрезентовано такі континуанти аналізованого вокала: в наголошеній позиції – [y^o]: *тих с'у^oл* (ГП, с. 312), *при сво'йуої* (ГП, с. 346), *пуд'н'у^oс* (ГП, с. 50), *сп'у^oк* (ГП, с. 300), *вес'і'л'у^oв* (ГП, с. 376), зокрема з розвитком додаткової артикуляції [й]: *прив'йуос* (ГП, с. 380), *зау'йу^oв* (ГП, с. 398); [ɔ^y]: 'жо^yнка (ГП, с. 46), *с'ɔ^yл* (ГП, с. 374); [y^o]: *по 'жу^oнці'і* (ГП, с. 46), *ш'чу^oтка* (ГП, с. 282); [i^e]: *ш'і^eс'т'* (ГП, с. 62), *пос'т'іел'* (ГП, с. 242), *п'і^eч* (ГП, с. 282), *с'і^eм* (ГП, с. 272); [i]: *ш'іс'т'* (ГП, с. 62), *с'ім* (ГП, с. 80), *в п'іч'* (ГВП, с. 166), *до с'в'ікра* (ГБ, с. 324), зокрема з додатковою артикуляцією [й]: *в пїіч* (ГП, с. 284); [e]: *красно'перка* (ГВП, с. 98); [o]: 'сипал'і йої (ГБ, с. 152); ['o]: *в 'т'отк'і* (ГВП, с. 404); [u]: 'зил':е (ГП, с. 84), *ве'силних, в пич* (ГП, с. 220), *ка'мин':е* (ГВП, с. 508); [y]: *мо'йуї сест'ри* (ГП, с. 288), *в с'ум* (ГП, с. 210), *кл'ішчел'увци* (ГП, с. 290), зокрема з виділенням додаткового артикуляційного компонента [й]: *п'й'укс'а* (ГП, с. 334), *пов'йус* (ГП, с. 370); в ненаголошених закритих складах – [e]: 'нопел (ГБ, с. 228), 'осен':у (ГВП, с. 430), *з йев'рейев* (ГБ, с. 114); [o]: *под укра'їнцов* (ГБ, с. 164); [y]: 'вечур (ГП, с. 256), 'в:ашуй (ГП, с. 292), *шчут'ки* (ГП, с. 160), *хлопцув* (ГБ, с. 126), *вичур'ком* (ГВП, с. 216), *од*

¹танцув (ГБ, с. 344); [ʲу]: йашч'ур¹ки (ГВП, с. 424), ¹нимц'ув (ГП, с. 306), ¹б'еженц'ув (ГБ, с. 464), по вич'ур¹ках (ГБ, с. 224), х¹лопц'ув (ГВП, с. 92); [u]: ¹погриб (ГБ, с. 306), ¹осин':у (ГП, с. 226), л'у¹деї у¹м'ел'цив (ГБ, с. 214), камин'¹ц'ом (ГВП, с. 220), а за аналогією й у відкритих ненаголошених складах – [e]: з ¹матеру¹у (ГВП, с. 400); [ʲe]: шч'ел'інк'і (ГБ, с. 238).

У проаналізованих фольклорних текстах виразними прикладами передано практично такі самі континуанти давнього *e, якість яких протиставляється залежно від акцентуації (як і рефлексів *o) та від якості колишнього редукованого в наступному складі. Диференційною рисою наголошеного вокалізму підляських говірок на тлі західнополіського діалекту стало функціонування в новозакритих складах відповідно до наголошеного *e перед складами, що раніше містили редукований заднього ряду *ь, дифтонгічних вокалів, зокрема лабіалізованого дифтонга [yo] після депалаталізованих шиплячих і вібранта та [y̯o], перед яким передньоязикові та губні приголосні зберігають свою історичну м'якість: жуонка (РПП, с. 23), навперуод (ВП, с. 18), з беруозки (ВП, с. 11), žuonki (RP, с. 90), жуонкі (Н, с. 16), для жуонкі (ТПУ, с. 269), peregjuoŋko (SZ, с. 116), люод «лід» (КТ, с. 81), borozjuonka, w borozjuonci (Z-3, с. 54), z nebiuos, lebiuodka (SZ, с. 172), перепюолко (ТПУ, с. 82), втюок (КТ, с. 82), понюос (КТ, с. 49), привюоз (ŚP, с. 89), привюов (ŚP, с. 102), pryjuoh (PZB, с. 97), принюос (ТПУ, с. 167), zavjuoz (SZ, с. 165), пор.: «Їеш, кумо, ягуодкі, которіі солодкі, а которі гуоркі, то для меї жуонкі» (ТПУ, с. 269), «Нэ гневайсе, моя матулю, на мэнэ, што я привюоз чужое дытя до тэбэ» (ŚP, с. 89), «Отани-отана, украв куот барана і понюос до пана» (КТ, с. 49). За спостереженнями Ю. Шевельова, «у північноукраїнському наріччі звук e в позиції перед складом зі слабким єром дифтонгізувався (ймовірно, теж тільки під відтягненим наголосом), а відтак постає як 'uo: med проти n'uos» (ІФУМ, с. 413).

Тенденція до вирівнювання звукового складу кореневих морфем зумовила збереження дифтонга замість *e під наголосом у відкритому складі: žuonoczki (Z-3, с. 59), жуоночка (ТПУ, с. 35), а за аналогією – za śluozoŋkami (SZ, с. 98).

У частині фольклорних текстів перед складом, де раніше був редукований заднього ряду *ь, засвідчено перехід *e > [y], [ʲу]: щудрий (ТПУ, с. 49), жунки (ФЗП-2, с. 13), пичу́нка (СДЗ, с. 37), тютка, тюлка (ПФ-2, с. 21), грыбюнкою, вэрэтюнцэм (ПФ-1, с. 34),

прин'ус (СДЗ, с. 8), *привюз* (ВП, с. 40), *завюв* (БП, с. 18), *росплюв* (ВСХ, с. 30), *нанюс* (ЕСП-7, с. 136), *знюс* (ЕСП-4, с. 193), *принюс* (ТПУ, с. 247), пор.: «*Пичу́нка – ни мйáсо, тис'ц'ова – ни родз'іна*» (СДЗ, с. 37), «*Да звів би я гніздечко, да знюс би я яєчко*» (ЕСП-4, с. 193).

У підляських, берестейсько-пінських та деяких північних говірках Рівненщини на місці давнього **e* під наголосом у новозакритому складі перед наступним твердим приголосним уживано монофтонг [o], перед яким консонанти, окрім стверділих шиплячих, зберігають історичну м'якість: *пуд льод* (НМР, с. 19), *пругіоз* (Р-1), *пойдьом* (НМР, с. 13), *зньос* (НПР, с. 13), *тьотку* (ТПУ, с. 155), *ропіос* (К-36, с. 73), *жонкі* (РПП, с. 3), пор.: «*Й а моя маті не ткала, всю піліповку проспала, пуд льод мучкі таскала*» (НМР, с. 19).

Після депалаталізованих шиплячих міг постати рефлекс [и]: *зупка* (К-36, с. 96), *жінка* (ГФЗ, с. 260), *щитка* (ВСХ, с. 67), *ля жынкы* (ВС), пор.: «*Корова рикає, свіня хрукає, а жінка п'яная спить*» (ГФЗ, с. 260). Тенденція до вирівнювання звукового складу кореневих морфем зумовила збереження монофтонга [и] замість **e* під наголосом також у відкритому складі: *пчилонька* (ВОР, с. 94), або ж відбувається чергування [e] > [o] після шиплячого перед історично твердим консонантом: *в жоночкі* (ПВП, с. 142). В одному тексті з берестейсько-пінського ареалу фіксовано форму з монофтонгічним наголошенням [e]-рефлексом: *повез* (ПФ-2, с. 298).

У підляських, берестейських та окремих говірках Рівненщини в дієсловах перед монофтонгами [o] та [ү] як відповідниками етимологічного **e* фіксовано розвиток додаткового компонента [й] після стверділих губних консонантів: *зав'юов* (КТ, с. 104), *пудов'юоз* (КТ, с. 110), *нап'юок* (КТ, с. 115), *прив'юз* (СБФ-84, с. 230), *привіоз* (НПР, с. 39), *пругіюз* (Z-3, с. 40), *пругіуов* (PZB, с. 125), пор.: «*Wziaw d'ied babi za ruszeńki, to j prugiuow do brodu*» (PZB, с. 125), «*Прыв'юз мынэ сывий кунь до дівчыны на спокуй*» (СБФ-84, с. 230).

У фольклорних текстах, співвідносних із говірками перехідного типу с. Сильно Ківерцівського району Волинської області та с. Курозвани Гощанського району й Городок Володимирецького району Рівненської області, процес ствердіння губних приголосних перед рефlekсами *i*, *o* (< **e*) супроводжує розвиток додаткової артикуляції [й], можливо, [л']: *лейб'їдойка* (ВСХ, с. 40), *намы́тками*, *намы́точки* (ВОР, с. 91), *гребльонкою* (ЕЧ-2, с. 206), *греблінка* (ВСХ, с. 67), пор.: «*Гой перепиличейка да й невеличейка – щитка, греблінка*

й вовкова жинка» (ВСХ, с. 67), «*Дружко коровай несе да нам'їтками трасе, а нам'їточки мають, як мак процвітають*» (ВОР, с. 91). При цьому варто зауважити, що упорядник текстів із с. Курозвани при спробі передати депалаталізацію губних виявляє неточність, використовуючи для цього м'який знак. Можливо, на процес витворення дериватів *гребльонкою* (ЕЧ-2, с. 206), *греблінка* (ВСХ, с. 67) (при відсутності фіксацій дослідниками будь-яких інших форм (пор. *грибл'інка* (усне повідомлення Ю. Громика)) могли повпливати лексеми на зразок *гребло, греблиця* 'скребло; скребниця' (СУМ, II, с. 163).

Якщо після складу з етимологічним **e* був склад, у якому занепав редукований переднього ряду **ь*, то в таких випадках рефлекси **e* в говірках тотожні ятевим континуантам. Тільки в підляських говірках спостережено дифтонг [іє] або позиційний варіант цього дифтонга – [іе], причому як у закритому складі: *сієм, їедна* (ФЗП-2, с. 31), *піечку* (КТ, с. 71), *на піеч* (ТПУ, с. 266), пор.: «*От і господиня: сієм городи – їедна диня*» (ФЗП-2, с. 31), так за аналогією і у відкритому, оформлення якого позначене наслідками стягнення м'якого подовженого консонанта, який закривав попередній склад: *зыэліе, на вэсіеле* (ЅР, с. 104), *з'іеліе* (ЅР, с. 93), пор.: «*Ой сватыку, сватыку, зелёное зыэліе, як ты будэш жэнытыся, прыду на вэсіеле*» (ЅР, с. 104). Переважно в периферійних західнополіських говірках відповідно до давнього **e* в цій позиції виступає монофтонг [e], перед яким консонанти, як правило, депалаталізовані: *на виселле* (ПК, с. 76), *в печ* (ВОР, с. 111), *мытэль* (ПФ-2, с. 455), *печ* (ЕЧ-2, с. 205), *без корення* (ППЗ, с. 13), *ведмедь* (ТПУ, с. 148), пор.: «*Будем печ рубаті, коровай доставаті*» (ЕЧ-2, с. 205). Зрідка поряд із *e*-рефлексами наголошеного **e* в закритих складах можливий також континуант [e], перед яким приголосні зберігають свою м'якість: *шєсть* (ПЗМ, с. 144), *зелле, на веселле* (ПСП, с. 29), *s'iem* (Z-4, с. 39), *у пєч* (НПР, с. 180), *по веселлю* (ЕСП-7, с. 183), *сем* (ЕЧ-3, с. 191), пор.: «*Nasz Marszałok ne wdawsia, s'iem l'iet ne wtywawsia*» (Z-4, с. 39), а після передньоязикових [з], [с] та вібранта [р] – монофтонг [и]: *сим* (ВСХ, с. 34), *на сым сажей* (СБФ-86, с. 255), *зилле, на висилле* (ЕЧ-2, с. 300), *корыннечко* (ПФ-1, с. 164), пор.: «*На дуб лєзла, кору гризла, з дуба впала, зилле копала*» (ЕЧ-2, с. 300). Спорадично рефлексом наголошеного **e* в аналізованій позиції може бути монофтонг [o]: *корольовна* (НМ, с. 93).

У частині фольклорних текстів засвідчено перехід $*e > [y], [ʲy]$ перед складом з етимологічним редукованим переднього ряду $*ь$: *королювна* (КП, с. 27), *вэсюллічко* (ПФ-1, с. 162). Унаслідок аналогії розвиток $[y]$ з секундарного $[e] < *ь$ незалежно від характеру складу відбувся в структурах *sluozkami* (Z-3, с. 8), *sluzkamy* (Z-2, с. 35), *слюзке* (ВВ, с. 66), *йід'ун* (СДЗ, с. 44), (пор. псл. **slъza* (ЕСУМ, 5, с. 311), **edьнь / *edinь* (ЕСУМ, 4, с. 159)).

В аналізованому фактажі широко представлено займенникові структури, які демонструють різні шляхи еволюції етимологічного $*e$ в новозакритому складі. Унаслідок підляської специфіки рефлексії $*e$ наголошений лабіалізований дифтонг $[yо]$ постав у різних відмінкових формах фонетичних модифікатів предметно-особових та присвійних займенників: *юой дае* (ЅР, с. 93), *на юой сукенка* (КТ, с. 62), *своюой родині* (ТПУ, с. 150), *на јуој spaty* (PZB, с. 40), *и тојуој storon'ie* (Z-4, с. 74), *w јуот do szlubi* (Z-4, с. 134), *на моюом полю* (ТПУ, с. 177), пор.: «*На юой сукенка двуор помитає, колєда*» (КТ, с. 62).

У давальному-місцевому відмінку предметно-особових та присвійних займенників відповідно до давнього $*e$ засвідчено такі основні монофтонгічні рефлексії: а) $[y]$: *по юм плачуть* (КП, с. 4), *на юй вбраннічко* (СБФ-95, с. 341), *положать йуй* (ЕЧ-2, с. 256), *юй добре, юй ймеца* (ЕЧ-3, с. 169), *на твоюй стайні* (НМ, с. 40), *на йуй плát'ей* (СДЗ, с. 154), *твоюй мачусы* (СБФ, с. 215), *своюй дытыны* (СБФ-86, с. 272); б) $[о]$: *јој прынесла* (РР, с. 84), *daryw јој* (Р-1), *насінав йой* (НМР, с. 34), *мойой свєкрусі* (ПСП, с. 58), *у мойой головоңці* (НПР, с. 364), пор.: «*Ой роди, Боже, да великеє чолов'є, ой дай же, Боже, мойой свєкрусі здоров'є*» (ПСП, с. 58).

Унікальне явище ілюструє словоформа *йвий* (ВОР, с. 89), де розклад дифтонга відбувся за схемою $єѣ \rightarrow йей$ (редукція кінцевого голосного) $\rightarrow йуий \rightarrow йвий$, пор.: «*Німа сьвитилка, німа, десь вона муку їла, треба взяти помалище, щоб витерти йвий ротище*» (ВОР, с. 89).

Детальне вивчення діалектного матеріалу спонукало Ю. Шевельова до такого висновку: «На відміну від o перед складом зі слабким $є$ ром та e перед слабким $ь$, звук e перед складом зі слабким $ь$ узагалі не дифтонгізувався в ненаголошених складах. У сучасних північноукраїнських говірках e виступає в таких словах, як *метлá*, *пóпел* ($< metьla, ropelь$) тощо» (ІФУМ, с. 413), однак корпус досліджуваного матеріалу засвідчив, що дифтонги розвинулися і в

закритих ненаголошених складах, хоч і відбулося це за аналогією до наголошених складів: *на припечку* (КТ, с. 69), *гребіенця* (ВП, с. 67), *у матієнкі* (Н, с. 13), *на раньюой* (ТПУ, с. 85), *matiuonka* (PZB, с. 38), *wuwjuow* (Z-3, с. 64), *на нашуой* (ŚP, с. 55), *на naszuom* (Z-3, с. 84), пор.: «*Поїєдь матьонко до Львова, купі гребіенця перлова*» (ВП, с. 67), «*Ой ты батьку наш, што нам Буог дає, што на нашуой чэрэшэнци зазуля кує*» (ŚP, с. 55).

Послідовно в аналізованих текстах, співвідносних із різними говірковими зонами, в ненаголошених закритих складах етимологічний **e* може зберігатися: *каенну* (БП, с. 26), *koreń* (PZB, с. 173), *wieczernici* (Z-3, с. 97), *oseń* (Z-4, с. 150), *катеń* (SZ, с. 93), *корэнь* (ŚP, с. 64), *на попел* (ПСП, с. 68), *осень* (ПСП, с. 69), *катеппоје* (Z-4, с. 30), *weczer* (K-36, с. 125), *камень* (ВОР, с. 56), *госэнь* (СБФ, с. 212), *камень* (Г-2, с. 160), *попэл* (ВС), *каменное, каменнейше* (ТПУ, с. 152), *камэнь* (ПЗ, с. 348), *грэбэньцов* (ПФ-2, с. 119), *прыпэк* (ПФ-2, с. 364), *з коренцямі* (ЕСП-2, с. 81), *на припечку* (ЕСП-4, с. 206), *почерніла* (МДН, с. 84), *семсот* (ЕСП-2, с. 28), пор.: «*Лэжэть ў мори камэнь на дни, вода разбиваеця, ўсяка болезть одгоняеця*» (ПЗ, с. 348), «*Замітай, матко, попэл, бо твою дочку вхоплеть*» (ВС) або ж унаслідок підвищення і звуження артикуляції представлений варіантом [и]: *осинь* (ФЗП-2, с. 16), *в Божий матира* (Г-1, с. 296), *коринь* (Г-1, с. 292), *хмыльного* (ПФ-2, с. 401), *вільыз* (ПФ-1, с. 479), *ргу матеры Воўуј* (K-36, с. 14), *камень* (ППЗ, с. 7), *в хорошым* (СБФ, с. 211), *в нашим короваю* (ВОР, с. 42), *вечир* (ВСХ, с. 43), *на першим порозі* (НОТ, с. 176), *в чужий стороні* (ЕСП-6, с. 81), *наший дитини* (ЗП-2, с. 247), пор.: «*Діти годувати як каминь глодати*» (ППЗ, с. 7). За аналогією [и] представлено й у відкритих ненаголошених складах: *в запьку* (ŚP, с. 104), *коринець* (ВСХ, с. 12), *жиноцьке* (Г-2, с. 158), пор.: «*Ой сватыку, сватыку, добрэ спаты в запьку*» (ŚP, с. 104).

У відкритому ненаголошеному складі закономірно з погляду етимології збережено *e*: *коренец* (ЕЧ-1, с. 220), пор.: «*На городі да свиня твоя. Нехай ріє, да й заночує, бо солодкий коренец чує*» (ЕЧ-1, с. 220).

Звукова структура деяких словоформ ілюструє процес **e* > ['o], причому як у ненаголошених закритих складах: *матьончину* (ФЗ, с. 163), *матьонко* (ВОР, с. 114), *вивьов* (НПР, с. 13), *на сім сажньов* (ЕЧ-3, с. 172), *mationka* (PZB, с. 39), *на пізньої* (ТПУ, с. 85), так і у відкритих внаслідок дії аналогії: *сусідочок-матьонок* (ЕСП-7, с. 175),

do świokorka (РР, с. 50), пор.: «Всі престоли поломала, на сім сажньов земля впала» (ЕЧ-3, с. 172).

Практично суцільний говірковий масив охоплює лабіалізований монофтонг [y] / [ʲy] як вияв ненаголошеного *e перед твердим приголосним: *ввечур* (РПП, с. 33), *вечур* (НОТ, с. 155), *матюнку* (ПЗВ, с. 53), *Матюнку Божу* (Г-1, с. 297), *вечурнице* (ПТО, с. 175), *в матюнки* (ПВП, с. 190), *матюнка* (СБФ-86, с. 267), пор.: «*Матюнку Божу прухати, рабі Божії днецю встанувляти*» (Г-1, с. 297). Засвідчено типові для говірок описуваної території фонетичні модифікати давніх ненаголошених флексій, зокрема в прикметникових та займенникових закінченнях *-eu > -уй, -юй, *-емь > -юм: *в нашум* (КТ, с. 74), *у хорошуй* (РПП, с. 28), *божуй сылы* (СБФ, с. 214), *на ранюй* (ФЗП-1, с. 31), *младшуй* (ВСХ, с. 30), *чужуй* (ВСХ, с. 51), *на раннуй* (ВС), *найстаршуй* (ТПУ, с. 72), *третьой* (ФЗП-2, с. 36), *на першум* (НПР, с. 164), пор.: «*В нашум селіє свадьба буде, комар муху сватать буде*» (КТ, с. 74); субстантивній флексії *-евь > -юв: *друзюв* (БП, с. 26), *пантофлюв* (ТПУ, с. 193), *з крилюв* (ПВ, с. 18), *до танцюв* (ППС, с. 168), *пальцюв, п'ять покоюв* (З, с. 169), *хлопцюв* (ПД-2, с. 40), *зайцюв* (ППЗ, с. 7), пор.: «*В штанах воде ни стало, усіх хлопцюв пурвало*» (ПД-2, с. 40), «*Двох зайцюв нараз не злапаєш*» (ППЗ, с. 7); суфіксі присвійних прикметників *-евь > -юв: *Васілюв город* (ЅР, с. 54), *на тесьцюв двыр* (ВС), *у вишнюв сад* (ВОР, с. 93), пор.: «*Ходила, моя мате, да й у вишнюв сад – на мою голивоньку увесь цвіт упав*» (ВОР, с. 93); дієслівній флексії 1 особи множини *-емь: *їдюм* (КП, с. 39), *пожартуюм* (ВП, с. 49), *не забудюм, будуем* (БП, с. 7), *поєдуюм* (ФЗП-2, с. 25), *пуойдуюм* (РПП, с. 47), *дійдуюм* (БП, с. 29), пор.: «*Кидай, кумо, ложки, пожартуюм трошки*» (ВП, с. 49), «*Села наши, села, ми вас не забудюм, ми вас не забудюм, пока жити будуем*» (БП, с. 7); також у структурах *шувкове* (ВВ, с. 7), *шувковая* (ВВ, с. 36), *пэрстюн* (ПФ-1, с. 74), де *e > ь, ь др. *шьлкь* (ЕСУМ, 6, с. 450), **рърстень* (66, с. 97); у дієсловах з можливим розвитком додаткового артикуляційного елемента [й] після стверділого губного: *вивюв* (РПП, с. 27), *вив'юв* (НМР, с. 38; ТПУ, с. 193), пор.: «*Вив'юв мене, босую, да й питає: “Чи є мороз, дівчино, чи немає?”*» (НМР, с. 38).

Рефлекси *ѣ. Досить продуктивно в аспекті розгляду рефлексії етимологічних голосних відображено наслідки еволюції *ѣ. Якість рефлексів *ѣ в говірках Західного Полісся безпосередньо підпорядковано наголошуваності. На території західнополіського

діалекту в «Атласі української мови» скартографовано такі континуанти *ě*: у позиції під наголосом – т[і]ло, с[і]но, р[и]чка, го[р]и, б[і]лий, в[і]ра, зв[є]р (АУМ, к. № 3, 6, 8–9); ненаголошені вияви – ст[и]на, ц[и]лувати, п[и]сок, в[и]дро, в[і]дро, в[є]дро (АУМ, к. № 10–11, 13–14). У працях Г. Л. Аркушина, основою яких стали аудіозаписи мовлення представників різних говіркових зон Західного Полісся, простежено чимало ятевих рефлексів, зокрема, наголошені [іє]: на кол'іена (ГП, с. 346), по земл'іє (ГП, с. 266), на р'ієк'і (ГП, с. 332), м'ієшаний (ГП, с. 280), св'ієч'ку (ГП, с. 342); [і^е]: при хл'ієбови (ГП, с. 44), л'ієс (ГП, с. 294), д'ієда (ГП, с. 66), посу'с'ієцк'і (ГП, с. 288); [і^е]: л'ієт (ГП, с. 114), обр'ієзувал'і (ГП, с. 330), хл'ієп (ГП, с. 116); [іє]: по горцелку (ГП, с. 50); [і]: за н'ієц'а, с'ієно (ГП, с. 60), с'т'ієста, м'ієсит (ГП, с. 250), хот'ієли, поїєздили (ГБ, с. 190), д'ієвер (ГБ, с. 334), вб'ієр'ієте (ГВП, с. 104), нац'ієливс'а (ГВП, с. 180); [і] з виділенням звука [j] після депалаталізованих губних: в б'ієлому, б'ієли (ГВП, с. 408), чолов'ієк (ГВП, с. 396); [є]: нєєци (ГП, с. 292), ослєєла (ГБ, с. 188); [е]: перєєм'єна (ГП, с. 224), заїєзди (ГБ, с. 190), хл'єєбни (ГБ, с. 336), прип'єєвки (ГВП, с. 154), в'єєд'ма (ГВП, с. 536); [и]: хотил'і (ГП, с. 246), дил'ат (ГП, с. 262), цилиї (ГП, с. 286), ч'олоєєвик (ГВП, с. 158), наєєризали (ГВП, с. 166), мис'єєц'а (ГБ, с. 190), згорєєла (ГБ, с. 354); [y]: д'урєєки (ГП, с. 242); [y]: д'уєєвка (ГП, с. 38; ГБ, с. 126); [а]: з д'аєєда пра'д'аєєда (ГП, с. 140); в ненаголошених складах: [і]: в'ін'чал'ієс'а (ГП, с. 212), цєєв'ієте (ГП, с. 272), хл'ієєва (ГП, с. 232), зас'м'ієєйуц':а (ГБ, с. 358), зв'ієєри'на (ГВП, с. 180); [є]: дєєтєєй (ГП, с. 270), цєєлуєєуц':а (ГБ, с. 344); [е]: вийєєхал'і (ГП, с. 344), поб'єєло'руску (ГП, с. 354), зв'єєро'бої (ГБ, с. 364); [и]: пис'єєн'і (ГП, с. 214), наєєби'єєжит (ГП, с. 222), ни ми'єєсила (ГП, с. 250), стієєна, слієєпайа (ГБ, с. 186), стрієєл'айут' (ГБ, с. 140), в ми'єєшок (ГБ, с. 346), бидуєєвала (ГВП, с. 160), на до'єєрози (ГВП, с. 200), ди'єєток, ви'єєнок (ГВП, с. 158); [а]: с'а'даєєут' (ГБ, с. 344), пос'а'даєєут' (ГВП, с. 266). Детально проаналізувавши фонетичну систему поліських говорів, В. М. Мойсієнко констатував: «Західнополіський діалект протиставляється середньо- та східнополіським за виявами *ě в обох позиціях по умовній лінії, що проходить дещо на захід від Горині. Проте західнополіські говірки зберігають загальнополіську тенденцію до твердої вимови приголосних перед континуантами ненаголошеного *ě» [148, с. 63].

Репрезентантами багатого арсеналу наголошених відповідників давнього *ě слугують підляські фольклорні збірники, в яких широко представлено дифтонгічні ятеві рефлекси, як-от: [іє]: дєєвчино (ФЗП-

2, с. 17), *прилітієла* (РПП, с. 3), *обієдати* (РПП, с. 25), *вієчними* (РПП, с. 25), *дієти* (РПП, с. 30), *сосієд, недієля* (РПП, с. 46), *не вієдаю* (ПВ, с. 7), *дієд* (НПП, с. 27), *свієчку* (ВП, с. 51), *не вієрит, дієліт* (ВП, с. 64), *хлієба* (ПВ, с. 8), *летієв, сієв* (ВП, с. 69), *бієла* (ВП, с. 72), *утієху* (ВП, с. 73), *лієсом* (ФЗП-2, с. 29), *пієвень* (ФЗП-2, с. 31), *пієс* (ТПУ, с. 221), *по цієлому свієту, квієтку* (ТПУ, с. 228), *ієде, ієхали* (ТПУ, с. 71), *ієште* (ТПУ, с. 83), *хлієбом, до сієни, збілієєш* (ТПУ, с. 35), *не вієрноє* (ТПУ, с. 95), *за приспієвкі, горієлкі* (ТПУ, с. 43), *wiek* (РР, с. 80), *wiestoczku, newiestoczku* (РР, с. 49), *di'etok* (РР, с. 89), *w l'ies, w tiesny* (РР, с. 90), *m'ieseczok* (PZB, с. 32), *chot'ieła* (PZB, с. 36), *ne sterp'ieła* (PZB, с. 38), *wyśpiewuje* (PZB, с. 45), *ne wmieje* (PZB, с. 78), *st'ieny* (PZB, с. 82), *naj'ieśćcia* (PZB, с. 111), *wied'ma* (PZB, с. 125), *p'ieweń* (PZB, с. 180), *św'ieczku, r'ieczku* (PZB, с. 187), *t'iesto* (PZB, с. 195), *miesiaciu, chlieba, piewnia* (P-1), *śm'ieszki* (Z-4, с. 32), *or'ieszkowskiemu* (Z-4, с. 37), *ne pol'iena* (Z-4, с. 81), *w'iejała, m'ierała* (Z-4, с. 84), *szum'iety, hor'iety* (Z-4, с. 13), *pot'ieszsia, pow'ieśsia* (Z-4, с. 17), *сієв, за бієлоју* (Н, с. 18), *умієла, по сієнях, невієсткку* (НППН, с. 163), *наієхали, зазвінієлі, не вмієєте, пієті* (Н, с. 15), *ієдло* (КТ, с. 103), *грієвєся* (КТ, с. 89), *до колієн* (КТ, с. 40), *лієтнього-сирнього, бієг* (КТ, с. 47), *сорока-бієлобока* (КТ, с. 71), *лієтше* (КТ, с. 26), *в понєдієлок, хлієб, цієли* (КТ, с. 72), *od chmiela* (LO, с. 72), *viyed'ma* (SZ, с. 109), *siyeno* (SZ, с. 101), *letiew* (Z-3, с. 18), *wiernaja* (Z-3, с. 57), *грымієло* (ŚP, с. 14), *сієла, затрэмтієла* (ŚP, с. 97), так само в закінченні *-іє* давального-місцевого відмінків однини іменників I та II відмін твердої та м'якої груп: *na dworie* (КТ, с. 64), *na żywotie* (Z-3, с. 37), *w sel'ie* (Z-4, с. 82), *po sedlie* (ŚP, с. 28), *w hołow'ie* (Z-4, с. 103), *na rosie, po kosie* (Н, с. 14), *w storon'ie* (РР, с. 91); в дуальній формі знахідного відмінка множини субстантива середнього роду: *чрез три сєліє* (ВП, с. 69); у флексіях давального відмінка займенників I та II осіб однини та зворотного займенника: *мніє* (ŚP, с. 38), *tobie* (РР, с. 82), *ne sobie* (РР, с. 104) та ін., пор.: «*Комариха цієли тиждєнь хлієб пєкла, рум-тай-тум. В понєдієлок розчинила, а у второк хлієб пудбила*» (КТ, с. 72), «*Як кому вєдєтєся, то і пієвень знесєтєся*» (ФЗП-2, с. 31); [їи]: *сієла* (РПП, с. 18), *чєрез рієчку* (РПП, с. 27), пор.: «*Положу я кладку чєрез бистру рієчку*» (РПП, с. 27); [іє] пієля депалаталізованого вібранта: *на ориєсі* (ВП, с. 69), *риєжє* (ТПУ, с. 118), *гориєлку* (ТПУ, с. 264), *гуєчки* (РР, с. 90), *із рыєпы* (Н, с. 15), *рыєжє* (Н, с. 16), *w stryєsi* (SZ, с. 100), *на двориє* (ТПУ, с. 218), *по двориє* (ŚP, с. 10), пор.: «*Лєтієв соколік чєрез три бори, чєрез чотири,*

а в п'ятом лієсі сієв на орцєсі» (ВП, с. 69), «Чы зубы із рыєны, чы не вмієте пієты» (Н, с. 15). Доречно навести міркування Ю. Шевельова: «В усіх протоукраїнських діалектах з *ě* розвинувся дифтонг *ie*, який зберігся (під наголосом) на Поліссі, але перейшов у *'ě* в південно-західному наріччі й, імовірно, також на Київщині» (ІФУМ, с. 262–263).

Як показав проаналізований фактичний матеріал із с. Немовичі Сарненського району Рівненської області, дифтонги на місці наголошеного **ě* функціонують в суміжних із західнополіськими сарненських говірках: *хотиєла, сиєла* (ВОР, с. 119), *по диевку* (ВОР, с. 115), пор.: «Засветила мати свєчку, да й ясно горит, з кім хотиєла, то з тим сиєла – весело сєдит» (ВОР, с. 119), «Чи сироежкі брати, чи по диевку єхати?» (ВОР, с. 115). За аналогією до акцентованих складів дифтонги простежено і в ненаголошеній позиції: *диеувки* (ВОР, с. 113). Наявність звуків неоднорідної артикуляції в мовленні немовичан підтверджують дані АУМ (карти № 3, 8; н. п. 76), пор.: ¹с'[іє]но, ¹п'[іє]шк'і, ¹м'[іє]с'ац.

У фольклорних текстах, співвідносних із говірками с. Сильно Ківерцівського району Волинської області та с. Курозвани Гошанського району Рівненської області, процес депалаталізації губних консонантів перед рефлексом *i* (< ґ) супроводжує розвиток додаткової артикуляції [й], а після [м] – [н']: *спреждеуїіку* (СДЗ, с. 125), *пов'їсив* (ВСХ, с. 49), *б'їдни* (ВСХ, с. 48), *ниўїїска* (СДЗ, с. 36), *на голоўїї* (СДЗ, с. 8), *в голоўїї* (СДЗ, с. 57), *побїїгли* (СДЗ, с. 139), *вїїтер* (СДЗ, с. 154), *пїївен'* (СДЗ, с. 157), *тирпїїти* (СДЗ, с. 105), *пóсл'а гобїїду* (СДЗ, с. 48), *на бїїли, бїїлії* (ВОР, с. 81), *умїють* (ВОР, с. 85), *чоловїк* (ВОР, 78), *с пид бїїлої* (ВОР, 74), *чоловїка* (ВОР, 79), *умніє, не вмніє, побїїг* (ВОР, с. 89), пор.: «На червони я не знаюсь, а на бїїли поминяюся, бо бїїлії невеличкі» (ВОР, с. 81), «Пирипиваю коропку глини, шоп пов'їсив тецу на рабрини» (ВСХ, с. 49), «А молодому – свині заганяти, бо не вмніє цілувати» (ВОР, с. 89), зрідка така закономірність діє в ненаголошеній позиції: *мнісіть, замнісили*, пор.: «Носили воду с криниці, замнісили короваї сєстриці» (ВОР, с. 76), пор. з живомовними свідченнями з говірки с. Сильно: ¹коло бїїлого ¹мосту (ГВП, с. 394), ¹прибїїгла (ГВП, с. 398), ¹м'н'ісє (ВСХ, с. 136).

У фонетичній системі найперше північно-східних говірок досліджуваного ареалу і в говірках Підляшшя та Берестейщини в акцентованих складах спорадично фіксовано монофтонг [e] як один із

північноукраїнських виявів давнього *ě: *невесци* (НПР, с. 291), з *ведьор* (НПР, с. 302), *венчик* (ПСП, с. 17), *ветьор* (ПСП, с. 28), *свечи* (ПСП, с. 41), *звер* (НМР, с. 12), *не цѣлую* (НМР, с. 17), *do reczki, do reczeńki* (РР, с. 80), *грэх* (ŚР, с. 37), *на рэки* (ПЗ, с. 339), *бэлэнькый* (СБФ-86, с. 266); у місцевому відмінку іменників I та II відмін чоловічого та жіночого родів: *w konce* (РР, с. 69), *на руцэ* (ŚР, с. 10), *на нозе* (ПЗМ, с. 131), пор.: «*Oj, pojdu ja do reczki, do reczeńki po wodi*» (РР, с. 80), «*Сваха свечи злучає*» (ПСП, с. 41). Фонетичну стійкість *ě в слові *беседа* (псл.**besěda* [ЕСУМ, 1, с. 176]), яке активно функціонує у фольклорних текстах, услід за К. Д. Глуховцевою, трактуємо «як результат вокальної асиміляції, а також тим, що лексеми *бе^uседа* і *бесіда* співвідносяться в мовленні діалектоносіїв з різними значеннями: *бесіда* ‘розмова’ і *бе^uседа* ‘зустріч сватів у жениха на весіллі’, ‘група людей, що зібралися на весіллі, гулянні’» [35, с. 193], зі схожим значенням зафіксував лексему *беседа* в західнополіських говірках Г. Л. Аркушин: *бесѣда* ‘гостювання, хрестини, весілля, родини і т.ін.’, *бесѣдний* ‘такий, що стосується якогось обряду’ (СЗГ, с. 17), пор. у фольклорному контексті: «*Сватоюку-голубойку, запиши беседойку, щоб ми пили, їли*» (ПТО, с. 94), «*Коровай ноги має, з комори втікає, з комори до хаточки, до любій беседойки*» (ККП, с. 31).

Більш активно в досліджуваній джерельній базі представлено наголошені [’e]-рефлекси *ě з попередніми пом’якшеними консонантами: *дѣвчину* (ЛП, с. 34), *w Zalesiu* (РР, с. 99), *сироєжкі* (ВОР, с. 115), *наєхало* (ВОР, с. 117), *сєно* (ВОР, с. 119), *зверы* (ППС, с. 169), *на Благовещанє* (ВСХ, с. 189), *заповєстри* (Г-2, с. 160), *через мєсто*, *тєсто* (ПВП, с. 87), *навєкі* (ТПУ, с. 245), *з тельцем*, *єхав* (ПЗМ, с. 131), *з вєстранєї* (ПЗМ, с. 136), *до вєку* (ПЗМ, с. 134), *не болєла* (ПЗМ, с. 155), *сидєли* (НПР, с. 216), *свєчечку* (НПР, с. 282), *бєдна* (НПР, с. 26), *рєки* (НПР, с. 27), *в недєлю* (ПСП, с. 19), *свєчи* (ПСП, с. 20), *посєю*, *повєсила*, *повєй* (ПСП, с. 23), *бєдная* (ПСП, с. 28), *по горєшки* (ПСП, с. 30), *вєрно* (ПСП, с. 31), *не болєла* (ПСП, с. 35), *до обєда*, *бєлє* (ПСП, с. 38), *єли-пили*, *з’єли* (ПСП, с. 40), *смєх* (ПСП, с. 47), *по дєвку*, *гарєлку* (ПСП, с. 54), *у лєс*, *звер* (НМР, с. 36), *дєтки* (МДН, с. 20), *до рєчкі* (СБФ-86, с. 258), *посєю* (ŚР, с. 22); в субстантивних формах місцевого відмінка I та II відмін: *на рєцє*, *в молєцє* (НПР, с. 338), *на stole* (РР, с. 51), *на свєтє* (МДН, с. 111), *у руцє* (ПЗМ, с. 146), пор.: «*Копай, дєвка, корєнца з-под бєлого каменца, обполоци на рєцє, звари його в молєцє*» (НПР, с. 338).

Передусім у підляських говірках і в окремих ареалах північної діалектної зони західнополіського говору маніфестантом **ě* в позиції під наголосом може бути монофтонг [и]: *в тисті, дижку* (РПП, с. 16), *сила «сіла»* (РПП, с. 88), *тисно* (ЛП, с. 28), *понімили* (РПП, с. 35), *за шумила* (КП, с. 25), *схотила, в нидилю* (РПП, с. 51), *снидати* (ФЗП-1, с. 47), *до дидича* (ВП, с. 64), *одсьпивують* (ВОР, с. 89), *винче* (ПТО, с. 46), *завишала* (ПТО, с. 103), *стриху* (ВВ, с. 24), *гурилкі* (ВВ, с. 55), *до рички* (Г-2, с. 165), *крислечко* (Г-1, с. 292) (пор. паралельні псл. **krěslo* / **kreslo* (ЕСУМ, 3, с. 98)), *в синьох* (ТПУ, с. 181), *повисився* (НПР, с. 41), *видьмі-діві* (ПД-3, с. 110), *риже* (НОТ, с. 193), *ни грех* (СДЗ, с. 39), *на тарілци* (СДЗ, с. 45), *гусзеіки* (Z-3, с. 44), *по стрисі* (ПК, с. 86), *dywczyna* (PZB, с. 41), *po dwory* (RP, с. 50), *на вербі* (ТПУ, с. 53), *тоби* (ВОР, с. 79), пор.: «*Погнулися лавки, ек сіли перезв'янки, а ще гірше погнуться, ек гурилкі нап'ються*» (ВВ, с. 55), «*Ой на городі високий клін, там повисився хозяйський син*» (НПР, с. 41).

Особливий інтерес становлять виявлені в периферійних берестейських та підляських говірках *i*-рефлекси давнього **ě*, як такі, що відображають типологічну рису української мови: *в дісцы* (ППС, с. 167), *нэвісты, діўцы* (СБФ-86, с. 272), *за річкью* (СБФ, с. 200), *сімне* (СБФ-95, с. 348), *різаты* (ПФ-2, с. 405), *світа* (НПП, с. 19) тощо. Ю. Шевельов акцентує, що «жодна з суміжних слов'янських мов не має таких самих рефлексів *ě*, як українська» (ІФУМ, с. 261).

В усіх аналізованих фольклорних текстах в дієсловах 2 особи множини наказового способу домінують давні флексії [101, с. 299] з типово поліськими континуантами **ě* -*іте*, -*ите*, а на Підляшші – з дифтонгічними виявами -*цете*, -*іете*: *судосітэ, завйдітэ* (ВС), *postelite, położyćte* (K-36, с. 48), *женітеся* (ЛУ-9, с. 77), *біжіте* (ПТО, с. 151), *дывітэся* (СБФ, с. 207), *howorite* (P-1), *ne prosiete, podnesiete* (PP, с. 48), *wpusť'iete* (PZB, с. 81), *zorwiete* (Z-3, с. 121), *росхілітэся, подівітэся* (ŚP, с. 17), *скачите* (ВВ, с. 41), *ни гомоните, ни розбудите* (ТПУ, с. 200), *dopczyte* (RP, с. 65), *не сушите* (ТПУ, с. 237), *kołyszete* (SZ, с. 94), пор.: «*Wpusť'iete do chaty, bo zimno stojaty*» (PZB, с. 81), «*Як в лісы за грывамы, то йдітэ судосітэ*» (ВС). Такі морфологічні архаїзми представлено в усіх частинах західнополіського говору: *ходіте* (ГВП, с. 163), *просіте* (ГВП, с. 143), *йдіте биріте* (ГП, с. 51), *розкажіте* (ГБ, с. 71), *пустите* (ВСХ, с. 107).

В іменниках *дювка* (ВСХ, с. 189), *хлюв* (ПФ-2, с. 238), зафіксованих у берестейських фольклорних текстах, виявлено

нетипову для аналізованих говірок рефлексією *ě > [y] в наголошеній позиції, очевидно, внаслідок лабіалізації [i] під впливом наступного [v], пор.: «*На Благоещане птуха гнізда не в'є, дювка коси не плеє*» (ВСХ, с. 189).

Голосний [a] на місці наголошеного *ě в периферійних підляських та берестейських говірках відображає фонетичний вплив польської мови: *сясти* (ЛП, с. 6), *квята* (РПП, с. 13), *в штири лята* (РПП, с. 24), *за ляс* (ВП, с. 103), *у коляна* (СБФ-86, с. 275).

Окремі рефлекси ненаголошеного *ě зумовлені інтегративним впливом наголошених складів. Як і в позиції під наголосом, відзначено дифтонги [ie]: *утієкала* (РПП, с. 43), *збієраючи* (ФЗП-2, с. 5), *зацвієло* (ВП, с. 9), *спієвала*, *цїєловала* (ВП, с. 107), *наїєсися* (ФЗП-2, с. 31), *невієсткі* (ТПУ, с. 69), *s'wieczati* (РР, с. 46), *nasieczeto* (РЗВ, с. 45), *бієда*, *дієтіна* (ŚP, с. 120), *з вієдром* (ŚP, с. 23), пор.: «*Одна бієда дієтіна малає, друга бієда жонка молодая*» (ŚP, с. 120); [ie]: *sruwaka* (Р-1). Звуки неоднорідного творення сприяли оформленню флексій місцевого відмінка однини іменників І та II відмін твердої групи: *на нівіє* (ВП, с. 102), *на рєрєп'іє* (РЗВ, с. 26), *на порозіє* (ВП, с. 18), *на порозіє* (РПП, с. 20), пор.: «*Ой, ввєудує я із сінє до хати, стану на порозіє*» (РПП, с. 20).

У ненаголошеній позиції в берестейських та говірках південно-східної аналізованої групи етимологічний *ě рефлексує переважно як монофтонг [e], приголосні перед яким в основному депалаталізовані: *бєда* (ПЗ, с. 338), *под вєнєц* (ПЗ, с. 139), *нє дрємлїтє* (ПЗ, с. 74), *srewali* (Р-1), *лєпїтї* (НПР, с. 12), *свєча* (НПР, с. 164), *повєнчатїся* (ПСП, с. 17), *повєвєс* (ПСП, с. 28), *задрємала* (ПСП, с. 31), *засвєтї*, *мєсячєнєку* (ПСП, с. 36), *сєчє* (ПСП, с. 40), *снєжєнєкї* (НМР, с. 10), *засвєтї* (НМР, с. 12), *дрємала* (НМР, с. 19), *слєпїє* (ФЗП-2, с. 30), *вєдрá* (НМР, с. 41), *beżyt* (РР, с. 76), *sedłala* (РР, с. 106), *wedereczko* (РР, с. 108), *мєсїтї* (МДН, с. 15), *побєлїло* (МДН, с. 36), *на пєску* (СБФ-86, с. 266), *прєлєтатї* (СБФ-86, с. 260); спорадично словоформами на -є представлено давальний і місцевий відмінки І та II відмін іменникової парадигми, як-от: *на нєбє, ь морє, ь гробє* (ПЗ, с. 266), *молодусє* (МДН, с. 46), *в обєрє, в морє, у дорозє* (НМР, с. 12), пор.: «*Наша свєча бєла вєдма, а ваша в дорозї*» (НПР, с. 164), «*Учєпївєся – як слєпїє пїч мазатї*» (ФЗП-2, с. 30), «*Лєнївє дітє, лєнївє, до свєго дєла дрємлївє. Крєсна ткєла – дрємєла...*» (НМР, с. 19). Така рефлексія *ě в ненаголошеній позиції для поліських говорів стала типовою, пор.: «Еволюція ненаголошеного ě в

північноукраїнських діалектах, навпаки, йшла власним, самостійним шляхом. У більшості говірок цей звук перетворився на *e*: *m_iešók* > *mešók* проти незмінного *m_iex* > *m_iex*, за винятком Східного Полісся, де в частині відмінкових закінчень *ě* виступає як *i*, наприклад, *корóві* дат. одн., доносячи слід свого первісно дифтонгічного характеру» (ІФУМ, с. 545–546).

Уплив питомого мовного середовища у фольклорних текстах маніфестовано численними фактами рефлексії на всій досліджуваній території ненаголошеного **ě* в [и]: *свити́ли* (ЛП, с. 14), *бидую́* (РПП, с. 14), *бидалахом* (БП, с. 29), *замисити* (РПП, с. 16), *по свитльици* (РПП, с. 52), *дивоцьку* (РПП, с. 20), *обицяєш* (КП, с. 27), *лика́рства* (БП, с. 18), *нимецькоє* (БП, с. 26), *не вилизли* (ПВ, с. 10), *злиплю* (НПП, с. 25), *пуд стиною* (ВП, с. 50), *з грихів* (ВП, с. 85), *дитоньками*, *спивати* (ФЗП-1, с. 8), *дримаючи* (ФЗП-1, с. 22), *поличити* (ФЗП-1, с. 50), *дидульо* (ФЗП-2, с. 29), *сичуть* (ВСХ, с. 11), *мишок* (ВСХ, с. 25), *поминяюся* (ВОР, с. 81), *мисити* (ПТО, с. 38), *снижок* (ПТО, с. 44), *втикали* (ГФЗ, с. 260), *дитей* (ВВ, с. 63), *ни смишела* (ВВ, с. 65), *ізвинчєв* (ВВ, с. 14), *дидок* (Г-2, с. 159), *на пискі* (Г-2, с. 162), *дывоцкии* (ПЗ, с. 142), *стыну-крамыну*, *в мышку*, *ны заквытїтэ*, *ны розгнывітэ* (ВС), *на русі* (К-36, с. 81), *проминяти* (ПВП, с. 46), *дивчєтка* (ПВП, с. 23), *цвите* (ТПУ, с. 39), *слидочки* (НПР, с. 350), *по виночку* (ПЛК, с. 493), *не свити* (ПЛК, с. 518), *не литали* (ПЛК, с. 561), *не линива* (ПЛК, с. 564), *осмияли* (ПСП, с. 52), *винки* (ПД-3, с. 110), *слыное* (ППС, с. 165), *трысочок* (НОТ, с. 179), *дивочкє* (НОТ, с. 196), *рикóйу* (СДЗ, с. 41), *zwunczaw* (PZB, с. 76), *и hryhach* (PZB, с. 125), *w styни* (Z-2, с. 34), *wyderce* (Z-2, с. 76), *byłiła* (Z-4, с. 18), *oswuczи* (Z-4, с. 20), *rozcwytaje* (Z-4, с. 36), *на писок* (МДН, с. 21), *поцилюю* (МДН, с. 34), *облитали* (ПК, с. 32), *розцвилася* (ПК, с. 79), *сиделце* (ПК, с. 83), *нэ вытаєш* (ŚP, с. 101), *сповыдайся* (СБФ-86, с. 254), *быднэсэнъкая* (СБФ-86, с. 268), *стрыляты*, *цыны* (СБФ, с. 202), *дрымота* (СБФ-95, с. 378), *до хлива* (ЕСП-5, с. 85) та ін. Аналізований рефлекс став релевантним закінченням у давальному та місцевому відмінках однини субстантивів І та II відмін усіх родів: *невесци* (НПР, с. 291), *Наталочци* (ПД-3, с. 125), *собáци* (СДЗ, с. 40), *на ричци* (ПД-3, с. 114), *в соци* (МДН, с. 25), *w Атегусу*, *w fabrycy* (РР, с. 55), *ро сзагоўсу* (PZB, с. 113), *на языцы*, *в місты*, *в тісты*, *быз долы* (ППС, с. 157), *по болоти* (ПСП, с. 36), *при криници* (НПР, с. 31), *на нэбы*, *в лисы* (ПЗ, с. 284) тощо, пор.: «*В коровы молоко на язы́цы*» (ППС, с. 157), «*Росла рінка чепурненька, повилася в соци, як я була*

молодая, то любили хлопци» (МДН, с. 25). Слушні думки з цього приводу висловлює Ю. Шевельов: «У переважній більшості західнополіських говірок ненаголошений *ě* тепер звучить як *у*, наприклад, *стинá, винéць*. Оскільки в цих говірках наголошений *ě* представлено варіантом *і*, тут спостерігається чергування *у : і* (*стинá : стіни* ном. мн.)» (ІФУМ, с. 546).

Зв'язок із поліською мовною основою [16, с. 42] засвідчують виявлені в північно-східних описуваних говірках описуваного ареалу форми з ненаголошеним рефлексом [’е] на місці етимологічного **ě*: *целовать* (ЛП, с. 34), *свеча* (ВОР, с. 117), *детей* (ПЗМ, с. 134), *едять* (НПР, с. 323), *розцвітаєш* (НПР, с. 291), *вєнки, снєги* (НПР, с. 26), *лєси* (НПР, с. 27), *обмєнятися* (ПСП, с. 17), *заспєває* (ПСП, с. 26), *повиєдали* (ПСП, с. 32), *свєтила* (МДН, с. 41), *з хлєбами* (МДН, с. 22), *подєлили* (МДН, с. 51), *осєдлалы* (СБФ-86, с. 262), *у дорозє* (НМР, с. 44), *на свєтє* (МДН, с. 111), пор.: «*Ой якщо єдять коні сєно, то щє трохі посєдємо, якщо єдять коні солєму, то й із Богом додєму»* (НПР, с. 323).

Проявом польського впливу пояснюємо появу монофтонга [’а] у варіантах іменника *сідло* та дієслова *сідати*: *сядьолко* (РПП, с. 51), *сядло* (КП, с. 31), *siadłaje* (PZB, с. 191), *siadęłoczko* (Z-2, с. 86), *засядаю* (ПК, с. 111), *повсядали* (ПТО, с. 180).

У виділених в процесі дослідження формах *цоловав* (НПР, с. 340), *поцолуймоса* (НПР, с. 164), *цоловалы* (СБФ-86, с. 273), *сповалы* (ПФ-2, с. 119), *спуваєте* (ПТО, с. 151), *цюлувалися* (ВСХ, с. 48), *поцюловала* (ЕЧ-2, с. 231) маніфестовано нетипові [о], [’у] та [у]-континуанти ненаголошеного **ě*, які випадають із загальної картини північноукраїнської рефлексії: пор.: «*До сира спуваєте – талірки не маєте! Матюнки просіте або в місто біжіте»* (ПТО, с. 151), «*Пирипиваю сосну, шоп цюлувалися зо сну»* (ВСХ, с. 48), «*Вже я тобє, козаченьку, давно й заплатіла: цоловав ти ж, міловав ти – я й не бороніла»* (НПР, с. 340). У звуковому складі лексем на зразок *цюлувати, цюлувалися* розвиток **ě* > [о], вірогідно, зумовлений асиміляцією типово поліських [е] або [и]-рефлексів ненаголошеного **ě* до [у] в наступному складі. У словах *сповалы, спуваєте* [о] або [у] на місці [і] – результат лабіалізації під впливом наступного [в] (пор. подібне явище в структурі *дювка* (ГП, с. 39)).

Рефлекси *і, *у. Західнополіські говірки характеризуються переважно артикуляційно невиразними виявами етимологічних **і* та

*у: б[и]к, в'[і]си¹патис'а, ¹р[и^е]бойу, тр[и^е], м[и^е]ш, ¹б[и^е]ти, ¹ш[и^і]ршиї, в[и^і]ш¹невий (АУМ, к. № 15–18, 22).

Звукова реалізація *і в сучасних говіркових записах Г. Л. Аркушина маніфестована такими виявами: зб'ірайем (ГП, с. 338), ум'ірал'і (ГП, с. 134), ¹м'іск'і (ГВП, с. 214), лош¹кам'і (ГВП, с. 216), с кол'аскам'і (ГБ, с. 246), ¹конч'іл'і (ГП, с. 196), ч'ітав (ГВП, с. 218), ни ¹б'ів (ГВП, с. 106), заб'ірати (ГВП, с. 112), род'ів (ГП, с. 152), ручн'ік'і (ГП, с. 338), с по¹коїн'іком (ГП, с. 270), пикл'і, клал'і (ГП, с. 144), капл'іца (ГП, с. 150), л'іцом (ГП, с. 184).

У фольклорних текстах найперше з території Підляшшя, а меншою мірою з інших частин західнополіського діалекту помітна явна тенденція до збереження давнього *і, представленого монофтонгом [і] в позиціях: а) після губних: відно (ЛП, с. 10), *wisznia* (РР, с. 51), *поживіті* (ВП, с. 64), *свінка* (ВП, с. 71), *wino* (Z-4, с. 18), *rioha* (Z-4, с. 53), *пілі* (Н, с. 18), *не спіш* (Н, с. 11), *parobiw* (Z-3, с. 50), *піроженька* (МДН, с. 47), *набіралося* (МДН, с. 48), *уміраю* (НПВ, с. 69), *вішні, оставів, пісала* (ŚP, с. 12), *з семі місок, возьмі* (ŚP, с. 122), *ступіла, заломіла* (ŚP, с. 141), *сэрніка* (ŚP, с. 18), *убавіла* (СБФ, с. 215), *пірогуов, прыбірае, дубіною* (ŚP, с. 143), *свінячий* (Г-1, с. 312), *пудпіраїця* (Г-2, с. 158), *біть* (ПВП, с. 22), *напісати* (ПВП, с. 139), *вішня* (ВСХ, с. 54), *напійся* (ТПУ, с. 211), *заставіла, полюбіла* (ТПУ, с. 215), *на драбінку* (ТПУ, с. 50), *віна, возьмі* (ПЗМ, с. 140), *дубіна* (ПЗМ, с. 140), *позбівала* (НОТ, с. 131), *по вішеньци* (НМ, с. 24), *свіня, кв'ічит'* (СДЗ, с. 52), *ни кўп'іш* (СДЗ, с. 54), *помінули* (ФЗ, с. 182), *батейко-віноград* (ПД-3, с. 321), *збірала* (НПВ, с. 313), *упіватися* (НМР, с. 50), *пірожечок* (НМР, с. 23), *одбіла, схопілася* (НПР, с. 285), *віновата* (ЕЧ-2, с. 309), *в вішьов, в віноград* (ЗП-3, с. 88), *до мілейкого* (ЗП-3, с. 89), *tihajut* (ЛО, с. 53), *віднэсэнко* (ПФ-2, с. 368), *пірожка* (ПД-3, с. 243), пор.: «Нэсэ воду, нэсэ воду, на порог ступае, ему тэшча з сэмі місок у одну злівае» (ŚP, с. 122), «Пошла Гальочка в вішьов сад, захавалася в віноград» (ЗП-3, с. 88), зокрема у флексіях орудного відмінка однини іменників усіх трьох родів після губного [м]: *pad rapami* (РР, с. 100), *z torbami* (РР, с. 57), *z chłopciami* (Z-4, с. 84), *z jagudkami* (Н, с. 14), *z susiedkami* (Н, с. 18), *misozkami, kiliszkami* (SZ, с. 137), *дулярами* (ŚP, с. 62), *за гурами, за лісами* (ВСХ, с. 208), *z sołowejkami* (Z-3, с. 105), *ялінами, девочками* (ВОР, с. 107), *кладочками, шкляночками* (ПВП, с. 21), *цепами* (ПЗМ, с. 143), *молітвами* (ПЗМ, с. 165), *із дітойками* (НОТ, с. 157), *з лопатám'і* (СДЗ, с. 160), *морами, мостами* (ФЗ, с. 184), *kladonkami*

(ЛО, с. 109), уюнцамі, з молодцями (ПД-3, с. 291), пор.: «Ој, пуојду, ја пуојду, вс'о горама'і, долама'і, ој, знајду ја, знајду, кал'іну з ягудкама'і» (Н, с. 14); у формах орудного відмінка множини деяких займенників: *пірид нами* (ФЗ, с. 178), *тими* (ПЗМ, с. 151), *своїми* (ПЗМ, с. 165), *проміж вами* (НМР, с. 39), пор.: «*Да садітеса, гости, да й поза столами, а я, молоденька, сяду проміж вами*» (НМР, с. 39); у закінченнях орудного відмінка множини прикметників: *за lichimi* (SZ, с. 171), *живенькіми* (КТ, с. 52), *добрыми* (ŚP, с. 106), *за новими* (ВОР, с. 106), *біелими* (ТПУ, с. 135), *серебраними* (ПЗМ, с. 143), *довгіми, широкіми* (ПЗМ, с. 137), *зилізними* (ФЗ, с. 184), *з червоними* (ЕСП-2, с. 85), пор.: «*Мишкі-мишкі, не спішайте, в свою нуорку попадайте, за тоє, што вас люблю, то живенькіми пуцу*» (КТ, с. 52); б) після передньоязикових [д], [т] переважно в дієслівних формах: *сісті, їсті* (РПП, с. 2), *поживіті, водіт* (ВП, с. 64), *знати, рорутати* (РР, с. 112), *утерті* (Н, с. 16), *іздухати* (Z-3, с. 37), *потраілі* (МДН, с. 29), *подівлюся* (ТПУ, с. 211), *гоготати* (ТПУ, с. 45), *ізбуді, не суді* (НМР, с. 32), *братіку* (ПД-3, с. 204), *двє гадіни* (НМР, с. 44), *люді* (НМР, с. 13), *стіха, іді, караті, поховаті* (НПР, с. 293), *ходіт* (ЕЧ-2, с. 203), *вроділа* (ЕЧ-3, с. 159), *плодів, ходів* (ЕСП-2, с. 23), *дівненький* (ЕСП-4, с. 207), *куповаті* (ЗП-3, с. 86), *вутувати, wytirati* (ЛО, с. 51), пор.: «*Там, у лузі, куст каліни, – там гуляло двє гадіни*» (НМР, с. 44); в) після передньоязикових [з], [с]: *на зіти* (Z-4, с. 70), *зіму* (ЗП-1, с. 262), *зімна* (Н, с. 16; ŚP, с. 26), пор.: «*Весна зіму похиліла, хлопцям ноги покривіла*» (ЗП-1, с. 262); *сілу* (РПП, с. 47), *несі* (ЛП, с. 2), *гусі* (ВП, с. 71), *husi* (SZ, с. 162), *сівым* (ŚP, с. 26), *ізкосіті, попросіті* (ТПУ, с. 92), *сініх* (ПЗМ, с. 146), *сілою* (НПР, с. 293), *Васілько* (ЕСП-7, с. 168), *ковбасіцу* (ЕСП-6, с. 21), *сіротка* (ЕЧ-3, с. 170), пор.: «*Ввечур мілу поцілую й зараз в собіє сілу чую*» (РПП, с. 47), «*Ой пошла сіротка по світу блукати*» (ЕЧ-3, с. 170); г) передньоязикового [н]: *священнік* (БП, с. 14), *роніт* (ФЗП-2, с. 5), *пшенічної, кринічної* (ФЗП-2, с. 6), *нізько* (ВП, с. 100), *коніка* (МДН, с. 103), *пшэніця* (ŚP, с. 12), *заступніца* (СБФ, с. 213), *склонівся* (ŚP, с. 90), *конічок* (ŚP, с. 16), *бороніть* (ПВП, с. 22), *солонінку* (ТПУ, с. 50), *помучніца* (ПЗМ, с. 148), *не женівса* (НМР, с. 40), *на рушнік* (ЕЧ-2, с. 209), *снівса* (ЕСП-7, с. 166), *паляніцу* (ЕСП-6, с. 21), *кнігі* (НМ, с. 45), *креніца* (ЕСП-2, с. 23), *панічи* (ЕСП-2, с. 24), *жито-пшеницу, пашніцу* (ЕСП-2, с. 31), *pszenicznoje* (ЛО, с. 50), пор.: «*Над 'Сусом Христом свечі палают, над Василею кнігі читают*» (НМ, с. 45), «*Ой у в полі, в поле сухий дуб розвівса, скій брат був добрий,*

пока не женівса» (НМР, с. 40); г) бокового [л]: *под каліною, стеліться* (ЛП, с. 10), *молітву* (ЛП, с. 11), *щасливи* (ФЗП-1, с. 43), *sliwy* (Z-4, с. 61), *болім* (РПП, с. 4), *welika* (Z-4, с. 60), *licho* (Z-4, с. 112), *na polіsі* (Z-2, с. 50), *до мліна* (КТ, с. 115), *rud lіrońkoju* (Z-3, с. 25), *зэмліцю* (ЅР, с. 77), *похілівся* (ЅР, с. 78), *голівся* (ЅР, с. 102), *розліваті* (ЅР, с. 128), *біліну, каліну* (ВОР, с. 120), *піліповку* (НМР, с. 19), *заліла, ліха* (ЕЧ-2, с. 229), *на лічку* (ЕЧ-2, с. 312), *Велікдень* (ЕСП-4, с. 227), *розійшлися* (ВП, с. 51), *делів* (ЕСП-2, с. 23), *молітвенії* (Г-1, с. 295), *коло мліна* (НПВ, с. 257), пор.: «*Ой нэ буду воду піті, буду розліваті, нэлюбого зятя маю – мушу розлучаті*» (ЅР, с. 128), зокрема й у флексіях дієслів минулого часу у формах множини: *злапалі, пололі, дожжалі, зв'язалі* (ВП, с. 100), *ne gur'ielі* (Z-4, с. 66), *klowalі* (Z-2, с. 77), *не л'убілі, не кохалі, не літалі* (Н, с. 17), *із'іелі* (КТ, с. 73), *напэклі, наварылі, забылі* (ЅР, с. 103), *шмаровалі* (ТПУ, с. 266), *навертіелі* (ТПУ, с. 154), *схоронілі* (НПР, с. 282), *розпиналі, прибівалі* (ЕСП-6, с. 100), *горалі* (ЗП-1, с. 259), пор.: «*Ой дожжалі житко, дожжалі, дожжалі, і тут верею зв'язалі, зв'язалі*» (ВП, с. 100); д) вібранта [р]: *прінесла* (ПВП, с. 21), *крічень* (ПВП, с. 23), *господарік* (ПВП, с. 71), *зваріла, говоріла* (ПВП, с. 96), *пріпроселі* (ПВП, с. 105), *татарін* (ПВП, с. 145), *пріступі, Хріста* (ПЗМ, с. 133), *пріді, прітопляю, прізиваю* (ПЗМ, с. 134), *крік* (ПЗМ, с. 147), *пріклонюсь* (ПЗМ, с. 157), *кріво* (ПЗМ, с. 164), *прішла, прійняв бі* (ЗП-3, с. 86), *товаріша* (ВСХ, с. 56), пор.: «*Прійняв бі я тебе, дітиночко міла, хатина тісенька, дітина маленька ще й діточок сіла*» (ЗП-3, с. 86); е) після шиплячих: *не мужчінські* (ПЗМ, с. 145), *жіл* (ПЗМ, с. 146), *жівотворяці* (ПЗМ, с. 149), *лєжіт* (ПЗМ, с. 158), *не розлучілі* (НМР, с. 34), *у чістєє* (НМ, с. 70). В. М. Мойсієнко простежив, що «в північноукраїнських говірках дієзність / недієзність новоутвореного властиво українського $*_{y}i > [и]$ визначалася віддаленістю від південноукраїнських говірок – що далі на північ, то дієзність континуанта $*i$ наростала $[и^i]$, $[i^i]$, аж до збереження історичної в окраїнних північних поліських $[i^i]$ » [148, с. 59].

Більшості говірок обстеженого континууму відома тенденція зміни давніх звукосполук $*gy$, $*ky$, $*xy$ в $g'i$, $k'i$, $x'i$ (з можливою іншою позиційною реалізацією голосного після пом'якшеного консонанта): $ши|ро[к'i]ї$, $[x'e]триї$, $воро|[г'i]$, $плу|[г'e]$, $мо|[г'i]лк'i$ (АУМ, к. № 20, 21). Існування такого переходу, підтримуваного народнорозмовною традицією (пор. фіксації Г. Л. Аркушина з трьох частин Західного Полісся: $па|л'ух'i$ (ГП, с. 40), $за гр'i|x'i$ (ГП, с. 276),

до гол'єк'ї (ГВП, с. 100), кусок до'рог'ї (ГБ, с. 288), вик'їне (ГБ, с. 252), к'їс'л'їшиї (ГБ, с. 338), дро'г'їченск'її (ГБ, с. 186)), знаходимо в місцевих фольклорних записах, в яких майже безвинятково передано -'ї після задньоязикових г, к, х: на похіле (ФЗП-2, с. 30), од сокіри (ПЗМ, с. 154), могілу (НПР, с. 280), г'їдóта (СДЗ, с. 51), к'їсле (СДЗ, с. 48), х'їтра (СДЗ, с. 11), потрóшк'ї (СДЗ, с. 58), wkinuła (Z-4, с. 80), kiwne (Z-4, с. 85), гикаўка, згїнь-пропади (ПЗМ, с. 161), одкідаїмо (Г-1, с. 310), nahinaje (Z-3, с. 24), викїнув (КТ, с. 116), не похітуйся (ВСХ, с. 23), схїлив (ЛП, с. 17), кїдати (ЛП, с. 38) та ін., пор.: «Oj, wy chłopczy-rybacy, zakidajcie newody, zakidajcie-wytiahajcie toho młoho z wody» (Z-4, с. 141). Аналізована риса мовної практики поліщуків найпродуктивніше виявилась: а) в родовому відмінку однини іменників жіночого роду з основою на [г], [к], [х]: *tuchi-szczebetuchi* (Z-4, с. 115), *ni skrupojki, ni perupojki, ni dypupojki, z kotorojki, z oborojki* (RP, с. 79), *доганонькі, неславонькі* (ВП, с. 68), *kiszki, kubaski* (PZB, с. 29), *отрутон'кі* (Н, с. 18), *до йожихі* (КТ, с. 114), *край доруожкі* (КТ, с. 76), *steżeńki* (SZ, с. 98), *do wdowońki* (Z-3, с. 23), *коло косонькі* (ŚP, с. 83), *до ворожкі* (ŚP, с. 136), *до стодолэнькі* (СБФ-86, с. 260), *до банкі* (ВСХ, с. 64), *з Оликі* (ВОР, с. 47), *із спенкі, із желкі* (Г-2, с. 163), *horyłki* (K-36, с. 64), *до суботонькі* (ПВП, с. 170), *у кумонькі, у голубонькі* (ТПУ, с. 102), *горелочки* (НПР, с. 202), *криніченькі* (НМР, с. 41), *для молодухі* (ПД-3, с. 259), *з калинойкі* (НОТ, с. 197), *йатрóх'ї* «дружина чоловікового брата» (СДЗ, с. 37), *розлуки, до свікрухі* (ФЗ, с. 179), *затїронькі* (ЕСП-7, с. 133), *z peczki* (ЛО, с. 53), пор.: «*To ne car, henieral, ny palkownik – staroj tuchi-szczebetuchi polubownik*» (Z-4, с. 115), «*Йатрóха йатрóх'ї не бой'їц':a i трóх'ї*» (СДЗ, с. 37); б) у називному і знахідному відмінках множини іменників із кінцевим задньоязиковим чи фарингальним приголосним основи: *prydaneczki* (PP, с. 51), *буракі* (ФЗП-1, с. 8), *żurawelki* (PZB, с. 25), *pszczolońki* (Z-4, с. 50), *в ногі, кубкі* (Н, с. 15), *по опенькі, сміешкі, по опіешкі* (КТ, с. 16), *marszałeczki, podaroczki* (SZ, с. 139), *oczki* (SZ, с. 161), *swatiki* (Z-3, с. 37), *worożki, cyhanki* (Z-3, с. 79), *kołoreńki* (Z-3, с. 20), *слидонькі* (ПК, с. 75), *канчуки* (ŚP, с. 83), *прыданочкі* (ŚP, с. 91), *устойкі* (СБФ-86, с. 273), *черепкі* (ВОР, с. 49), *у картуїкі* (ВВ, с. 7), *куруїкі* (ВВ, с. 49), *переполохі* (Г-1, с. 304), *wołoshki, byczki* (K-36, с. 88), *коровайночки* (ПВП, с. 142), *грабелькі* (НПР, с. 299), *серпикі* (ТПУ, с. 81), *лекі-перевлекі, на сорокі* (ПЗМ, с. 140), *уроки-подуми* (ПЗМ, с. 145), *курівонькі* (ПД-3, с. 124), *жинихі* (ПД-3, с. 125), *деткі* (НМР, с. 36), *в пуп'яночки* (НОТ, с. 123), *рóg'ї*

(СДЗ, с. 154), зозюленькі (ЕСП-4, с. 195), лугі (ЕЧ-3, с. 269), пірожейкі (ЗП-3, с. 87), коники (ФЗ, с. 178), *czerewiczki* (ЛО, с. 64), книги (НМ, с. 45), веснянки (НМ, с. 58), пор: «Ой тепер я подпіла, ой тепер под'єла, дайте менє грабелькі – я пойду до сена» (НПР, с. 299), «З повдня прилетєло да й три зозюленькі, да три зозюленькі, да всі три рабенькі» (ЕСП-4, с. 195); в) у закінченнях прикметників однини чоловічого роду: *тіхі* (Н, с. 11), *кровоногі* (ЅР, с. 39), *сывенькій* (СБФ-86, с. 260), *буйнесейкі* (ВСХ, с. 7), *високі* (ВОР, с. 105), *добрийкій*, *солодийкій* (ВВ, с. 25), *зулутейкі* (Г-1, с. 297), *на solodki* (К-36, с. 42), *жешкім* «прикм. гарячий» (ППЗ, с. 12), *хорошинькій* (ПВП, с. 188), *доўгімі* (ПЗМ, с. 137), *мулуденькій* (ПД-3, с. 124), *з лихіми* (НМР, с. 49), *гразнейк'ій* (СДЗ, с. 157), *пшенічнейкій* (ЗП-3, с. 87), *drohij* (ЛО, с. 77), *з райскім* (НПВ, с. 321), пор.: «Будь, зятю, добрийкій, як сьой мед солодийкій» (ВВ, с. 25), «Як жешкім упечешся, то і на зимне меш дмухати» (ППЗ, с. 12).

Зважаючи на обниження та розширення артикуляції [и] в наголошеній позиції, субстантиви з основою на кінцевий задньоязиковий чи фарингальний приголосний в родовому відмінку однини та називному й знахідному відмінках множини можуть бути представлені формами з фонетичними варіантами звукосполук *гы, *кы, *хы: *хусткє*, *трискє*, *биз дучкє* (ВВ, с. 36), *дивкє* (ВВ, с. 47), *женихє* (ПВП, с. 40), *очк'є* (СДЗ, с. 29), *циганкє* (НОТ, с. 170), *пирогє* (НОТ, с. 142), *свахє* (НОТ, с. 188), *дивочкє*, *спудничкє* (НОТ, с. 196), пор.: «Ми були в Любишеві, там дивкє дишеви» (ВВ, с. 47), зіставте з живомовним фактажем із Волинського Полісся: *русав'к'є* (ГВП, с. 214), *тетерук'є* (ГВП, с. 302), *мук'є*, *до рук'є* (ГВП, с. 212), *бат'к'є* (ГВП, с. 206), *на подуш'к'є* (ГВП, с. 100).

У випадках вийди «вийди» (ЛП, с. 10), *крілець* (ЛП, с. 46), *замікає* (ПЗМ, с. 149), *віговорлюю*, *вімоўлюю*, *віходить* (ПЗМ, с. 140), *уміватися* (НМР, с. 50), *коліхати* (ЕЧ-2, с. 233), *віганяти* (НОТ, с. 158), *ріє* (ЕЧ-1, с. 220), *на крілечку* (ПВП, с. 139), *закриває* (ПЗМ, с. 149), *цібулі* (ТПУ, с. 152), *пітаїться* (ПВП, с. 100), *віглядає* (ПВП, с. 101), *не бістрая* (ПВП, с. 95), *вісоко* (МДН, с. 30), *повітрушувала* (ПВП, с. 106), *мілом* (НМР, с. 50), *вікопалі*, *вісипалі* (НПР, с. 280), пор.: «Оженився братик, взяв собі братицю та й почав віганяти із дому сестрицю» (НОТ, с. 158), «Ой піла я, піла й ни закушувала, й на горілку всанькі гроші повітрушувала» (ПВП, с. 106), засвідчено характерну для значної частини поліського ареалу рефлексацию *у > [i] (збіг давніх *у, *i в одному звукові [i]).

У займенниковій формі *віете* «ви (займенник 2 особи множини)» (КП, с. 4; ВП, с. 25) поява [іє], очевидно, зумовлена аналогійними впливами – за зразком наголошених ятевих рефлексів, пор.: «*Віете дивчіта з молодицями дайтеся на згоду, дайтеся обизнати – скажу сира пошукати*» (ВП, с. 25). Подібне за походженням явище, мабуть, відображає варіант цього ж займенника *віте* (ПД-3, с. 250), який фіксовано в говірках Волинського Полісся, де в інших випадках зміна *у в [і] після губних зовсім невідома.

Одиничним випадком представлено явище, коли внаслідок лабіалізації давнього *ы після губного [в] з'явився звук [у]: *вутры* (ПФ-1, 146). Натомість у кореневому вокалізмі дієслів *забився*, *бив* (НБН, № 148, с. 34), *бить* «бути» (РПП, с. 46), *биває* (РПП, с. 3), у дієприкметникові *одбивалий* (РПП, с. 3) збережено архаїчний корінь *бу- без розвитку його в бу- (ЕСУМ, 1, с. 309; ЕСУМ, 2, с. 215), пор.: «*Забився вуол, як телятом бив*» (НБН, № 148, с. 34), «*Хто в приймаках не биває, той гора не знає, а я приймак одбивалий*» (РПП, с. 3).

Рефлекси *є. У більшості говірок Західного Полісся відповідником етимологічного *є в наголошеній позиції став загальноукраїнський рефлекс [а] з можливим пом'якшенням попереднього приголосного: $\dot{y}'z'[a]y'$, $\dot{d}'[a]kuvati$, $sh'ch[a]st'a$, однак значно частіше під наголосом маніфестовано позиційні варіанти цього вокала: $\dot{d}'[e]kuvati$, $\dot{t}'[e]shko$, $sh'ch'[e]st'a$, $gar'[e]chi$, $ya'gn'[e]$, а спорадично в окраїнних західних говірках і на Холмщині – $\dot{y}'z'[i]y'$, $\dot{d}'[i]kuvati$, $\dot{t}'[i]shko$, $sh'ch'[i]st'a$ (АУМ, к. № 41, 43–44, 47). Констатовано такі наголошені вияви й у текстологічних збірниках Г. Л. Аркушина: *надв'їажемо* (ГБ, с. 394), *п'їат'* (ГП, с. 234), *запра'гут* (ГБ, с. 74), *пуратку* (ГБ, с. 78), *пос'ветиш* (ГП, с. 304), *з'ет'*, *п'їетуро* (ГВП, с. 114), *вз'ев* (ГП, с. 188), *зв'їежут'* (ГВП, с. 190), *вз'їт'ї* (ГП, с. 46), *ж'їти*, *зап'р'їг* (ГВП, с. 106), *в див'їітому* (ГП, с. 48), *зап'рїг* (ГВП, с. 188). У ненаголошеній позиції на картах АУМ відзначено такі західнополіські континуанти *є: $\dot{d}es'[a]t'$, $\dot{d}es'[i]t'$, $\dot{p}am[e]t'$, $\dot{p}amn'[a]t'$, $\dot{p}amn[i]t'$, $\dot{d}e\dot{y}'[e]t'$, $\dot{d}e\dot{y}'[i]t'$ (АУМ, к. № 42, 45–46). Доповнюють основні риси сучасного стану відповідників ненаголошеного *є фіксації мовлення поліщуків Г. Л. Аркушина: *вр'емїа* (ГБ, с. 334), *мис'ац* (ГБ, с. 76), *ни памн'а тайу* (ГВП, с. 48), *дев'їатеро* (ГБ, с. 342), *зїа'зати* (ГБ, с. 222), *с'ват'куйуть* (ГВП, с. 54), *десет'* (ГБ, с. 184), *паметайу* (ГБ, с. 300), *дев'їет'* (ГВП, с. 186), *с'їміе* (ГВП, с. 204), *вр'емн'е* (ГБ, с. 80),

с п'іди|с'ат, дв'і|нацит' (ГБ, с. 304), *десит'* (ГБ, с. 350), *на |намит'* (ГП, с. 198).

Оперуючи значним за обсягом діалектним матеріалом, Ю. Шевельов виділив таку диференційну фонетичну рису північного наріччя української мови: «У переважній більшості північноукраїнських говірок наголошений *ε* перейшов у *'a*, як і в південноукраїнських говірках; натомість у ненаголошеній позиції йому відповідає *e*: *дев'яту(й)* проти *дэветь*. Лише в південній частині західнополіської діалектної зони *'a* з'являється й поза наголошеними складами; на Підляшші цей звук навіть є типовим для ненаголошених складів (*взяла́, дэсятъ* тощо); проте на північний захід від Берестя й у поодиноких селах усього цього краю, особливо по берегах Ясельди, виступає звук *e* (*нетá, нáметь*)» (ІФУМ, с. 183). Цілком умотивовані зауваження дослідника фонетичної системи поліських говорів В. М. Мойсієнка: «Рефлексія **ε > e* в ненаголошеній позиції та **ε > 'a* під наголосом характеризує тільки окреслений на картах АУМ та ДАБМ ареал поліських говірок, чим протиставляється не лише решті східнослов'янських, а й слов'янських мов та діалектів узагалі. Це дає підстави для висновку про консервативність серцевинних поліських говірок, де так надовго затримались окремі рефлексії праслов'янських вокалів» [148, с. 94].

Наголошений **ε* в аналізованому фольклорному фактажі, як і в багатьох українських діалектах, заступається [a]. Набагато більше артикуляційних відмінностей зафіксовано в ненаголошених рефлексіях **ε*. У позиції без наголосу найстабільніше проявився специфічний поліський перехід **ε > e* після депалаталізованого консонанта в текстах, співвідносних насамперед із підляськими та берестейськими, а також деякими рівненськими говірками: *z m'ieseciom* (Z-4, с. 20), *deseć* (PP, с. 106), *m'ieseczok* (PZB, с. 32), *zaprehaj* (PZB, с. 39), *zwezaty* (PZB, с. 55), *z pety* (PZB, с. 206), *kolodeć* (Z-4, с. 29), *w dewet'* (Z-4, с. 13), *mieseć* (SZ, с. 92), *обтрасати* (КТ, с. 65), *місэцю* (ŚP, с. 16), *затрэсліся* (ŚP, с. 109), *дэсэть* (СБФ, с. 206), *выпрэгае* (ŚP, с. 122), *три місєці, місечок* (ТПУ, с. 74), *в деветь* (ТПУ, с. 77), *не трєсіся* (ТПУ, с. 111), *колодезь* (НПР, с. 37), *дэсэть* (ППС, с. 167), *з місєцем* (ПТО, с. 178), *дев'ет* (ГФЗ, с. 263), *запрежу* (ЕЧ-2, с. 316), пор.: «*Oj storonoju, doszczyku, storonoju, daj nam izwezaty, schowatyś z hołowoju*» (PZB, с. 55), «*Ой у городі под вербою стояв колодезь із водою*» (НПР, с. 37), «*Затрэсліся лавы, затрыцалі стіены, як придане зас'іело*» (ŚP, с. 109).

У випадку, коли перед губним стоїть інший приголосний у складі префіксальної морфемі, незалежно від акцентуації відбувається спрощення трикомпонентної консонантної сполуки шляхом опускання губного: *з'яже* (ФЗ, с. 123), *з'язати* (ГФЗ, с. 271), *зйяже*, *разйяжется* (СБФ-86, с. 270), *розъяжыцца* (СБФ-84, с. 229), *з'язала* (НОТ, с. 128), *пуд'яжу* (ВСХ, с. 37), *сетий* (ЕСП-2, с. 24), *сяткуй* (НМР, с. 10), *сятого* (ЕСП-2, с. 23), пор.: «*Як же ж тебе, доню, замуж оддавати, ох ек ти не вмієш ниточку з'язати?*» (ГФЗ, с. 271), «*Я вустілку пуд'яжу, на гуляння побижу*» (ВСХ, с. 37).

У деяких фольклорних текстах на місці **ę* відзначено [а] після губного [в], який зазнав депалаталізації без розвитку окремої артикуляційної одиниці [й]: *сьватий* (ВСХ, с. 206), *сватое*, *свате* (ГФЗ, с. 268), *сватая*, *сватэй*, *сватый*, *сватое*, *свата* (ПЗ, с. 343), пор.: «*На другім престоли – сватое Василе, на третім престоли – свате Водохрища*» (ГФЗ, с. 268). Майже послідовно депалаталізованими перед рефлексом [а] < **ę* виявилися сонорний вібрант [р'] та свистячий [ц']: *прасти* (КТ, с. 63), *zaprachajte* (SZ, с. 148), *rostrasło* (SZ, с. 112), *запражу* (МДН, с. 25; НПР, с. 297), *запрагу* (ŚP, с. 48), *трасу́* (СДЗ, с. 142), *дваццать* (ПФ-1, 254), *шишинацать* (РПП, с. 46), пор.: «*Запражу я кошку в рожку, ше й курку чубату, да й поїду на Вкраїну по дівку багату*» (МДН, с. 25).

Рефлекс [о] < **ę* в лексемах *одынацоту* (ПФ-2, с. 199), *кольодовати* (ЕСП-2, с. 23), *кольодувати* (ЕСП-2, с. 25), вірогідно, відображає гіперичний розвиток *a* → *o*, пор.: «*Нам, коляднічкам, кольодувати, Сетий вечур*» (ЕСП-2, с. 25).

Рефлекси **o*. Периферійним для західнополіського діалекту стало явище вживання в кореневих морфемах декількох лексем вокала [у] на противагу літературному [і] на місці давнього **o*, як-от: д[у]б¹рова, гл[у]б¹окиї (АУМ, к. № 61). Репрезентують досліджуване мовно-територіальне утворення записи Г. Л. Аркушина: за¹мужн'а (ГВП, с. 194), за¹мужем (ГБ, с. 188). На послідовне заступлення **o* континуантом [у] вказував Ю. Шевельов: «В усіх протоукраїнських діалектах, в усіх позиціях і без жодного винятку звук *o* перейшов у звук *u*. Такий стан спостерігається як у північних, так і в південних українських говірках» (ІФУМ, с. 179). За його ж спостереженнями, «суч. укр. літ. *глибокий* може виводитися як від **glyb-*, так і від **glъb-*, а діал. *глибокий* (Лемківщина, Бойківщина, Гуцульщина, Закарпаття та трикутник приблизно між Ковелем – Дубном – Володимиром-Волинським, тобто частина Волині) – від **glôb-*»

(ІФУМ, с. 597). Згадана діалектна особливість притаманна й окремим словоформам із текстів фольклору: *zamiż* (SZ, с. 111), *dubrova* (SZ, с. 112), *замуж* (ПК, с. 24), *до долини-дуброви* (МДН, с. 97), *z hłubokoji* (PZB, с. 137), *zamiżom* (PZB, с. 164), *dubrowońka* (Z-2, с. 31), *замуж* (КТ, с. 111), *дубровою* (СБФ, с. 211), *у глубокие* (ПЗ, с. 334), *глубокія* (ТПУ, с. 57), *дубровушка* (НПР, с. 220), *глубоку* (ГФЗ, с. 260), *з глубшеї* (ЛП, с. 45), *до глубоких* (ВП, с. 3), *у глубині* (ПЛК, с. 491), *замуж* (ЕЧ-2, с. 305), пор.: «*До дороженьки, до далекеї, то кони воронїї, а до ровуов, до глубоких сваткове молодїї*» (ВП, с. 3), «*Во zamiżom bydowaty, ruozno lahczy, rano wstaty*» (PZB, с. 164). Окрім форми *глубокий*, в окремих аналізованих текстах із Рівненщини виявлено лексеми *глібокую яму* (ЕЧ-1, с. 233), *через море глібокоє* (НПР, с. 87), *глібоку могїлу* (НПР, с. 280), *над глібокою рекою* (НМ, с. 35), (пор.: «*Гой над рекою, над глібокою, Сьвятий вечор, там стояв явор тонкий, високий*» (НМ, с. 35)), просторове розміщення яких (західна ізофона) проходить, за даними АУМ, по лінії Коломия – Хмельницький – Шепетівка – Новоград-Волинський – Сарни – Дубровиця (АУМ, к. № 61). На переконання Ю. Шевельова, «випадки, коли для того, щоб позбутися північноукраїнських рис (півн. укр. *ки_on'~ kin'* проти півд. укр. *кїнь*), впроваджувано надпоправний *i* заради уникнення нібито північноукраїнської діалектної форми, що насправді містила *u* в цілковитій згоді з етимологією (наприклад *замїж* від *замуж*), не є річчю незнаною. Можливо, згадані говірки мали форми типу *hlib-* і в зіткненні з новими й більш модними формами типу *hlyb-*, замість запозичити їх в цьому варіанті, застосовували до цього кореня більш звичну заміну звука *u* звуком *i*» (ІФУМ, с. 598). У випадку словоформ *замож* (ЕЧ-1, с. 233), *добрівонька* (НБН, № 3, с. 12) можна говорити про гіперичний розвиток [y] > [o], пор.: «*Викопалі глібокую яму, впала замож – на світ не погляну*» (ЕЧ-1, с. 233). Варто брати до уваги й той факт, що словоформи на зразок *глібока* виявлено в ареалі, де після [л] давні *у, *ї збіглися в одному звукові [i].

Рефлекси сполучень голосних із плавними сонантами. У текстах західнополіського фольклору відзначено фонетично закономірні рефлекси сполук «плавний *p, l* + редукований»: *ябличко* (ПЛК, с. 555), *с криви* (ПЗ, с. 111), *яблїко, од яблїні* (ППЗ, с. 13), *яблычко* (ВС), *drywa* (К-36, с. 70), *jabłyczka* (К-36, с. 183), *з криві* (ПЗМ, с. 155), *дривá* (СДЗ, с. 61), *йáблїн'а* (СДЗ, с. 29), *ни йéблїко* (СДЗ, с. 33), *z kernus* (RP, с. 57), *з яблїками* (КТ, с. 112), *криви* (Б,

с. 118), *ябличко* (МДН, с. 111), *яблынько* (ŚP, с. 24), *яблычко* (СБФ, с. 212), *крышычкы́* (СБФ-95, с. 355), *криві* (ЕСП-2, с. 79), *ябличко* (ПД-3, с. 331), *ябличенька* (ПТО, с. 165), *ябличенько* (ПВ, с. 42), у *криві* (БП, с. 4), пор.: «Тут тобі не ходити, криві не розлівати, червоної криві не ссисати» (ЕСП-2, с. 79). За аналогією до ненаголошеної позиції сполуку [ри] фіксовано під наголосом у лексемах: *ni kryszeczki* (РР, с. 51), *кришечку* (ВСХ, с. 47). Матеріали загальнонаціонального лінгвістичного атласу свідчать, що західнополіським говіркам властиві непослідовні вияви давніх **trьt*, **tlьt*, **trьt*, **tlьt*: б[ло]́ха, йаб[ли]ко, с[л'о]́за, к[ри]́вавий, к[ро]́вавий, б[ро]́ви, д[ри]́ва (АУМ, к. № 66–70). Звук [и] на місці колишнього редукованого після плавних репрезентовано в прикладах зі зв'язних текстів мовлення поліщуків у записах Г. Л. Аркушина: *сушони йаблика* (ГБ, с. 366), *йаблика сухийи* (ГБ, с. 44), *крив'и* (ГВП, с. 22), *йаблика варани* (ГП, с. 216).

Відповідно до нормативного в літературній мові [ри] в колишньому сполученні плавного бокового сонанта з редукованим у формах *czornobrywka* (Z-2, с. 110), *czornobryweć* (К-36, с. 104), *czornobrywaja* (SZ, с. 100), *чорнобривий* (МДН, с. 110), спорадично засвідчено правильніший з погляду етимології репрезентант [ро]: *чорноброва* (ЛП, с. 30; П, с. 504). Появу сполучень [ро], [ло], що зумовлено, очевидно, аналогією до наголошеної позиції або ж впливом російської мови, виявлено в лексемах: *яблонька* (НМР, с. 29), *в кровавуй* (БП, с. 4), *яблонковий* (ПВ, с. 44) *яблочко* (НОТ, с. 186), *дрожу* (СДЗ, с. 49), пор.: «Дрожу́, а мóду держу́» (СДЗ, с. 49).

Новий [и] за зразком рефлексів етимологічного *у може виявлятися у варіанті [і]: *криві* (ПЗМ, с. 137), *од криўлі* (ПЗМ, с. 151), *ябличка*, *ябличком* (НПВ, с. 246), пор.: «Діждали яйчка й ще червоного ябличка. Яйчком покрались, а ябличком качались» (НПВ, с. 246) або внаслідок обниження і розширення артикуляції [и] заступається звуком [е]: *яблэчка* (СБФ-86, с. 265), *крэви* (ПЗ, с. 329).

Наявність паралельних варіантів **krьnica* / *krinica* (ЕСУМ, 3, с. 93) не дозволяє однозначно трактувати генезу сполук [ир], [ер] як рефлексів **trьt* у прикладах із підляських текстів: *z kurnyci* (К-36, с. 60), *do kurnyci* (К-36, с. 95), *kernyczeńka* (К-36, с. 164). Як відзначають дослідники [78, с. 45], такі форми могли постати внаслідок метатези нормативного *криниця*. Натомість видається непереконливою, штучною фіксація О. Ошуркевича в ареалі, де знаходиться Ковель, сполучення [ер] як релевантної риси південно-

західного наріччя української мови (див. АУМ, к. № 71): *керниченька* (ПЗВ, с. 128).

В одній із шацьких говірок реалізація повноголосної форми позначена впливом локальної фонетичної закономірності – вживання звука [y]: *кўрова*, пор.: «*На Сплин':é кўпїли кун'á, а на Покрóву – кўрóву*» (СДЗ, с. 20). Окремі форми демонструють наслідки редукції вокала (найчастіше другого) в повноголосних сполученнях: *дёрво* (СДЗ, с. 161), *szurwuszkі* (Z-2, с. 18), *на дэрвы* (З, с. 171), *древо* (ЕЧ-3, с. 175), *дырвыну* (З, с. 169), *червички* (ФЗП-1, с. 26).

Неповноголосні варіанти із [ра], [ла] постали внаслідок церковнослов'янського впливу: *врагов* (ЕЧ-3, с. 246), *з града* (СБФ, с. 213), *три наградини* (ЕЧ-2, с. 248), *златая* (ВП, с. 89). Структури *три крулови* (ЕЧ-2, с. 243), *тры крулёвэ* (СБФ, с. 214), *злото* (ЕЧ-2, с. 240) виникли під впливом фонетичної системи польської мови, де вони мають подібне звучання.

Позиційні варіанти сучасних голосних. Одна з причин існування діалектних відмінностей у звуковій системі – регулярні фонетичні процеси, що відображають позиційну реалізацію сучасних голосних фонем.

У багатьох західноукраїнських говірках [’а] під наголосом підвищує і звужує артикуляцію до [’е] (який подекуди ще більше пересувається вгору, в напрямку до [і]) (ІФУМ, с. 689). За даними АУМ (к. № 41, 43–44, 47–49), наслідки цього процесу представлено й на Західному Поліссі: $\check{y}z'[e]\check{y}$, $^l d'[e]кувати$, $^l t'[e]шко$, $ш^l ч'[e]ст'а$, $гaр^l [e]чий$, $йaг^l н'[e]$, $лo^l ш'[e]$, $ду^l ш'[e]$, $й[e]ма$, $й[e]года$, $й[e]блюко$, спорадично в окраїнних західних говірках і на Холмщині – $\check{y}z'[и]\check{y}$, $^l d'[и]кувати$, $^l т'[и]шко$, $ш^l ч'[и]ст'а$, $ш^l ч'[и]ст'а$.

Докладно проаналізувавши явище діалектного заступлення [’а] > [’е], Ю. Шевельов стосовно теренів Західного Полісся та Підляшшя зауважує: «То є зона змішаних рефлексів. Ще лишаються деякі сліди поліської ситуації (’а як рефлекс *ę* під наголосом, *e* як його рефлекс в ненаголошеній позиції: $v[z'a]v$: $v[z'e]лі$ – наприклад, на Кобринщині), але її, приховану під пізнішими нашарованнями, доводиться з-під них видобувати (мається на увазі перехід ’а, незалежно від його походження, в ’е, як на підмолдавській і підпольській Україні, хоча в обмеженішому масштабі – лише під наголосом $v[z'e]v$: $v[z'a]лі$). У позиції після *j* це перетворення представлене лише в північній частині згаданої зони: *éma* (в інших частинах регіону – *яма*)» (ІФУМ, с. 697).

У фольклорних текстах із Західного Полісся широко відображено регулярність перезвуку [’а] > [’е] під наголосом. У різних говіркових групах його найчастіше виявлено після передньоязикових, зокрема й шиплячих, які в цьому ареалі зберігають історичну м’якість: *тежке* (РПП, с. 19), *взєв* (РПП, с. 33), *диттє* (БП, с. 9), *zwyncziew* (Z-2, с. 49), *wziety*, *żiety*, *ny żiela* (Z-2, с. 53), *pr’iesty* (PZB, с. 23), *czies sadziety* (Z-2, с. 43), *podiekujте* (К-36, с. 15), *нажєлі* (НППН, с. 130), *узєвєя* (НБН, № 5, с. 20), *дитє* (НБН, № 19, с. 29), *нажєв* (ПК, с. 38), *знєв* (ВСХ, с. 207), *виганєю* (ВСХ, с. 206), *замовлєю* (ВСХ, с. 209), *тилетка* (ПТО, с. 201), *узєвєя* (ПТО, с. 56), *зароблєти* (ГФЗ, с. 289), *чєс* (ПТО, с. 161), *по скотєчій*, *по мишєчій* (ГФЗ, с. 263), *пувудчинєли* (ВВ, с. 21), *шєнку* (ВВ, с. 63), *з’їжджєю* (ВВ, с. 36), *жєли* (ПД-1, с. 52), *погулєти* (ВВ, с. 57), *скотєчє*, *гусєчє*, *курєчє* (Г-1, с. 311), *холєви* (ФЗП-2, с. 29), *обсєдуть* (ВС, с. 195), *брашчєть* (ВС, с. 217), *лытєть* (ВС, с. 251), *йїдєть* (ВС, с. 262), *воўчєнє*, *козынє* (ПЗ, с. 85), *сыдєть* (ПЗ, с. 257), *кучєрєва* (ПВП, с. 40), *виганєла* (ККП, с. 161), *качинєта* (ККП, с. 45), *квічєть*, *кричєть* (НОТ, с. 168), *тилєта* (НОТ, с. 132), *зєтьові* (НОТ, с. 170), *на пожєр*, *пожєрніі* (УЗ, с. 41), *виганєла* (УЗ, с. 51), *заглєнь* (ЕСП-6, с. 22), *лєки-перелєки*, *свинєчий*, *котєчий*, *гусєчий* (ЕСП-5, с. 80), *розчинєли* (ЗП-2, с. 237), *ни т’ємиш* (СДЗ, с. 59), *дит’єча*, *см’їрд’єча* (СДЗ, с. 26), *виган’єймо*, *заган’єймо* (СДЗ, с. 153), *на дивч’єт*, *ч’єчка* (СДЗ, с. 168), *ж’єба* (СДЗ, с. 67), *пор’єтку* (СДЗ, с. 44), *пудтєта* (ФЗ, с. 188), *вімоулєю* (ПЗМ, с. 140), *свінєчє* (ПЗМ, с. 141), *усєкїй*, *усїлєкїй* (ПЗМ, с. 137), *маршєлка* (ПФ-2, с. 450), *найїдєцьця* (СБФ, с. 212) тощо, пор.: «*A win dumaје Manіoczki wzіety, кuruw sуррука – ну wтїје żiety*» (Z-2, с. 53), «*Дарую шєнку волохату, щоб наклинав дитєй повну хату*» (ВВ, с. 63). У фольклорних текстах, співвідносних із північною частиною ареалу, перезвук [’а] > [’е] відображено також після [й]: *є «я»* (ВВ, с. 36), *єк* (ПТО, с. 285), *єк* (ПВП, с. 40), *євора*, *стоєла* (ВСХ, с. 61), *на Єкувка*, *з Єкувка* (ВСХ, с. 205), *п’єтницю*, *ниєкая* (ГФЗ, с. 285), *буєтися* (ВВ, с. 20), *хлоп’єта* (НОТ, с. 132), *в йємочку* (СДЗ, с. 153), *п’єн* (ПД-3, с. 116), *єгуди* (ПД-3, с. 170), *стойєть*, *настойєцьця* (СБФ, с. 212), *п’єть* (ППС, с. 160), *єра*, *збуєла* (ПФ-2, с. 472), пор.: «*Чужы волы по дубровы – нашы стоєть пры оборы*» (СБФ, с. 212).

Місцеві фольклорні тексти відображають також інші наслідки підвищення і звуження артикуляції наголошеного [’а]. Тільки в матеріалах, які співвідносні з територією Підляшшя, виявлено

розвиток [ʼa] > [i] після передньоязикових, зокрема й історично м'яких шиплячих: *тіжко* (КП, с. 6), *ізжілься* (РПП, с. 19), *сіде* (РПП, с. 25), *взів* (РПП, с. 45), *вираджіла, дивчіта* (КП, с. 4), *вибачійте* (КП, с. 5), *склінку* (КП, с. 24), *од'їжджієш, сідеш* (КП, с. 31), *одчиніє* (БП, с. 3), *дікувала, дікувати* (ФЗП-2, с. 2), *зітю* (ФЗП-2, с. 22), *не жілуйте* (НПП, с. 3), *качанітко, сіду* (ВП, с. 50), *напріла* (ВП, с. 54), *коні вороного* (БП, с. 9), *щісте* (ФЗП-1, с. 10), *дікую* (ВП, с. 31), *глінеш* (ВП, с. 43), *порідочок* (НПП, с. 15), *ключіми, чепціми* (ПВ, с. 26), *мовчінне* (ППЗ, с. 9), *жіворонку, пташіта* (НБН, № 42, с. 32), *жіти* (НБН, № 57–58, с. 34), пор.: «*Як я сіду обідати, будуть діти заглядати. Сідеш, браце, обідати – я й виведу діти з хати*» (РПП, с. 25), «*Не треба, Мариню, дікувати, ой рано, рано дікувати, зохтій мею жоною зостати*» (ФЗП-2, с. 2). У текстах, співвідносних з однією говіркою, в цій позиції фіксують звук із нижчою артикуляцією – [и]: *подькуймо* (МДН, с. 20, 46), *прьіла* (МДН, с. 46), пор.: «*Да подькуймо молодусе да за тонкіє обруси. Тонко прьіла, дзвінко ткала ше й биленько беліла*» (МДН, с. 46).

У частині говірок Підляшшя на місці наголошеного [ʼa] фіксовано голосні неоднорідної артикуляції [i], [ie] після передньоязикових, зокрема й шиплячих: *чіис* (ППЗ, с. 13), *по холіувах* (ППЗ, с. 10), *поросіи, коніи* (ППЗ, с. 3), *дієдько* (РПП, с. 23), *жіель* (КП, с. 6), *оглієня* (ВП, с. 98), *тиліє* (ТПУ, с. 154), *дитіє, гуліє* (ТПУ, с. 164), *обіцієльи* (ПВ, с. 44), *жієр* (ППЗ, с. 11), *взієв* (НБН, № 90, с. 36), *земліє* (НБН, № 42, с. 36), *кунціє* (ЛП, с. 46), *коніє* (КП, с. 4), *ни обручіє* (ППЗ, с. 15), *не вставлієли* (ППЗ, с. 6), пор.: «*Буде дієдько обідати, буде на вас сердувати, не так дієдько, як дядина, така злая, як гадина*» (РПП, с. 23). Дифтонг [i] на місці [ʼa] під наголосом виявлено навіть після губних, які в частині говірок не зазнали депалаталізації: *не завіуже* (ППЗ, с. 3), *на піутницю* (ППЗ, с. 11), пор.: «*Скривився, як середа на піутницю*» (ППЗ, с. 11). Натомість після стверділих шиплячих подекуди представлено дифтонг [ie]: *звинчелася, маршиелок, звинчиев, в'їжджієємо* (НБН, № 90, с. 36), *стучило, бручиело* (НППН, с. 112), *жієлі* (РПП, с. 23), *чієс* (ТПУ, с. 36), пор.: «*Нас туп звинчиев, ни мниго взієв*» (НБН, № 90, с. 36), «*Люде жієлі по три копи, бідна вдова штири снопи*» (РПП, с. 23).

У ненаголошеній позиції, за даними АУМ (к. № 42, 46), звуки [ʼe], [i], [и] можливі хіба що відповідно до того [ʼa], який продовжує давній ненаголошений *e: ¹дес'[i]т', ¹дес[е]т', деўй[i]т', ¹деўй[и]т', ¹деўй[е]т'. У цьому випадку доречно говорити про специфічний вияв

поліської рефлексії ненаголошеного етимологічного **e*, а не про позиційну реалізацію сучасного [’a]. У місцевих уснопоетичних текстах варіанти [’e], [i], [i^e], [и] відповідно до ненаголошеного [’a] після передньоязикових та [й] трапляються так само переважно в тих випадках, які співвідносні з поліськими виявами давнього **e*, хоча подекуди і за умови [’a] < *’a: *запрієгай* (РПП, с. 3), *отчэплеть, ставлеть, вхоплеть* (ВС), *сетий* «святий» (ЕСП-2, с. 24), *взєла* (НМ, с. 19), *лігаю* (ЛП, с. 11), *лыгла* (СБФ, с. 205), *виглідати* (КТ, с. 71), *огледається* (КТ, с. 104), *оглінувся* (КП, с. 5), *затігньоно* (КП, с. 29), *лєкатіся* (НБН, № 90, с. 36), *дротєною* (МДН, с. 49), *зачинаєц’є, розвіваєц’є* (Н, с. 14), *позросталіс’є, похіліліс’є* (Н, с. 18), *загаїлася* (НПП, с. 5), *jijeć* (Z-4, с. 43), *ййце* (КТ, с. 116), *йййічко* (СБФ, с. 215), *єєчок* (НОТ, с. 120), *ййцэ* (ППС, с. 167), *po jejeczki* (Z-3, с. 10), пор.: «*Małym dietońkom po kraszoniom jejeczki, oj rano, rano, po kraszoniom jejeczki*» (Z-3, с. 10), «*Замітай, матко, попэл, бо твою дочку вхоплеть*» (ВС). Словоформа *jelini* (РР, с. 49) може відображати натомість не так процес заступлення [’a] > [’e], як збереження давньої звукової структури кореневої морфєми.

Можливо припускати, що саме перезвук [’a] > [’e] підтримує збереження в західнополіських говірках давнього закінчення в іменниках середнього роду м’якої групи на *-*ьje*, як-от: *жит’(:)[e]*, *см’іт’(:)[e]*, *п’ірй[e]*, *подв’ірй[e]* (АУМ, карти № 183, 184). Ю. Шевельов відзначає, що тільки «у південній групі давньоукраїнських діалектів звук *e* у сполуці *ije* ~ *ьje* перейшов в *a*. Зазначена звукозміна ніколи не стосувалася північноукраїнських говірок (за винятком деяких місцевостей на Холмщині)» (ІФУМ, с. 438–439). У фольклорних текстах окреслене явище відображено дуже активно: *життє* (РПП, с. 10), *Підляссє* (БП, с. 20), *віттє* (ВП, с. 42), *гарбузинє, чортовинє* (ФЗП-2, с. 25), *повіваннє, покриваннє* (ВП, с. 62), *posłanie, odiahańie* (PZB, с. 43), *народженнє* (МДН, с. 66), *на виселє* (ПК, с. 76), *на вспомаганє* (ŚP, с. 80), *у платтє* (СБФ-86, с. 270), *на пудвир’є* (СБФ, с. 199), *зіллє, весілє, насиннє* (ВОР, с. 42), *ляганнє, вставаннє* (ПТО, с. 164), *причастє* (Г-1, с. 292), *щєстє* (ВВ, с. 63), *Знесєннє, Благовишчєннє* (ПЗ, с. 348), *гуляннє, горованнє* (ВС), *szczęście* (К-36, с. 22), *нищєстє* (ТПУ, с. 256), *кушмутін’є* (СДЗ, с. 168), *голлє* (ЕЧ-2, с. 289), *зіллє, весілє* (ЕСП-7, с. 191), *на здоров’є* (ЕСП-3, с. 83), *пир’є* (ПЗН, с. 30), *щєстє* (НМ, с. 92), пор.: «*Колись були то й гарбузи, тепер гарбузинє, колись були дівки гарни, тепер чортовинє*» (ФЗП-2, с. 25), «*У городі зиллє, за городом насиннє, а в*

сім дому, що ми в йому, починається в хаті весілля» (ВОР, с. 42). Голосний [’e] чи його позиційний варіант [i] представлено й у формах інших відмінків: *szczastiem, zdrowiem* (ЛО, с. 77), а також у похідних, зокрема з демінутивним суфіксом: *пір’єчко* (ПЗН, с. 30), *вілітаннєчко, щебетаннєчко, віміваннєчко* (НМ, с. 119), *zyiljeczka* (Z-2, с. 26), *гіллічко* (ПК, с. 51), *розмай-зіллічко* (СБФ, с. 211), *пірйічко, вбраннічко* (СБФ-95, с. 341), *подвірїчко* (ПЛК, с. 531), *гулянічка* (ПЛК, с. 536), *здоровйічко* (ППС, с. 167), *вісіллічко* (НОТ, с. 163), *каміннічко, шипшиннічко* (УЗ, с. 19), *po zahuljeczki* (Z-4, с. 29), *полум’єчко* (ЕЧ-2, с. 300), *на подвір’єчко* (ЕСП-7, с. 188), *венчаннєчко* (ЅР, с. 67), *nasinieczko* (К-36, с. 19), *пір’єчко* (ЗП-2, с. 240), *zdorowjeczko* (Z-3, с. 81), *liściczko* (Z-3, с. 103), пор.: «Шэ мыла до гаю ны дойшла, вжэ розмай-зіллічко найшла» (СБФ, с. 211), «Ой, мый жэ, мый жэ білюсенько, бо вжэ венчаннєчко бізюсенько» (ЅР, с. 67).

Унаслідок дистантної асиміляції голосних ненаголошених [a] перед складом із наступним наголошеним [e] може заступатися звуком [и], як-от: *дилеко* (ВВ, с. 7), пор.: «Соколю, соколю, високо литаїш, високо литаїш, дилеко чуваїш» (ВВ, с. 7).

Словоформи *pszanucznoje* (Z-2, с. 42), *пшаничную* (ГФЗ, с. 285), *пырыбыр-пшаньця* (ВС, с. 198), *в пшанецю* (ПД-3, с. 40), *житом-пшаницею* (ФЗ, с. 166), *щадрувати* (ПЗН, с. 35), *кучаравая* (СБФ-86, с. 264), *яднэ* (СБФ-86, с. 272) засвідчують виразне обниження й розширення артикуляції ненаголошеного [e] до [a] (як бачимо, переважно в позиції після шиплячих), пор.: «Ішла Діва Причистая, несла свічку груничную, ще й проскурку пшаничную» (ГФЗ, с. 285), «Ой ты, груша моя кучаравая, вой, а дэ ж ты росла й, моложавая» (СБФ-86, с. 264). У частині говірок з ареалу волинського Полісся обниження й розширення артикуляції [e] > [a] – регулярний фонетичний процес, зокрема під наголосом. Це явище характеризує, скажімо, говірку с. Велимче Ратнівського району, за даними як діалектографічних, так і фольклорних матеріалів: *рабайкая, добрайкая, ранайко, крутайкая* (ПВП, с. 25), *всайкі* (ПВП, с. 49), *воронаньким, пуд зилинаньким* (ПВП, с. 52), пор.: «Ой їхав козак коником воронаньким, здибав се дівку пуд гайом зилинаньким» (ПВП, с. 52).

Голосний [a] в дієприкметниках на зразок *ни заметяна, ни русплетяна* (ККП, с. 157), *перемірана, перевірана* (НМ, с. 41), *помощано* (НМ, с. 134), *скошана* (ПК, с. 31), *засмучаний* (ПК, с. 83), *посажано* (ВОР, с. 38), *не молочаний* (ВОР, с. 92), очевидно, виник не

фонетичним шляхом, а за аналогією до дієприкметникових форм на *-а-ний (-я-ний)*.

Дослідники практично в усіх говірках західнополіського ареалу фіксують підвищення і звуження артикуляції ненаголошеного [e], наслідком чого стає заступлення його звуком [и], пор. спостереження Г. Л. Аркушина: «У багатьох говірках спостережено заміну [e] чистим звуком [и]: *ни тра́, тинéр, пири́тій, ви́лік'і, миті́л'* та ін., що не відповідає літературній орфоєпії, але все-таки тут фонема /e/, про що свідчить наголошена позиція цих голосних: *ни мири́тис'а – нéмир, ни ла́дитис'а – нéлад, перéїдени́, вéлич, мéтени́*» [6, с. 55]. Це саме явище відображено в АУМ (к. № 36, 37): ¹оз[e^н]ро, ¹оз[и^е]ро, ¹оз[и]ро, ¹оз[e]ро, с[и]¹ло, з п[и]т¹ром.

Наслідки вказаного процесу простежено й у фольклорних матеріалах, співвідносних із різними говірковими групами Західного Полісся: *чирешні, пири́ти* (ЛП, с. 16), *на пристолу* (ВП, с. 93), *нищаслива* (ФЗП-1, с. 32), *з сыла сыляночка* (СБФ-86, с. 260), *сырна* (СБФ-95, с. 351), *христини* (ПТО, с. 235), *ни донесла* (ГФЗ, с. 282), *свикрушка, нивістка* (ПВП, с. 25), *питлювать* (ПЗН, с. 22), *охристили* (ККП, с. 42), *чирипки* (ККП, с. 53), *вирбову* (ПВП, с. 35), *тибе* (ЕЧ-3, с. 177), *сытычко* (ППС, с. 162), *тупі* (К-36, с. 83), пор.: «*Синку, нивістка добрайкая, до роботойки крутайкая*» (ПВП, с. 25), «*Там у полю чорна хмара, а за єю сива – чи є в світі така друга, як я й нищаслива*» (ФЗП-1, с. 32). Звукова структура лексеми *клын* «клен» (ППС, с. 160), де [и] на місці [e] в позиції під наголосом, очевидно, відображає аналогію до розвитку *e > [и] в новозакритому складі перед твердим приголосним, як у *жї́нка, шчі́тка*.

Підвищення та звуження артикуляції ненаголошеного [e] може бути ще більш виражене – аж до [i], що простежено найчастіше після [й], як-от у числівнику *один*: [йі́дин], [йі́ден] (АУМ, к. № 225); дієсловах теперішнього часу І дієвідміни: *зна[йі́ш], дума[йі́ш]* (АУМ, к. № 237), пор. фольклорні вияви: *їдну́ю* (ПТО, с. 135), *їдд́ьон* (ППЗ, с. 14), *їден* (ПВП, с. 46), *йід'у́н* (СДЗ, с. 44), *їдно* (ПЗВ, с. 54), *jiden* (К-36, с. 169), *їдини́цю, їдини́чка* (4, с. 201), *з Кї́ва* (ВСХ, с. 209), *даруї́мо* (ВСХ, с. 48), *дев'ї́ть* (ПТО, с. 55), *спотикаї́ться* (РПП, с. 5), *звинчаї́мся* (ФЗП-1, с. 40), *кланяї́цьця, роздягаї́цьця* (ППС, с. 170), *пудпіраї́ця* (Г-2, с. 158), *кончяї́цьця, розйї́шчяї́цьця* (ВС), *пітаї́ться* (ПВП, с. 100), *ни витаї́ш* (ТПУ, с. 118), *марнуї́ш* (ПЛК, с. 501), *наламаї́мо* (ПД-1, с. 52), *Йї́вдо́ха* (СДЗ, с. 138), *литаї́ш, чуваї́ш* (ВВ, с. 7), *кытайі́чку* (СБФ, с. 205), *дітки ї́го* (ПЗН, с. 38), пор.: «*Поздоров,*

Боже, дві головоюки в сім дому: їдную тую, що сніданєчко готує, їдную тую, що нам горілку пудносить» (ПТО, с. 135). Зрідка це саме явище трапляється після губних (можливо, тут відображено неповну їх депалаталізацію): *сніче* (РПП, с. 8), *мішканне* (РПП, с. 9), *рівії* (Z-2, с. 43), *свікруху* (СБФ-86, с. 250), *одвіртайте* (Г-2, с. 163), *вивідимо* (ВСХ, с. 8), *забіреш* (ФЗ, с. 183), *привізде, півінь* (ФЗ, с. 181), *завіла, вічерай* (ЕЧ-3, с. 197), пор.: «*Chodyt riwiń ro chaty, ja w picz zahladaje, chwostom wumetaje*» (Z-2, с. 43); після бокового плавного: *проліжсала* (РПП, с. 13), *залітіла* (РПП, с. 14), *тополіноньку* (БП, с. 11), *в білінькому* (СБФ-95, с. 342), *ны вылліцьця* (З, с. 169), пор.: «*Йдэ старчык, нысэ самоварчык, і кыпытъ, і варыцьця, ны выльліцьця і ны пырыжарыцьця*» (З, с. 169); після задньоязикових та фарингального: *гіройом*, пор.: «*Нехай увсі звони про мене зазвоняць, що я був гіройом в бою*» (КП, с. 18); після шиплячих: *пшініченька* (МДН, с. 17), *пшінічную* (ЗП-2, с. 236), *чірвони крові* (Г-1, с. 312), *схочімо* (НПР, с. 181), пор.: «*Тут тобі ни стояти й раба Божого Івана білої кості ни сушети, чірвони крові ни пети*» (Г-1, с. 312); зовсім рідко – після інших консонантів: *зятіньку* (ЛП, с. 33), *рібэрцы* (СБФ-86, с. 250), *нэ грібла, ны стібла* (СБФ-86, с. 269), *зільоная* (ЕЧ-3, с. 169), пор.: «*Ны косыла, нэ грібла, ныма сіна ны стібла*» (СБФ-86, с. 269). Факультативно засвідчено [і] навіть у наголошеній позиції: *йійічко* (СБФ, с. 215), *пірша* (СБФ-86, с. 250), *жмінькы* (СБФ, с. 211), *чырїт* (СБФ, с. 216), *парерїд* (К-36, с. 36) (тут можна вбачати ще й аналогію до рефлексів *e в наголошеному новозакритому складі), пор.: «*Ны давайтэ йійічка, бо йійічко побъецьця*» (СБФ, с. 215).

«Особливістю волинсько-поліського наголошеного вокалізму є також те, що фонема /и/ звучить з наближенням до [е] або замінюється [е], чого в літературній мові не буває: *рі^еба, жи^ето, кедати, колес', малена*; пор. складанку-характеристику: *їа худéла, їа рубéла, їа ко^упéйку заро^убéла*» [6, с. 54]. Обниження артикуляції [и] в наголошеній позиції до [е] ілюструють і місцеві уснопоетичні тексти: *запєвся, заручєвся* (ВВ, с. 7), *їз калєни* (ВВ, с. 8), *ни згубєли, рудєнойко, тєч, нє барєся, сєп* (ВВ, с. 17), *в пшанєцю* (ПД-3, с. 40), *лєпо* (ПВП, с. 33), *пташичкє, їли-живєлися* (ПВП, с. 39), *схілєлися* (ЕЧ-3, с. 221), *нє хєлєс, нє журєс* (ЕСП-4, с. 231), *привіздє* (ФЗ, с. 181), *вулєпїу* (К-36, с. 10), пор.: «*Ой рудєнуїко, та ї довго нє барєся, тєч руки у кішіньку, сєп гроши на тарїлку*» (ВВ, с. 17). Задньоязикові приголосні в цій позиції зазнають вторинного пом'якшення: *кєдай, хусткє, трїскє, бїз дучкє* (ВВ, с. 37), *дївкє* (ВВ,

с. 47), *женихе* (ПВП, с. 40), *циганке* (НОТ, с. 170), *свахє* (НОТ, с. 188), *до Лук'є, мук'є* (СДЗ, с. 23), пор.: «*Кєдай у піч триске, вставайся биз дучке*» (ВВ, с. 37). АУМ (к. № 193) засвідчує функціонування таких фонетичних модифікатів у північно-західній та південно-західній частинах Західного Полісся.

У багатьох говірках у кінці слова та перед твердим приголосним голосний [e] незалежно від його походження може заступатися звуком [o], пор.: «У цілому, літературна українська мова тяжіла до несприйняття цієї звукозміни, тож у діалектах вона представлена зі значно більшою повнотою та консеквентністю: *дятьол : дятла* (Західне Полісся), *вітьор : вітру* (Західне Полісся, Підляшшя)...» (ІФУМ, с. 828), пор. також ¹в'іт'[o]р, д¹мит'[o]р, д'ат'[o]л (АУМ, к. № 40). У західнополіських говірках цей процес супроводжує збереження м'якої вимови більшості передньоязикових, окрім шиплячих і вібранта, пор. фольклорні свідчення: *постільонки* (ФЗП-1, с. 2), *z czerotu* (РР, с. 91), *nachilonaja, zasmuczona, ny koszona* (PZB, с. 190), *klon-derewo* (PZB, с. 141), *w'ietior* (PZB, с. 32), *siostro* (PZB, с. 39), *tiomni* (P-1), *tioszcza* (Z-4, с. 72), *Wasylowa* (Z-4, с. 11), *вішн'овы* (Н, с. 17), *йожик* (КТ, с. 114), *и vidiorku* (SZ, с. 112), *всьо* (КТ, с. 64), *в зелёном* (ЅР, с. 16), *нараджона, положона, засвічона* (ЛП, с. 33), *завызєна* (СБФ-95, с. 341), *к зылёному* (СБФ-95, с. 377), *вишньовими* (ПТО, с. 54), *пуд берозою* (ГФЗ, с. 281), *звинчона* (ВВ, с. 14), *цьой дар* (ВВ, с. 63), *кльон* (ТПУ, с. 87), *сьостро* (ПЛК, с. 569), *невесьолий* (НМР, с. 42), *одьон* (ПТО, с. 105), *бероза* (НБН, № 19, с. 29), *осуждьони* (ЕСП-7, с. 133), *не скосьона* (ЕЧ-3, с. 218), *укостьолі* (ЕЧ-3, с. 251), *в вішньов* (ЗП-3, с. 88), *зильон, собольова* (ПЗН, с. 37), *rozpruszczona, rozstelona* (ЛО, с. 64), пор.: «*Бо вже й твоя милая, гей, нараджона, на тисовуй лавочці, гей, положона, восковая свічонька засвічона*» (ЛП, с. 33). Словоформа *єзьоро* (НПР, с. 145), очевидно, відображає польський вплив.

Тенденцію до розширення артикуляції [e] > [o] простежено й у ненаголошеній позиції: *siostru* (РР, с. 92), *zloniusińkim* (Z-2, с. 19), *rowunion* (PZB, с. 78), *czowon* (Z-3, с. 79), *za czosnyk* (Z-3, с. 44), *кл'оновы* (Н, с. 17), *сёлом* (ЅР, с. 63), *з пиониці* (НПР, с. 6), *до йожихі* (КТ, с. 114), *do siola* (SZ, с. 93), *witioroczok* (PZB, с. 187), *з відьор* (ЕЧ-2, с. 283), *на кльонку* (ЕЧ-2, с. 247), *вітьор* (ЕЧ-3, с. 188), *в Почайові* (НМ, с. 47), пор.: «*Сёлом йіеду, сёлом йіеду, корчмы нэ мінаю*» (ЅР, с. 63), «*Oj, dała, dała, to j za czosnyk, a ty mnie zrobiw tak, jak baszłyk*» (Z-3, с. 44).

Натомість відхилення від закономірності переходу [e] в [o] перед твердим приголосним засвідчено у формах *чотири* (БП, с. 3), *czetyry* (Z-4, с. 128), *едная* (ПТО, с. 81), *един* (НПР, с. 285), *не єдную, не єдного* (ПСП, с. 52), *ни єдного* (ВОР, с. 80), *їедна* (ФЗП-2, с. 31), *една* (ЕЧ-2, с. 294), *слезками* (НБН, № 3, с. 12), *слезою* (НБН, № 123, с. 21), *почерніла* (МДН, с. 84), *сэкыра* (СБФ-86, с. 271), пор.: «*Не єдную ноченьку й не доспали, не єдного кавалера й осмияли*» (ПСП, с. 52).

Характерне для багатьох західноукраїнських говірок «укання» (ІФУМ, с. 661) (підвищення артикуляції й посилення лабіалізації ненаголошеного [o] до [y]) засвідчують форми *буяронька* (НБН, № 90, с. 36), *пулутенце, куза* (ЕЧ-3, с. 178), *пубачыв* (СБФ, с. 210), *пувудчинели* (ВВ, с. 21), *в хулодним* (ВВ, с. 27), *вдува* (СБФ-86, с. 251), *тубі, субі, мулітвами* (Г-1, с. 295), *муя* (Г-2, с. 161), *схувайіц'е, ни рудичайіц'е* (СДЗ, с. 26), *Гуликс'ій* (СДЗ, с. 14), *кулу вока* (СДЗ, с. 140), *свуйа* (СДЗ, с. 50), *на вуротюх, в чуботюх* (ВСХ, с. 206), *з куморойкі* (ВВ, с. 49), *пумерзли* (ВВ, с. 25), *кушуля* (ВВ, с. 35), *бується* (ВВ, с. 20).

Очевидно, результатом відштовхування від «укання» можна вважати форми з розвитком у ненаголошеній позиції [y] > [o]: *заковала, ковати* (про зозулю) (РПП, с. 4), *zakowala* (SZ, с. 130), *wukowala* (Z-2, с. 11), *недочоває* (НМ, с. 19), *рошаймо* (ПФ-2, с. 286). У зв'язку з цим постало також [o] замість історичного ненаголошеного [y]: *добровонька* (НБН, № 3, с. 12), *замож* (ЕЧ-2, с. 292). Словоформу *борачки* (ПК, с. 122) натомість варто трактувати як таку, що зберігає етимологічну структуру, пор. *боряк* (XVIII ст.) (ЕСУМ, 1, с. 305). Той самий висновок стосується дериватів *paroboczki* (РР, с. 52), *паробочка* (ЕЧ-2, с. 301), які словотвірно пов'язані з *робота*. У випадку *kokoriza, kokorizu* (Z-3, с. 55) теж можна говорити про відображення давнього варіанта кореневої морфемі, пор. паралельні псл. **kokor-, *kukur-* (ЕСУМ, 3, с. 131).

У сучасних західнополіських говірках представлено також форми дієслів із архаїчним суфіксом *-ова-* на зразок *ц'іл[о'ва]ти, шан[о'ва]ти, д'ак[ова]ти* (АУМ, к. № 166). Як відзначає Ю. Шевельов, діалектна зона поширення суфікса *-ov(a)-*, по суті, збігається з зоною, де немає «укання», охоплюючи Східну та Центральну частини Полісся, частково й Західне Полісся вкупі з Підляшшям, а також говірки центральної частини Карпат (ІФУМ, с. 680–681). В аналізованому фактажі спостережено такі словоформи без розвитку в

ненаголошеній позиції [o] > [y]: *ворохнеться* (ЛП, с. 25), *войовати* (ПТО, с. 100), *жартовати* (СБФ-86, с. 269), *збудовала* (СБФ, с. 217), *частоваті* (ЅР, с. 62), *zaboronowaw* (Z-4, с. 78), *шмаровати* (ЕСП-7, с. 170), *розкошовати* (ЕСП-2, с. 86), *ночовать* (ЕСП-4, с. 231), пор.: «*Не наїжджайте, Литва, бо буде з вами битва. Будемо войовати, Гальочки не давати*» (ПТО, с. 100).

Західнополіські говірки часто не знають заступлення звука [o] в ненаголошеній позиції через [a] перед складом з [a], пор. фіксації АУМ (к. № 59): г[o]p'echij, г[o]p'achij, х[o]l'awa, б[o]gatiij. Фольклорний матеріал підтверджує діалектографічні дані: *збогатіти* (ФЗП-2, с. 26), *zabohatijeti* (SZ, с. 169), *богатиручка* (МДН, с. 44), *богатируйку* (ПТО, с. 190), *богатий* (ПВП, с. 164), *колачі* (КТ, с. 20), *тобакірку* (СБФ, с. 202), *быз хозяїна* (ППС, с. 157), *горачи* (НПП, с. 22), *на колачыкахъ* (Б, с. 87), *по холіувах* (ППЗ, с. 10), пор.: «*Ой і хелесь незько, ще й кланяйся дрібненько, як баран рогатий, так Петро богатий*» (ПВП, с. 164).

Натомість, на перший погляд, типове для білоруської мови «акання» (заступлення звука [o] в ненаголошеній позиції через [a]) ілюструють такі словоформи переважно з підляського та берестейсько-пінського ареалів: *зазуленькі* (ЅР, с. 70), *нагавиць* (ТПУ, с. 255), *в нагавици* (НОТ, с. 193), *pahawic* (Z-3, с. 86), *нагавички* (ЗП-2, с. 245), *хавайцьця* (ППС, с. 172), *какарузи* (ТПУ, с. 266) (пор. паралельні псл. *kokor-, *kukur- (ЕСУМ, 3, с. 131)). У більшості випадків тут, проте, можна говорити про регресивну асиміляцію голосних: заступлення [o] > [a] відбулося в основному перед складом з [a]. Звук [a] замість [o] можливий також у структурі прийменника *коло*, який у процесі мовлення не має самостійного наголосу: *кала носа* (ВСХ, с. 23), *кала плота* (ПЗ, с. 77), *ка́ла хати* (СДЗ, с. 153). Варіант *каля* (*кале*), крім того, відображає вплив *біля* або *для*, пор.: *каля стола*, *каля її* (ПЗН, с. 35), *каля коней* (ВВ, с. 55), *каля його* (ПЗМ, с. 158), *кале порога* (НМР, с. 40), пор.: «*Посадила сина да й біля престола, молоду невестку да й кале порога*» (НМР, с. 40).

Гіперкоректне заступлення ненаголошеного [a] звуком [o] маніфестують словоформи *на коліні* (ВОР, с. 83), *чоровныцы* (ПФ-1, с. 13), *козав* (ПФ-1, с. 144), *борвынок* (ПФ-2, с. 80), *копусту* (ПФ-2, с. 287) та ін. Очевидно, що такі структури відображають результат відштовхування від «акання».

Спорадично представлено й інші надпоправні форми: а) з розвитком [*o] > [i] та ін. у нетипових умовах: *нінід лугом* (РПП,

с. 34), *mn'igo* (СДЗ, с. 12), *путпуіho* (Z-2, с. 49), *нимніжсийко* (ВВ, с. 10), *не мніего* (ТПУ, с. 121), *ягіда* (ПФ-1, с. 335), *регіче* (ТПУ, с. 246), *в Пічаевы* (СБФ, с. 213), *Біз* (ТПУ, с. 173), *циганка-воріжка* (ПСП, с. 67), *swykirko* (Z-2, с. 10), *tiwczu* (Z-2, с. 17), *пішли* «пошли» (МДН, с. 69), *до вівтірка* (ПВП, с. 77, с. 81), *кили серденька* (НМ, с. 94), пор.: «*Ой на горє, ой на крутой цигане стояли, поміж тими циганами – циганка-воріжка*» (ПСП, с. 67), «*Ти, небесний Царю, пішли мені дари, цьому дому господару*» (МДН, с. 69); б) з розвитком [у] > [і], можливо, внаслідок відштовхування від тих говірок, де в закритому складі *o > [у], а не [і]: *tarmir* (РР, с. 65), *титінець* (РПП, с. 33), пор.: «*А я титінець подала – маю я мужа пияка*» (РПП, с. 33).

2.2. Консонантизм

Корпус фольклорних текстів виразно демонструє засвідчені записами діалектного мовлення закономірності говіркової реалізації приголосних в ареалі Західного Полісся.

Особливості губних приголосних. Репрезентативне для говірок північного наріччя ствердіння губних перед ненаголошеним рефлексом давнього *e в закритому складі (див. АУМ, к. № 31) відображено в лексемах *попэл* (ВС), *камень* (ТПУ, с. 157), *грэбэньцов* (ПФ-2, с. 119). Про твердість вимови губних свідчить позиційний варіант [и]: *каминь* (ППЗ, с. 7), *хмыльного* (ПФ-2, с. 401), пор. фіксації в західнополіських говірках: *попел* (ГБ, с. 229), *каминцьом* (ГВП, с. 221). У структурі частини діалектизмів результати депалаталізації історично м'яких губних спостережено в позиції перед рефлексами етимологічного *ę: *zwezaty* (PZB, с. 55), *w dewet'* (Z-4, с. 13), *святий* (ВСХ, с. 206), *ізвaje* (ВОР, с. 82), *пудвызав* (ПФ-2, 148), пор. фіксації АУМ: ¹жа[б]ечий, с^(')[в]ато, с^(')[в]а¹тиї (АУМ, к. № 75, 77), пор. також словоформи зі зв'язних текстів: ¹памитн'ік'і (ГБ, с. 76), с'ват¹куйут' (ГВП, с. 50), ¹девет'нацум' (ГБ, с. 76), ¹запаметала (ГБ, с. 70).

Високочастотним явищем стало практично послідовне ствердіння губних перед ненаголошеними рефлексами давнього *ě в усьому західнополіському ареалі: *пысок*, *на пэску* (СБФ-86, с. 266), *свыця* (СБФ, с. 201), *спываю* (СБФ, с. 217), *bežyt* (РР, с. 76), *wedereczko* (РР, с. 108), *bydowaty* (PZB, с. 157), *swytyw* (Z-2, с. 87), *rozswytaje* (Z-4, с. 36), *месити* (МДН, с. 15), *побеліло* (МДН, с. 36), *по виночку* (ПК, с. 21), *выдро*, *свытліцю* (ŚP, с. 108), зокрема, в ряді субстантивів із закінченням місцевого відмінка однини -и: *на нывы*, *на жнывы* (СБФ, с. 211), *w szuby* (PZB, с. 27), *в дуброви* (МДН, с. 22),

по казарми (МДН, с. 94), в церкві (ПК, с. 57), пор.: «Да любви, сыночку, на нывы, в хорошым ділы на жнывы» (СБФ, с. 211), пор. говіркові репрезентанти: би¹лили (ГВП, с. 95), би¹жит' (ГВП, с. 77), поввед¹ра (ГБ, с. 125), проспи¹вали (ГБ, с. 79), било¹русув (ГБ, с. 65). Ю. Шевельов відзначає, що «північноукраїнське непом'якшення губних перед рефlekсами ненаголошеного *ě* (*песок*) не відрізняється під цим оглядом від потрактування решти приголосних у тій самій позиції (*дедок*)» (ІФУМ, с. 638).

На тлі словоформ із депалаталізованими губними виявлено випадки збереження аналізованою підсистемою приголосних палатальності перед давнім **i* в окраїнних говірках досліджуваної території: *zabiw*, *złowiw* (РР, с. 68), *chwoſtami* (РР, с. 89), *piroha* (Z-4, с. 53), *не спіш* (Н, с. 11), *відно* (ЛП, с. 10), *пудпіраїця* (Г-2, с. 158), *вішня* (ВСХ, с. 54), *на драбінку* (ТПУ, с. 50), *дубіна* (ПЗМ, с. 140), *по вішеньци* (НМ, с. 24), *ни кўп'іш* (СДЗ, с. 54), *помінули* (ФЗ, с. 182), *батейко-віноград* (ПД-3, с. 321), *збирала* (НПВ, с. 313), *пірожечок* (НМР, с. 23), *одбіла, схопіласа* (НПР, с. 285), *віновата* (ЕЧ-2, с. 309), *тігајут* (ЛО, с. 53), *розбірайте* (ПД-3, с. 283). Пом'якшення губних перед [i] з **y* зафіксовано в лексемах на зразок *wiete* (РР, с. 48), *віглядає* (ПВП, с. 101), *віходять* (ПВП, с. 103), *повітрушувала* (ПВП, с. 106), *вібігла* (ПВП, с. 118), *вісоко* (МДН, с. 30), *умівалоса* (МДН, с. 48). На базі діалектографічних збірників Г. Л. Аркушина підтверджено стійкість форм із пом'якшеними губними перед монофтонгом [i] > **i*, **y* в розрізнених говіркових групах Західного Полісся: *в'іходив*, *переб'ірайец':а* (ГВП, с. 96), *заб'ірати* (ГВП, с. 112), *постав'іл'і, нап'ісал'і* (ГП, с. 132).

В аналізованих текстах відзначено тенденцію до палатальності губних перед [i] як позиційним варіантом сучасного голосного [e]: *пінків* (ПВП, с. 122), *вічароньку, вічара* «вечеря» (ПВП, с. 61), *рівії* (Z-2, с. 43), *свікруху* (СБФ-86, с. 250), пор. зауважені в західнополіських говірках паралелі: *хлоп'іц'* (ГВП, с. 106), *п'ів'ін'* (ГВП, с. 102), *п'інс'іон'ери* (ГБ, с. 48). М'якість губних засвідчено перед наголошеним [i], що постав за аналогією до рефлексів **e* в новозакритому складі: *пірша* (СБФ-86, с. 250), *жмінькы* (СБФ, с. 211). Пом'якшені звуковияви можливі перед будь-яким за походженням [e], яке незалежно від акцентуації перед твердим приголосним може реалізуватися як [o] або [yo]: *do świokorka* (РР, с. 50), *овёс* (ПФ-1, с. 480), *z nebiuos* (SZ, с. 172).

У текстах із Берестейщини ствердіння губних як результат розвитку епентези [й] після депалаталізації [б'], [п'], [в'] спостережено у формах 3 особи множини теперішнього часу дієслів 2 дієвідміни: *рыпъять, кыпъять* (СБФ, с. 202), а за аналогією – в 1 особі однини майбутнього часу: *поставью* (СБФ, с. 217).

У західно-середньополіських говірках депалаталізація губних перед наголошеними рефlekсами давніх голосних супроводжується розвитком неетимологічних приголосних: після звуків [б'], [п'], [в'], [м'] постав епентетичний [й], натомість після губного [м'] зауважено також [н'], а після [в'] – [л']: *б'їдни* (ВСХ, с. 48), *ниўїїска* (СДЗ, с. 36), *ўїїтер* (СДЗ, с. 154), *пїївен'* (СДЗ, с. 157), *умьїють* (ВОР, с. 85), *чоловьїк* (ВОР, 78), *с пид бьїлої* (ВОР, 74), *умнїє, не вмнїє, побьїг* (ВОР, с. 89), *лейб'їдойка* (ВСХ, с. 40), *намьїтками, намьїточкї* (ВОР, с. 91), *пудов'юоз* (КТ, с. 110), *нап'юок* (КТ, с. 115), *быз полоння* (СБФ, с. 207), *Гримн'ачїни* (СДЗ, с. 140), *мнята* (ВСХ, с. 18), *мнякєнько* (ВС), *мнясо* (ЕСП-7, с. 140), зрідка така закономірність діє в ненаголошеній позиції: *ууўјów* (Z-2, с. 74), *крїўлі* (ПЗМ, с. 147), *мнїсїть, замнїсилї* (ВОР, с. 76), пор. паралелі з типової говірки перехідного західно-середньополіського типу с. Сильно Ківерцівського району: *коло б'їїлого мосту* (ГВП, с. 395), *прїб'їїгла* (ГВП, с. 399). Ю. Шевельов простежив, що «у сучасних українських говірках у позиції перед *i* вимова типу губний + *j* (після *t* також *n'*), тобто *б'їлий, камнїннє*, є характерна для частини теренів, розташованих найзахідніше <...>, але так само вона поширена в південній частині Рівненської області (аж до Шепетівки) та в розпорошених місцевостях північної частини цієї ж області» (ІФУМ, с. 638). Автор «Історичної фонології української мови» говірки Західного Полісся зараховує до таких, «де замість *j* після *t* звучить *n'* – як наслідок розщепленої м'якості *t'*: *тп'áсо, рáтп'at', тп'акўј* тощо. Поява *n'* після *t* могла бути прямим наслідком розщеплення м'якості *t'* (*t' > тп'*) або розвинутися вторинно з *j* завдяки приподібненню (*t' > тј > тп'*). Другий варіант здається ймовірнішим» (ІФУМ, с. 640).

Ареал утворень із губною протезою [в] охоплює говірки Волинського Полісся та Берестейщини: *Вольгочка* (НОТ, с. 128), *вочкам'ї* (СДЗ, с. 39), *пуд вуглом* (СДЗ, с. 41), *навучив* (НПР, с. 13), *воче* (ПТО, с. 252), *за вузиром* (ВВ, с. 59), *з вочей на восьну* (ПЗ, с. 75), *вочинь* (НПВ, с. 315), *вобувала* (НПВ, с. 271), *вобєда* (ЅР, с. 122), *вовєчычка* (ПФ-1, с. 36), *водную* (СБФ-86, с. 259).

Периферійне місце у фонологічному ряді губних займає нескладотворчий [ʏ] перед приголосним чи у кінці слова: *воўчэне* (ПЗ, с. 85), *кріўлі, з жоўтої, з вухіў* (ПЗМ, с. 147), *вімоўлею* (ПЗМ, с. 140), *на голоўйі* (СДЗ, с. 8).

У західнополіських фольклорних текстах реалізація звука [ф] представлена субститутивним рядом: [х]: *над Віхліємом* (ЗП-3, с. 86), *шахран* (ЕЧ-2, с. 319), *хранцузькі* (Г-1, с. 301), *кохта* (П, с. 503), *тухлічкамы* (ПФ-1, с. 91), *тухл'і* (СДЗ, 89), *кухра* (НМ, с. 110), *кухоры* (Б, с. 176), (пор. нім. *Kóffer* «чемодан, скриня» (ЕСУМ, 3, с. 164)), *за картохління* (КТ, с. 81), *замість картохель* (КТ, с. 101), *картохлі* (КТ, с. 117) (пор. нвн. *Kartóffel* (ЕСУМ, 2, с. 397)), пор.: «*Ой у городи шахран, шахран, стоїть Іванко, як пан, як пан*» (ЕЧ-2, с. 319), «*Ой кохта моя, гузікы да гузікы. Одын вэчор простояла і той за гарбузікы*» (П, с. 503), «*Ой піду я у комору – кухра нема, ой пойду я в хатоньку – дочки нема*» (НМ, с. 110); [т]: *на Вартломія, Вартломій* (ФЗП-2, с. 30), *Гольгота* (ВП, с. 86), пор.: «*Як Вартломій не засіє, то погани всі надії*» (ФЗП-2, с. 30); [хв]: *хвартух* (ПЛК, с. 564), *chwartuszka* (РР, с. 48), *охвіцери* (КП, с. 16), *Хведору* (СДЗ, с. 31), *хвайна* (ПД-1, с. 87), *парáхв'ійі* (СДЗ, с. 112), *Хведоре* (ПЛК, с. 521), *Chweder* (К-36, с. 100), *для Хведирки* (НПВ, с. 32), *Хведорця* (НПВ, с. 292), *Хведюньо* (НПВ, с. 293), *охвицеры* (СБФ-84, с. 221), *хворсуны* (ПФ-2, с. 513), *хвартушок* (ГФЗ, с. 279), *за Тумахвійка* (П, с. 504), пор.: «*З ус'ого вибору вибрав слипу Хведору*» (СДЗ, с. 31). В окремих випадках спостережено характерну для говорів південно-західного наріччя (пор.: [ф]а¹лити, [ф']іст (АУМ, к. № 86)) заміну давнього звукосполучення [хв] губним [ф]: *фал'бі* (СДЗ, с. 45), *фалыласа* (ПФ-2, с. 170), *пуд ф'іст* (СДЗ, с. 112), *фірточку* (ККП, с. 89), пор.: «*Фал'бі півни торбі, а в торбах – хоч св'ішчі*» (СДЗ, с. 45).

В АУМ лінгвогеографічно підтверджено функціонування в ареалі західнополіських говірок в основному варіанта [х] як замітника [ф]: [х]унт (АУМ, к. № 83). Потенційне розширення навантаження губного [ф] може відбуватися за рахунок заміщення ним звукосполук [кв], [хв]: [ф]а¹сол'а (АУМ, к. № 84), [ф]о¹роба, [ф]орі¹ (АУМ, к. № 85). У текстографічних збірниках Г. Л. Аркушина представлено такі субституції звука [ф]: [х] – *хронт* (ГВП, с. 136), *кухор* (ГВП, с. 406), *тухл'і* (ГБ, с. 126), *торх* (ГВП, с. 106), *Миход'ій* (ГВП, с. 162), *картохл'ами* (ГП, с. 498); [хв] – *хварма* (ГВП, с. 136), *хвайно* (ГБ, с. 234), *на хвицера* (ГВП, с. 160), *мадн'ітохвон* (ГБ, с. 422); [в] – *асвал'т* (ГВП, с. 432); [к] – *кух'вайку*

(ГВП, с. 178); [п] – с *na^lsol'oiu* (ГВП, с. 408); заступлення звуком [ф] етимологічної звукосполюки [хв]: *fo^lйini* (ГП, с. 226) та ін. В «Історичній фонології української мови» констатовано: «Звук *f* залишився чужим і зовсім не защебився в говірній мові» (ІФУМ, с. 803). Висвітлюючи еволюцію звука [ф], Ю. Шевельов декларує, що «історія *f* в українській мові – то є по суті не його власна історія, а радше хроніка послідовних переходів від одного його замітника до другого» (ІФУМ, с. 804), і далі: «Використання *p*, *v* і *x* як заміників *f* являло собою намагання достосуватися до наявної в мові системи консонантизму. Проте число слів зі звуком *f* дедалі збільшувалося, зумовлюючи потребу в спеціальній фонемі на відрізнення цього чужого звука. Саме так постала нова фонема *x^w* (унаслідок огублення *x*), позначувана як *xv* на письмі» (ІФУМ, с. 806).

Передньоязикові приголосні. Збереження м'якої вимови [д'], [т'], [з'], [л'], [н'] спорадично засвідчено перед ненаголошеним [e] < *e, *ь та позиційно зумовленим внаслідок підвищення та звуження артикуляції варіантом [i]: *zільоная* (ЕЧ-3, с. 169), *шчоніділы*, *зірно* (ПФ-1, с. 232), *проліжала* (РПП, с. 13), *зятіньку* (ЛП, с. 33), *залітила* (РПП, с. 14), *тополіноньку* (БП, с. 11), *в білінькому* (СБФ-95, с. 342), пор. фіксацію Г. Л. Аркушина: *в'ім'ірани* (ГБ, с. 72).

Доповнюють цю картину численні вияви м'якої вимови передньоязикових перед лабіалізованим виявом [o] < [e] незалежно від наголошуваності: *вишньовий* (РПП, с. 18), *постільонки* (ФЗП-1, с. 2), *koziół* (RP, с. 81), *kłon-derewo* (PZB, с. 141), *wesiołaja* (Z-4, с. 16), *tioszcza* (Z-4, с. 72), *и vidioruki* (SZ, с. 112), *в зелёном* (ŚP, с. 16), *вишньовими* (ПТО, с. 54), *кльон* (ТПУ, с. 87), *сьостро* (ПЛК, с. 569), *невесьолий* (НМР, с. 42), *одьон* (ПТО, с. 105), *у костьолі* (ЕЧ-3, с. 251), *в вішньов* (ЗП-3, с. 88), *зильон*, *собольова* (ПЗН, с. 37), *vijetior* (SZ, с. 112), *вітьор* (ПЗВ, с. 54), *do siola* (SZ, с. 93), *witioroczok* (PZB, с. 187), пор. спостережені в матеріалах про західнополіські говірки форми: *к^lона* (ГВП, с. 104), *в^lит'ор* (ГВП, с. 66), *й^lд'он* (ГВП, с. 82), *по^lс'олах* (ГБ, с. 20), *л'охко* (ГБ, с. 106).

Чимала кількість слововживань дає змогу говорити про непослідовність депалаталізації передньоязикових перед монофтонгом [i], що походить із давнього *i: *утерті* (Н, с. 16), *prodoptati* (Z-3, с. 21), *потратіли* (МДН, с. 29), *іді* (ТПУ, с. 211), *братіку* (ПД-3, с. 204), *люді* (ЛП, с. 19), *дівненький* (ЕСП-4, с. 207), *сілу* (ЛП, с. 47), *Васілько* (ЕСП-7, с. 168), *сіротка* (ЕЧ-3, с. 170), *поклоніся* (ŚP, с. 78), *бороніть* (ПВП, с. 22), *солонінку* (ТПУ, с. 50), *паляницю* (ЕСП-6, с. 21),

pszenicznoje (LO, с. 50), *виздыхали* (РПП, с. 3), *на policu* (Z-2, с. 50), *до мліна* (КТ, с. 115), *зэмліцю* (ŚP, с. 77), *розлівати* (ŚP, с. 128), *піліповку* (НМР, с. 19), *на долину, щаслівую* (НМР, с. 43), *горалі* (ЗП-1, с. 259), пор.: «*Swiatyj ponydyiłku, zopsowaw nam diwku, posadyw na policu i zrobyw mołodycu*» (Z-2, с. 50). Ю. Шевельов відзначає, що «між територією, де всі приголосні є твердими перед *e* (< *e*, *ь*, *e*) та *y* (< *i*, *y*), тобто розташованою південніше), та територією, де пом'якшення має всеохопний характер, тобто розташованою північніше (в Білорусі), існує перехідна зона. Найтривкішим виявилось пом'якшення *l* перед *i*, наприклад, біля Пружан (*xodyl'i*); далі на північ іде зона твердих приголосних перед *e* та пом'якшених перед *i* (*xod'il'i* проти *nébo*); ще далі – зона з пом'якшенням усіх приголосних, окрім губних перед *e* (*xod'il'i*, *n'ébo* але *péra*)» (ІФУМ, с. 242), пор. свідчення залученої діалектної текстології: *звал'івса, при'воз'ім* (ГБ, с. 26), *пол'івати* (ГБ, с. 78), *кап'л'ічку* (ГБ, с. 48), *попри'ход'іл'і, розоб'рат'і* (ГП, с. 136).

Написання *стальи, повмиральи, позуоставляльи* (ЛП, с. 28), *никольи, оддавальи, приказовальи* (РПП, с. 4), *вийшьи* (РПП, с. 26), *взяльи, розстріляльи, розпитальи, наробильи, забильи* (БП, с. 3), *настальи, покидальи* (БП, с. 6), *прильитільи, з'їльи* (ВП, с. 25), пор.: «*Ах що ж бо ми наробильи: свого швагра та й забильи*» (БП, с. 3), відображають, можливо, специфічну препалатальну вимову плавного бокового [л°], що часом трапляється в поліських говірках [16, с. 78], або ж [и']-рефлекс **i*, типовий для говірок Правобережного Полісся.

Частотність вживання депалаталізованих передньоязикових [д'], [т'], [з'], [с'], [ц'], [л'], [н'] найтісніше пов'язана з еволюцією **ě*. Превалювання твердих репрезентантів аналізованих звуків помічено перед ненаголошеними ятевими рефлексами: *дидок* (Г-2, с. 159), *дывоцкии* (ПЗ, с. 142), *стыну-крамыну, до хлыва, молодусы* (ВС), *слидочки* (НПР, с. 350), *не линива* (ПЛК, с. 564), *дивочке* (НОТ, с. 196), *w styни* (Z-2, с. 34), *сиделце* (ПК, с. 83), *дывоцькія* (ŚP, с. 96), *нэ втыкала* (СБФ-86, с. 260), *сычэ* (СБФ-95, с. 375), *лэшчынонька* (ПФ-1, с. 131), *слепий* (ФЗП-2, с. 30), *у дорозе* (НМР, с. 12), *sedłala* (РР, с. 106), *лепити* (МДН, с. 15), *прылэтаты* (СБФ-86, с. 260), *ликарства* (БП, с. 18), *німецькоє* (БП, с. 26), *поличити* (ФЗП-1, с. 50), *дидульо* (ФЗП-2, с. 29), *сичуть* (ВСХ, с. 11), *дивовали* (ПТО, с. 90), *втыкали* (ГФЗ, с. 260), *ро kapusty* (Z-4, с. 62), *на беседи* (ТПУ, с. 102), *у горли* (ВСХ, с. 35) та ін., пор.: «*Да выбйімо стыну-крамыну, крамыцэ, да возьмэмо собі дівоньку й а з вынцэм*» (ВС), пор. живомовний фактаж: *до сти'ни* (ГВП, с. 118), *до хли'ва* (ГВП, с. 106),

ди¹теї (ГВП, с. 114), *по до¹рози* (ГБ, с. 62). Значно рідше результати депалаталізації засвідчено перед акцентованими виявами **ě*: *в тисті*, *дижку* (РПП, с. 16), *тисно* (ЛП, с. 28), *сидати* (ФЗП-1, с. 47), *до дидича* (ВП, с. 64), *в синьох* (ТПУ, с. 181), *ни гомоните*, *ни розбудите* (ТПУ, с. 200), *на левой нозе* (ПЗМ, с. 131), пор. фіксації з розповідей носіїв західнополіського діалекту: *ослепла* (ГБ, с. 188), *дил'ат* (ГП, с. 262). В «Історичній діалектології української мови» В. М. Мойсієнко робить наголос на тому, що «наприкінці XVII ст. звуки [д], [л], [т], [р] перед будь-яким рефлексом **ě* волиняни вимовляли, найімовірніше, твердо, як це роблять і їхні нащадки у XXI ст. Наведена ізоглоса протиставляє західнополіський діалектний масив решті північноукраїнського, де твердість / м'якість приголосних прямо залежить від наголошуваності континуантів праслов'янських **e*, **ě*» [148, с. 55].

Ареально релевантним (див. АУМ, к. № 42, 46–47) виявилось ствердіння м'яких передньоязикових перед ненаголошеним *e* як типовим північноукраїнським континуантом **ę*: *z m'ieseciom* (Z-4, с. 20), *deseć* (РР, с. 106), *kołodeć* (Z-4, с. 29), *дэсэць* (СБФ, с. 206), *колодезь* (НПР, с. 37), *з міцецем* (ПТО, с. 178), *m'ieseczok* (PZB, с. 32), *лэгла* (ПФ-1, с. 237), пор.: «*Perszy m'ieseczok – mólody Iwanko*» (PZB, с. 32).

Поодинокі випадки депалаталізації м'яких свистячих [з'], [с'] представлено у формах *з колодязя* (ЛП, с. 26), *близко* (ПФ-1, с. 431), *за царского, царский* (НМ, с. 22), *люхотски* (НМ, с. 75), пор.: «*Зимну воду з колодязя можна розливати, не залюбляную пару можна розлучати*» (ЛП, с. 26).

Реалізація постфікса *-ся* у фонетичних модифікатах *-са*, *-с* – стійка фонетико-морфологічна риса говірок східної групи аналізованого континууму та Пінщини (АУМ, к. № 248). Такі форми послідовно передано в діалектних хрестоматіях Г. Л. Аркушина: *осталиса* (ГВП, с. 404), *зл'а¹кавс*, *вер¹нувса* (ГВП, с. 176), *пирил'а¹каласа* (ГВП, с. 402), *позасил'алиса* (ГБ, с. 246). У досліджуваних фольклорних текстах подібну тенденцію до вияву дієслівних формантів з депалаталізованим [с] зауважено в інфінітивах: *триматіса* (НМР, с. 52), *качатіса*, *венчатіса* (НМ, с. 68), *оголятиса* (МДН, с. 28); у постфіксі форм теперішнього часу: *зліпаютьса* (ВОР, с. 112), *здаюса* (ПЗ, с. 610); у родово-числових формах минулого часу: *не найі¹вса* (СДЗ, с. 49), *ни роді¹вса* (СДЗ, с. 44), *стрепенуліса* (ВОР, с. 107), *издрыга¹у¹са* (ПЗ, с. 113), *лэчы¹у¹са*

(ПЗ, с. 265), *не вернуса* (НПР, с. 8), *хвалівса* (НПР, с. 65), *поженихавса* (НПР, с. 307); у формах 1 особи множини та 2 особи обох чисел наказового способу: *не буймоса* (ВОР, с. 115), *не признавайса* (НМР, с. 50), *тримаймоса, не забудьса* (НМ, с. 20), *живітеса, ни дивітеса* (МДН, с. 31); в особово-числових формах майбутнього часу: *втоплюса, не вернуса* (МДН, с. 84), *будут сміятис* (МДН, с. 27), пор.: «*Просимо живітеса, на нас ни дивітеса*» (МДН, с. 31).

У говірках Волинського Полісся фонологічна опозиція за твердістю-м'якістю [ц] : [ц'] позначена тотожними з літературними звуковиявами: *хлопе[ц']*, *удо[ве[ц']]* (АУМ, к. № 98), натомість просторовий вияв [ц] охоплює суміжні із територією Волинської області говірки Берестейщини та центральних та північних районів Рівненщини, де відзначено форми: *жне[ц]*, *терни[ц]а*, *на вули[ц]у* (АУМ, к. № 98), пор. народнорозмовні вияви: *пшеници, дванацят'* (ГВП, с. 50), *танци* (ГВП, с. 100), *поцило[вала]* (ГВП, с. 38), *немецк'ї* (ГБ, с. 66). Таку ж модель артикуляції африкати [ц] репрезентують місцеві фольклорні тексти, у яких ствердіння відзначено в іменниках з основою на аналізованій консонант: *копици, на вечорници* (НМ, с. 66), *молодици* (ВОР, с. 121), *свитлеци* (ВВ, с. 21), *заступнича, угоднича* (Г-1, с. 293), *hrebinsa* (К-36, с. 60), *на серцу* (ТПУ, с. 202), *ягодници* (ПСП, с. 35), *куріца* (МДН, с. 35), *риболовци* (ПЛК, с. 548), *від пшеници* (НПР, с. 5), *по сунци* (НОТ, с. 135), *кутіцу* (НОТ, с. 155), *ра́тици* (СДЗ, с. 52), *зайца-молодца* (ФЗ, с. 92), *коровайници* (ФЗ, с. 122); перед флексіями давального-місцевого відмінків однини субстантивів I та II відмін із суфіксом -к-(а): *в коробци* (ФЗ, с. 138), *на new'iestcy* (Z-4, с. 158), *duwczynońcy* (Z-4, с. 120), *po szarońcy* (PZB, с. 113), *в спіднойцы* (СБФ-86, с. 272), *на лавцы* (СБФ, с. 197), *матёнцы* (СБФ, с. 204); у прикметниковому суфіксі -ц'к-: *жиноцкый, парубоцкый* (Г-1, с. 306), *глушицки* (НМ, с. 75), *дивоцкоє, турецкоє* (ПТО, с. 72), *йотецкогo* (ГФЗ, с. 274), *грэцкая* (ПФ-2, с. 87); у структурі складних числівників на місці ненаголошеного *ε: *шишинацать* (РПП, с. 46); у зворотних дієсловах 3 особи теперішнього та майбутнього часів: *гнеца, не стенеца* (ПСП, с. 41), *човпеца* (НМ, с. 55); перед рефлексом ненаголошеного *ě: *поцилував, не цилуй* (ЛП, с. 7), *поцилувала* (КП, с. 44), пор.: «*Ой додому, ягодници, додому, прогуляли сьой денічок по бору*» (ПСП, с. 35).

Збереження давньої палатальності свистячого [ц'] наявне в лексемах *серце, сонце* (ТПУ, с. 82), *sercie* (Z-4, с. 101) та в окремих

запозиченнях, пристосованих до фонетичної системи говірок, як-от: *зацюкрована* (СБФ, с. 198) (пор. пол. *sukier*, нім. *Zukier*) (ЕСУМ, 6, с. 265), *цюкэркы* (СБФ, с. 199).

У західнополіських фольклорних текстах перед рефlekсами етимологічних вокалів **ě*, **e*, **a* та ін. відзначено превалювання форм із депалаталізованим вібрантом [p'] як основним репрезентантом фонемної опозиції твердість / м'якість: *рикóйу* (СДЗ, с. 41), *з грихів* (ВП, с. 85), *на орцесі* (ВП, с. 69), *гориелку* (ТПУ, с. 264), *гуєцзкі* (РР, с. 90), *риєже* (Н, с. 16), *w stryесі* (SZ, с. 100), *дримаючи* (ФЗП-1, с. 22), *трисочок* (НОТ, с. 179), *по риченци* (НПР, с. 66), *и hryhash* (РЗВ, с. 125), *дрьмота* (СБФ-95, с. 378), *гараче* (ВСХ, с. 36), *кучирава* (ВСХ, с. 38), *прасти* (ВОР, с. 121), *на дручку* (ВВ, с. 40), *вратував* (Г-2, с. 160), *гразноту* (Г-2, с. 165), *двери* (Г-2, с. 159), *от штэрох, от трох* (ПЗ, с. 329), *ны рабая, напару, ратоватымэ* (ВС), *грукну* (ПФ-1, с. 301), *burak* (К-36, с. 91), *запрагай* (ПВП, с. 78), *курави* (ПВП, с. 174), *рабасенькі* (ПВП, с. 109), *зори* (ТПУ, с. 41), *бура* (ТПУ, с. 92), *горуючи* (ТПУ, с. 221), *курачи* (ПЗМ, с. 137), *зори, говору* (ПЗМ, с. 134), *порадку, на градку* (НПР, с. 112), *випрамляйте* (НПР, с. 18), *нарадимо* (НМР, с. 29), *расна* (НМР, с. 43), *крачуть* (НМР, с. 45), *забаруся* (ПЛК, с. 524), *говорать* (ПЛК, с. 535), *серед мора* (ПЛК, с. 596), *рабонька* (НОТ, с. 124), *бурачок* (НОТ, с. 197), *одрадять* (ФЗ, с. 165), *трасти* (ФЗ, с. 167), *на хутори* (ФЗ, с. 173), *натрасé* (СДЗ, с. 11), пор.: «Змитай, мати, лави, щоб не було курави» (ПВП, с. 174), «Як пойду я на подвір'є да й гляну на градку, як немає родной матер, то й нема порадку» (НПР, с. 112). У лексемах *крілець* (ЛП, с. 46), *з крінець* (ПВП, с. 99), *на крілечку* (ПВП, с. 139), *закриває* (ПЗМ, с. 149), пор.: «Полетіла б я до тебе, но крілець не маю» (ЛП, с. 46), представлено вторинне м'якшення [p] перед *у (можливо, м'якість вібранта тут має гіперпоправний характер). Як свідчать карти АУМ, Західне Полісся – одна із зон практично послідовної депалаталізації вібранта [p']: ¹бу[p]а, [p]а¹бий, зап[p]а¹жу, п[р¹й]ажа (АУМ, к. № 115), ¹зо[p]и (АУМ, к. № 116). Твердість [p'] послідовно передано в детально відтвореному в текстографічних збірниках Г. Л. Аркушина мовленні поліщуків, пор.: *пра¹демо* (ГВП, с. 100), *врату¹вав* (ГВП, с. 102), *бура¹к'і* (ГБ, с. 76), *гри¹ха* (ГБ, с. 76), *кура¹че* (ГБ, с. 134). Характеризуючи просторовий вияв ствердіння r' в українських регіонах, автор «Історичної фонології української мови» зазначає: «У деяких місцевих говірках він (вібрант r'. – Ю. Г.) ствердів безвинятково, в інших – залежно від позиції та з численними

варіантами, наприклад, – повсюдно, окрім, як перед *i*; або виключно перед *i* < 'а; або ж окрім позиції перед *a*; або ж тільки наприкінці складу; або ж тільки в ненаголошених складах, як-от *гарячий*, але *рабий* 'рябий' (останнє властиве, передусім, Західному Полісся). Певні говірки мають розщеплену м'якість на зразок *бур[j]a*, але не *бура*, переважно засвідчуючи тим схрещення говірок з м'якістю *i* без неї. Становище на Західному Поліссі (Берестейщині) є схоже» (ІФУМ, с. 811).

У досліджуваних текстах виявлено різні ступені вияву тенденції до ствердіння історично м'яких шиплячих. Збереження м'якості вимови шиплячого перед наголошеним [а] засвідчують переважно приклади із берестейського фольклору: *в гочях* (ППС, с. 157), *нышчясню* (ППС, с. 168), *жярты, вырадзяй, выйїжджяе, поважяты, чяс-пора, шябыльку* (ВС), *жяба, в жар, помовчяты, с пожяру* (ППС, с. 158), *врожяй, чяша, чярка* (ППС, с. 159), *дывчята, чяры* (СБФ, с. 197), *жяла, лыжяла* (СБФ, с. 207), *жяль* (СБФ-95, с. 376), пор.: «Вліз, (та)бы жяба в жар» (ППС, с. 158), «А я жыта ны жяла, в борозэньцы лыжяла» (СБФ, с. 207), «Як ожынывся, то всім зажурывся: *i* ложычкыю, *i* мысочкыю, шэ й нышчясню колысочкыю» (ППС, с. 168). Зауважені форми корелюють зі спостереженнями Ю. Шевельова: «У північній частині Західного Полісся (тобто поблизу Кобрин, Дорогичина й Давидгородка) та інде в розпорошених місцевостях <...> ствердіння має місце лише в ненаголошених складах: *šanuváty, kašá* проти *š'árka, duš'á; š'č'ás'c'e* проти *ščaslyvuj*» (ІФУМ, с. 702), пор. фіксації з берестейської говірки с. Симоновичі: *чясьць, чясом* [107, с. 117].

Функціонування пом'якшених шиплячих перед **i*, рідше – перед іншими голосними, маркує говірки Берестейщини, Підляшшя та північної Рівненщини: *заслужілі* (ŚP, с. 125), *виціт, криціт* (НМ, с. 61), *тетерчюк, за канчюк* (ВСХ, с. 29), *замочыла, висуші* (ВСХ, с. 7), *садочьок* (ВСХ, с. 56), *чьорна* (ВСХ, с. 63), *посаджю* (СБФ-86, с. 270), *поджінайса* (ПФ-1, с. 336), *жівотворяці* (ПЗМ, с. 149), *за Божім, Пречіста* (ПЗМ, с. 133), *не розлучілі* (НМР, с. 34), *у чістее* (НМ, с. 70), пор.: «А у хлеві теля ревчит, а й у хлеві порося виціт» (НМ, с. 61).

М'якість шиплячих може бути зумовлена позиційними варіантами наступних голосних: наголошеними [e], [i] < **ę, *'a*: *кач'ели* (СДЗ, с. 163), *чес* (ПЗМ, с. 155), *з калачеми, з паничеми* (ПТО, с. 141), *з'їжджєю* (ВВ, с. 36), *жєли* (ПД-1, с. 52), *лыжеть, брашчеть*

(BC), *пожели* (ПВП, с. 71), *квічень, кричень* (НОТ, с. 168), *ізжілься* (РПП, с. 19), *щісте* (ФЗП-1, с. 10), *мовчінне* (ППЗ, с. 9), *жіворонку, пташита* (НБН, № 42, с. 32); ненаголошеним [i] < *e: *жіницям* (ПФ-1, с. 314); голосними неоднорідної артикуляції [ie] [и]: *вираджіей* (КП, с. 6), *нажієлі* (ВП, с. 99), *шіцнку, дивчіцтка* (ВП, с. 106), *чіцс* (ППЗ, с. 13), *жіель* (КП, с. 6), *жієр* (ППЗ, с. 11), *ни обручіє* (ППЗ, с. 15), пор.: «*Приїхав Іванцьо шіцнку зняв, молодуй Марусі ручку дав*» (ВП, с. 106), пор. фіксації АУМ: ш'ч'[e]ст'а (АУМ, к. № 43), душ'[e] (АУМ, к. № 48), ле'[ж']ати, ле'[ж']ети, [ш']єпка (АУМ, к. № 112), гон'[ч']ар, кри'[ч']аў, кри'[ч']еў, стир'[ч']ети (АУМ, к. № 113). Такі форми зауважено у свідченнях інформаторів-поліщуків: *поли'ж'єв* (ГВП, с. 50), *зйіж'з'єлис'а* (ГВП, с. 64), *див'ч'єта* (ГВП, с. 48), *дер'ж'єлис'а* (ГВП, с. 80), *са'з'єйут'* (ГП, с. 172).

Депалаталізація торкнулася шиплячих перед рефlekсами кореневого *e в закритому складі: *зупка* (К-36, с. 96), *жинка* (ГФЗ, с. 260), *щитка* (ВСХ, с. 67), *жонкі* (РПП, с. 3), *пичу́нка* (СДЗ, с. 37), а за аналогією – й у відкритих складах: *пчильонька* (ВОР, с. 94), *жуоночка* (ТПУ, с. 35). Ствердіння аналізованих консонантів визначило діалектну специфіку оформлення різних відмінково-числових форм з основами на шиплячий серед іменників: *гочи* (БП, с. 18), *калюжи* (ВВ, с. 27), *с пэчы* (BC), *воши* (ПВП, с. 45), *ключи* (ТПУ, с. 228), *калаци* (ФЗ, с. 167), *по калюжи* (ВСХ, с. 23), *после каши, паши, теци* (ВОР, с. 106), *з Польци* (БП, с. 27), *до пұовночи* (ФЗП-1, с. 33), *rozkoszy* (Z-2, с. 10); прикметників: *юв Божым* (ПФ-2, с. 179); займенників: *naszy duwczyniata* (Z-4, с. 82), а також у дієсловах наказового способу з флексіями *-ите, -цете*: *роскажете* (ВСХ, с. 18), *скачите* (ВВ, с. 41), *не сушите* (ТПУ, с. 237), пор.: «*В каліновум ліси зазуля ковала, як панцина-даремцина з Польци утикала*» (БП, с. 27).

Лінгвально пріоритетну для говірок південно-західного наріччя зміну [л] > [в] (пор.: ¹го[ў]ка, ¹поп'і[ў]) спостережено в кінці складу перед колишнім редукованим у лексемах *horywki* (RP, с. 71), *на горівку* (ПД-3, с. 322), *псавтиройку* (НПВ, с. 43), пор.: «*Ой а дякови – свий вишневий сад, ой щоб читав псавтиройку не переставав*» (НПВ, с. 43), «*Наший хазяїн шудратий, він на горівку багатий*» (ПД-3, с. 322). На переконання мовознавця Ю. Шевельова, «первісна наявність чи відсутність ь після *l* зумовлювала незмінність останнього не безпосередньо, а з огляду на неоднаковий характер попереднього голосного звука типу *o*» (ІФУМ, с. 523).

Незначні зміни в навантаженості окремих звуків пов'язані з субститутивними модифікаціями. Найчастіше спостережено заступлення [с] → [ш] у звукосполюках [ск] > [шк]: *шклянка*, *шклянечку* (ФЗП-2, с. 26), *szklanki* (PZB, с. 22), *szklany* (PZB, с. 205), у *шклянку* (МДН, с. 97), пор.: «*Oj pyli, pyli – szklanki robyli, koleda*» (PZB, с. 22); [см] > [шм]: *шмалеть* (ППС, с. 165), пор.: «*Свынні ны до поросят, колы ййй шмалеть*» (ППС, с. 165). Слушною видається вказівка Ю. Шевельова, що «хитання *š ~ s* репрезентоване у сполюках цих приголосних зі звуками *t, p, v* та особливо *k*: *скло ~ шкло, спиця ~ шпиця, шворінь ~ сворінь*. <...> Такі дублети з варіюванням *š ~ s* аж ніяк не є винятковим надбанням української мови. Широкого розповсюдження вони набули в західнослов'янських мовах» (ІФУМ, с. 942), пор. свідчення АУМ: ¹до[ск]а, [с]¹ворі'н', ск¹варка (АУМ, к. № 103–104, 107). Одиначним випадком представлено заміну свистячого [з] африкатою [ж]: *дзилиненькії* (НМ, с. 26), пор.: «*Цвітають сади дзилиненькії, святий вечор, дзилиненькії*» (НМ, с. 26), пор. поодинокі фіксації АУМ в західно-середньополіських говірках: [ж]e^илениї, [ж]e^иp¹но (АУМ, к. № 91).

Середньоязиковий [й]. Збільшення функційної активності середньоязикового [й] зумовлене рядом чинників: а) використанням його як протетичного в лексемах: *Йівана* (ПТО, с. 252), *Ядамко* (ВП, с. 40), *на юлоньку «вулиця»* (БП, с. 27), *не йоженився* (НОТ, с. 128), *Їванка* (ПД-2, с. 169), *йорловії* (ККП, с. 151), *по юлонці* (ЕЧ-3, с. 297), *йна «вона»* (ПФ-2, с. 514), пор.: «*Івасю, синочку, виведь на юлоньку*» (БП, с. 27); б) відсутністю в непрямих відмінках приставного [н] у формах предметно-особових займенників у позиції після прийменників: *в єї своя мати* (ВОР, с. 93), *do joho zahovoru* (SZ, с. 154), *на йейі прилитати* (ВСХ, с. 52), *получьш в ёго* (ППС, с. 164), *коло йййй сокыль* (ВС), *до його розмовляє* (ПТО, с. 106), *wyszou do jeje baten'ko* (P-1), пор.: «*Получьш в ёго, як в жябы цыцкы*» (ППС, с. 164); в) збереженням [й] у суфіксі компаративних та суперлативних прикметникових форм: *najbilyejszoho* (SZ, с. 156), *hustijsza* (К-36, с. 78), *краснійша* (ТПУ, с. 33), *яснейший, гарнейший* (НПР, с. 160), *надмилейша, надроднейша* (ПСП, с. 58), *біднійша* (НПВ, с. 259), пор.: «*Минє жонка мила, бо моя дружина, мати надмилейша – вона надроднейша*» (ПСП, с. 58); г) збереженням фонетичних варіантів суфікса *-ий* у простих компаративних адвербіальних утвореннях: *rap'iej* (PZB, с. 169), *rowużyj* (Z-2, с. 53), *легший* (ПД-3, с. 208), *тышэй* (СБФ, с. 203), *помалій, голосній, жялосній* (ВС), *густ'ій* (СДЗ,

с. 22), *да́лий* (СДЗ, с. 27), пор.: «*Ой бодай воно саме вмерло, то й мні на літо легший було*» (ПД-3, с. 208); г) одиничними випадками ускладнення структури слова епентетичним [й]: *на сідайло* (ФЗ, с. 181), *покривайло* (ВОР, с. 65).

Виразними прикладами засвідчено опускання звука [й], зокрема: а) у флексіях називного відмінка однини прикметників, займенників та числівників: *день бєли, коровай житні* (ВОР, с. 111), *сир дѳбри* (СДЗ, с. 60), *w zelony sad, w temny haj* (Z-4, с. 124), *друобны дошчык* (ЅР, с. 14), *кустік не маленькі, не величкі* (ВСХ, с. 15), *смачни, хороши коровай* (ФЗП-1, с. 18), *которы хлопець* (ЅР, с. 23), *другі місечок* (ТПУ, с. 74), пор.: «*Пече наша, пече, спечі нам коровай житні*» (ВОР, с. 111); б) на межі префікса та кореня у словах типу *ізнашла* (ГФЗ, с. 249), *вішло, прошла, нашѳв* (СДЗ, с. 61), *пришли* (СДЗ, с. 154), *відеи* (СДЗ, с. 155), *pryszow* (SZ, с. 153), *zysła* (PZB, с. 19), *занявся* (КТ, с. 118), пор.: «*Pozvuol že tniye mati kołodeć kopati, czy ne pryde dziewczyna vodici brati*» (SZ, с. 154); в) опускання кінцевого [й] у флексіях 2 особи однини дієслів наказового способу на зразок *выпі* (ЅР, с. 128), *не рі* (SZ, с. 171), *й-упі* (НМР, с. 44), *вылли* (ПФ-2, с. 203), *бі* (ПФ-2, 253), пор.: «*Й-упі, братку, цього пива, що сама я наробила*» (НМР, с. 44). Свідчення фольклору корелюють зі спостереженнями Ю. Шевельова: «Найдавніший випадок утрати *j* наприкінці складу після голосних *y* та *i* мав місце в північноукраїнському наріччі, точніше на Середньому та Східному Поліссі приблизно до лінії, що нею можна поєднати понизов'я Горині та район на захід від Рівного, а також на Підляшші та Холмщині. Ця втрата спостерігається в ном. одн. прикметників чол. роду (*гáрни, сiні*), в нак. сп. дієслів (*ми 'мий', ти 'пий'*) та після префіксів у словах, що починалися на *-i* (*приті, приму, віду*)» (ІФУМ, с. 951–952).

Задньоязикові та фарингальна фонемі. Незначні зміни в навантаженості фарингального [г] пов'язані з трансформацією вихідної структури слів унаслідок появи неетимологічного початкового приголосного: *на гулоньку* (ПД-2, с. 26), *горати* (ТПУ, с. 241), *по-гэнчому* (ПФ-2, с. 31), *ни годорвєи год рѳта* (СДЗ, с. 51), *гондѳ* (СДЗ, с. 36), *гухом* (ППС, с. 160), *на hiłoniu* (PZB, с. 93), *гинши* (ПК, с. 75), *гузенько* (КП, с. 24), *з-за Гуманю* (БШ, с. 28), *гуздечку* (ПВ, с. 32), *говес* (НПП, с. 13), *гангуламе, гархангуламе* (НЗ, с. 26), *про г'индикá* (СДЗ, с. 57), пор.: «*Ой через гору та й каменную там горол воду носить*» (КП, с. 7).

В аналізованому текстовому масиві активно функціонують структури з пом'якшеними задньоязиковими та фарингальним приголосними в давніх звукосполюках **гы*, **кы*, **хы*: *не похітуйся* (ВСХ, с. 23), *в снопикі* (ОР), *з лихіми* (НМР, с. 49), *пшенічнейкій* (ЗП-3, с. 87), *dorohij* (ЛО, с. 77), *з яблунькі* (КТ, с. 111), *на похіле* (ФЗП-2, с. 30), *од сокіри* (ПЗМ, с. 154), *могілу* (НПР, с. 280), *wkipuła* (Z-4, с. 80), *одкідаймо* (Г-1, с. 310), *pahinaje* (Z-3, с. 24), *викінув* (КТ, с. 116), *do wdowońki* (Z-3, с. 23), *до стодолэнькі* (СБФ-86, с. 260), *матюнкi* (ВСХ, с. 56), *з Оликi* (ВОР, с. 47), *для молодухi* (ПД-3, с. 259), *буракi* (ФЗП-1, с. 8), *żurawelki* (PZB, с. 25), *kruki* (Z-2, с. 34). Пом'якшені варіанти [г], [к], [х] могли також постати у випадку обниження мовцями артикуляції наступного наголошеного [и]: *пирогє* (НОТ, с. 142), *свахє* (НОТ, с. 188), *женихє* (ПВП, с. 40). Такі форми досить активно вживані в мовленні поліщуків: *до з¹нахурк'і* (ГВП, с. 110), *вик'і¹дайт'* (ГВП, с. 96), *руши¹к'і* (ГВП, с. 94), *о¹пен'к'і* (ГБ, с. 94), *не¹бошчик'і* (ГП, с. 114), *тетеру¹к'є* (ГВП, с. 302), *до ру¹к'є* (ГВП, с. 212).

2.3. Комбінаторні звукові зміни

Метатеза. Окремий різновид комбінаторних звукових модифікацій, засвідчених у західнополіських говірках, становлять зміни, пов'язані з перестановкою звуків чи складів, що «переважно зустрічається у маловідомих, етимологічно непрозорих, лексично ізольованих засвоєних іншомовних словах» [78, с. 116]. Окреслена нерегулярна звукова заміна в АУМ представлена на карті № 129 'структура [кропива]': [про¹кива], [бро¹кива]. Яскраві приклади метатези зафіксовано в текстографічних збірниках Г. Л. Аркушина: *на кри¹л'есу* «церковний хор» (ГП, с. 244), пор. гр. κλήρος «жереб, спадщина, духівництво» (ЕСУМ, 2, с. 462), *на к¹ринос* (ГВП, с. 364), *пок¹рива* (ГП, с. 68).

Часткові зміни вокально-консонантної послідовності засвідчено в текстах західнополіського фольклору: *з-пуд намостира* (НПР, с. 79), *в намастир* (ЛУ-9, с. 57), *з ліворвера* (ПЛК, с. 554), *глобл'і* (СДЗ, с. 164), *щеберцю* (ПВ, с. 27), *ганавьці* (ППС, с. 158), *гол'ірки* (СДЗ, с. 51), *жито-пнешіцу* (НМ, с. 51), *w kołorn'ie* (PZB, с. 93), *kołoreń* (Z-4, с. 58), *колонэнькі* (ŚP, с. 17), *kołoreńki*, *kołoreńki*, *kołornі* (Z-3, с. 20), *колонні* (ТПУ, с. 53), *нэзнавыділа* (СБФ-86, с. 270), *камілезами* (НМ, с. 103), *незнавиділа* (НПВ, с. 259), *ліворвера* (БП, с. 20), *з коприви* (ПВ, с. 43), *прокывою*, *прокыву* (ВС), *у прокєві* (ПД-3,

с. 213), на прокывы (ПФ-1, с. 69), прокиву (Б, 65), ганавыці (П, с. 509), пор.: «Хлопці ночкі ні доспали у прокеві ночували» (ПД-3, с. 213), «*Kołodni toknut, jdut lude wytiahati*» (Z-3, с. 20), «Дід бабу доганяв, скинув ганавыці» (П, с. 509).

Деякі лексеми точніше відображають базову структуру, яка не підпала метатезі, на відміну від літературних відповідників, зокрема запозичення з лат. мови *salvia* (ЕСУМ, 6, с. 366): шалвію (НПВ, с. 271), шальвієньку (НПВ, с. 280), пор.: «Ой як підеш, моя матінко, моїми стежками – польєш руту ще й шалвію дрібними сльозоньками» (НПВ, с. 271); германізм *talier* (ЕСУМ, 5, с. 523): на талірку (ЕЧ-2, с. 285), тальорочки (НПВ, с. 262), *tal'ierka* (PZB, с. 109), талірку (ВСХ, с. 48), *taliroczki* (К-36, с. 68), талірочку (ПВП, с. 146), пор.: «Поставила гарабейка на талірку, закушуйте, женчики, горелку» (ЕЧ-2, с. 285); континуанти псл.**medvědъ* (ЕСУМ, 1, с. 344): мэдв'ієдь (ŚP, с. 107), медведіки, медведю, медведику (НПР, с. 101), медвідь (ВОР, с. 67), мыдвэдю (ВС), медведя (НМР, с. 13), *medw'ied'* (PZB, с. 83), в медведьовуй (КТ, с. 103), мідьвіді (СБФ, с. 216), з медведьом (ЕСП-7, с. 157), пор.: «Ой медведю, медведику, не їж мене молоденьку, да з'їж тую бабу, що плетеця позаду» (НПР, с. 101), «Хоч їдь, матінко, хоч не їдь, бо вже донечці роздер медвідь» (ВОР, с. 67).

Протеза. Узагальнюючи інформацію про репертуар протетичних приголосних, Ю. Шевельов відзначає: «В сучасній українській літературній мові вирізняємо три протетичні приголосні: *j*- (перед *i*, *e* та *a*), *v*- (перед *i* < *o* та *u*, як виняток і перед *o*) й досить рідко *h*- (перед *o* та *y*). Ті самі три протетичні приголосні звучать у діалектах і фігурують у давніх пам'ятках, але їх дистрибуція характеризується великим розмаїттям» (ІФУМ, с. 570).

Карти АУМ засвідчують співфункціонування в ареалі Західного Полісся структур переважно з протетичними [г] та [в] або безпротезних утворень: ¹[г]улиц'а, ¹[г]ухо, [в]уз'киї, [г]о¹рати, ¹[в]озе^иро, ¹[г]ос'ін', [г]о¹вес, [о¹р'іх], г[у]¹рок (АУМ, к. № 122–126). На основі праць, які ґрунтуються на аудіозаписах мовлення діалектоносіїв, робимо узагальнення, що найбільш активно в західнополіських говірках уживано форми з протетичним [г], причому як в апелятивах, так і власних назвах: годос¹лав (ГБ, с. 204), в¹госин'і, ви¹горуйут' (ГВП, с. 318), ¹госин' (ГП, с. 74), по¹гул'ічному (ГВП, с. 324), ¹г'іншиї (ГБ, с. 192), ¹гете, ¹гочи (ГБ, с. 186), го¹л'ійї (ГВП, с. 386), ¹гузлики (ГВП, с. 392), Ганд¹рейа (ГВП, с. 484), за

Гантоном (ГВП, с. 48). Протетичний [в] характерний переважно для північної та західної груп аналізованих говірок: *в:озир'і* (ГВП, с. 76). Спорадично як протетичний функціонує [й]: *йірод* (ГВП, с. 276). Відчутна тенденція до вияву безпротезних форм: *ул'хойу, уг'рив* (ГВП, с. 72), *з огн'ом* (ГП, с. 372).

На переконання П. Ю. Гриценка, «у народних піснях частота появи, набір протетичних звуків нерідко мають дещо відмінні характеристики, хоча в цілому і відбивають стихію певного ареалу, його основні тенденції. Проте не лише наявність сталої синтагматики окремих звукосполучень у народній пісні (як порівняно стійкому тексті) і необхідність уникнення гіатусу, прикриття голосних початку строф та після тривалих пауз, а й поява, за словами Л. Андрейчина, “певної естетичної функції (для окремих типів протетичних) в практиці народних співаків впливають на дальшу долю протез”» [61, с. 83].

Аналіз лексем, які містять початкові неетимологічні приголосні, вказує на значну функційну активність протетичного фарингального [г], зокрема перед наголошеними та ненаголошеними [о]: *гобідчик* (ВСХ, с. 66), *гокруп* (ВСХ, с. 72), *гочерета* (ВСХ, с. 207), *горати* (ВОР, с. 123), *з гочей* (Г-2, с. 162), *гораты* (ПЗ, с. 183), *по гозыру* (З, с. 172), *гоченята* (ПВП, с. 91), *ne horet sia* (К-36, с. 87), *do hosynu* (К-36, с. 187), *гобжинки* (НПВ, с. 94), *говес* (НПВ, с. 248), *на готаві* (НПР, с. 36), *горана* (ЛУ-9, с. 79), *гочиняй* (ЛУ-9, с. 81), *госыню* (ППС, с. 158), *гобойе-рабоёе* (СДЗ, с. 33), *гочіс'ка* (СДЗ, с. 40), *год рота* (СДЗ, с. 51), *гондо* (СДЗ, с. 36), *на гове́ц'* (СДЗ, с. 157), *horala* (РР, с. 65), *гожыны* (П, с. 494), *ны годного* (СБФ, с. 207), *гобраз* (СБФ, с. 214), *гобідать, годмикнемо* (НМ, с. 28), *Голекс'ій* (СДЗ, с. 14), *на годэжу* (ПФ-1, 278), *горешь* (Б, с. 133), [у]: *Гуликс'ій* (СДЗ, с. 14), *Гул'ано* (СДЗ, с. 55), *гуздечку* (ПВ, с. 32), *гузэнько, гумнынькый* (ВС), *на гулиці* (ПВП, с. 175), *гучыся* (ППС, с. 158), *із гучей* (Г-2, с. 162), *гучніс'ка* (СДЗ, с. 40), *на гумі* (СДЗ, с. 51), *на hulіси* (РР, с. 111), *густá* (ЕЧ-3, с. 171); [а]: *гандычки* (П, с. 497), *ганголы-хранытэли* (ПЗ, с. 611), *гану́чойу* (СДЗ, с. 156), *гархангуламе* (НЗ, с. 26), *Гантона* (ПД-3, с. 241), *Гандрій* (СДЗ, с. 25), *в Гамэрыцы* (П, с. 509), *Гандрей* (НМ, с. 105); [и]: *в гычы* (ВС), *гиндика* (ПД-3, с. 378), *гынча* (ППС, с. 158), *ни гікон* (СДЗ, с. 162), *з гискройки* (НПВ, с. 45), *гинши* (НПВ, с. 248), *хупејот* (К-36, с. 45), *з гискринки* (НМ, с. 26); [і]: *про г'індіка* (СДЗ, с. 57), *гікаўка, гік-брік* (ПЗМ, с. 161); [е]: *в гэтуй хаты* (ППС, с. 158), *гета вода* (ЕЧ-3, с. 171), *гете вчула* (ЕЧ-3,

с. 172), *гето ни хорошиї* (ЕЧ-3, с. 200), *ду генчого* (ВВ, с. 25), пор.: «*А п'ятого гиндика, щоб добре грала музика*» (ПД-3, с. 378), «*Гумел'кув Гандрій гул'акуйу гуд габрико́са вікулов Гол'і го́ко*» (СДЗ, с. 74). Протеза [г] може зберігатися на початку кореня після префікса: *нагучис':а* (СДЗ, с. 14), *догоравса* (МДН, с. 99), *догорався* (ПК, с. 25). Зрідка неетимологічний приголосний простежено в складних словах на зразок *kosohoku* (К-36, с. 16). «Протетичний *h* перед *и-* є характерним, – на переконання Ю. Шевельова, – для Середнього Полісся й охоплює на півдні волинські терени (нижче від Рівного), а на півночі сягає Ясельди на її відтинку, що на схід від Кобрини та на захід від Пинська (тобто приблизно обіймає Дорогичинщину, Сарненщину та Рівненщину)» (ІФУМ, с. 576).

Менш активно представлено в аналізованих структурах протетичний [в], зокрема перед наголошеними й ненаголошеними [о], [у]: *воріте* (ПТО, с. 237), *за вузиром* (ВВ, с. 59), *вутець* (ВВ, с. 60), *з вочей* (Г-2, с. 164), *на восыну* (ПЗ, с. 75), *из вочок* (ПЗ, с. 194), *вочи* (ПЛК, с. 521), *Вольгочка* (НОТ, с. 128), *з вочийками* (НОТ, с. 158), *пуд вокнами* (ФЗ, с. 130), *ку́лу во́ка* (СДЗ, с. 140), *вочинь*, *вочинеш* (НПВ, с. 315), *вобувала* (НПВ, с. 271), *круг вокенца* (МДН, с. 74), *вобэда* (ЅР, с. 122), *вумна-розумна* (ПФ-2, с. 320), *вустілка* (ВСХ, с. 37), *пуд ву́гло́м* (СДЗ, с. 41), *водную* (СБФ-86, с. 259), *Вольга* (НМ, с. 25), *вобрази* (НМ, с. 84), *вой «ой»* (ГФЗ, с. 276), зокрема після префікса *навучив* (НПР, с. 13). За спостереженнями Ю. Шевельова, «протетичний *v* перед *o* заторкує Підляшшя, <...> у розпорошених місцевостях і кількох анклавах воно спостерігається на Західному Поліссі, сягаючи на північ аж до Ясельди (хоча й не є характерним у цілому для цієї зони)» (ІФУМ, с. 572).

Кількома випадками представлено початковий неетимологічний [й]: *Йівана* (ПТО, с. 252), *йотецького* (ГФЗ, с. 274), *йобід*, *йувтопила* (ГФЗ, с. 282), *по юлочці* (НПР, с. 6), *йобтирає*, *йобидва* (ПЛК, с. 520), *йодубіла* (ПЛК, с. 525), *йочі* (ПЛК, с. 559), *на йолойку «на вулицю»* (ВВ, с. 18), *йотець* (НПР, с. 160), *не йоженився* (НОТ, с. 128), *на йулку* (НМР, с. 13), *Їванка* (ПД-2, с. 169), *юдовойко* (ККП, с. 97), *йорлом*, *йорлиною* (ККП, с. 171), *по юлонці* (ЕЧ-3, с. 297), *Ядамко* (ВП, с. 40), пор.: «*Треба Їванка женити, женити, треба корень варити, варити*» (ПД-2, с. 169). Протетичний [й] зафіксовано перед голосним [і], який теж виконує функцію протези: *йізблудила*, *йізробити* (ГФЗ, с. 282).

Протетичний [і] превалює, по суті, лише в дієслівних формах: *із'язав* (ВОР, с. 83), *іздохати* (ТПУ, с. 112), *ізвинчев* (ВВ, с. 14),

издрыгаўса (ПЗ, с. 113), *искачайса* (ПЗ, с. 325), *іскують* (ВС), *iznosyła* (К-36, с. 95), *iztoryw* (К-36, с. 180), *ірже* (ТПУ, с. 220), *ізросла* (ПСП, с. 52), *іспоткнувсь* (ПЗМ, с. 131), *ізмие* (НПР, с. 209), *із'їв* (НПР, с. 286), *ізбий* (НПР, с. 293), *ізорвемо* (НМР, с. 29), *ізбуді* (НМР, с. 32), *iskoszu* (PZB, с. 185), *ihrało, izyjdu* (Z-4, с. 20), *із'їм* (МДН, с. 75), *ізнялиса* (МДН, с. 95), *іскошу* (ЅР, с. 63), пор.: «*Да не так с паничем, як з мужиком – із'язав пип былі руки рушником*» (ВОР, с. 83).

В опрацьованих текстах засвідчено чимало структур із відсутнім протетичним приголосним: *на оконечках* (ВОР, с. 75), *в огні* (З, с. 169), *на улојсі* (К-36, с. 98), *братку-орішку* (ПД-3, с. 337), *на уліцю* (ТПУ, с. 217), *уси* (ТПУ, с. 250), *узкіє* (ТПУ, с. 251), *з-за уха* (ТПУ, с. 263), *острий* (НПВ, с. 73), *orech* (РР, с. 117), *okonieczko* (РР, с. 59), *ohoniok* (PZB, с. 98), *owska* (Z-4, с. 78), *пры орыэсі* (ЅР, с. 51), *ольховий* (ПФ-2, с. 223), *rod uho* (SZ, с. 177), *огньовеї* (Г-1, с. 302), *к окенечку* (ЕСП-7, с. 189), *з ушка* (ЕЧ-3, с. 178), *угольом* (НБН, № 139, с. 33), пор.: «*Miły miłu pud ucho, ne pi vodki, psiajucho*» (SZ, с. 177).

Живомовна традиція відчутна в безпротезному оформленні предметно-особових займенників (пор. свідчення АУМ: за [його] (АУМ, к. № 208)): *она пила* (ПВ, с. 12), *они закляті* (ЛП, с. 15), *опі żyлі* (Z-3, с. 85), *она ne płacze* (Z-4, с. 30), *оп turhaje* (РР, с. 66), *она пожирає* (Г-2, с. 162). Відсутність приставного [н] констатовано в конструкціях непрямих відмінків займенників із прийменниками: *в його свита* (МДН, с. 73), *за йїм їездїт* (ЅР, с. 40), *pro jich ne dbaju* (PZB, с. 31), *за jeju wede* (РР, с. 101), *з їми пила* (ПВ, с. 12), *в її хустка* (ВСХ, с. 12), *в йому подошва* (ВОР, с. 46), *од її хаваїцьця* (З, с. 172), *на йїх дывылася, в ёго влюбылася* (П, с. 495), *у його кудронька* (НМ, с. 17), *в його з носа* (НМ, с. 131), *в його кожух* (НПР, с. 21), *за їм девки* (ПСП, с. 33), *з його здійняте* (НОТ, с. 127) та ін., пор.: «*Она з їми пила ніц не говорила – вони стали подумали, що не жартовлива*» (ПВ, с. 12).

Аффераза. Високочастотними для поліських говорів стали зміни, пов'язані з афферазою. Ю. Шевельов акцентує на тому, що «у північноукраїнському наріччі, особливо на Східному Поліссі, розвинулася аффераза, що заторкує ненаголошений звук о-, якщо попереднє слово закінчується на голосний: *не'дчинив, до'кна*» (ІФУМ, с. 576). Лексеми з утраченими початковими голосними або звукосполученнями спостережено в текстографічних збірниках Г. Л. Аркушина: *чи|рет* 'очерет' (ГВП, с. 136), *се|ледци* 'оселедці' (ГП, с. 90), *д|разу* 'відразу' (ГВП, с. 210), *ба|два* 'обидва' (ГВП,

с. 158), *начей* 'інакше' (ГВП, с. 338), *беркул'оз* 'туберкульоз', *л'ім'ін'ови* 'алюмінієвий', *мал'ірований* 'емальований', *мериканка* 'сорт картоплі', *мініни* 'іменини' [6, с. 75]. Аналізуючи фонетико-евфонічні показники народнопісенного слова, Н. О. Данилюк зазначає, що явище афери́зи «з одного боку, є наслідком впливу говіркового мовлення, з іншого, – засобом дотримання ритму мовлення в поетичних рядках, зняття, у разі потреби, надлишкових складів» [74, с. 133].

У досліджуваному фактажі афери́за найактивніше представлена втратою початкового ненаголошеного [о]. Причому, відзначаємо високий ступінь вияву лексем, у яких наявна афери́за в ненаголошених префіксах **объ-*, **отъ-*, прийменнику **отъ*: *'більють* (НПВ, с. 276), *б'летали* (ПТО, с. 250), *по'бтрусвала* (НМ, с. 25), *д батийка*, *не дбирете* (ВВ, с. 39), *'ддаваті* (НМ, с. 30), *'д білії кусті*, *'д крові* (Г-1, с. 294), *ни ткóтиц'а* (СДЗ, с. 27), *за 'дненький* (ПЛК, с. 537), *'д свеї* (ПЛК, с. 586), *д неділи* (ПЛК, с. 599), *'блився* (ПСП, с. 22), *не 'дведав* (НМР, с. 19), *не 'бозваласа* (НМР, с. 46), *ни 'ддамо* (НОТ, с. 126), *'д тебе* (ПД-3, с. 179), *'дказала* (ПД-2, с. 171), *д'Василя* (ЕЧ-3, с. 191), *д роскоши*, *д тéплого слова*, *д гóра* (СДЗ, с. 58). Трапляються й інші поодинокі випадки втрати початкового ненаголошеного [о]: *z czerotu* (РР, с. 91), *'бйідае* (СБФ-86, с. 250), *чыротэ* (СБФ, с. 206), *'вэчки* (СДЗ, с. 16), *за гуркі* (ФЗП-1, с. 9), *Лексій* (ТПУ, с. 79), *на второк* (ТПУ, с. 244), *днею куновкою* (ВВ, с. 38), *чиритяная* (ВВ, с. 35), *бручі* (ПД-3, с. 273), *'сталася* (ПВП, с. 23), *на 'стровку* (НМ, с. 16), *'зьми* (НМ, с. 127), *'вечечки* (НМР, с. 17), *'брусом* (НПВ, с. 315), *'гонь* (НМР, с. 41), *му < йому* (ЛП, с. 28), *го < його* (ЛП, с. 30), пор.: «*Ой чыротэ, осотэ, ны шумы, ны гуды, ны шумы, ны гуды, мойіх сынкыв ны буды*» (СБФ, с. 206), «*Аж у хаті 'гонь горить, мати з сином говорить*» (НМР, с. 41).

Спорадично в залученому для дослідження матеріалі внаслідок послаблення артикуляції вокала, відбувається заміна [о] → [в] (ймовірно, через проміжну стадію у): *всичина* (ПД-2, с. 57), *'вб'яжіте* (УЗ, с. 128), *'вдежа* (УЗ, с. 214), *повбідала*, *з вбідом* (ПЛК, с. 530), *повбіцявся* (ПЛК, с. 539), пор.: «*А всичина трипитіла, бодай вона стримитіла*» (ПД-2, с. 57).

Зовсім небагато прикладів опускання початкового ненаголошеного [і]: *'Суса Христа* (МДН, с. 66), *з 'Сусом* (НПВ, с. 315), *начэй* (ППС, с. 162), *мн'е* (ППС, с. 165), *сьвятая 'Ля* (НМ, с. 26), пор.: «*Ны будэ начэй, як Биг назначыв*» (ППС, с. 162). Афери́зу

вокала [а] маніфестовано у випадку *мырыканочкью*, пор.: «Як я була *мырыканочкью*, то я була всім *коханочкью*» (П, с. 513).

Редукції на початку слова перед голосними зазнали приголосні звуки. Виявлено форми з утраченим початковим етимологічним [г] перед голосними: *орілкою* (ВОР, с. 81), *орілки* (ВОР, с. 87), *остиньці* (ВОР, с. 76), *усок*, з *усинятами* (ВОР, с. 97), *ора* (ЛП, с. 5), *орабина* (ЕСП-4, с. 221), *'оді спати* (ПД-2, с. 100), пор.: «Не *посовай тарілкою*, та не *мани орілкою*» (ВОР, с. 81), «*Приніс Степанко остиньці – чорні чоботочки на тарильці*» (ВОР, с. 76), а також форми з усіченим етимологічним [г] на початку слова перед приголосним: *до Рыгора* (П, с. 511), *на Ригора* (ПЗМ, с. 160), *Ригоре* (ВСХ, с. 205), *Рыгуор* (ЅР, с. 143), пор.: «У *Рыгора гуркы родеть*, до *Рыгора дывкы ходеть*. У *Рыгора гуркы в'юцьця*, за *Рыгора дывкы б'юцьця*» (П, с. 511). В обмежених випадках може втрачатися початковий [й]: у *Ордані* (СБФ, с. 214), *на Ордані* (ЕСП-3, с. 77), пор.: «У *Ордані тыхая вода стояла*» (СБФ, с. 214). На оформлення структури *на олині* «на ялині» (ВОР, с. 83) поряд із усіченням етимологічного [й] вплинуло явище гіперизму [а] → [о], пор.: «Усі *галоньки сіли на олині*, *зозуля – на коліні*» (ВОР, с. 83). Усічення початкової звукосполуки простежено в лексемі *Русалімська* «Єрусалімська» (Г-2, с. 164). Дослідники часом кваліфікують такі явища як гіперизми – відштовхування від процесу появи протетичних: *орон*, *оловонька*, *урубець*, *орожка* [78, с. 95]. В АУМ лінгвогеографічно підтверджено функціонування в окремих говірках Рівненської області форм на зразок [ра¹ниц'а], [ла¹дишка], [лечик], [рад] (АУМ, к. № 128).

Синкопа. Закономірним для західнополіської фонетичної системи стало засвідчене діалектографічними джерелами явище синкопи – випадіння звука чи групи звуків у середині слова без жодного впливу на його семантику: *ни¹в'іска* (ГВП, с. 386), *бало* (ГВП, с. 130), *з'йазана* (ГБ, с. 222), *тико* (ГВП, с. 224), *на бла¹в'ішчин':е* (ГВП, с. 340), *моцикл'ет* (ГВП, с. 58), *хот'с'а* (ГВП, с. 16), *нат'* (ГВП, с. 522).

У фольклорних записах засвідчено такі різновиди синкопи: а) опущення одиничного голосного: *дяк'вать* (ЕСП-7, с. 136), *хтіла* (ЕСП-7, с. 145), *схтіло* (ВОР, с. 65); б) редукцію одиничного консонанта: *наняти* (ВСХ, с. 39), *шено* (ВСХ, с. 45), *набільш* (НОТ, с. 128), *взьміте* (ПЛК, с. 596), *скрац'а* (СДЗ, с. 31), *примак* (СДЗ, с. 36), *рулі* (СДЗ, с. 161), *стопчик* (СДЗ, с. 159), *ни мона* (НОТ,

с. 190), *зачернула* (НМР, с. 41), *з'язала* (НОТ, с. 128), *пуд'яжу* (ВСХ, с. 37), *ко'дру* (НМ, с. 119), *ті́дин'* (СДЗ, с. 58), *сетий* (ЕСП-2, с. 24), *сяткуй* (НМР, с. 10), *біш* (ГФЗ, с. 273); в) випадіння групи звуків у середині слова: *до Блавішчыння* (ППС, с. 159), *तिकі* (НОТ, с. 144), *тико* (НОТ, с. 187), *бла'словіласа*, *побла'слови* (ЕСП-4, с. 205), *чось* (ЕСП-3, с. 87), пор.: «*Ой що то, що то такое, не мона їсти, бо все гіркоє*» (НОТ, с. 190), «*За горою зайчики трублять, а чось мене хлопці не люблять*» (ЕСП-3, с. 87).

Апокопа. Інформаційний потенціал залученої для дослідження діалектної текстографії засвідчує спорадичний вияв процесу апокопи: *бо^l'ес'* (ГВП, с. 160), *кі^l'о* (ГП, с. 160). Фонетична структура частини лексем із фольклорних текстів ілюструє втрату звуків у кінці слова: *нех* (ПТО, с. 83), *нихт* (ФЗП-2, с. 33), *пеш* (К-36, с. 114), *ниц* (ТПУ, с. 189), *тре нести* (ПЛК, с. 599), *зара* (НОТ, с. 159), *zara* (Z-4, с. 102), *не тра шкодувати* (МДН, с. 110), *ничо* (ПК, с. 25), *тре'* (ПД-3, с. 202), *ніхт* (ЛП, с. 10), *загра* (ВП, с. 47), *гука* (ЛП, с. 13), *болезь* (ПЗ, с. 257), *на йо' нападає*, *йо' син* (Г-1, с. 307), пор.: «*Ой гурку юшку тре' на двир вилівати*» (ПД-3, с. 202), «*А хто ця булезні накідає, хай на йо' нападає*» (Г-1, с. 307).

Втрату одиничного звука в кінці слова засвідчують форми називного-знахідного відмінків однини прикметників, порядкових числівників, родових займенників з усіченим кінцевим нескладовим у флексії: *тіхі Дунаї*, *молоды Јас'ен'ко* (Н, с. 11), *szornu, jak zemla* (Z-3, с. 99), *святы понэд'іелку* (ŚP, с. 109), *намэньши брат* (СБФ-86, с. 268), *очерет густы* (ВОР, с. 113), *сон солодки* (ПЗ, с. 51), *slawny korowajes* (К-36, с. 66), *другі місечок* (ТПУ, с. 74), *которы хлопец* (ŚP, с. 23), пор.: «*Возьмы дівко новы горчык, постав под яловый корчык*» (СБФ-86, с. 263).

Високу продуктивність механізму апокопи відзначено в іменниках, прикметниках та займенниках із усіченим голосним у флексіях родового та орудного відмінків однини: *шаб^lьой* (ПСП, с. 19), *пуд вербой* (МДН, с. 93), *зозулэнькой* (СБФ-86, с. 268), *ярей пшеңици* (НМР, с. 34), *po wsiuom* (PZB, с. 143), *надо мной* (МДН, с. 94), *к матері родной* (МДН, с. 94), *na klonowim mosty* (PZB, с. 162), пор.: «*Конем вон еде, шаб^lьой махає*» (ПСП, с. 19).

Епентеза. Поширеною зміною, що, за класифікацією П. Ю. Гриценка [61, с. 56], поєднується з подовженням слова, стала епентеза. У мовленні носіїв західнополіських говірок аналізований фонетичний процес репрезентують лексеми *мат'ір^lйал* (ГВП, с. 236),

*штири|нацито*го (ГВП, с. 380), *центи*р (ГВП, с. 526), *с'іл'і*рада (ГВП, с. 520), *приб'ї*г (ГВП, с. 334), *чолов'ї*ка (ГВП, с. 330), *Блавіїш*чин':е [б, с. 75] та ін.

Строкату картину появи епентетичних звуків демонструють аналізовані фольклорні тексти з ареалу Західного Полісся. Репертуар інтерконсонантних секундарних голосних складають вокали: [а]: *старуси, старушу* (НПВ, с. 67), *ны наравыца* (СБФ-84, с. 229); [е]: *мэтэр* (З, с. 171), *стерусю* (ПТО, с. 270), *оляндер* (КП, с. 45); [и]: *до Димітра* (СДЗ, с. 23), *мирец* (Г-1, с. 306), *жинець* (ПВП, с. 94), пор.: «*Натопи, матюно, світлоцю, старуси з косоїки росицу*» (НПВ, с. 67). Розвиток інтервокального [й] представлено прикладами *на Всіянській гурі* «Сіон – священний пагорб в південно-західній частині Єрусалима» (Г-1, с. 296), *понад Сіянською горою* (ВСХ, с. 209), *оляндер* (КП, с. 45), пор.: «*Оляндер круто в'ється, з-під каменя б'є вода*» (КП, с. 45).

На відміну від літературного стандарту, в берестейських говірках можливий розвиток епентези [й] після депалаталізованих губних у формах 3 особи множини теперішнього часу дієслів 2 дієвідміни: *рып'ять, кып'ять* (СБФ, с. 202), а за аналогією звукосполучення губний + [й] вживано в 1 особі однини майбутнього часу: *постав'ю* (СБФ, с. 217), пор.: «*Постав'ю я кроковкы, кроковкы с прыбырного дэрыва, з морковкы*» (СБФ, с. 217). Натомість відсутність епентетичного [л] зафіксовано в дієслівній формі 3 особи множини *люб'еть* (ППС, с. 158), пор.: «*Грошы шчот люб'еть*» (ППС, с. 158).

Значно активніше [й]-епентеза виникає після депалаталізації губних перед рефlekсами наголошеного *e в закритому складі в дієсловах: *зав'юов* (КТ, с. 104), *нап'юок* (КТ, с. 115), *ргув'юов* (PZB, с. 78), *прив'юз* (ПСП, с. 57), *обов'юов* (ПФ-2, с. 40), а також перед континуантами акцентованих *e, *ě у відкритих складах: *спреждеў'їку* (СДЗ, с. 125), *пов'їсив* (ВСХ, с. 49), *б'їдни* (ВСХ, с. 48), *ниў'їска* (СДЗ, с. 36), *на голоў'ї* (СДЗ, с. 8), *б'їлиі* (ВОР, с. 81), *ум'їють* (ВОР, с. 85), *чолов'їка* (ВОР, 79), *лейб'їдойка* (ВСХ, с. 40).

Неетимологічний [й] зафіксовано також у лексемах *покривайло* (ВОР, с. 65), *на сідайло* (ФЗ, с. 181; ВВ, с. 48), *на Купайла* (ПД-3, с. 133), *в пов'язайла* (ПД-3, с. 271), пор.: «*На Купайла вогонь горить, лишнівським хлопцям живит болить*» (ПД-3, с. 36), «*Наша курка сукаче на сідайло хоче*» (ВВ, с. 48).

Згідно з даними АУМ, західнополіські говірки – один із ареалів поширення звукосполюки [мн]: ¹па[мн']ат', [м¹н']асо (АУМ, к. № 76). У фольклорних текстах широко засвідчено появу епентези [н'] після ствердіння губного [м'], зокрема перед рефlekсами давніх *ε: *соломняны* (П, с. 505), *помнятати* (БП, с. 19), *сімне* (СБФ-95, с. 348), *мякенько* (МДН, с. 41), *врэмне* (СБФ, с. 198), *рутка-мятка* (СБФ, с. 200), *быз полоння* (СБФ, с. 207), *мясо* (ЕСП-7, с. 140), *ни мала времня* (ГФЗ, с. 288) та *ё: *вмніє* (ВОР, с. 89), *замнісили* (ВОР, с. 76).

Епентетичний [л'] після ствердіння губних перед ['а] незалежно від його походження реалізується в словоформах *здоровля* (ЛП, с. 31), *derewlanuji* (РР, с. 80), *рїбл'ачих* (СДЗ, с. 50), *здоровлям* (ПТО, с. 157) та ін. Одиничним випадком представлено розвиток [л']-епентези перед аналогічно зумовленою флексією -і в субстантиві *крїулі* «кров» (ПЗМ, с. 147).

Ймовірно, специфічні діалектні утворення *гребльонкою* (ЕЧ-2, с. 206), *греблінка* (ВСХ, с. 67) (при відсутності фіксацій дослідниками будь-яких інших форм (пор. *грибл'інка* (усне повідомлення Ю. Громика)) постали за моделлю словоформ на зразок *гребло*, *греблиця* 'скребло; скребниця' (СУМ, II, с. 163).

У кількох випадках спостережено появу неетимологічного [ш] перед одиничним етимологічним [ч]: *щєбрина* 'чебрець звичайний; *Tymus serpyllum* L.', *пшчолонькі* (ЅР, с. 89), *пшчолы* (ЅР, с. 90), *пщоли* (ТПУ, с. 225), пор.: «*Вже й одцвіла калина, вже й опала щєбрина*» (ПТО, с. 59).

Асиміляція, дисиміляція. У мовленнєвому потоці артикуляція звукових одиниць певним чином модифікується: відбувається постійний взаємовплив артикуляційних фаз суміжних або розташованих на віддалі звуків, у зв'язку з чим змінюються їх якісні та кількісні характеристики. У результаті коартикуляційних змін на рівні фонетики слова виявляються звукові варіанти, зумовлені позицією в слові й залежні насамперед від акцентуації, що властиво голосним, та комбінаторні варіанти, зумовлені контактуванням звуків між собою. Асиміляція та дисиміляція – основні види комбінаторних змін якісного характеру.

Другий том загальнонаціонального лінгвістичного «Атласу української мови» не містить спеціальних карт, на основі яких можна було б скласти уявлення про поширення в західнополіських говірках асимілятивно-дисимілятивних звукових процесів. Принагідно варто зазначити, що виразні дані про трансформацію артикуляційного

образу звукових одиниць демонструють карти, де представлено фонетичні, морфологічні та лексичні діалектні риси й у легендах до яких засвідчено окремі особливості реалізації комбінаторних звукових змін, зафіксованих у різних зонах західнополіського діалектного ареалу, зокрема: ¹па[мн']ат', ¹па[мн']іт', [мн']асо, [мн']есо (АУМ, к. № 76), здо¹ро[ўй]а, жа[бл']ачий (АУМ, к. № 75), ¹р'і[мн]ий, ¹ри[мн]ий, да[мн]о (АУМ, к. № 82), ш'і[с^(о)ц'], те[с^(о)ц'], го[с^(о)ц']і (АУМ, к. № 96–97), ¹ви[шч']ірити (АУМ, к. № 105), ту¹те[чн']ій (АУМ, к. № 108), ¹ме[л]ник (АУМ, к. № 114), со¹ло[дч]ий, со¹ло[тч]ий, мо¹ло[ч:]ий, ¹ви[кш]ий, ¹ви[ш:]ий (АУМ, к. № 224), [ш]тири (АУМ, к. № 227), оди¹нац':[і]т', оди¹на[н'ц']ат', оди¹на[ц]ат', оди¹найц[и]т' (АУМ, к. № 229) та ін.

Словоформи, де відбулося уподібнення або розподібнення приголосних фонем, зумовлене однією або кількома артикуляційно-акустичними ознаками, представлено у зв'язних текстах із західнополіських говірок у записах Г. Л. Аркушина: регресивна суміжна асиміляція за твердістю: ¹палци (ГВП, с. 266), на¹валнайа (ГВП, с. 142), ру¹салниц'а (ГВП, с. 88), пилно¹вала (ГБ, с. 292); за глухістю: п¹чолі (ГВП, с. 438), к¹нишку (ГВП, с. 440), ¹нат:о (ГБ, с. 226); за дзвінкістю: Ви¹л'ігден' (ГП, с. 54), ан'іг¹дот (ГВП, с. 104); регресивна суміжна асиміляція за способом творення: [тч] > [чч]: ¹вич:еш (ГП, с. 18), ¹оч:е наш (ГВП, с. 132); [дн] > [нн]: ¹с'он':і, с'о¹гон':а (ГБ, с. 18), за способом творення і глухістю: [дц] > [ц:] із наступним стягненням: два¹нацит', оди¹нацит' (ГБ, с. 122); [жч] > [шч], [зч] > [шч]: рош¹чин'ат' (ГВП, с. 240), по¹душчала (ГВП, с. 282), рошчи¹н'айе (ГП, с. 220), Жи¹ш'чи^еха (ГВП, с. 54); контактна регресивна асиміляція за місцем творення: на ¹тиц:и (ГП, с. 254), на ¹гойдац:и (ГВП, с. 48); за місцем і способом творення: [гн] > [дн]: мадн'ітох¹вон (ГБ, с. 422); прогресивна суміжна асиміляція за способом творення: [шт] > [шч]: пошчика¹турили (ГВП, с. 446); [мл'] > [мн']: по зем¹н'і (ГБ, с. 128), за¹томн'ани (ГП, с. 296); [мй] > [мн']: ни мн'елес'а (ГВП, с. 156), мн'асо (ГБ, с. 142), со в¹ремн'ем (ГВП, с. 524), у мн'ас¹ницах (ГВП, с. 404); [нс] > [нц]: у кан¹церву (ГВП, с. 424); [нш] > [нч]: ¹ранчей (ГБ, с. 224), ¹менчих (ГБ, с. 108); [с'т'] > [с'ц']: до кос¹ц'ола (ГП, с. 30); прогресивна суміжна асиміляція за способом творення у групі [дш] > [дч] та подальша зміна [дч] унаслідок регресивної суміжної асиміляції за способом творення і глухістю на [чч] з можливим подальшим стягненням подовженого [ч:]: мо¹лоч:ий (ГП, с. 260), само¹ш'ечи (ГВП, с. 430), мо¹лоч:и (ГВП,

с. 256); прогресивне уподібнення на віддалі за способом творення у групі [н...л'] > [н...н']: *конопен'* (ГП, с. 284).

Контактне регресивне розподібнення, зокрема за способом творення в групах [н'к] > [йк]: *отакус'їйка* (ГВП, с. 26), *малеїко* (ГВП, с. 166); [кт] > [хт]: *трактор'їстом* (ГБ, с. 300), *дохтор* (ГВП, с. 168), *спрахтикувалас'* (ГБ, с. 96); [ч:] > [шч]: *з нимешчини* (ГВП, с. 80); [дц] > [нц]: *двананц'ат'* (ГВП, с. 102); [чн] > [шн]: *на всеношну* (ГБ, с. 32), *тошно* (ГБ, с. 48), *бешпно* (ГВП, с. 392); регресивна дистантна дисиміляція за способом творення спостерігається у групах сонорних [н'...н] > [л'...н]: *по кол'ушини* (ГБ, с. 102); [л'...л] > [н...л']: *фонкл'ор* (ГБ, с. 122); регресивна на віддалі дисиміляція за місцем творення: [в...б] > [л...б]: *ослободили* (ГВП, с. 26); прогресивна суміжна дисиміляція за способом творення: [вй] > [вл']: *дерев'лана* (ГВП, с. 194); [ш:] > [шч]: *хор'їшча* (ГВП, с. 90); прогресивна дистантна дисиміляція за дзвінкістю [б...д] > [б...т]: *битони* (ГВП, с. 402). Без наслідків розподібнення зафіксовано структури *ручки* (ГВП, с. 94), *кросна* «хрещена мати» (ГБ, с. 396).

Тенденцію до відображення картини звукових змін у реальному функціонуванні української діалектної мови широко відображено у фольклорних текстах із Західного Полісся.

Виявлені в місцевому фольклорі випадки асиміляції приголосних в основному мають регресивний характер.

Регресивна суміжна асиміляція за твердістю [л'н] > [лн], [л'к] > [лк], [л'ц] > [лц], [л'ш] > [лш] виникла в результаті впливу артикуляції наступного консонанта: *весільним* (МДН, с. 30), *в споминалницю* (ППЗ, с. 10), *спільня* (ФЗП-2, с. 30), *сылно* (СБФ, с. 208), *повылна*, *сылнэнько*, *настыльничкы* (ВС), *купалній* (ПК, с. 32), *шчылнэнько* (ПФ-2, с. 256), *салця* (ЕСП-6, с. 112), *пекелній* (ГФЗ, с. 285), *сылцэ* (ППС, с. 165), *били* (ВОР, с. 78), *на постільци* (НПВ, с. 41), *кгулса* (РР, с. 88), *кадилницю* (НПВ, с. 43), *сылных* (Б, с. 63) та ін., пор.: «Вспоминають як пси діда в споминалницю» (ППЗ, с. 10), «Скажы словцэ, то выростэ сылцэ» (ППС, с. 165), «Спільня – то тількі скула добра» (ФЗП-2, с. 30).

Регресивна суміжна асиміляція за глухістю представлена формами на зразок *жешкім* (ППЗ, с. 12), *загатка* (СДЗ, с. 160), *лошкі* (ВСХ, с. 7), *гвусткі*^е (СДЗ, с. 10), *гупкою*, *з голупкою* (ВСХ, с. 48); оглушення може відбуватися в кінці слова: *гарбу́с* (СДЗ, с. 27), *хл'їп* (СДЗ, с. 19); в консонантних групах [бч] > [пч]: *ны пчілонька* (ВС), *пчоли* (ФЗП-2, с. 30), *з пчолок* (ПВП, с. 176), *пчола* (З, с. 172),

пчолойки (ЕЧ-2, с. 210), *пчоляная, пчоленятка* (ЕСП-4, с. 184) тощо, пор.: «*Хто має пчоли – має мід, а хто діти – то сморід*» (ФЗП-2, с. 30).

Глухі приголосні в позиції перед дзвінкими і сонорними внаслідок регресивної суміжної асиміляції переходять у дзвінки в структурах на зразок [ц'в] > [з'в]: *дз'ва́хи* (СДЗ, с. 165), пор.: «*Йак вийшли дз'ва́хи, в шо їх бі́ли?*» (СДЗ, с. 165); [пл] > [бл]: *заблющу* (РПП, с. 46), пор.: «*Як очі заблющу, що буде з тобою, останешся, доню, навік сиротою*» (РПП, с. 46).

Дієслова *rohlowali* (Z-2, с. 34), *потльовали* (НБН, № 144, с. 36) демонструють наслідки регресивного уподібнення за дзвінкістю. Регресивна дистантна асиміляція за дзвінкістю відбулася в структурі у *галоши* (ТПУ, с. 268), пор.: «*А де ж твоє, бусьол, гроши? У мене у галоши*» (ТПУ, с. 268).

Продуктивний механізм регресивної суміжної асиміляції за способом творення, представленої, зокрема, в групах [зш] > [жш]: *ныжша* (З, с. 170), *найнижше* (НПП, с. 15), *ближша* (ППЗ, с. 11), пор.: «*Встану – выжша за коня, ляжу – ныжша за кота. (Дуга)*» (З, с. 170); [тч] > [ч:] > [ч]: *Очченаш* (ВП, с. 61), *хучій* (ВП, с. 24), *очэпытыся* (ПЗ, с. 142), пор.: «*Коб же я відала, що ти наш, говорила б рано й ввечур Очченаш*» (ВП, с. 61); [вн] > [мн]: *римно* (СБФ, с. 213), *всьоромно* (ЛП, с. 22), *жомніроньки* (ПЛК, с. 508), *римнесийко* (ВВ, с. 62), *румнесенькі* (ПК, с. 57), *румнэнько* (СБФ, с. 211), *сёромно* (ППС, с. 166), *руомнюсенькі* (ŚP, с. 82), *всьоромно* (ППЗ, с. 7), *gintniata* (SZ, с. 109), пор.: «*Зарикалася жаба болота і всьоромно в є лізе*» (ППЗ, с. 7), «*Ой за гаєм зылыненькым рвала дівка лён дрибнэнькый, римно рвала, тонко слала, к сыруй зымні прыпадала*» (СБФ, с. 213); [йк] > [лк]: *сонэлко* (Б, с. 29), пор.: «*Одынъ ангель – ясно сонэлко, святы вэчоръ, ясно сонэлко*» (Б, с. 29); [д'н'] > [н']: *siohonniszni* (Z-3, с. 109), *сьоннічка* (ПД-1, с. 23), пор.: «*Sumny i tiazki siohonniszni deń. Oj, czom ne wesioly w sadu sołowej?*» (Z-3, с. 109).

Уподібнення такого типу найчастіше засвідчено у формах давального-місцевого відмінків однини субстантивів І відміни: *в боццы* (ППС, с. 167), *на сванецці* (ВОР, с. 90), *на лавоццы* (СБФ, с. 205), *доцці* (СБФ-95, с. 350), *на грядоццы, Маніццы* (ВС), *в руцци* (ЕСП-6, с. 19), *на ключцци* (ВСХ, с. 54).

Звукова структура деяких слів відображає наслідки регресивної асиміляції за глухістю і способом творення з можливим наступним

стягненням подовженого приголосного [дц] > [тц] > [ц:]: *дванаццить* (Г-2, с. 161), *шишинацать* (РПП, с. 46), *дваццэть* (П, с. 501), *одынаццоту* (ПФ-2, с. 199), пор.: «*Ой выпыла дваццэть шыры – тыпэр жэ я в самы сылы. Ой выпыла дваццэть п'ять – тыпэр мыні погулять*» (П, с. 501); [дч] > [тч] > [ч:]: *очинь* (НПВ, с. 91), *воччиняти* (ПД-2, с. 140), *очэпытыся* (ПЗ, с. 142), *очыныла б, очыны, ны очынюся* (ВС), *очинися, очиню* (ПТО, с. 230), пор.: «*Ключів куповати, воріт воччиняти, воріт воччиняти, зиму зачиняти*» (ПД-2, с. 140).

Регресивна контактна асиміляція за місцем і способом творення репрезентована адаптацією попереднього дзвінкого зубного приголосного [з] до піднебінного [ж]: *жжсинаті* (НМР, с. 14), *ни рожжжився* (ВСХ, с. 62).

Регресивне суміжне уподібнення за місцем і способом творення ілюструють звукосполуки [йм] > [н'м]: *наньмичку* (ВСХ, с. 39), пор.: «*А пришла субота – треба шмаття прати, треба міні, мій миленький, наньмичку наняти*» (ВСХ, с. 39); [бн] > [н:]: *вылычоннэ* (ППС, с. 167), пор.: «*Шкоднують, (та)бы вылычоннэ йіцэ*» (ППС, с. 167).

Дистантну регресивну асиміляцію за місцем і способом творення [с...ч] > [ш...ч] простежено в лексемі *брушничка* (ККП, с. 188), пор.: «*Як приходить її мати, відкриває двері – лежить дочка, як брушничка, в кривавій постелі*» (ККП, с. 188). Регресивне уподібнення за способом творення відбулося в дистантних групах [в...р] > [б...р]: *у боротьох* (ТПУ, с. 43), пор.: «*Там у боротьох стояла каліна пов'ядаю вам, слічная пані млода Міхалова вийді к нам*» (ТПУ, с. 43); [н...л'] > [л...л']: *з колопэль* (ЅР, с. 61).

Прогресивне уподібнення – менш поширений тип звукових модифікацій в мовленнєвому потоці. Звукосполуку [зй] унаслідок асиміляції за місцем творення реалізує подовжений звук [з':]: *ізісти* (ВСХ, с. 12), *ны ззілы* (ВС), *ззісьць* (ППС, с. 159), *ззіла* (СБФ, с. 206), *ззіжмо* (ЛУ-9, с. 14) та ін., пор.: «*Ны ззіла в хаты, ззіла за двырыма, ны ззіла сухого, облыла слёзыма*» (СБФ, с. 206).

Виявлено форми, які постали внаслідок прогресивного суміжного уподібнення за способом творення [с'т'] > [с'ц']: *госціна* (РПП, с. 26), *шэрсьці, госьць* (З, с. 170), *хрысціяне* (ПФ-1, с. 51), *посціль* (СБФ, с. 208), *косьцяшкы* (З, с. 169), *шчесьцэм-долію* (ВС), пор.: «*Жылізный выз вызэ, косьцяшкы – тое, шчо прывызуть, сычуть, мокрый Мартын – закыдуе. (Ложка, зубы, язык)*» (З, с. 169); [жд] > [ждж]: *дожджэмо* < *дождемо* (ПФ-2, с. 60), пор.: «*Богатого*

літочка дожджэмо, стодолы жыточка нажнэмо» (ПФ-2, с. 60); [нш] > [нч]: *мэнчый* (СБФ, с. 207), *ду генчуго* (ВВ, с. 25), *за иньчого* (Б, 68), *мэнчу, умэнчав, помэнч, ля мэнчыйі* (ВС), *ранчей* (НПР, с. 24), *гинчій* (ККП, с. 128), *пораньче* (Б, с. 81), *ранче* (ЕЧ-2, с. 249), *намэньча* (СБФ-86, с. 268), *найраньчей* (НПВ, с. 171), пор.: «*Будымо мого батька просыты, коб вы^ін умэнчав роду дарыты; Старшу родыну то й обдарымо, мэнчу родыну пырыпросымо»* (ВС); [чш] > [ч:] > [ч]: *луччей* (ПСП, с. 48), *найлуччій* «*присл. найкраще»* (ККП, с. 106), *лучче* (НМР, с. 32), *луччий* «*присл. краще»* (ВВ, с. 8), *лучча* (ВВ, с. 34), *луче* (ЕЧ-2, с. 217), *найлуччий* (ЕЧ-3, с. 180), пор.: «*Ой вглядешыся, муе матюнка, биз мене, чи лучча буде чужа дитина за мене»* (ВВ, с. 34). Уподібнення проривного [д'] до свистячого [з'] після свистячого [з'] спостерігаємо у словоформі *гвоздьдзь* (З, с. 170), пор.: «*Два коньці, два кольці, а посырэдыны гвоздьдзь»* (З, с. 170). Афrikата [ж] може замінятися щілинним звуком: *з'єжжає* (НМР, с. 32).

Впливу прогресивної суміжної асиміляції за місцем і способом творення [рй] > [рр'] зазнала форма *подвурря*, пор.: «*Вэлыкая сэмыченька за стулля засіла, молодая й невістойка подвурря замэла»* (СБФ-86, с. 267).

У ряді випадків носовий [м] асимілює [й], а зрідка і [л] в консонантних групах [мй] > [мн'], [мл'] > [мн']: *симня* (РПП, с. 6), *сэмыцю, сэмыченька* (СБФ-86, с. 267), *соломняны* (П, с. 505), *не спомняталася* (БП, с. 4), *сімне* (СБФ-95, с. 348), *мняса* (ВОР, с. 89), *мнякенько* (МДН, с. 41), *врэмне* (СБФ, с. 198), *рутка-мнятка* (СБФ, с. 200), *биз полоння* (СБФ, с. 207), *в семню* (ВВ, с. 8), *мн'акім* (СДЗ, с. 165), *Гримн'ачани* (СДЗ, с. 140), *мнята* (ВСХ, с. 18), *с'імн'а* (СДЗ, с. 25), *мнякэнько* (ВС), *мнясо* (ЕСП-7, с. 140), *мнясная* (З, с. 169), *помнетая, зомнетая* (ПТО, с. 233), *уремне* (ПТО, с. 105), *земніца* (ЕСП-2, с. 23), *земня* (ЕЧ-3, с. 172), *ны по зымні* (П, с. 501), пор.: «*Попуд городом йдемо, а в городи мнята. Розкажыте, добры люде, де милого хата»* (ВСХ, с. 18), «*Мила хату, мила сіни, ни оглядалася, як ударив в головоньку не спомняталася»* (БП, с. 4), «*Ласи, дружбонько, ласи, ухопив кусок мняса, побьіг поза садом, за ним собаки стадом»* (ВОР, с. 89).

Одиничним випадком маніфестовано прогресивну дистантну асиміляцію за місцем і способом творення [ш..с] > [ш..ш]: *шишинацать* (РПП, с. 46).

Різноманітними виявами представлено у фольклорних текстах із Західного Полісся наслідки дисиміляції в консонантних групах, причому домінує контактне регресивне розподібнення, зокрема за способом творення у групах [кт] > [хт]: *dochter* (Z-4, с. 98), *ne dochter* (PZB, с. 151), *не дохтор* (ПЗМ, с. 136), пор.: «*Мати Божя, стань міне до помочи, бо я не дохтор, тільки дохтор Ісус Христос*» (ПЗМ, с. 136); [чт] > [шт]: *штири неділі* (ЛП, с. 7), *штоби* (ВП, с. 64), *sztos* (Z-3, с. 73), *штири лапки* (КТ, с. 51), *нашто мніе* (Н, с. 11), *што* (КТ, с. 49), *штыры ночи* (СБФ-86, с. 259), *вштырох* (ПФ-2, 71), *штири ноги* (МДН, с. 39), *sztury rohi* (Z-4, с. 97), *штирограну* (НПВ, с. 55), пор.: «*Біег собачка через муост, штири лапки, пяти хвуост*» (КТ, с. 51); [чк] > [шк]: *яблушкі* (ŚP, с. 12), *jabłuszko* (PZB, с. 201), *яблушка* (КП, с. 24), *яблушко* (НБН, № 42, с. 32), пор.: «*Дала крісло сісти, дала йому на талірку два яблушка з'їсти*» (КП, с. 24); [чн] > [шн]: *помошниця* (Г-2, с. 160), *помошници* (ПЗ, с. 66), пор.: «*Зоры-зораныци, Божы помошници*» (ПЗ, с. 66); [чм] > [шм]: *до корими* (ПТО, с. 113); [н'с'] > [йс']: *присуйся* (ЕСП-7, с. 134), пор.: «*Не седи, Оксано, й боком, бо то тобі ненароком. Присуйся близенько, бо то твоє серденько*» (ЕСП-7, с. 134).

Одна з найвиразніших домінант фольклорних текстів – активне використання діалектно маркованих формантів *-ойк-*, *-ейк-*, витворення яких пов'язане з регресивною суміжною дисиміляцією за способом творення [н'к] > [йк]: *косойку*, *щуці-рибойці* (ПЛК, с. 601), *за тисовийким*, *сивесейким* (ПД-3, с. 199), *хустойку* (ПД-1, с. 25), *пирожейка*, *горобейка* (ПСП, с. 35), *травичайку*, *по личайку* (НПВ, с. 70), *всэйк'і* (СДЗ, с. 47), *молодейкий*, *зеленейкий* (ПТО, с. 147), *за ручейку* (ГФЗ, с. 250), *Господи Божийко* (Г-1, с. 307), *жабойка* (ЛУ-9, с. 13), *царівнойку*, *гострейкіі* (ЛУ-9, с. 15), *перезвойка*, *березойка*, *зозулейки* (ВСХ, с. 33), *їдинейкий* (ККП, с. 210), пор.: «*А я теклинським взяла 'дказала, на Бузаки я хустойку дала*» (ПД-1, с. 25), «*Нам казали люди, старий староста буде. А він молодейкий, як дубок зеленейкий*» (ПТО, с. 147), «*Скаче жабойка над річкою, біжить Іванко з вуздечкою*» (ЛУ-9, с. 13). Регресивне суміжне розподібнення за способом творення представлено в консонантних звукосполюках [шк] > [чк]: *горчкі* (ТПУ, с. 264), пор.: «*І ти тут, і я тут, діеті вдома горчкі б'ють*» (ТПУ, с. 264).

Нерегулярній модифікації підлягли структури, утворені в результаті прогресивної контактної дисиміляції за способом творення [з':] > [зд']: *роздявиться* (КТ, с. 38), пор.: «*Нуожками тупну,*

животом припну. Мохнатиця роздявиться, то і голиша упхну» (КТ, с. 38); [вй] > [вл']: здоровля (ЛП, с. 31), *derewlanuji* (РР, с. 80), за коруўлячэ (ПДК, с. 143), *деревл'ани* (СДЗ, с. 155), *рiбл'ачих* (СДЗ, с. 50), *кывляныи* (ПЗ, с. 175), з *коровличэм* (ПЗ, с. 213), *здоровлям* (ПТО, с. 157), пор.: «С Исуса Христа тры рэки тэкло: водзяныи, камэныи, кывляныи» (ПЗ, с. 175), «*Ни питай в слабого здороўл'а*» (СДЗ, с. 44); [с:] > [сц]: *сцэ* (ППС, с. 161), *сцэ, нэ высцэ* (ПДК, с. 142), пор.: «*Ласкавэ тэлятко дві маткы сцэ, а поганэ і однойі нэ высцэ*» (ПДК, с. 142).

Прогресивна дистантна дисиміляція за способом творення [х...з'] > [х...з'] зумовила постання лексем *хадз'айка* (СДЗ, с. 27), *хадзяйського* (ПЛК, с. 504), *на хадзяйстві* (ПЛК, с. 537), *хадзяін* (ЕСП-6, с. 20; ПК, с. 113), пор.: «*А бичечки-білокопиту, будеш, хадзяін, могорич питу*» (ЕСП-6, с. 20).

У говірках розподібнення в результаті регресивної суміжної дисиміляції за місцем творення відбувається у групах [н':] > [мн']: *коримне* (НПВ, с. 87); [дл'] > [гл']: *ne roby gla nas* (РЗВ, с. 82), *gla mn'ie ne skazali* (РЗВ, с. 158), *gla mn'ie pora* (Z-4, с. 123), пор.: «*Ja kowala j kowaty budu, bo pryszla gla mn'ie pora*» (Z-4, с. 123); [дч] > [йч] і [дц] > [йц]: *хлопчыкі-молойчыкі* (ПФ-2, с. 71), з *молойцем* (НПР, с. 321), *двайцэць* (ПК, с. 87), *на дванайц'ат'* (СДЗ, с. 156), *двайцятъ* (НПВ, с. 248), *dwaiciat* (K-36, с. 135), *молойцы* (Б, с. 137), з *молойцем* (ЕСП-7, с. 157), пор.: «*З кім ти, мила, сюди йшла, що ти мене тут знайшла? Чи з хмарею, чи з дощем, чи з хорошим молойцем?*» (НПР, с. 321).

Прояв регресивної дисиміляції за місцем і способом творення [жш] > [кш] можна вбачати у фонетичному оформленні ступенів порівняння прикметників *найдорокший* (ЛП, с. 21), *дорокша* (НПВ, с. 33), пор.: «*Тепер твоя водиця дорога, дорокша од пива і вина*» (НПВ, с. 33).

Регресивна дистантна дисиміляція за м'якістю [т'...т'] > [т...т'] зумовила звукове оформлення лексем *титюну*, *титінець* (РПП, с. 32), пор.: «*А я титінець подала, посію рожу трояка*» (РПП, с. 32).

У структурах *выжша* (З, с. 170), *выжшэй* (З, с. 171), *найвижше* (НПП, с. 15), *вижше* (ППЗ, с. 10), *найвижше, найнижше* (НБН, № 42, с. 36) після регресивного контактного уподібнення за місцем і способом творення [сш] > [ш:] відбулася ще й регресивна дисиміляція за глухістю [ш:] > [жш], пор.: «*В городы літом цвятэ жовтым цьвітом, выжшэй всіх пуднятысь рад, бо вын соньцю мэньчий брат.*»

(*Слонэчык*)» (З, с. 171). Після аналогічної асиміляції відбулася дисиміляція за місцем і способом творення [ш:] > [кш] у прикметнику *викишый* (ПСП, с. 45; НІР, с. 160), пор.: «*Наш коровай викишый, наш месяц яснейшый, наш молодий гарнейшый*» (НІР, с. 160). В ад'єктивних дериватах простежено дисимілятивну зміну за способом творення в сполуці [ш:] > [шч]: *хорішчий* (СБФ-86, с. 276), *найхорішчий* (ПД-3, с. 61), *хоруоца* (КТ, с. 104), *хоріщі* (ЕЧ-3, с. 200), *хоріща* (НІВ, с. 53), *хоріщого* (ВСХ, с. 58), пор.: «*Лыжы, мылэйкый, бодай ты нэ встав, бо вжэ до мэнэ хорішчий прістав*» (СБФ-86, с. 276), «*Сидить баба на припичку та й праде куділку; дід на бабу задивився – хоріща за дівку*» (НІВ, с. 53). Поліетапність звукових модифікацій [жш] > [ш:] > [шч] маніфестує словоформа *доріщая* (НМ, с. 137), пор.: «*Тупер моя водица дорога, доріщая й од меду, од вина*» (НМ, с. 137).

Регресивна дисиміляція за способом творення зумовила заміни в дистантних групах [ж...р] > [ж...р]: *жэрэцем* (ЅР, с. 83); [л...л'] > [н...л']: *коныбіль* (ПФ-2, с. 303); [н...л'] > [р...л']: *з коронэль* (ЅР, с. 145).

Ймовірно, форма *кісто* (ФЗ, с. 122; СДЗ, с. 49; НІВ, с. 293) виникла в результаті регресивної дистантної дисиміляції за місцем творення [т'...т] > [к'...т]: пор.: «*Наталка спичэ, йак к'істо втичэ*» (СДЗ, с. 49).

У фольклорних текстах знаходимо чимало форм без наслідків комбінаторних заступлень, представлених у літературній мові. Звукове оформлення структур *na ruczniokovi* (SZ, с. 181), *без ручнічка* (ТПУ, с. 221), *за ручнычок* (ВС), *ручником* (ВОР, с. 114), *ручничьок* (ВСХ, с. 32), *ruczniczki* (К-36, с. 151), *na ruczniczki* (Z-3, с. 122), пор.: «*За мною всэ чужына ходыть, Колічка за ручнычок водыть*» (ВС) не зазнало регресивної контактної дисиміляції за способом творення. Звукосполуку [чн] зберігає і лексема *ручницю* (РПП, с. 18; КП, с. 23), пор.: «*Ой возьми ти, сину, залізну ручницю, то іди до саду й забий зезулицю*» (РПП, с. 18). Без регресивного розподібнення за способом творення [зв] > [зв] у досліджуваних текстах представлені структури *звоньы зазвоньлы* (СБФ-86, с. 255), *zwoņu zwoņiat* (Z-3, с. 92), *в звін* (ЛП, с. 50), *звонкове* (ПВ, с. 16), *перезвіни* (ВП, с. 42), *звонкоє* (ВП, с. 109), *зв'ін* (СДЗ, с. 57), пор. псл. *zvon- (ЕСУМ, 2, с. 55), пор.: «*Голосні йак зв'ін, а дурні йак д'обн'а*» (СДЗ, с. 57).

Регресивної дисиміляції за способом творення не зазнали звукосполуки [кт]: *кто* (Б, с. 54), пор.: «*А кто жъ тую да сочивоньку*

скосе, той мене дай отъ батюхна отпросе» (Б, с. 54); [кр]: *крэст* (СБФ, с. 201), *од крищениє* (Г-1, с. 164), *креста* (ЕЧ-3, с. 248), *на кресту* (ПЗМ, с. 145), *съ крэстовъ* (Б, с. 27), пор.: «*Не дивися, Петре і Павле, на мою муку, да бери креста у праву руку*» (ЕЧ-3, с. 248).

Відсутність комбінаторної звукової зміни [ш:] > [шч], [жш] > [жч] констатовано в компаративних структурах ад'єктивів та адвербативів *хоріший* (БП, с. 19), *найхорішу* (ПВ, с. 28), *найдорожший* (ЛП, с. 41), *тяжше* (КП, с. 34), *доруожшей* (ВП, с. 74), *ближша* (ППЗ, с. 11), пор.: «*Пуойдюм, Настю, до броду, подивимося в воду, хто хоріший на вроду*» (БП, с. 19).

Звукова структура не відображає якісь комбінаторні звукові зміни, а продовжує псл. **dъbъtati* «топтати» (ЕСУМ, 2, с. 110) у випадках *prodoptati, ne prodopczut* (Z-3, с. 21), *prydoptaw* (Z-3, с. 62), *rozdoptała* (SZ, с. 170), *dopczyte* (RP, с. 65), пор.: «*Zahaniała, zahaniała, dwoje rozdoptała, za tretioje spotyknułasia, na czetwerte wpała*» (SZ, с. 170).

Висновки до розділу 2

Специфіку звукового оформлення зафіксованих у фольклорних текстах із Західного Полісся лексем визначають такі найбільш поширені фонетичні процеси на рівні вокалізму: залежна від наголошування варіантність континуантів етимологічних **o*, **e* в новоутворених закритих складах; альтернація рефлексів **ě*; збереження **i* після губних; тенденція зміни давніх звукосполук **gy*, **ky*, **xy* в *g'i*, *k'i*, *x'i*; розвиток **u* в [i] у префіксі *vi-*; ненаголошений *e*-рефлекс етимологічного **ę*; історично закономірна еволюція звукосполук **rъ*, **лъ* з ненаголошеним редукованим **ъ* у [ри], [ли]; обниження мовцями наголошеного [и] до [e]; підвищення діалектоносіями артикуляції ненаголошеного [e] до [и], а після [й] та шиплячих – до [і]; пересування в наголошеній позиції до високого піднесення і звуження артикуляції звука [a] після м'яких приголосних до [e], рідше – до [і]; посилення огубленої вимови й підвищення артикуляції ненаголошеного [o] до [у].

У системі консонантизму показовими виявилися депалаталізація сонорного вібранта [p'] та свистячої африкати [ц']; практично послідовне ствердіння губних фонем перед ненаголошеними рефлексами давнього **ě*; депалаталізація губних перед наголошеними рефлексами етимологічних голосних, яке супроводжується розвитком

епентези [й], [н'], [л']; субституція звука [ф] варіантами [т], [хв], [х]; непослідовне ствердіння передньоязикових перед монофтонгом [і].

Фонетичний рівень залучених для дослідження текстів маркують різноманітні нерегулярні фонетичні зміни, зокрема асимілятивно-дисимілятивні звукові модифікації, явища метатези, протези, епентези, афери, синкопи й апокопи.

Установлено, що основні тенденції звукової системи, досліджені на підставі корпусу фольклорних текстів, збігаються з явищами, які протікають у спонтанному невимушеному діалектному мовленні західних поліщуків.

РОЗДІЛ 3

СПІВВІДНОШЕННЯ ТЕКСТІВ ФОЛЬКЛОРУ ТА ГОВІРОК НА МОРФОЛОГІЧНОМУ РІВНІ

3.1. Словозміна іменників

Однина. У північній та північно-західній частинах обстежуваної діалектної зони в іменниках називного відмінка однини I відміни м'якої та мішаної груп позиційно зумовлений характер мають закінчення *-e*, *-ie*, *-iu*, які відображають підвищення й звуження артикуляції наголошеного [а] після м'яких консонантів: *порє* (ПД-3, с. 278), *зэмле* (ПФ-2, с. 507), *душ'э* (СДЗ, с. 167), *сирая земліи* (ВП, с. 16), *земліе* (НБН, № 42, с. 36), пор.: «*Сирая земліи двери закрыла, оконце заслонила*» (ВП, с. 16). Субстантиви з відповідною фонетичною реалізацією флексій зафіксовано в західнополіському ареалі, пор.: *зимл'е* (ГП, с. 172), *пор'е* (ГВП, с. 190), *зимн'е* (ГВП, с. 150). У більшості говірок аналізованого континууму внаслідок ствердіння історично м'якого свистячого [ц'] та вібранта [р'] за схемою твердої групи в називному-знахідному відмінках однини оформлено іменники типу *жито-пшеницу* (ЕСП-2, с. 31), *зорніца* (НМР, с. 14), *плашчаницу* (ПЗ, с. 39), *заступніца* (Г-1, с. 293), *помучніца* (ПЗМ, с. 148), *тылица* (Z-2, с. 53), *ковбасіцу*, *паляніцу* (ЕСП-6, с. 21), *бура* (ТПУ, с. 92), *зора* (КП, с. 35), *weczera* (Z-3, с. 28). Системне вживання поліщуками таких структур підтверджують записи спонтанного мовлення: *м'ел'н'іца* (ГБ, с. 114), *спудніца* (ГБ, с. 126), *бура* (ГБ, с. 240), *в по'тилицу* (ГБ, с. 486), *вечера* (ГП, с. 254). Наслідки уніфікації демонструє іменник *в стодолю* (ККП, с. 90).

Фольклорні тексти з берестейсько-пінського ареалу вирізняє функціонування в різних відмінково-числових парадигмах іменника *свиня* з подовженим унаслідок прогресивної асиміляції після занепаду редукованого кінцевим приголосним основи: *свиння пычэ* (ППС, с. 158), *свиння рухає* (ПДК, с. 143), *ззысы за свинню, ны оддасы свинні* (ППС, с. 164), *свинні злякавь* (ППС, с. 168), *свинні ны товариш* (ППС, с. 158), *свінні задушили* (ПДК, с. 130), пор.: «*Як мука тычэ, то й свиння пырогы пычэ*» (ППС, с. 158), «*Побачтэ, дэўкы, шчо то ў конюшыны, сякы-такы буў жэных свинні задушылі*» (ПДК, с. 130), пор. спостереження Ю. Шевельова: «Подвоєння в цих словах [попадя, діал. бадя 'ночви', свиня. – Ю. Г.] і досі збережено в

багатьох північноукраїнських говірках; на Берестейщині – у слові *кутя*» (ІФУМ, с. 633).

Флексія *-и* родового відмінка однини іменників І відміни м'якої та мішаної груп зумовлена еволюцією **ě* або ж відображає індуктивний вплив форм твердої групи: *без доли* (ВОР, с. 123), *быз вычэри* (ВС), *до неділи* (ПЛК, с. 531; МДН, с. 107), пор.: «*Ой знаты, знаты, шо нырідна маты: лажыцьця нывіста быз вычэры спаты*» (ВС). В іменниках з основами на свистячий та шиплячий таке закінчення сигналізує ще й про депалаталізацію відповідного історично м'якого консонанта: *каши* (ВОР, с. 106), *огорожы* (ПФ-1, с. 73), *з праці* (Г-1, с. 297), *биз спудниці* (НОТ, с. 139), *до косовіци* (СДЗ, с. 42), *wodусу* (РР, с. 68), *kaszy* (Z-4, с. 88), *із поліци* (МДН, с. 39), *з свічи* (НМ, с. 26), пор. фіксації Г. Л. Аркушина: *пше¹ниці* (ГВП, с. 50), *ни¹д'іли* (ГВП, с. 112), *з не¹воли, ци¹були* [6, с. 88]

В окремих фольклорних виявах родового відмінка однини в результаті дії граматичної аналогії флексія *-і* як формальний показник іменників м'якої та мішаної груп проектується на субстантиви твердої групи: *з-за горі* (НПВ, с. 325), *коло ям'і* (СДЗ, с. 160), *до церкви* (СБФ-86, с. 254), пор.: «*Уж ты, дівка, не лякайся, йды до церкви сповідайся*» (СБФ-86, с. 254), пор. фіксації з розповідей поліщуків: *от половин'і* (ГП, с. 278), *до церкв'і* (ГП, с. 388), *коло коров'і* (ГВП, с. 110).

Специфіку родового відмінка однини вирізняють також обмежено вживані форми з наявним у фонемному складі другим перехідним пом'якшенням задньоязикового та флексіями *-і*, *-и*: *у ниўй'істц'і* (СДЗ, с. 36), *у мамоньцы мэі* (ПФ-2, с. 247), *із правої ручі* (ПД-2, с. 27), які ілюструють вирівнювання за зразком давального відмінка, пор. живомовні свідчення: *ду дуроз'і* (ГВП, с. 408), *до риц'і* (ГБ, с. 190). Зрідка зауважено тенденцію до усунення наслідків другої перехідної палаталізації перед флексіями давального-місцевого відмінків однини: *на лыпонькі* (Б, с. 58), *моей матулькі* (Б, с. 38), *невісткі* (Б, с. 57), *по цэрковкы* (ПФ-2, с. 222), пор.: «*На явору соколь сидить, на липонькі зовзуленька*» (Б, с. 58). Практично послідовне набуття іменниками з основою на задньоязиковий та фарингальний приголосний закінчення *-і* засвідчує наслідки вторинного пом'якшення консонантів у групах **гы*, **кы*, **хы*: *з міскі, кобаскі, з ласкі* (ВСХ, с. 10), *келе дежечкі* (ВОР, с. 115), *в зузулуйкі* (ВВ, с. 66), *в Параскі* (НПВ, с. 277), *із спенкі, із желкі* (Г-2, с. 163), *od matiunki* (К-36, с. 26), *горіелкі* (ТПУ, с. 43), *з грушечкі* (НПВ, с. 306), *криніченькі*

(НМР, с. 41), *голибочкі* (НОТ, с. 122), *до хатойкі, до біседойкі* (ФЗ, с. 177), *dorohi* (РР, с. 62), *ni skrypojki, ni perynojki, ni dytynojki* (РР, с. 79), *do kotyski* (РЗВ, с. 99), *z strychońki* (Z-2, с. 114), *отрутон'кі* (Н, с. 18), *до йожухі* (КТ, с. 114), *steżeńki* (SZ, с. 98), *до ворожкі* (ŚP, с. 136), *ниткі* (ППЗ, с. 12), *затіронькі* (ЕСП-7, с. 133), пор.: «*Запрагайтэ коні в дрожку, мы поедэм до ворожкі*» (ŚP, с. 136), пор. дані сучасних говіркових записів: *до му¹к'і* (ГВП, с. 52), *до¹рог'і* (ГБ, с. 290), *в ха¹з'айк'і* (ГБ, с. 106), *пуд¹лог'і* (ГП, с. 126), *с¹ч'ел'інк'і* (ГБ, с. 238). Із дією фонетичних закономірностей говірок пов'язана реалізація флексійного -е в іменниках з *горе* (Г-2, с. 161), *од Володьке* (ПД-2, с. 43), *з коморе* (ПД-1, с. 58), *мук'е* (СДЗ, с. 47), *до Лук'е* (СДЗ, с. 23).

У давальному-місцевому відмінках однини іменників І відміни центральне місце займають ареально релевантні форми з генетично пов'язаними з рефлексациєю *ě закінченнями -е та -и, перед якими кінцевий консонант основи ствердів: *у пляшци* (ВСХ, с. 38), *на гулици, у криници* (ВОР, с. 110), *в скрени* (ВВ, с. 9), *на бирези* (ВВ, с. 36), *в каплеци* (Г-2, с. 159), *в вэжи, в коморы, в торбыны, свасы, молодусы, на погоды* (ВС), *в шуби* (ТПУ, с. 141), *у загати* (ТПУ, с. 259), *по кропиви* (НМ, с. 104), *на колодци* (НМ, с. 95), *на лавоци* (НПР, с. 282), *в гостиноньци* (ПЛК, с. 496), *на черешеньци* (ПЛК, с. 504), *на соломи* (ПСП, с. 66), *на ричци* (ПД-3, с. 114), *в боццы, в дісцы* (ППС, с. 167), *невестци* (НМР, с. 40), *по вулици* (НОТ, с. 135), *для молодци* (НОТ, с. 193), *на нивоньци* (ПК, с. 34), *в стоянци* (ПК, с. 44), *в церкви* (ПК, с. 57), *в коморы* (ŚP, с. 65), *кўрци* (СДЗ, с. 54), *пташци* (СДЗ, с. 38), *в коробци* (ФЗ, с. 121), *в клітци* (ФЗ, с. 164), *на skrypoczcy* (РР, с. 65), *po szapcy* (РР, с. 89), *po Polszczy* (РР, с. 143), *w szuby* (РЗВ, с. 27), *na kaliny* (РЗВ, с. 92), *na rutcy* (Р-1), *по сливи* (КТ, с. 30), *po jalinońcy* (Z-2, с. 12), *po kwitcy* (Z-2, с. 103), *na Ŭkrajiny* (Z-4, с. 70), *w ruszcy* (Z-4, с. 82), *по гілоньци* (МДН, с. 42), *в стрэсы* (ПФ-1, с. 194), *на ялини* (ПД-3, с. 220), *сванэйци* (СБФ-86, с. 274), *в лосцы* (СБФ, с. 216), *удовоньцы* (СБФ, с. 210), *на колисочци* (ЕЧ-2, с. 248), *у шопи* (ЕСП-7, с. 136), *господини* (ЕСП-6, с. 22), *в речечци* (ЕСП-6, с. 111), *у Варшави* (ПТО, с. 184), *до світлици* (ПТО, с. 188), *свикровци* (ЕЧ-3, с. 180), *з сподніци* (ЕЧ-3, с. 272), *у Стирі-рици* (ЗП-2, с. 237), *на гулици* (ЗП-2, с. 239), *на нозе* (ПЗМ, с. 131), *на руцэ* (ŚP, с. 10), *молодусе* (МДН, с. 46), *голубце* (ЕСП-4, с. 234), *по вэчэрэ* (СБФ-86, с. 262), пор.: «*Ой ви, хлопци, ви, лайдаки, по кропиви, як собаки*» (НМ, с. 104), «*Дала нам тры обрусы, коб заслалы молодусы*» (ВС), «*Ой да*

брав я воду у Стирі-рици, розчинели коровай, гай, сестрици» (ЗП-2, с. 237). Варіантність реалізації аналізованих відмінкових графем розширюють іменники, оформлені за допомогою флексії *-'e*: *у руце* (ПЗМ, с. 146), *у дорозе* (ПСП, с. 41), *коз'е* (СДЗ, с. 42), *труне* (ЕЧ-2, с. 311), *на горе* (ЕЧ-3, с. 170), *в оборе* (НМР, с. 12). Поширення зауважених словоформ охоплює весь аналізований ареал, що підтверджують фіксації з розповідей поліщуків: *жинци*, *собаци* (ГВП, с. 100), *в голо'в'е* (ГП, с. 348), *на ви'чери* (ГП, с. 252), *в во'ди* (ГП, с. 318), *на стриси* (ГП, с. 386), *в 'церкв'е*, *на служб'е* (ГБ, с. 156), *по дру'гобушици*, *по 'йасел'ди* (ГБ, с. 178), *по кол'у'шини* (ГБ, с. 102), *на роботи* (ГБ, с. 106), *на гор'е* (ГБ, с. 32), *по до'рози* (ГБ, с. 62). У підляському фольклорі в місцевому відмінку однини в іменниках I та II відмін засвідчено закінчення, що відповідає дифтонгічному рефлексу **ě*: *по травіе* (ПВ, с. 45), *на нівіе* (ВП, с. 102), *по стініе* (БП, с. 14), *в селіе* (ВП, с. 71), *на дворіе* (ВП, с. 79), *з горыє* (ŚP, с. 73), *до земліе* (ТПУ, с. 69), *на росіе*, *по косіе* (Н, с. 14), *в водіе* (КТ, с. 81), *w storonie* (Z-3, с. 18), *po wodie* (Z-3, с. 69), *на вербіе* (КТ, с. 49), пор.: «*Сідит пан на вербіе і стриляє вороб'іе*» (КТ, с. 49), пор. фіксацію Г. Л. Аркушина: *на б'ранс'куї шо'с'іе* (ГП, с. 316). Спостережена у фольклорних текстах розмаїтість набору флексій місцевого відмінка множини корелює з даними карт II тому АУМ: у *зе'м'л' [i]*, у *зем'л' [ie]*, на *р' [i] л [и]*, на *г'руш [ц] и*, на *г'руш [и]* (АУМ, к. № 172–173), у *кри'ниц [и]* (АУМ, к. № 182).

Іменники орудного відмінка однини I відміни засвідчують практично послідовне вирівнювання форм м'якої та мішаної груп за зразком твердого різновиду: *з сім'юю* (БП, с. 27), *господиньою* (НПП, с. 10), *з Марисьою* (ВП, с. 32), *над криницьою* (ФЗП-1, с. 32), *метеліцьою*, *уліцьою* (ФЗП-1, с. 44), *пуд яблуньою* (Г-1, с. 295), *за зорою* (ВС), *пишаницьою*, *дольою* (ПВП, с. 192), *за руовньою* (ТПУ, с. 166), *топольою* (ТПУ, с. 179), *росіцьою* (ТПУ, с. 212), *долоньою* (ПСП, с. 50), *з бурою* (ПСП, с. 70), *над кру'чойу*, *ган'учойу* (СДЗ, с. 155), *з скриньою* (ФЗ, с. 135), *chwiloju*, *prasoju* (PP, с. 100), *medot-szklanycioju*, *rjanycioju* (PZB, с. 38), *zozuloju* (Z-2, с. 14), *holownioju* (SZ, с. 109), *za hulnioju* (SZ, с. 149), *rosicioju*, *hulicioju* (SZ, с. 171), *свэтлыцою* (ПФ-2, с. 111), *зозул'ю* (ŚP, с. 26), *з дол'ю* (ŚP, с. 113), *мэтліцою*, *сподныцою* (ПДК, с. 30), пор.: «*Ишов батько из косою, а син из сохою, ишла мати жита жати з цілею сім'юю*» (БП, с. 27). Спільну з фольклорними виявами тенденцію до формотворення орудного відмінка зауважено в західнополіських говірках: *'вишн'ойу*

(ГВП, с. 72), *суд'і'юйу* (ГВП, с. 200), *с кут'ойу* (ГВП, с. 284), *с на'сол'ойу* (ГВП, с. 409), *шуфл'ойу* (ГП, с. 417), *земл'ойу* (ГП, с. 304). Закінчення *-уйу*, пов'язане з «уканням», маніфестовано в іменниках: *свахую* (ВВ, с. 30), *хусткуйу*, *гунучуйу* (СДЗ, с. 23), *руденую* (ВВ, с. 54), *за дитеную* (ВВ, с. 51), пор.: «*За ніч ни хавайся, ду нас привитайся, щоб нам було знати, кого свяхую звати*» (ВВ, с. 30), пор. народнорозмовні свідчення: з *бабуйу* (ГВП, с. 66), *лошкуйу* (ГВП, с. 402), *лунатуйу* (ГВП, с. 418). Аналогічний вплив із боку іменників м'якої та мішаної груп передають форми твердої групи з флексією *-ейу*: *за горэю* (ЅР, с. 140), *булочкэю* (ПФ-2, с. 30), *пуд соснею* (РПП, с. 4), *голубкею*, *ластівкею* (БП, с. 25), з *łopateju* (Р-1), *ломакею*, *собакею* (НМ, с. 118), з *хмарею* (НПР, с. 321), *кобилею* (ФЗ, с. 169), *попуд гореју* (Н, с. 16), пор.: «*Oj, smarkaty naszymu chłopc, smarkaty, bo dały na mnie z łopateju skakaty*» (Р-1), «*Вам, дружки, свини пасти, з великею да ломакею, з червонею до собакею*» (НМ, с. 118), пор. локальну народнорозмовну форму: *с сол'омейу* (ГБ, с. 223). З огляду на підвищення і звуження артикуляції [e] > [и] аналізовані субстантиви насамперед у фольклорних текстах, які представляють берестейсько-пінський ареал, можуть бути оформлені за допомогою флексії *-ийу*: *сокірью* (ППС, с. 161), *за пазухью* (ППС, с. 166), *мысочкью*, *колысочкью* (ППС, с. 168), *пуд лавкью* (ППС, с. 162), *брытвью*, *ложкью* (ППС, с. 163), *дубыню*, *лышчыню*, *людыню*, з *Мыкытью* (ВС), *свахью* (ПФ-2, с. 40), *колодыю*, *соломыю* (СБФ-95, с. 373), *порадыю*, з *ныправдыю* (СБФ, с. 200), *конякью*, *тарахтякью* (СБФ, с. 202), *споднычкью* (П, с. 510), *сыллю* (П, с. 498), *мырыканочкью*, *коханочкью*, *нывісткью* (П, с. 513), *долю* (ФЗ, с. 176), *селию* (Г-1, с. 310), з *хмарію* (ЕСП-4, с. 233), пор.: «*Коб хто сокірью махав, то й я б дрова рубав*» (ППС, с. 161), «*Нагучеть тыбэ людэ сырэю дубыню, гнуткью лышчыню, коб була людыню*» (ВС), пор. типові для західнополіських говірок вияви: *п'ід пол'шчийу* (ГВП, с. 242), *фурийу* (ГП, с. 268), *скапустийу*, *с:оче'вицийу* (ГБ, с. 68), *ма'шинийу* (ГБ, с. 116). У випадку іменників із кінцевим твердим задньоязиковим приголосним основи з *ниділійкю* (ВСХ, с. 16), та з основами на кінцевий м'який консонант: *пуд польцію*, *молодыцію*, *шчесьцэм-долю* (ВС), *за пыкарнію* (П, с. 505), *с полицыйю* (ППС, с. 165) із закінченням *-ийу*, очевидно, можна говорити про типове для західнополіської вокалічної системи підвищення та звуження артикуляції ненаголошеного [e] до [і], пор.: «*Ты святыі поныділку, зопсовав ты*

нам дівку: посадыв пуд польцію, нарадыв молодьцію» (ВС), пор. живомовні дані: к^ллун'ійу (ГВП, с. 88), л^ошк'ійу (ГП, с. 40), с^ггорцелк'ійу (ГП, с. 50), по^ссатк'ійу (ГБ, с. 190), ру^ссалк'ійу (ГБ, с. 482), до^ррог'ійу (ГБ, с. 184), з^ввол'ійу (ГБ, с. 88).

У фольклорних текстах із с. Велимче Ратнівського району морфологічним наслідком характерного для говірки заступлення [о] → [а] в ненаголошеній позиції стали форми орудного відмінка однини іменників І відміни, марковані закінченнями *-ойа* (< *-ойо*), *-айа*: пор.: над сирот^ойа, з калит^ойа (СДЗ, с. 32), пуд хустайкая (ВСХ, с. 56), пор.: «Над сирот^ойа й Бог з калит^ойа» (СДЗ, с. 32), «Усі виночки пуд хустайкая, а Василькув ізверху» (ВСХ, с. 56), пор. фіксації Г. Л. Аркушина з аналізованої говірки: душ^ейа, галав^ойа, рук^ойа, зимн^ейа, пшаніц^ийа [б, с. 89].

Унаслідок скорочення кінцевого [у] в частині діалектизмів представлено флексії *-ой*, *-ей*: весно^й (ЛП, с. 19), поза хато^й (КП, с. 36), сльоз^ой (ФЗП-2, с. 22), водиць^ой (ПВП, с. 192), шельмо^й (ПЛК, с. 564), з коцюбо^й, долино^й (ПД-3, с. 43), молодиць^ой (ФЗ, с. 128), за руко^й (PZB, с. 207), род коро^й (Z-2, с. 34), hospodynio^й (SZ, с. 175), над тохіто^й (Z-3, с. 99), пуд вербо^й (МДН, с. 93), за Оксано^й, за Руслано^й (ЕСП-7, с. 136), под бузино^й, зимо^й (ЕСП-3, с. 84), пор.: «I szcze j мене tołoduju hospodynioj pazywaw» (SZ, с. 175), пор. діалектну фіксацію: с^ккорово^й (ГБ, с. 148). Форми з *kunici*, з *pszenyciu* (RP, с. 65), ймовірно, пов'язані з наслідками скорочення або усичення, пор.: «Mu idemo z kunici, i z jaroju pszenyciu od swoho hospodara» (RP, с. 65). В АУМ зафіксовано аналогічний арсенал флексій аналізованої відмінкової позиції: душ^ш[ойу], зем^л[ейу], зем^л[ойу], до^ллон['][ойу], до^ллон['](н')[у], до^ллон[ийу], голо^в[ої] (АУМ, к. № 170–171).

У кличному відмінку іменники І відміни м'якої групи за аналогією до твердого типу відмінювання можуть набувати флексії *-о*: зем^{ль}о (КП, с. 5), поради^{нь}о (БП, с. 14), постати^{нь}о (ВП, с. 101), коровай^{нь}о (ПВП, с. 177), молоди^{ць}о (ПЛК, с. 488), до^{ль}о (ПЛК, с. 491), господин^ьо (ПЗВ, с. 64), вишн^ьо (НПВ, с. 208), вівц^ьо (ППЗ, с. 4), пор.: «Старша коровай^{нь}о, міси коровай добре» (ПВП, с. 177), пор. народнорозмовну паралель: л^нас'т'о (ГП, с. 188).

Субстантиви ІІ відміни сон^цє (БП, с. 28), жит^ьцє (РПП, с. 20), за мор^є (ПЗМ, с. 140), на сон^цє (PZB, с. 168), йц^є (КТ, с. 116), wⁱdercie, sercie (Z-3, с. 122), сон^цє (SZ, с. 152), пол^є (КТ, с. 37) ілюструють збереження історичної м'якості консонантів перед [є], пор.: «З-за Гуманю сходить сонцє – сяють білолиці, понад Дніпром

козак іде, може, з вечорниць» (БП, с. 28), пор. форми зі спонтанного діалектного мовлення: *мисьце* (ГБ, с. 63), *сонце* (ГБ, с. 73). Натомість більшу кількість відмінково-числових форм охопило ствердіння приголосних: *за соньца* (НМ, с. 16), *шевца* (НМ, с. 36), *месяц* (НМ, с. 44), *гребенец, до венца* (НПР, с. 116), *do komisara* (РР, с. 65), *na torozec* (Z-2, с. 74), *hospodaru* (SZ, с. 77), *zza tora* (SZ, с. 94), *мрэц* (ПЗ, с. 217), *до пальца, до танца* (МДН, с. 25), *творца* (ЕСП-6, с. 88), *пан-господара* (ЕСП-6, с. 94), *з рукавца* (ЕСП-6, с. 97), *купец* (ЕЧ-3, с. 187), *сахара* (ЅР, с. 122), пор. спостережені в західнополіських говірках діалектизми: *зайец* (ГБ, с. 220), *на мис'ац* (ГБ, с. 118), *в господа¹ра* (ГП, с. 352). Збереження історичної м'якості приголосного перед наголошеною флексією спостережено в опрацьованих фольклорних матеріалах із Берестейщини: *ножя* (ФМБП, с. 319), пор.: «Тогди будиш, моя мила, дитя годувати, як я пойду до криниці *ножя* полокати» (ФМБП, с. 319).

Інтегрувальну силу м'якого типу відмінювання маніфестовано в різних відмінкових формах іменників *широкий листь* (БП, с. 13), *за Господём* (ПДК, с. 21), пор.: «А за Господём батько муй, да з *тыхэнькымы* уходамы, да з *нызэнькымы* уклонамы» (ПДК, с. 21).

Свідченням мовної архаїки стали в називному відмінку однини іменники II відміни середнього роду, які зберігають закінчення *-e* відповідно до давнього **-ьје*, пор.: *камінне* (ППС, с. 165), *волыссе* (ППС, с. 166), *дівованне, коханне* (ЛП, с. 13), *на гулянне* (РПП, с. 27), *здоров'є* (ФЗП-1, с. 51), *весіелле* (ВП, с. 3), *вітте* (ВП, с. 42), *причастє* (Г-1, с. 292), *Знесэнне, Благовишчэнне* (ПЗ, с. 348), *мовчінне* (ППЗ, с. 9), *за спомаганне, за дарованне* (ВС), *szczastie* (К-36, с. 22), *на подвір'є* (СБФ-86, с. 273), *нищастє* (ТПУ, с. 256), *śmiyettie* (SZ, с. 131), *народженне* (МДН, с. 66), *тройзілле* (ПК, с. 95), *кушмутін':e* (СДЗ, с. 168), пор.: «Кров червона – то й козацькая краса, біле *пір'є* – то любов *щіра* наша» (КП, с. 38). Представлено структури без подовженого кінцевого приголосного основи: *сміте, віте* (ПЛК, с. 575), *гарбузинє, чортовинє* (ФЗП-2, с. 25), *на гулянє* (ВСХ, с. 26), *за спан'є* (СДЗ, с. 54), *pokrywanie* (РР, с. 60), *na proszczenie* (PZB, с. 147), *w harbuz'ienie* (PZB, с. 159). Інформаційний потенціал діалектних свідчень підтверджує побутування в ареалі Західного Полісся форм: *жит'(:)[e]*, *см'іт'(:)[e]*, *кам'ін'(:)[e]*, *п'ірй[e]*, *подв'ірй[e]* (АУМ, к. № 183–184), пор. говіркові відповідники: *корин':e* (ГБ, с. 98), *поз'іл':e* (ГБ, с. 62), *пол'ован':e* (ГБ, с. 486).

Розгалуженість формотворення родового відмінка однини іменників II відміни показано на прикладі субстантивів чоловічого роду м'якої та мішаної груп із фонетично зумовленими флексіями, що ілюструють підвищення і звуження артикуляції наголошеного [ʼa] після передньоязикових до [ʼe]: *кунц'е́* (СДЗ, с. 8), *дн'е́* (СДЗ, с. 10), *коне́* (Б, с. 137), *обруч'е́* (СДЗ, с. 157), *до кінце́* (ПД-3, с. 277), *конє́* (ПТО, с. 71), *з стульце́* (ПД-3, с. 354), *ду Куўл'е́* (СДЗ, с. 74), *до ковалє́* (ПД-1, с. 95), *огне́* (ВОР, с. 116); [i]: *коні вороного* (БП, с. 9); [ie], [iu]: *кунціє́* (ЛП, с. 46), *коніє́* (КП, с. 4; ВП, с. 10), *коніу́* (ППЗ, с. 3), *ни обручіє́* (ППЗ, с. 15), пор.: «Трачу літа в тяжкум горі та й кунціє́ не бачу» (ЛП, с. 46), «Я дам тобі коні вороного, а ти скажи на брата мойого» (БП, с. 9), зрідка – в позиції без наголосу або за аналогією до називного відмінка чи колишніх основ на приголосний: *з вінчанне́* (МДН, с. 22), пор. народнорозмовні вияви: *ко¹н'е* (ГВП, с. 106), *на ко¹н'е* (ГБ, с. 470), *до д¹н'е* (ГБ, с. 462).

У родовому відмінку однини іменників чоловічого роду простежено високу частотність історично закономірного закінчення -а іменників колишніх вокалічних *-ǫ-, *-jǫ-основ: *сн'іга́* (СДЗ, с. 41), *з л'іса́* (СДЗ, с. 160), *быз буй-вітра́* (ПФ-1, с. 457), *сорома́* (ПТО, с. 145), *края́* (ЛП, с. 22), *до двора́* (ЛП, с. 48), *до ранка́* (ФЗП-2, с. 18), *сира́* (НПП, с. 2), *світа́* (НПП, с. 19), пор. фіксації зі зв'язних текстів: *с тумана́* (ГВП, с. 58), *з гол-о¹да́* (ГВП, с. 164), *ду шп'італ'а́* (ГП, с. 92), *пос¹та́* (ГП, с. 164). У словоформі *короває́* (очевидно, з наголосом на флексії) історично виправдане закінчення *-а в наголошеній позиції зазнало переходу в *-е. Оформлення родового відмінка іменника *лист* за допомогою флексії -у засвідчує індуктивний вплив відповідних форм давніх вокалічних *-й-основ, пор.: «Ой чи він запився, а чи закохався, що листу не пише й сам не поклонявся?» (ЛУ-9, с. 319), пор. народнорозмовне свідчення: *з винц'у́* (ГП, с. 254).

У давальному-місцевому відмінках іменники можуть набувати закінчення -ови, перенесеного за аналогією з форм давального відмінка однини вокалічних *-й-основ: *батенькови́* (ВСХ, с. 31), *попови́* (ВСХ, с. 66), *котови́* (ППЗ, с. 9), *світови́* (ППЗ, с. 13), *хвостови́* (ППС, с. 160), *Богови́* (ППС, с. 161), *господарови́*, *бидлови́* (НОТ, с. 152), *на баранови́* (ФЗП-1, с. 8), *у жолубцьови́* (КП, с. 36), *на коньови́* (КП, с. 41), *на обрусови́* (ВП, с. 65), *в садови́* (КТ, с. 111), *в лісови́* (З, с. 170), *на сінови́*, *у житови́* (ГФЗ, с. 263), *ро хорbowу́* (PZB, с. 160), *по лобови́* (КТ, с. 103), *в квасови́* (ППС, с. 157), пор.: «А у моім

жолубцьови нема сіна коникови, не раз-два» (КП, с. 36), пор. говіркові відповідники: в с'ум ро¹кови (ГП, с. 246), по с'н'і¹гови (ГП, с. 410), знахурови (ГВП, с. 36). Структури давального-місцевого відмінків однини іменників чоловічого роду м'якої групи на зразок медвідьови (ВП, с. 38), на злодієвы (ППС, с. 162), огнёвы (ППС, с. 163), коневы (ППС, с. 159) відображають вплив із боку форм твердого різновиду відмінювання, пор.: «Я медвідьови солонину кину, а я свекруху кулаком у спину» (ВП, с. 38), пор. паралелі з діалектних хрестоматій Г. Л. Аркушина: по пере¹пойов'і (ГП, с. 428), на кун'ц¹ови (ГП, с. 52), на кон'ов'і (ГП, с. 306). В іменниках мішаної групи спостережено етимологічно виправданий суфікс -ев- та закінчення -и як типовий для говірок Західного Полісся рефлекс ненаголошеного *ě: в Дума¹шеви (СДЗ, с. 31), в Любишеви (ВВ, с. 47). В АУМ варіювання флексійного арсеналу давального-місцевого відмінків у говірках Західного Полісся збігається з тенденціями фольклорного мовлення: брат[ови], же^ини¹х[ови], ко¹н'[ови], то¹вариш[ови], з¹лод'ій[ови], то¹вариш[у] (АУМ, к. № 177–179), л'од[ови], дуб[ови] (АУМ, к. № 181).

У формах місцевого відмінка однини в іменниках II відміни твердого різновиду наявні закінчення, що ілюструють різні рефлекси *ě або засвідчують дію граматичної аналогії іменників колишніх *-ї-чи *-ō-основ. Характерною особливістю підляської субстантивної словозміни стали типові для окресленого ареалу дифтонгічні рефлекси наголошеного *ě: [іє], [иі], [іє]: на століє (Н, с. 15), на дворіє (ВП, с. 79), у котліє (ТПУ, с. 81), при окніє (КТ, с. 89), в хлівіє (КТ, с. 96), на žywotie (Z-3, с. 37), в селіє (КТ, с. 74), по седліє (ŚP, с. 28), на дворыэ (ŚP, с. 73). За аналогією до акцентованої позиції вказані флексії засвідчено в позиції без наголосу: на порозіу (РПП, с. 20), на порозіє (ВП, с. 18), в садіє (РПП, с. 40), в городіє (ВП, с. 78), пор.: «Не раз, не два в садіє ночувала, з пташеньками розмовоньку мала» (РПП, с. 40). Досить продуктивною в давальному-місцевому відмінках виявилася переважно ненаголошена флексія -и як типовий для західнополіських говірок континуант *ě: на порози (КП, с. 30), у вози (РПП, с. 24), по болоти (РПП, с. 45), на окни (РПП, с. 50), по світи (БП, с. 2), на Заходи (БП, с. 6), на загони (БП, с. 18), на сьвіти (ВП, с. 81), у горли (ВСХ, с. 35), на пумости (ВВ, с. 8), в вози (ВВ, с. 39), в лисы (ПЗ, с. 284), по обіди (ППЗ, с. 3), на язици (ППЗ, с. 7), на папэры, в золоты, на покосы, на сынокосы, в колодязы (ВС), у решети (ТПУ, с. 77), у млини (ТПУ, с. 210), на сьом боци (НМ,

с. 69), *на папери* (НПР, с. 172), *в порози* (НПР, с. 291), *у Скулини* (ПЛК, с. 536), *на мости* (ПЛК, с. 548), *на престоли* (ПСП, с. 20), *по болоти* (ПСП, с. 36), *в гóлоди* (СДЗ, с. 49), *на гумі́, на йáзици* (СДЗ, с. 51), *на хутори* (ФЗ, с. 173), *на столи* (ФЗ, с. 63), *po horody* (РР, с. 90), *na bołoty* (РЗВ, с. 142), *na swity* (Z-2, с. 19), *na ozyry* (Z-2, с. 27), *в лієси* (КТ, с. 33), *в соци* (МДН, с. 25), *у лузи* (МДН, с. 96), *в боци* (ПК, с. 106), *в городы* (ŚP, с. 93), *в горісы, в горосы, по лісы* (СБФ, с. 202), *в палацы* (СБФ-95, с. 342), *на крісли* (ЕСП-6, с. 15), *у Берести* (ГФЗ, с. 283), *Володьци* (ПТО, с. 33), пор.: *«Любылись, кохалысь, як зырно в горісы, тыпэрычкы розыйшысь, як туман по лісы»* (СБФ, с. 202), *«Kokolu, kokolu, ne rosty na polu, rosty na bołoty – ne treba rołoty»* (РЗВ, с. 142). Перевагу форм із флексією *-и* маніфестує залучена для перевірки фольклорних свідчень діалектна текстографія: *на т¹рахтори* (ГВП, с. 80), *в б¹узи* (ГВП, с. 76), *на с¹вити* (ГБ, с. 144), *на х¹утори* (ГБ, с. 463), *по бо¹лоти* (ГБ, с. 477), *в л¹іси* (ГБ, с. 61). Крім того, структури колишніх **-jǫ-*основ можуть бути оформлені за допомогою історично виправданої флексії *-и*: *у поли* (БП, с. 16), *на мори* (ФЗ, с. 176; КП, с. 4), *в конци* (НПР, с. 290). Специфіку реалізації аналізованої відмінкової позиції визначає також [e]-рефлекс етимологічного **ě*: *у ровє* (ВОР, с. 110), *в молоцє* (НПР, с. 338), *у Ноблє* (МДН, с. 16), *на свєтє* (МДН, с. 111), *на порозє* (НМР, с. 44), *на чоротэ* (ПФ-1, 339), *na stole* (РР, с. 51), *w konce* (РР, с. 69), *на нэбэ, ў морэ, ў гробэ* (ПЗ, с. 265), пор.: *«Мисяц на нэбэ, рыба ў морэ, Сус Хрыстос ў гробэ»* (ПЗ, с. 265). Зіставлення наведених фактів з даними АУМ дозволяє говорити про збіг тенденцій у мові фольклору та говірковому мовленні: ¹л'од[ови], ¹дуб[ови], у ¹м'іс'ац[и], у кон¹ц'[іє], у к'ін¹ц[и] (АУМ, к. № 181–182).

У місцевому відмінку однини зафіксовано субстантиви II відміни з флексією *-у*, яка постала за аналогією до давніх **й-*основ: *на каменю* (ПВ, с. 22), *на коню* (ККП, с. 210), *у полю* (НПП, с. 12), *в Межилістю* (ЛП, с. 23), *на серцю* (БП, с. 16), *в мору* (РПП, с. 27), *на явору* (Б, с. 58), *на подвуор'ю* (РПП, с. 29), *на Подляшю* (БП, с. 7), *до винцю* (ПВ, с. 26), *на дубу, на листу* (ПВ, с. 41), пор.: *«В криници висохне, то в мору прибуде, умре тато й мама – гостини не буде»* (РПП, с. 27), пор. фіксації Г. Л. Аркушина: *в коўл'у* (ГВП, с. 296), *в но¹су* (ГВП, с. 342), *у пол'у* (ГП, с. 422).

В орудному відмінку відзначено загальну тенденцію вирівнювання за зразком твердого різновиду відмінювання *-ом*: *огньом* (ВСХ, с. 32), *з лебедьом* (ВСХ, с. 60), *півньом* (ТПУ, с. 156),

щастьом (ТПУ, с. 142), здоров'юм (ТПУ, с. 149), польом (ТПУ, с. 160), гостінцьом (ТПУ, с. 187), зятьом (ТПУ, с. 211), перцьом, серцьом (ТПУ, с. 250), грибинцьом (ВП, с. 29), коньом (НМ, с. 43), за гайом (ПЛК, с. 519), гребенцом (ПСП, с. 40), ройом (ВП, с. 47), кьём (ППС, с. 162), ячменьом, хмельом (НОТ, с. 176), с пёрцом (СДЗ, с. 54), цёркул'ом (СДЗ, с. 140), з відмедьом (ФЗ, с. 98), *nad Dunajom* (RP, с. 54), *ronad torom* (RP, с. 111), *nahajom* (PZB, с. 99), *z chłopcim* (PZB, с. 176), *z sercim* (PZB, с. 193), *nad korowajom* (P-1), *z t'iesecim* (Z-4, с. 20), *z konim* (Z-4, с. 131), з зайцьом (КТ, с. 114), пуд кореньом (КТ, с. 81), *rolom* (SZ, с. 121), *hunejom* (K-36, с. 45), *ohnim* (Z-3, с. 108), *zatiom* (Z-3, с. 113), хмэлём (ŚP, с. 137), молодцём (ŚP, с. 139), дубцём (ŚP, с. 46), нагаём (ŚP, с. 62), мічом (ПФ-1, с. 437), з медведьом (ЕСП-7, с. 157), калачом (ЕСП-4, с. 241), пор.: «*Ой а син батька да й не слухає, поперед коньом да й виграває*» (НМ, с. 43), «*Ja j ne choczi zatiom byti, ja j wody parjusie*» (Z-3, с. 113), «*Я головоньку змила, грибинцьом воши побила*» (ВП, с. 29). Загальний рух у бік індукції твердого словозмінного типу маніфестують свідчення діалектних текстів: *стройом* (ГВП, с. 64), *к'ійом* (ГВП, с. 198), *сторожом* (ГВП, с. 194), *камин'ц'ом* (ГВП, с. 220), *за л'убомл'ом* (ГВП, с. 82), *стоваришом* (ГП, с. 106), *тес'ц'ом* (ГП, с. 268), *ко'н'ом* (ГП, с. 142; ГБ, с. 211), *перед в'ел'ікодн'ом*, *з ог'н'ом* (ГП, с. 372). Флексія *-ом* поширена й на колишні іменники, що закінчувалися на **-ьје*: *з дозволенньом*, *з розказанньом* (ВП, с. 69), *z dozwoleńim*, *z rozkazaniom* (RP, с. 55). Морфологічну інновацію аналогічного характеру засвідчує словозмінний вияв іменника твердої групи *овсэм* (ПФ-2, с. 152). Закономірну з погляду історії мови флексію *-ем* демонструють іменники: *вмываннем*, *обуваннем* (ППС, с. 163), *щестем* (ФЗ, с. 176), *каміннем*, *поліннем* (ПФ-1, 34), *гіллем* (ПК, с. 51), *з весіллем*, *з зіллем* (ПК, с. 95), *здоров'ем* (ЕСП-2, с. 23), *лістем* (ТПУ, с. 92), пор.: «*Паробок, чого ты рано встав?*» – «*Ныц ны рано, а я надолужу: то вмываннем, то обуваннем, то пизно на роботу выйду*» (ППС, с. 163), пор. фіксацію Г. Л. Аркушина: *ба'дил':ем* (ГБ, с. 210). Зауважений у фольклорних текстах репертуар флексій орудного відмінка однини корелює з даними АУМ: *дош'ч[ом]*, *ко'н'[ом]*, *дош'ч[ем]* (АУМ, к. № 180), *пол'[ом]*, *серц'[ом]*, *пол[ем]* (АУМ, к. № 185).

У кличному відмінку спостережено уніфікаційний вияв форм на *-у*: *Семáну* (СДЗ, с. 72), *свату* (ВС), *соколю* (ПД-2, с. 70), пор.: «*Пы, сва'ту, гор'лочку за свою' р'ідну дочку*» (ВС).

На діалектному ґрунті іменники І відміни *воша*, *миша*, зберігаючи родову приналежність, у називному відмінку однини мають нульове закінчення, характерне для III відміни: *вош*, *миш*, пор.: «*Сыділы б нышком, (та)бы́ мыш пуд мытлюю*» (ППС, с. 165), «*Хай вош, аби на тарі́лци*» (СДЗ, с. 45). У фольклорних текстах простежено давні вияви іменників жіночого роду на *-ов*: *свекро́в*, *свикро́ў* (СДЗ, с. 37), *церков* (НМР, с. 13).

Історично виправдане закінчення *-и* родового відмінка однини колишніх **-ї*-основ маніфестовано в іменниках у *печи* (ВСХ, с. 20), *без соли* (ВОР, с. 123), *на сіножати* (ВОР, с. 106), *по щирости* (ВВ, с. 10), *сирид ночи* (ВВ, с. 20), *з милости* (ЛП, с. 39), *без соли* (РПП, с. 1), *прихильности* (РПП, с. 13), *зі злости* (БП, с. 29), *з високости*, *з далекости* (ВП, с. 19), *до печи* (ФЗП-1, с. 16), *кровы* (З, с. 169), *хліба-солы*, *волы*, *чэсты*, *с волосты* (ВС), *соли-хліба* (НОТ, с. 152), *з злосты*, *милосты* (СДЗ, с. 58), *не́мочи*, *по́мочи* (СДЗ, с. 40), *rozkoszy* (PZB, с. 162), *w peczu* (P-1), *spud ruszy* (Z-2, с. 50), *do smerty* (Z-2, с. 77), *do równoczy* (Z-4, с. 30), *do lubowy* (PP, с. 90), *noszy* (SZ, с. 89), *од любви* (МДН, с. 35), *чести* (МДН, с. 45), *роскошы* (ŠP, с. 56), *смэрты* (СБФ, с. 206), *з крови* (ЕЧ-3, с. 247), *з напасты* (ППС, с. 160), пор.: «*Поставила до печи, до печи, говорила три речи*» (ФЗП-1, с. 3), «*Ой частуй мойі госты, шо с чужэйі волосты*» (ВС). Інформаційний потенціал діалектографічних описів аналізованої відмінкової позиції збігається з фольклорними виявами, пор.: *бес соли* (ГВП, с. 284), *памити* (ГП, с. 426), *при мо́йуї памйати* (ГБ, с. 436), *до пувсмёрти* [б, с. 94], пор. свідчення АУМ: *со[л]и*, *т'і[н]и*, *сол'[і]*, *л'уб[ови]*, *ноч[и]* (АУМ, к. № 174–175).

Факультативно субстантиви III відміни за аналогією до іменників І відміни в орудному відмінку однини оформлені за допомогою флексії *-ейу*: *за печею* (ВП, с. 38), *ночею* (ФЗП-1, с. 32), *за солею* (ПВП, с. 90), пор.: «*Бо п'яниця п'є, з корчми не вилазить, як день, так ніч п'є, а як прийде ноцею додому, мене молодую б'є*» (ФЗП-1, с. 32), пор. фіксації Г. Л. Аркушина: *сол'ойу* (ГП, с. 382), *сол'ійу* || *солейу* [б, с. 88]. Депалаталізацію шиплячого в кінці основи відображено в словоформах *пуд піччу* (ВОР, с. 95), *за печчу* (Б, с. 125). За матеріалами АУМ, у західнополіських говірках орудний відмінок іменників III відміни представлений виявами: *т'ін':[у]*, *н'іч':[у]*, *с'іл'[й]у*, *сол[ейу]*, *т'ін[ейу]* (АУМ, к. № 176).

Зауважені в підляських фольклорних текстах форми місцевого відмінка *на печіе* (КТ, с. 97), *на пэчыэ* (ŠP, с. 104) репрезентують

локальні особливості дифтонгічної рефлексії наголошеного **ě*, пор.: «Сватыку, сватыку, добрэ спаты в запыку, а шчэ й лепей на пэчыэ» (ŠP, с. 104).

У фольклорному фактажі з Рівненщини та Підляшшя спостережено діалектні форми називного відмінка однини іменника *мати* із кінцевим *-i*: *мати не ткала* (НМР, с. 19), *моя маті* (ФЗП-2, с. 13), *пропіла маті* (НМР, с. 19), пор.: «Ой а моя маті не ткала, всю піліповку проспала» (НМР, с. 19). Флексія *-и* в структурах родового однини на зразок *до матери* (ВСХ, с. 58), *матери не маю* (НПР, с. 206), *в матери* (НМ, с. 70) перейнята, ймовірно, від іменників давніх *-*ĭ*-основ. Народнорозмовну традицію Західного Полісся послідовно передають локально обмежені форми родового відмінка на *-а* субстантива *мати*: *од матыра* (ППС, с. 161), *матера не мають* (ПЛК, с. 597), *и матыра* (Z-4, с. 48), *од матэра* (СБФ-86, с. 259), *нима матира* (ФМБП, с. 317), *у матера* (БП, с. 3), пор.: «Нима матира вдома – погнала тилята» (ФМБП, с. 317), пор. фіксацію Г. Л. Аркушина: *с¹кочив до ¹матера* (ГП, с. 188). Знахідний відмінок іменника *мати* виявляє спільну з родовим відмінком тенденцію формотворення: *на матира* (РПП, с. 28), *матера виганяє* (МДН, с. 83), пор. паралелі, відзначені у зв'язному мовленні: *¹матера нина¹видит'* (ГВП, с. 30), *¹матера ¹мамо зве* (ГП, с. 204). Появу *-а* в аналізованих відмінкових формах можна пояснити уніфікацією за моделлю відповідних форм іменників колишніх *-*ǫ*-основ. Свідченням мовної архаїки стало збереження в одному тексті з ареалу заріччянських говірок фонетично модифікованої форми знахідного відмінка *матер*, пор.: «*Ї¹сте, гости, кашу нашу та й любіте матер нашу*» (ЕСП-7, с. 178). У словозмінній парадигмі аналізованого іменника простежено форми родового, знахідного та орудного відмінків, що збігаються з формою називного: *над Маты Божей* (Б, с. 27), *до жыныховыі маты* (ПФ-2, с. 21), *просымо батька й маты* (ПФ-2, с. 393), пор.: «*Надъ Сусомъ Христомъ попы чытають, надъ Маты Божей свічки палають*» (Б, с. 27). У давальному-місцевому відмінках зафіксовано іменники з історично закономірним закінченням *-и*: *пру матеры Во¹жу¹* (К-36, с. 14), *матыры* (ВС), *на матыры* (ППС, с. 158), пор. народнорозмовні паралелі: *на¹лив ¹матери* (ГВП, с. 424), *¹матери ¹бул'би наоб¹ризвав* (ГБ, с. 124). У словоформі *z matreju* (К-36, с. 331) віддзеркалено редукцію ненаголошеного вокала. Реалізація орудного відмінка з флексією *-ийу* викликана уніфікацією з боку іменників *-*jā*- чи *-*ĭ*-основ: з

матырюю (П, 494), пор.: «*А тыпэр жэ мыні нагулятыся, батька з матырюю ны боятыся*» (П, 494).

Відмінності в оформленні називного-знахідного відмінків субстантивів IV відміни ілюструють форми *диттє* (ЛП, с. 36; РПП, с. 9), *dytie* (Z-2, с. 46), *воўчэне, козыне* (ПЗ, с. 85), *тел'э* (СДЗ, с. 69), *лош'э* (СДЗ, с. 63), *сімне* (СБФ-95, с. 348), *мн'е* «ім'я» (СДЗ, с. 165), *уремнє* (ПТО, с. 105), *теліе* (ТПУ, с. 116), *дитіе* (ТПУ, с. 164), *поросіу* (ППЗ, с. 3), що демонструють розвиток флексійного [e] з *e або склалися фонетично – через підвищення і звуження артикуляції [a] до [e], [ie] або [iu] після м'якого приголосного під наголосом, пор.: «*Свое воўчэне, а твое козыне, мое воўчэне заисть твое козыне*» (ПЗ, с. 85), «*Не мала баба клопоту купила поросіу*» (ППЗ, с. 3), пор. фіксацію І. Ігнатюка: *тилi* [98, с. 237]. З урахуванням факту збереження суфікса -'ат- та закінчення -ем давнього консонантного типу на *-t- до морфологічних архаїзмів зараховуємо словоформи з *телятэм, з дытятэм* (ПФ-2, с. 287). Натомість відмінність в реалізації флексійного форманта -ом кваліфікуємо як індуктивний вплив *ǫ-основ: *над диттятом* (ВП, с. 13), пор.: «*Ой, муой батеньку рідній, змилуйся і зжалуйся над чужим диттятом, над своїм любим зяттьом*» (ВП, с. 13). За матеріалами АУМ, такі форми відомі західнополіським говіркам, пор.: *поро¹с'ат[ом]* (АУМ, к. № 188).

Множина. Унаслідок варіювання закріпленого літературним стандартом числового вияву субстантиви *singularia tantum* мовці можуть вживати в множині, наприклад: *горілка з малинами* (ПТО, с. 28), *на Кóледы* (ПДК, с. 142), пор.: «*Прийди, козаче, долинами – в мене горілка з малинами*» (ПТО, с. 28), пор. говіркові репрезентанти: *йа¹жини і ма¹лини йес'т'а* (ГБ, с. 483). Зворотний процес – набуття іменниками *pluralia tantum* форм однини – відзначено у випадках *на вечерницю, на вечерницы* (Б, с. 83), *na weczerniciu, neta weczernici* (Z-3, с. 97).

Окремі іменники називного-знахідного множини оформлені за допомогою флексії -e: *бояре* (ВП, с. 17), *перезвіне* (ВП, с. 40). За аналогією до колишніх основ на приголосний закінчення -e перенесено на форми *паніне* (ВП, с. 40), *люде* (ЛП, с. 23), *сусіде* (ФЗП-1, с. 5), *гусе* (РПП, с. 14), *куре* (ФЗП-2, с. 27), *людэ* (ВС), *lude* (PZB, с. 112), *суһане* (Z-4, с. 140), *яйцэ* (ПФ-2, с. 516), *крылцэ* (ПФ-1, с. 248), пор.: «*Ой там сусіде незнайоміі, тебе будуть судити*» (ФЗП-1, с. 5). Лінгвістична інформація АУМ підтверджує подані фольклорні свідчення: *л'уд[e], су¹с'ід[e], м'іш¹чан[e]* (АУМ, к. № 190).

Ю. Шевельов закінчення *-e* у формі *люде* пояснював «морфологічним уодностайненням» до типу *селяне*: «Фонетично рефлекс форми *людиє* мав би виглядати ⁺*ljuddja*, на зразок того, як із форми *зелиє* вийшло *зілля*» (ІФУМ, с. 156).

Флексію *-ове*, що постала в іменниках чоловічого роду внаслідок індуктивного впливу відповідної відмінкової позиції колишніх **-й-основ*, простежено в структурах *боярове* (ВП, с. 3), *сваткове* (ВП, с. 18), *сватове* (ВП, с. 64), *панове* (ВВ, с. 16), *сваткове-голубкове* (НОТ, с. 196), *сусідовэ, прыяцэлэвэ, сватовэ* (ВС), *братове* (ТПУ, с. 151), *swatowe* (РР, с. 65), пор.: «*Сватове, живітєся, на нас ни дивітєся, бо ме в свуйй хаті мусим вас пупрохати*» (ВВ, с. 29), пор. фіксації Г. Л. Аркушина: *л'удкóве, л'удкóвийки* [6, с. 91].

У зв'язку з характерними наслідками ствердіння історично м'яких шиплячих, вібранта та африкати [ц'] в іменниках з основами на відповідні консонанти спостережено вирівнювання за моделлю твердої групи: *ключи* (РПП, с. 5), *хлопци* (ЛП, с. 21), *за плєчи* (РПП, с. 42), *гочи* (ЛП, с. 37), *гроши* (РПП, с. 47), *на вечорници* (КП, с. 46), *молодици* (БП, с. 18), *купци* (ФЗП-1, с. 48), *ключы* (ПЗ, с. 29), *в плєчи* (НМ, с. 41), *рáтици* (СДЗ, с. 52), *зáйци* (СДЗ, с. 57), *штан'цúй* (СДЗ, с. 140), *зорници, систрици* (ФЗ, с. 66), *коровайници* (ФЗ, с. 122), *двэры* (ВС), *двери* (НМ, с. 98), *калачи* (ФЗ, с. 167), *karbowancy* (РР, с. 89), *orlicy* (РР, с. 95), *za hroszy* (РЗВ, с. 203), *миши* (КТ, с. 25), *калюжи* (ВВ, с. 27), пор.: «*Ой бо тui вечорници до добра не доводять: вони тебе молодого з ума, з розума зводять*» (КП, с. 46). Історично виправдане закінчення *-и* виявлено в іменниках колишніх **-jǫ-* та **j-* основ: *кони* (ЛП, с. 2), *півни* (КП, с. 15), *сити* (ЛП, с. 48), *кору* (РЗВ, с. 206). Закінчення *-и* в субстантивах *гости* (ВОР, с. 116), *hosty* (РЗВ, с. 8) можемо пов'язувати з індуктивним впливом давніх форм знахідного відмінка цих іменників. Флексію *-и*, що з'явилася, ймовірно, за аналогією до твердої групи, виявлено в лексемах *бараболи* (ФЗП-2, с. 25), *swупу* (Z-4, с. 90), *свини* (ФЗП-1, с. 10), пор.: «*Ячмінь не вродився, свини його з'їли, ой чого ж ти лисий і ще ти не смілий*» (ФЗП-1, с. 10). У працях Г. Л. Аркушина, основою яких стали аудіозаписи мовлення представників різних говіркових зон Західного Полісся, простежено структури: ¹*кони* (ГВП, с. 14), ¹*хлопци* (ГВП, с. 100), ¹*бури* (ГП, с. 418), ¹*немци* (ГП, с. 288), ¹*гости* (ГП, с. 252), *укра¹йінци* (ГБ, с. 98), ¹*кони, свини* (ГБ, с. 106), ¹*хлопци, до¹шчи* (ГБ, с. 26).

Відповідно до загальної тенденції переходу давніх звукосполук **гы, кы, хы* в *г'і, к'і, х'і* іменники з основами на задньоязиковий та фарингальний в аналізованій відмінковій позиції отримали закінчення *-і* в більшості говірок аналізованого континууму: за *рикі* (ТПУ, с. 37), *грушкі-яблушка* (ТПУ, с. 41), в *пуп'яночкі* (НОТ, с. 123), *заженкі* (НОТ, с. 139), *лекі-перевлекі* (ПЗМ, с. 140), *уроки-подуми* (ПЗМ, с. 145), *загадочки* (НМ, с. 24), *книгі* (НМ, с. 45), *веснянки* (НМ, с. 58), *женіхі* (НПР, с. 18), *пирогі* (НПР, с. 20), *грабелькі* (НПР, с. 299), *рог'і* (СДЗ, с. 60), *ни сáнк'і* (СДЗ, с. 159), *sokі* (РР, с. 88), *tuchі* (РР, с. 116), *snyhі* (PZB, с. 35), *warenyki* (PZB, с. 98), *hrybczyki* (PZB, с. 179), *sołow'iejczyki* (Z-4, с. 18), *marszałoczki* (SZ, с. 139), *свистьоликі* (РПП, с. 48), *лісточкі* (РПП, с. 51), *ракі* (РПП, с. 53), *слуги* (БП, с. 18), *ляхі* (БП, с. 28), *буракі* (ФЗП-1, с. 8), *шишечкі, пташечкі* (ФЗП-1, с. 17), *лікі* (ФЗП-1, с. 29), *рибачейкі, музичейкі* (ВВ, с. 27), *леки* (ПЗ, с. 111), *по оріешкі* (КТ, с. 16), *діевкі* (КТ, с. 25), *мишкі* (КТ, с. 52), пор.: «Осталіса свинопаси – то ж то будуть женіхі наші» (НПР, с. 18). З огляду на обниження артикуляції наголошеного [и] після [г], [к], [х] спостережено фонетичну видозміну давніх звукосполук у *г'е, к'е, х'е*: *дивкє* (ВВ, с. 47), *пирогє* (НОТ, с. 142), *свахє* (НОТ, с. 188). Зауважене корелює з даними АУМ: воў[|][кі], пасту[|][х'и], сп'іва[|][к'и], паруб[|][к'е], пасту[|][х'е] (АУМ, к. № 193) та живомовними свідченнями: *бура[|]к'і, рук'і, ног'і* (ГБ, с. 70), *тор[|]ф'ан'ік'і* (ГБ, с. 50), *бич[|]к'і, у'вечк'і* (ГВП, с. 404), *за гр'і[|]х'і* (ГП, с. 276), *бат'к'є* (ГВП, с. 206), *на подуш[|]к'є* (ГВП, с. 100).

Спостережені на Підляшші та Рівненщині субстантиви *гусі* (ЛП, с. 33), *люді* (ЛП, с. 19), *діеті* (ТПУ, с. 264), *husi* (РР, с. 56) ілюструють збереження давнього **і*, пор.: «Ой *гиля, гиля, сівие гусі, ой гиля, гусі, до води*» (ЛП, с. 33), пор. фіксацію Г. Л. Аркушина: [|]*д'ем'і* (ГП, с. 318).

Говіркові вияви називного-знахідного відмінків множини з флексією *-іє* засвідчують властивий говіркам підляського ареалу дифтонгічний рефлекс наголошеного **є*: *вішні-черешніє* (ТПУ, с. 37), *рануз'іє* (PZB, с. 17), *czereszn'іє* (PZB, с. 24), *кошуліє* (ŚP, с. 19), *try dn'іє* (Z-4, с. 46), *kotar'іє* (Z-4, с. 130), в *корчіє* (КТ, с. 116), *приїхалі пудляшіє* (КТ, с. 32), *вороб'іє* (КТ, с. 49), *кон'іє* (ŚP, с. 23), в *рукавиціє, в ноговиціє* (ВП, с. 66), пор.: «Там на *выгоны ходылі кон'іє, а всэ й жэлезны ключы*» (ŚP, с. 23), пор. кореневий вокалізм уживаних у підляських говірках лексемах: *лі^єс* (ГП, с. 294), [|]*ді^єда* (ГП, с. 66), *хл^ієп* (ГП, с. 116).

Поширення форм на *-i* серед субстантивів називного-знахідного відмінків множини, які в літературній мові мають флексію *-и*, можна пояснити наслідками аналогічних трансформацій із боку іменників м'якого типу відмінювання або ж впливом дуальних форм на зразок *дв'іе |баб'і* (ГП, с. 318), *дв'іе коров'і* (ГП, с. 422). Таке явище спостережено після кінцевого губного приголосного основи: *бабі* (НПР, с. 11), *вербі* (ФЗ, с. 180), *лаві* (ФЗ, с. 183), пор.: «*А вже весна красна, да тчуть бабі кросна*» (НПР, с. 11); в субстантивах твердої групи з основою на кінцевий сонорний вібрант [р'] у позиції під наголосом: *коврі*, *яворі* (ВС), *вечорі* (ФЗП-2, с. 30), пор.: «*Оно батынько на двы́р – коврі вгору знялыся, яворі зашумілы, соколі полытілы*» (ВС); після кінцевого передньоязикового основи: *волі* (НПР, с. 205), *соколі* (ВС), пор.: «*Да дубровою волі гнала, да з дубровою розмовляла*» (НПР, с. 205), пор. дані сучасних говіркових записів Г. Л. Аркушина: *знахо^лр'і* (ГБ, с. 458), свідчення АУМ: *ве^ичо^лр[и]*, *ве^иче^ир'[і]* (АУМ, к. № 192).

Утворення на зразок *чоти́ри очи* (СДЗ, с. 153), *копыты* (ПФ-2, с. 423), *вороты* (ПФ-1, с. 136), *словаы* (ПФ-2, с. 156), *літы* (ПФ-1, с. 195) ілюструють наслідки аналогії до відповідних форм чоловічого роду.

Закінчення *-а* в називному-знахідному відмінках множини окремих іменників виявляє результати аналогічного вирівнювання за зразком відповідних форм середнього роду або архаїчних двоїнних сполук чоловічого роду: *двэра* (ПФ-2, с. 27), *liesa* (Z-3, с. 25), *topola* (Z-3, с. 74), пор. дані сучасних говіркових записів Г. Л. Аркушина: *вчител'а* (ГВП, с. 190), *мороза* (ГП, с. 242). Натомість збережено закономірні форми **-jǫ*-основ: *пліча* (ПФ-2, с. 30), *яйца* (ВОР, с. 113).

У родовому відмінку множини субстантиви чоловічого роду в текстах із Берестейсько-Пінського Полісся спорадично оформлені за допомогою нульової флексії: *сэм вез* (ПФ-2, с. 304), *сэм год* (ПФ-2, с. 197), *утыкае од маршалок* (ПФ-2, с. 33), пор. відповідники в підляських говірках: *с'імнанцит' рѹк* (ГП, с. 348), *пару кон'* (ГП, с. 424).

Диференційною ознакою іменникової словозміни підляських говірок стало активне функціонування в родовому відмінку множини форм, які відповідають називному-знахідному відмінкам множини: *paru koni* (PP, с. 59), *do koni* (RP, с. 62), *do s'ieny* (PZB, с. 19), *do ludy* (Z-4, с. 52), *нема гроши* (КТ, с. 88), *повно люди* (КТ, с. 107), *od ludi* (Z-3, с. 23), *bez dwery* (Z-3, с. 34), *без двери, люди* (КТ, с. 33), *до сіени*

(КТ, с. 62), *бэз двэры* (ЅР, с. 74), *куолько грошы* (ЅР, с. 101), *без окон, без двери, люди* (ППЗ, с. 13), *шість гочи* (ППЗ, с. 14), пор.: «*Ой, бэз двэры, без жадного окіенця, ой нэ промовлю, моіе діятко, ні словця*» (ЅР, с. 74). Із цього приводу І. Ігнатюк зауважував: «У підляських говірках у словах типу *коні, двері, люди, кури, гуси* у відмінюванні другого відмінка не виступає флексія *-ей*, а наступає тільки зміна наголосу, наприклад: *двэри – дवरі́, лю́де – люді́, кúри – кури́, гúси – гусі́*, натомість у слові *кóни* наголос не змінюється» [98, с. 236–237].

Специфіка флексійних репрезентантів родового відмінка множини тісно пов'язана з еволюцією етимологічних **o*, **e* в давніх закінченнях **-овъ*, **-евъ*, представлених у фонетичних виявах *-ов*, *-ув*, *-ив*, а на території Підляшшя ще *-уов*: *не уроков* (ПЗМ, с. 144), *анголов* (ПЗМ, с. 133), *хлопцов* (ПЗМ, с. 138), *косариков* (НПР, с. 40), *волов* (НПР, с. 201), *mostow* (РР, с. 48), *hołubow* (РР, с. 68), *razow* (РР, с. 97), *konykow* (РР, с. 60), *косаров* (ЕЧ-2, с. 204), *рушничков* (ЕЧ-2, с. 299), *дожжов* (ПФ-1, с. 346), *karbowanciow* (РЗВ, с. 180), *жартонькуов* (РПП, с. 40), *рекрутуов* (КП, 8), *синуов* (БП, с. 2), *друзькуов* (БП, с. 26), *коштуов* (ЛП, с. 5), *каваліруов* (ЛП, с. 7), *до ровкуов* (ВП, с. 3), *виночкуов* (ВП, с. 4), *малярщичкуов* (ВП, с. 8), *сусідуов* (ТПУ, с. 159), *listońkiow* (РЗВ, с. 32), *woluow* (РЗВ, с. 89), *do chłopców* (РЗВ, с. 95), *powobranczykiow* (РЗВ, с. 191), *burakiow, rubluow* (Z-4, с. 46), *рукавуов* (ЅР, с. 61), *пирогоуов* (ЅР, с. 143), *на раниуов* (SZ, с. 118), *до розбойничкуов* (ЅР, с. 28), *до столуов* (КТ, с. 70), *мініструв* (КП, с. 18), *деньочкув* (КП, с. 30), *вянечкув* (ФЗП-2, с. 5), *панув* (БП, с. 25), *друзюв* (БП, с. 26), *коштув* (ВП, с. 7), *паляхув, на хлопцув* (ВП, с. 108), *буярув* (ВВ, с. 33), *зайцув* (ППЗ, с. 7), *подаркув, хлібув, кубочкув, талярув, столькув* (ВС), *пару волув* (ТПУ, с. 94), *девоснубув* (ТПУ, с. 36), *вітрув* (ПЗМ, с. 137), *пальцув* (ППС, с. 160), *до танцув* (ППС, с. 168), *дарув* (НОТ, с. 129), *до сусідув* (НОТ, с. 196), *кóникув* (СДЗ, с. 159), *сл'ідув* (СДЗ, с. 161), *даройкув* (ФЗ, с. 188), *голосочкув* (ФЗ, с. 126), *chłopców* (Z-4, с. 108), *сватікув* (Н, с. 14), *synoczkiw, hołuboczkiw* (SZ, с. 84), *лістонькув* (ЅР, с. 32), *volikiw, konikiw* (SZ, с. 127), *спориw* (SZ, с. 160), *сватув* (КТ, с. 63), *короваюв* (ПФ-2, с. 32), *пынькыв, сватыв, братыв, сыныв, дубыв, пырожкыв* (ВС), *углыв* (ППС, с. 160), *зубыв* (ППС, с. 166), *грибі́в* (СДЗ, с. 12), *сині́в* (СДЗ, с. 164), *волив* (ФЗ, с. 173), пор.: «*Рыгор прыбірае, замітае, пирогоуов напэчэ, а сам з хаты утэчэ*» (ЅР, с. 143), «*Ны вырваты, (та)бы з вовчых зубыв*» (ППС, с. 166), «*W wtorek sporiw sorok pszenici pażala*» (SZ, с. 160). Унаслідок редуції кінцевого приголосного фіналі

постали структури *s'iet horody* (Z-4, с. 139), *с'ім хлѡнцу* (СДЗ, с. 31), пор.: «*S'iet horody zalożyła – jedna dynia urodyła*» (Z-4, с. 139). Поширення зауважених словоформ охоплює весь аналізований ареал, що підтверджують фіксації з розповідей поліщуків: *уґрив* (ГВП, с. 72), *си¹нув* (ГП, с. 386), *авст¹реїцув* (ГП, с. 116), *пару¹ мис'ацу* (ГП, с. 74), *кумув* (ГП, с. 134), *от дубо¹у* (ГП, с. 276), *сухостойув* (ГП, с. 230), *зна¹ку⁰в* (ГП, с. 214), *з друч¹ку⁰в* (ГП, с. 242), *бат¹ку⁰в* (ГП, с. 266), *в н'імцив* (ГБ, с. 454), *каба¹нив* (ГБ, с. 422), *н'імц'ув*, *з беженц'ув* (ГБ, с. 464), *доларов* (ГБ, с. 88).

При формотворенні аналізованої відмінкової позиції з огляду на високий ступінь уніфікації за допомогою закінчень **-овъ*, **-евъ* колишніх **-й*-основ оформлено субстантиви історично інших різновидів, зокрема чоловічого роду: *з слухів* (ПЗМ, с. 147), *на розбишакув* (ПТО, с. 137); жіночого роду: *зорув* (ŚP, с. 42), *сеструов* (КП, с. 4), *ножкуов* (ВП, с. 90), *копонецькув* (ВП, с. 101), *kurów, zorów* (PZB, с. 37), *голякув* (ПТО, с. 137), *bez kartów* (Z-4, с. 135), *з хустон'кув* (Н, с. 18), *рибув* (КТ, с. 83), *до петув* (КТ, с. 91); середнього роду: *чудов* (ВП, с. 86), *з дит'аткув* (Н, с. 18), *з вухів* (ПЗМ, с. 147); множинні іменники: *з вечорниців* (БП, с. 28), пор. у фольклорному контексті: «*A ja j bez kartów dobre znaju, szto miły rozkochaw мене*» (Z-4, с. 135), пор. аналогічну реалізацію флексійного *-ів* у говірках Західного Полісся: *сорок ґривн'ів* (ГВП, с. 70), *нема корости¹у* (ГВП, с. 204), *ха¹тив* (ГП, с. 76), *ха¹тов* (ГП, с. 442), *ба¹би¹у* (ГП, с. 168), *ба¹бу⁰в* (ГП, с. 296), *кол'о¹сив* (ГБ, с. 151), *бат'ушк'ів* (ГБ, с. 91), *до с'ін'ув* (ГП, с. 334).

Формотворення родового відмінка множини іменників із закінченням *-ей*, яким охоплені центральні й північні райони Рівненщини та берестейсько-пінські говірки, ілюструє наслідки індуктивного впливу відповідних виявів давніх **-й*-основ: *з рукэй*, *з ногэй*, *з мозгэй* (ПЗ, с. 110), *сэстрыцэй* (ПФ-1, с. 216), *сусідэй* (ПФ-2, с. 516), *квітэй* (ПФ-2, с. 23), *пчолэй* (ПФ-2, с. 41), *мухэй* (ПФ-2, с. 238), *козей* (НПР, с. 140), *бабэй* (ППС, с. 157), *шубей* (СДЗ, с. 154), пор.: «*Бабэй оно два разы на рик людьмы зовуть: як жяты йдуть і як топлеть*» (ППС, с. 157), пор. дані текстографічних праць Г. Л. Аркушина: *ду хате¹й* (ГВП, с. 404), *з чу¹жих селе¹й* (ГП, с. 86), *биз но¹ге¹й* (ГБ, с. 188), *до ба¹бе¹й* (ГБ, с. 170), *чигу¹не¹й* (ГБ, с. 228), *п'ий¹с'ат¹сотий* (ГБ, с. 436). Зафіксовано структури з архаїчним закінченням **-й*-основ *-ий*: *ludyj* (RP, с. 77), *гроший* (ПТО, с. 222), *гостий* (ПТО, с. 248), пор. живомовні свідчення: *в л'удий* (ГП, с. 44), *ґроший* (ГП,

с. 406). Спостережена у фольклорних текстах розмаїтість набору флексій родового відмінка множини корелює з даними карт II тому АУМ: хлопц[у]ў, хлопц[и]ў (АУМ, к. № 194), баб[і]ў, баб[и]ў (АУМ, к. № 195), коз[иї], х(в)ороб[іў], соў, сов[іў], со[в]еї (АУМ, к. № 196), д[і]т[еї], л[у]д[иї], сви[н]иї, у підляському ареалі з відсутнім [ї]: [д[і]ти], [л[у]ди] (АУМ, к. № 197), гост[еї], гост[иї], гост[иї], [гост[и]] (АУМ, к. № 198), кон[иї], [кони] (АУМ, к. № 199), г[рош]иї, г[рош]иї, [г[рош]и] (АУМ, к. № 200).

Словозмінна парадигма давального відмінка множини на всій території західнополіського говору пов'язана зі збереженням та поширенням на іменники історичних різних типів відмінювання флексій *-омь, *-емь, *-ьмь, *-ьмь відповідно давніх *-ǫ-, *-jǫ-, *-ǫ-, *-ǫ-основ з можливими фонетичними модифікаціями: свинюм (РПП, с. 1), хлопцём (РПП, с. 47), людюм (КП, с. 42), людьом, дітюм (ПВ, с. 22), дівчитюм (ПВ, с. 24), дивчїтюм (ФЗП-2, с. 2), конюм (ППЗ, с. 3), свинюм, пырызвянюм (ВС), дітюм (ППС, с. 161), пырызвянюм (ПФ-2, с. 497), хлопцем (ПФ-1, с. 23), гусьом (НОТ, с. 152), ludziom (РР, с. 67), detkom (РР, с. 89), kolednyczkom (PZB, с. 27), hościom (PZB, с. 78), chłopcjom (PZB, с. 154), koniom, koniuom (PZB, с. 176), d'ietiom (Z-4, с. 64), kirom (Z-4, с. 65), суһаном (Z-4, с. 117), пырызвянюм (ПФ-2, с. 497), пор.: «Скыдай, сванычко, шыты, да йды свинюм мышыаты» (ВС). Подібні репрезентанти зафіксовано у зв'язних розповідях діалектоносіїв: л[у]д[о]м (ГВП, с. 286), д[і]т[о]м (ГВП, с. 62), л[у]д[у]м (ГП, с. 270), д[і]т[о]м, л[у]д[о]м (ГП, с. 116). Перевагу форм на -ом, -ум в ареалі Західного Полісся підтверджують скартографовані в загальнонаціональному лінгвістичному атласі матеріали: во[л]ам, си[н]ам, бра[т]ам (АУМ, к. № 201–202), кон[у]м, кон[о]м, л[у]д[о]м (АУМ, к. № 203).

Із-поміж діалектних форм орудного відмінка множини відзначено збереження давнього *i після губних у текстах, співвідносних насамперед із Підляшшям та східною частиною західнополіських говірок: za grupiewkami (PZB, с. 200), з сусїедками (Н, с. 18), за dwereńkami, z roduszczykami (SZ, с. 159), рожками (ŚP, с. 16), дулярами, за горами (ŚP, с. 62), з свієчами (ВП, с. 73), з морозами (ТПУ, с. 71), замками (ПЗМ, с. 149), кілімами, пірогами (НПР, с. 76), із дітойками (НОТ, с. 157), dorożkami (РР, с. 50), kociubiskami (РР, с. 60). Зважаючи на підвищення та звуження артикуляції наголошеного [а] після м'яких і шиплячих приголосних, в орудному відмінку множини виступають флексії -'еми: з калачеми, з паничеми (ПТО, с. 141) та

-іми: *ключіми, чепціми* (ПВ, с. 26), *пуд вишніми, пуд черешніми* (ФЗП-1, с. 46), пор.: «*Наїхала сваха з Ратня хорошая, вдатна. Из білейким сиром, із хорошейким сином, з білими калачеми, з хорошими паничеми*» (ПТО, с. 141). У діалектографічних описах із Західного Полісся зафіксовано такі вияви флексій аналізованої грамеми: *во¹лам'і* (ГП, с. 100), *ц'і¹нам'і* (ГП, с. 314), *в'ін¹кам'і* (ГП, с. 388), *бро¹дам'і* (ГБ, с. 479), *сло¹вам'і* (ГБ, с. 153); ¹г'іст'[ми], ¹гост'[ами], ¹гост'[е]ми, ¹гост'[і]ми (АУМ, к. № 204).

Засвідчена в місцевому відмінку множини флексія -'ох чи її фонетичні модифікати поширилися від колишніх *-й-основ: *по синьох* (РПП, с. 16), *в сватьох* (ВП, с. 3), *на яйцьох* (ВП, с. 33), *на шкурох* (ВП, с. 34), *пу дітьох* (ВВ, с. 45), *в воротях, по сінюх* (ВС), *у боротьох* (ТПУ, с. 43), *у сінюх* (ПЗМ, с. 137), *по людюх* (ППС, с. 158), *на грошух* (ППС, с. 165), *в воротьох* (ФЗ, с. 173), *ро ś'ienioch* (PZB, с. 37), *na worotioch, w szobotioch* (PZB, с. 121), *на грудях* (ПФ-2, с. 507), *в Славатичох* (ВП, с. 19), пор.: «*Спыть на грошух, (та)бы собака на трысках*» (ППС, с. 165). Закінчення -'іх відображає наслідки підвищення і звуження артикуляції ['а] > [і]: *на воротих, в чоботих* (ПЗ, с. 38). Такі структури активно відзначено в мовній практиці поліщуків: *в чир¹вишчох* (ГВП, с. 54), *в кор¹телисох* (ГВП, с. 36), *на вичор¹ниці'ох* (ГВП, с. 254), *по ц'і¹лих дн'ох* (ГП, с. 76), *на пал'ц'ух* (ГП, с. 178), *в д¹верух* (ГП, с. 400), *на кон'ох* (ГБ, с. 447). В АУМ серед репрезентантів флексій місцевого відмінка множини в аналізованому ареалі превалюють форми із формантом -ох: на ¹кон'[ох], на з'ат'[ах], на з'ат'[ох], на г¹руд'[ох], на д¹вер[ох], на д¹вер[ах] (АУМ, к. № 205–206).

Двоїна. У системі частин мови до найпоказовіших у морфологічному плані характеристик належать граматичні категорії та їх типи. Категорія числа виражає загальне кількісне співвідношення предметів та явищ, ґрунтується на протиставленні значень одиничності / множинності і знаходить свій вияв у відповідних граматичних формах. Наявність двох співвідносних різновидів категорії числа – однини і множини – ознака сучасної української літературної мови, притаманна, окрім іменників, деяким іншим самостійним частинам мови.

Живомовні свідчення дозволяють говорити про тенденцію утримання архаїчних морфологічних явищ, не збережених літературною мовою внаслідок трансформації словозмінної системи. Найважливішим етапом у розвитку граматичної категорії числа став

занепад двоїни, успадкованої ще з праіндоєвропейської мови, і розвиток протиставлення однина / множина. Двоїна оформляла всі розряди відмінюваних слів, пов'язаних із поняттям про два предмети чи явища. У найдавніших писемних пам'ятках форми двоїни спостережено в трьох синтаксичних позиціях: 1) у сполученні з числівниками *два, оба* (хоч числівника могло й не бути, коли з контексту зрозуміло, що предметів два): *на обѣ сторонѣ, ку о(д)даню двѣ сукнѣ справити, двою брату дѣти, лось роґома боль, двѣ селѣ*; 2) при позначенні парності предметів, найчастіше назв симетричних частин людського тіла: *дѣвола под нозѣ подопѣтавши, и дати в руцѣ, о(т) главы до ногу, раны под очима*; 3) у сполученні з двома іменами, пов'язаними сурядними сполучниками: *съ сынма своима Юргемъ и Володимеромъ, къ тѣма мученикома Борису и Глѣбу* [17, с. 94; 101, с. 62].

Як відомо, пам'ятки кінця XIV століття ілюструють багато прикладів заміни двоїни множиною й набуття нових, недвоїнних, флексій (пор. *оковаль и руки, и ноги* замість *и руцѣ, и нозѣ*) [17, с. 94]. Відгомін давніх двоїнних утворень фіксує В. М. Мойсієнко в Луцькій замковій книзі 1560–1561 рр.: «Форми двоїни, треба думати, в мовленні волинян ще зберігалися, але лише в окремих відмінках. Так, у Н.-З. виявлено багато утворень, переважно середнього та жіночого роду: *две радни, две ребре, по двѣ волоцы, обе стороне, две ране, на две сестре, двѣ копѣ*. В інших відмінкових формах двоїна вже не представлена, проте численні поплутування закінчень свідчать про її присутність ще в недалекому минулому: *три палце, двѣ дворища*» [131, с. 93].

Дуальні форми в другому томі АУМ представлено неповно: лише на двох синтаксичних картах окреслено ареали поширення двоїнних сполук, що, зрозуміло, не дозволяє на достатньому рівні простежити ступінь та умови збереження такого архаїчного явища. Зокрема, карта № 257 АУМ містить свідчення про вживання в говірках давніх двоїнних форм субстантивів жіночого роду з основою на задньоязиковий у сполучі з числівником *дві*. Представлені в АУМ матеріали із Західного Полісся збігаються з нормами літературної мови: [дв'і ру^ки] (АУМ, к. № 257). Просторову поведінку двоїнних виявів іменників середнього роду розкриває карта № 258 'словосполучення *два відра*'. Відповідно до живомовних територіальних рис західнополіські говірки – один із ареалів поширення двоїнної форми [дв'і в'ідр'і] (АУМ, к. № 258).

Архаїчні двоїнні релікти знаходять підтвердження в сучасних записах мовлення поліщуків: *дв'ї хат'ї* (ГВП, с. 435), *три слов'ї* (ГВП, с. 451), *по дв'ї в'їд'р'ї* (ГБ, с. 103; ГВП, с. 533), *три губ'ї, ш'тири губ'ї* «міра довжини витканого полотна, близько 5 метрів» (ГБ, с. 229), *три вес'іл'ї* (ГП, с. 221), *с ко'сима* (ГБ, с. 199), *з кос'т'їмима* (ГП, с. 185), *с хлоп'ц'їма* (ГП, с. 352), *дв'ї куба'с'ї, три ма'шин'ї* [6, с. 86].

У фольклорних текстах із Західного Полісся іменникова категорія числа, окрім закріпленого літературним стандартом протиставлення форм однини і множини, нерідко зберігає архаїчні дуальні сполуки.

В іменниках чоловічого роду називного-знахідного відмінків із флексією *-а* на зразок *ліса* (БП, с. 8), *холода* (ФЗП-2, с. 14), *вулусá* (СДЗ, с. 168), *три пса* (ЕСП-5, с. 82), *голоса* (Г-2, с. 161), *на чэрэта* (ПЗ, с. 111), *конца* (НПР, с. 27) не виключаємо зв'язку із колишніми дуальними сполуками називного відмінка **ǫ-*, **jǫ-*основ, пор.: «*Ішла баба Фестиліна і несла в руках зуба. З нею ішли три пса*» (ЕСП-5, с. 82). Мабуть, за аналогією до двоїнних виявів чоловічого роду оформлено структури *по ягода* (НПВ, с. 70), *конца* (НПР, с. 27), хоча не можна виключати штучного утворення останньої форми задля рими, пор.: «*Остануться конца гороб'ю на штанца*» (НПР, с. 27). Серед спорадичних двоїнних виявів іменників чоловічого роду в досліджуваному фактажі зафіксовано словоформи орудного відмінка з флексіями *-їма*, *-има*: *трыма голосыма* (Б, с. 28), *сь двумя сватыма* (Б, с. 33), *з хлопцїма* (ТПУ, с. 266), пор.: «*Да заспївавъ вїнь трыма голосыма: Ой вы, нэбеса, растворитэса*» (Б, с. 28), «*А въ концы стола отецъ Мыкола, отецъ Мыкола съ двумя сватыма*» (Б, с. 33), «*До роботи болять бокі, ще й до того голова, а з хлопцїма погуляті, то й охвота моя*» (ТПУ, с. 266).

На відміну від поодиноких дуальних форм чоловічого роду в говірках усього досліджуваного ареалу значно більше залишків архаїчних форм двоїни в іменниках називного-знахідного відмінків жіночого роду, як-от: *руци, нозьи* (ВП, с. 85), *на дві половині* (ЛУ-9, с. 126), *дві спідничині, дві сорочині* (ЛУ-9, с. 36), *три искрі* (ЕСП-6, с. 15), *три копї* (МДН, с. 50), *три долині* (ПЛК, с. 497), *три годїн'ї* (СДЗ, с. 140), *тре годén'ї* (СДЗ, с. 141), *штыри парі* (ЕСП-5, с. 201; НМ, с. 19), *штыры козѣ* (Б, с. 171), *руц'ї, ноз'ї* (СДЗ, с. 166), пор.: «*Штыры козѣ на одной нозѣ*» (Б, с. 171), «*Там у скринині дві сорочині, нехай беруть та й ходять*» (ЛУ-9, с. 36), «*Одну знаю на*

Вкраїні, другу на Волині, розкраяли мені серце на дві половині» (ЛЮ-9, с. 126), *«Лижёт' пán'і при дорóз'і, розложіла рúц'і й нóз'і»* (СДЗ, с. 166), *«А муї мілий недочоває, итири парі да запрегає»* (НМ, с. 19), *«Чару́ківс'ка сарана́ зар'ізала барана́, пов'ісила на драбін'і, ц'ілува́ла три годін'і»* (СДЗ, с. 140), *«Сидить півень на шопі, да зніс яєць три копі, ше й накрився крильцем, а на завтра – з яйцем»* (МДН, с. 50), *«Й а з теї свичі три искрі впало»* (ЕСП-6, с. 15), *«І руци мої, що світ створили, будуть до крижа прибивати, і нозьи мої будуть прибити»* (ВП, с. 85).

Рідше залишки двоїни репрезентовано іменниками жіночого роду з основою на твердий приголосний із флексією *-има*, *-ама* в орудному відмінку: *сльозима* (МДН, с. 101; ВОР, с. 123), *пчольма* (ПФП, с. 40), *косыма* (Б, с. 43), *сь бровыма* (Б, с. 80), *стежичкама* (СБФ, с. 229), *слёзыма* (СБФ, с. 206), пор.: *«Оце примаєк все вислухав в сінях за дверима, а як вишов на улицу заліувса сльозима»* (ВОР, с. 123), *«Ой, нэ хвалыса, панна Стефана, своима косыма»* (Б, с. 43).

Специфіка діалектного формотворення зафіксованих у підляських текстах лексем *за гусьмима* (НПП, с. 5), *з грошмима* (КТ, с. 88) позначена, ймовірно, наслідками контамінації структур на *-ми* та *-има*, пор.: *«За качками за гусьмима забавилася, за малими діточками загаїлася»* (НПП, с. 5), *«Король мієв велику скриню з грошмима»* (КТ, с. 88).

Морфологічним показником граматичного значення двоїни стала флексія *-і* в називному-знахідному відмінках субстантивів середнього роду: *три морі* (ЕСП-6, с. 15), *дв'і т'іст'і* (СДЗ, с. 157), *дв'і череви́ці* (СДЗ, с. 158), *итири салі* (КТ, с. 70), *три зерні* (ЛЮ-9, с. 65), *три яйці* (ФЗП-2, с. 33), *чрез три селіє* (ВП, с. 69), *кырыз тры сылі* (ВС), *итири селі* (НОТ, с. 150), *чотири селі* (НПВ, с. 52), пор.: *«Дв'і т'іст'і в одн'і бо́ц':і і н'іко́лі не зм'іша́йуц'і»* (СДЗ, с. 157), *«Чотири ро́ги – дв'і череви́ці»* (СДЗ, с. 158), *«Штири салі насолілі, сто кувбас наробилі, схаби припикалі, до столуов давали»* (КТ, с. 70), *«Та бабуля дала йому три яйці»* (ФЗП-2, с. 33), *«Йіхав Колічка кырыз тры сылі, кырыз тры сылі, кырыз чотыры»* (ВС), *«Перейшов я итири селі, пяте тут, не знайшов краснішої, як ти тут»* (НОТ, с. 150), *«Три искрі впало – три морі стало»* (ЕСП-6, с. 15).

Архаїчну двоїнну парадигму репрезентує форма орудного відмінка множини *гушыма* (ППС, с. 164), пор.: *«Прадэ гушыма»* (ППС, с. 164).

Категорія роду. Виразно маркованим явищем у морфологічній системі західнополіських говірок стали випадки, пов'язані зі специфікою родової диференціації окремих іменників порівняно з літературною мовою: *о^л'ійом* (ж.р. > ч. р.) (ГБ, с. 171), *о^л'тейу шо^л'сойу* (ГБ, с. 116), *по гаї^л'нувс'куї шос'і́е* (ГБ, с. 344) (с. р. > ж. р.), *та́нка*, *л'і́тра*, *сл'і́да* (ч. р. > ж. р.), *така́ лотáт'*, *ва́нна* (с. р. > ж. р.), *вугло́* (ч. р. > с. р.), *латáт' жов́тий* (с. р. > ч. р.) [6, с. 85].

У фольклорних текстах із Західного Полісся в давній формі чоловічого роду збережено іменник колишньої *-*jo*-основи *тополь*: *не бачив тополя* (БП, с. 10), *при тополю* (ТПУ, с. 216), *topolom* (Z-2, с. 90), *dwa topoli* (Z-3, с. 113). У поодиноких випадках субстантиви чоловічого роду перебирають на себе парадигму жіночого роду: *na jarmarku tuju* (Z-3, с. 107), *упала тумань* (ЕСП-4, с. 218), *в стени гуляти* (ЛП, с. 38), пор.: «*Pojid', synku, na jarmarku tuju, kury, synku, nahajku drotianku*» (Z-3, с. 107).

Відповідники до загальноновживаних іменників жіночого роду *блоха*, *стеля* – субстантиви чоловічого роду *блoх* (ППЗ, с. 8), *пoпід стельoм* (ТПУ, с. 187). Не позначений зміною родової приналежності при збереженні нульового закінчення на противагу набутий у літературній мові флексії *-a* іменник *вош* (ППЗ, с. 5).

Замість закріпленого в літературній мові вияву середнього роду іменник *слово* у родовому відмінку однини представлений із закінченням *-и* як формальним показником жіночого роду: *слóви* (СДЗ, с. 23), пор.: «*Ни посвáтана до Покрóви вже ни вáрта дóброї слóви*» (СДЗ, с. 23). Варіативність родової приналежності виявляє іменник середнього роду *латаття*, вживаний то в чоловічому роді: *lototiu* (SZ, с. 100), пор.: «*Łototiu, lototiu, czom ty ne rozwiwsie, lubiw ja j diwczyni to j ne ożeniwsie*» (SZ, с. 100), то в жіночому: *лотаті* (ЕЧ-3, с. 297), пор.: «*Ой дозволь, Боже, да лотаті дождаті, да й поїдемо до Марусі в свати*» (ЕЧ-3, с. 297). Невідмінюваний за літературним стандартом субстантив середнього роду *шо́се* у фольклорному тексті функціонує в жіночому роді, пор.: «*Воли ж мої недужі, не верніте в калюжі, да не йдіте по шосі до шинкарки Марусі*» (ЗП-2, с. 312). У структурі прислів'їв (можливо, з міркувань власне ритмічних або для забезпечення рими) варіації родового оформлення демонструють народні назви свят: «*Микóла забíла кóла*», «*Варвáра нóчи вурвáла, а Микóла дн'е доточíла*», «*Варвáра нóчи вурвáла, а Сáва дн'е приписáла*» (СДЗ, с. 11), «*Прийшлó Спáса – готу́ї рукаві́ц'и до пáса*» (СДЗ, с. 20).

Відмінності в реалізації категорії роду на словотвірному рівні маніфестовано дериватами: *тополиком стала* (БП, с. 10), *пташок, на пташка* (ФЗП-2, с. 35), *пташок* (ЛП, с. 27).

3.2. Словозміна прикметників

У називному відмінку однини прикметників і дієприкметників виявлено чимало форм чоловічого роду із закінченням *-и* (після задньоязикових та фарингального – *-i*), яке відображає результати редукції кінцевого [й]: *harny* (PP, с. 57), *szYROki* (PP, с. 78), *krywonoHi* (PZB, с. 56), *worony* (Z-2, с. 20), *rusy* (Z-4, с. 78), *suchi* (Z-4, с. 100), *miXi*, *молоды* (Н, с. 11), *дурны* (Н, с. 12), *za tISOvy* (SZ, с. 119), *stary*, *borodaty* (Z-3, с. 45), *biluseńki*, *mołodeńki* (Z-3, с. 95), *чорни* (КТ, с. 71), *негороджани*, *неосаджани* (ТПУ, с. 99), *друобны* (ŚP, с. 14), *кывоногі* (ŚP, с. 39), *новы* (СБФ-86, с. 263), *високі* (ВОР, с. 105), *густы*, *тоўсты* (ВОР, с. 113), *солодки* (ПЗ, с. 51), *добры* (ПЗ, с. 64), *sławnu* (К-36, с. 66), *низенькі*, *маленькі* (ТПУ, с. 128), *хороши* (ФЗП-2, с. 7), *малі*, *вилік'і* (СДЗ, с. 28), *угняни*, *вудяни*, *наслани*, *задумани* (Г-1, с. 304), пор.: «*Чорни крук, взявши друк, став гости гонити*» (КТ, с. 71). Флексію *-и* зрідка зауважено в присвійних прикметниках: *кумови* (КТ, с. 130). Такі форми стали набутком діалектного мовлення поліщуків, пор.: *йїден'довш'і* (ГВП, с. 158), *с'торош церковни* (ГП, с. 422), *повни рот* (ГБ, с. 298), *бат'ко по'коїни* (ГВП, с. 188), *хліб чорни* (ГВП, с. 326), *ма'лен'к'і кошичок* (ГП, с. 342). Аналізовану рису словозмінної парадигми ад'єктивів засвідчують матеріали АУМ: *добр[и]*, *молод[и]*, *виш'нев[и]*, *ши'рок[и]*, *си'лен:[и]* (АУМ, к. № 216).

Реалізація флексії *-ей* вказує на обниження й розширення артикуляції наголошеного [и] > [е]: *кустяней* (Г-1, с. 296), *старей* (СДЗ, 27), *на чужей* (СДЗ, 62), *св'атей* (ПД-1, с. 107), *вітряней* (Г-1, с. 302), *мулудей* (ПД-2, с. 82), пор. фіксацію Г. Л. Аркушина: *сла'беї* (ГВП, с. 387). Прикметники з основами на задньоязиковий та фарингальний зберігають наслідки вторинного пом'якшення: *мыльнькій*, *сывенькій* (СБФ-86, с. 260), *тонесеїкій* (ВСХ, с. 7), *добрийкій* (ВВ, с. 25), *хорошинькій* (ПВП, с. 188), *мулуденькій* (ПД-3, с. 124), *міхій* (ПД-2, с. 100), *висок'ій*, *велік'ій* (СДЗ, с. 57), *пшеничнейкій* (ЗП-3, с. 87), *dorohij* (ЛО, с. 77), пор. словоформи з текстових записів діалектного мовлення: *като'л'іцк'ій* (ГП, с. 54), *с'поровск'ій* (ГБ, с. 182). Флексія *-ій* у твердоосновних прикметниках чоловічого роду сигналізує про індукцію м'якого типу відмінювання: *сивій* (НПР, с. 50), *добрій* (ПД-3, с. 291). За аналогією до твердого

словозмінного типу закінчення *-ий* поширено на репрезентанти м'якої групи *б'удний* (СДЗ, с. 55), *пузний* (ПФ-2, 37), пор. дію граматичної індукції в прикладах зі спонтанного мовлення діалектоносіїв: *теперишній ден'* (ГВП, с. 174), *в будний ден'* (ГБ, с. 100). Взаємодію між типами відмінювання репрезентує також форма родового відмінка *ріднього* (ПЛК, с. 576). Історично первинну флексію родового відмінка зауважено в прикметнику *од Божэго* (ПЗ, с. 338). Структура *суб'ачуго* (СДЗ, с. 22) із фонетично модифікованим закінченням відображає посилення огубленої вимови ненаголошеного [o].

Фольклорне мовлення увиразнюють короткі прикметникові структури чоловічого роду на зразок: *пуд калинув* (ПД-3, с. 187), *комарів* (СДЗ, с. 41), *св'їж* (СДЗ, с. 43), *w zelon* (PZB, с. 205), *bił* (Z-2, с. 104), *ны высіл* (СБФ, с. 209), *за шовков* (ПТО, с. 71), *рад* (ПТО, с. 78), *ясен* (ГФЗ, с. 248), *сыв-нывылычок* (ПФ-2, 438), *вишньов* (НМР, с. 34), *макуў* (СДЗ, с. 44), *дыўнэньк* (ПДК, с. 13), *лепув* (ПД-1, с. 45), *зелін*, *весіл* (ПД-3, с. 261), *чырвін* (ВС), *у вишнюв* (ВОР, с. 93), *na kałupow* (K-36, с. 82), пор. також структури, пов'язані з фонетичною еволюцією *o: *не дієдув* (КТ, с. 40), *Iwankiow*, *kutuilkiow* (PZB, с. 103), *дякыв* (П, с. 502), *Василькув* (ВСХ, с. 56), пор.: «*Йїж, п'ок'ї рот св'їж, бо йак зов'яне, то ї сов'а не загл'яне*» (СДЗ, с. 43). Спорадично такі прикметники виявлено в залучених діалектних записах: *повен нис* (ГВП, с. 342), *братув х'лопиц'* (ГВП, с. 106).

Як домінанту фольклорного мовлення відзначено практично послідовне й незалежне від наголосу оформлення членних нестягнених форм прикметників середнього роду за допомогою давньої флексії твердої групи *-ойе*: *za zelonoje* (PP, с. 48), *za twerdoje* (PZB, с. 43), *pszenucznoje* (P-1), *rozproklatoje* (Z-4, с. 80), *cyhańskoje* (Z-4, с. 151), *mlinowoje* (SZ, с. 156), *osiennioje*, *jasneńkoje*, *zimneńkoje*, *wesnowoje*, *chturneńkoje*, *tepleńkoje* (Z-3, с. 30), *грудовое* (ПФ-2, с. 413), *дивное* (МДН, с. 66), *білое*, *сывое* (СБФ-95, с. 374), *пытрівськое* (ВС), *w czystoje* (K-36, с. 82), *не віерное* (ТПУ, с. 95), *дивоцькое* (ГФЗ, с. 253), *чужое* (ПЛК, с. 510), *крывое*, *слыное* (ППС, с. 165), *гуркое* (НОТ, с. 190), *зл'ойе* (СДЗ, с. 52). Виявлене поряд із *-ойе* закінчення *-ейе* вказує на уніфікаційний вплив форм м'якої групи: *круглеє*, *маленькеє* (МДН, с. 47), *на новеє*, *густеє*, *колосистеє*, *стеблестеє* (ВОР, с. 47), *чужеє* (ВВ, с. 15), *в золотеє* (Г-1, с. 292), *кльоновеє*, *сосновеє* (ПСП, с. 61), *меншеє*, *ромнеє* (ПСП, с. 20), *добреє* (ПСП, с. 26), пор.: «*Роди, Боже, жито на новеє літо, густеє*,

колосистее, на стебло стеблистее» (ВОР, с. 47). Закінчення *-ейе* внаслідок підвищення й звуження артикуляції ненаголошеного [e] може позиційно видозмінюватися: *свое рудные* (ПФ-2, с. 28), *нішчо складаные* (ПФ-2, с. 36). Сучасні записи діалектного мовлення переконують, що обидва флексійні варіанти стали типовими для більшості західнополіських говірок: *вели¹койе* (ГВП, с. 78), *добрейе* (ГВП, с. 38), *смол'а¹нойе* (ГП, с. 220), *чеснойе* (ГБ, с. 348). В охопленій АУМ мережі пунктів підтверджено функціонування в ареалі Західного Полісся флексій *-ойе*, *-ейе* як домінантних показників оформлення прикметників середнього роду: ба¹гат[е], ба¹гат[ейе], до¹уг[ейе], ма¹ло[ойе], бо¹гат[ойе] (АУМ, к. № 217).

Індуктивний рух у напрямку твердого словозмінного типу засвідчують прикметники *пизне* (ВВ, с. 32), *за раннэ, у пызному* (ВС), *осіенное* (ТПУ, с. 82), *житнее* (ПСП, с. 37), *в сине* (ПТО, с. 230), *у синое* (ПЛК, с. 529), пор.: «*Иди в сине море, водичкою обмийся, пісочком засипся*» (ПТО, с. 230).

Реалізацію давального-місцевого відмінків однини прикметників чоловічого та середнього родів визначають закінчення з різноманітними рефlekсами *o в закритому складі, а саме: а) *-уом*: на *woroniom*, в *zyloniom* (RP, с. 92), в *wyszniowiom* (PZB, с. 85), на *rokowiom* (Z-4, с. 144), *ро боһацкіом, на сиріоцкіом* (SZ, с. 179); б) *-ом*: на *золотом* (ПФ-1, с. 62); в) *-ум*: на *kłonowim* (PZB, с. 162), на *szurokim* (Z-2, с. 27), в *зел'онус'ен'кум* (Н, с. 18), на *vysokim* (SZ, с. 149), у *червонум* (КТ, с. 25), на *ліновум* (ŚP, с. 56), в *батьковум* (СБФ-86, с. 267); г) *-им*: в *вишневим* (ПК, с. 99), в *густим* (ПК, с. 100), в *сіотпум* (РР, с. 116), на *rusznym* (RP, с. 51), у *червоним* (КТ, с. 23), в *тэмным* (ŚP, с. 51), в *проклятым* (СБФ, с. 198), на *вороним* (ПЗ, с. 221), в *чыстым* (ПЗ, с. 257), в *kałynowym* (К-36, с. 72), на *porowym* (К-36, с. 170), у *жовтим* (ПТО, с. 104), пор.: «*Posadzona Hanula na tom rusznym rosazi*» (RP, с. 51), «*Йихав Исус Христос на вороним кони чэрэз лыпоў мист*» (ПЗ, с. 221), пор. фіксації з розповідей поліщуків: в *церковном* (ГП, с. 122), в *пол'с'кум* (ГП, с. 314), на *кагатним* (ГВП, с. 176).

Домінантою називного-знахідного відмінків однини прикметників жіночого роду стали членні нестягнені форми з флексіями *-айа*, *-уйу*, які не залежать від наголосу: *sizokrylaja*, *zazurliwaja* (РР, с. 68), *boseńkaja* (RP, с. 36), *slipaja*, *krywaja*, *zlaja* (PZB, с. 125), *шонайбільшая* (МДН, с. 40), *смутная* (ПЗВ, с. 72), *чорная* (СБФ, с. 202), *вітраная*, *вудяная* (ВСХ, с. 206), *шудравая*,

ласкавая (ВОР, с. 86), цицатая, губатая (ВВ, с. 12), чиритяная (ВВ, с. 35), навська, святая (Г-1, с. 292), мнясная (З, с. 169), шчырая, жаркая, быстрая, колосыстая (ВС), *wudnejkaja, blyzejkaja* (К-36, с. 24), дорогая (ПВП, с. 144), сонливая, ливная (ТПУ, с. 138), найсьвейшая (ПЗМ, с. 134), восковая, крамная (ПСП, с. 57), рада, молодая, старая (НОТ, с. 145), нэ тупая, нэ сухая, лыхая (Б, с. 58), *hołosniju* (SZ, с. 130), хорошую, багатую (МДН, с. 84), сырую (СБФ, с. 212), за русую (ПВП, с. 145), рогатую, круторогую (НПР, с. 35), смоловую (ПСП, с. 59), *hnywliwiju* (Z-4, с. 52), пор.: «*I slipaja, i krywaja szcze j do toho zlaja, i kryczyt, wereszczyt, jak wiedma lichaja*» (PZB, с. 125). Емпірична база записів мовлення поліщуків засвідчує відносно рівноправну реалізацію структур до¹роднай, гар¹найа (ГВП, с. 18), хо¹рошайа (ГВП, с. 28), сив¹айа (ГП, с. 26), ста¹райа (ГП, с. 368), ма¹лайа (ГП, с. 150), дере¹л'ана (ГБ, с. 244), доро¹гайа (ГБ, с. 392), сли¹с'ка (ГВП, с. 72), ви¹лика, по¹репана, чор¹найа (ГВП, с. 106).

Ад'єктиви жіночого роду м'якого типу відмінювання можуть мати тверді основи: порожна (СБФ, с. 204), вычюрная (ПФ-1, с. 37), госінная (НПВ, с. 286), семилітняя (ВОР, с. 42), ранную, пызную (ВС), ранна (ППС, с. 164), п'ізна (СДЗ, с. 39), натомість протилежне явище репрезентують структури не рідня (НПВ, с. 68), не ридня (ВСХ, с. 25), рідною (ПЛК, с. 586), не рідня (ПВП, с. 107), пор. «Хоч мати моя, то й не рідня, і тепер моя головонька то й не бідная» (ПВП, с. 107), пор. нівеляцію розрізнення твердості / м'якості словозміни в народнорозмовній стихії: по¹рожну (ГВП, с. 52), ридн'а (ГВП, с. 32), старо¹житна (ГП, с. 142), да¹вна (ГП, с. 144), о¹с'ін:айа (ГП, с. 392), йачн'у кру¹пу (ГВП, с. 126).

Графему родового відмінка однини прикметників жіночого роду твердої групи репрезентують флексії: а) -ой, яка вказує на усичення кінцевого [i] в історичному закінченні твердої групи -ойі: тем¹ој (Z-4, с. 122), до с¹чорнобру¹вој (Z-4, с. 136), старо¹ј (Z-3, с. 91), к родной (МДН, с. 94); б) -уй, з огляду на рефлексію *o > [y]: к сы¹руй (СБФ, с. 213), білу¹й, зы¹лэныньку¹й (СБФ, с. 203); в) -ейі, яка засвідчує індукцію колишніх форм м'якої групи: старо¹ейі (СДЗ, с. 23), гурке¹й (ФЗ, с. 200), зэленэі (Б, с. 117), до сы¹режі (RP, с. 51), серед тем¹нежі (PZB, с. 160), для то¹лодежі (Z-2, с. 79), зам¹чysteжі (Z-4, с. 55), до нове¹й (ПК, с. 104), во¹лынськэі (СБФ-86, с. 255), мы¹лэйі (СБФ, с. 199), із ва¹жке¹й (Г-1, с. 295), схиднэі, із чэрвонэі, чорнэі (ПЗ, с. 112), кру¹тэйі, святэйі (ВС, с. 210), гурке¹й (ТПУ, с. 130), з дош¹чове¹й (ПЗМ, с. 137), густе¹й (ГФЗ, с. 275), зимне¹й (ПЛК, с. 599), лыхэйі (ППС, с. 159), ля

людськэйі (ППС, с. 160); г) -ей, походженням із -ейі шляхом усічення компонента [i]: *ярей* (НМР, с. 34), *до чужэй* (ПФ-2, 156); г) -ийі як позиційний модифікат -ейі: *bohattyji* (Z-2, с. 16), *меншиі* (МДН, с. 39), *солоденькиі* (МДН, с. 47), *з яриі* (ПК, с. 49), *с-пуд правыйі, с-пуд лівыйі* (СБФ, с. 209), *крынычныйі, пианычныйі* (СБФ-95, с. 342), *од чирвоніі* (Г-2, с. 158), *чорныи* (ПЗ, с. 343), *кумаровыйі* (ППС, с. 168), *до тэмныйі* (З, с. 171), *z chołodnyji* (К-36, с. 60), *сириі* (ГФЗ, с. 286), *до бідниі* (ПЛК, с. 523); д) -ий, фонетичне оформлення якої склалося внаслідок редукції кінцевого [i]: *темний ниченьки* (МДН, с. 41); е) -и як стягнений вияв закінчення -ийі: *з біли кості, з чірвони крові* (Г-1, с. 303), пор.: «*Уріж, уріж, косы мэі, косы мэі волянськэйі*» (СБФ-86, с. 255), «*Ни могу, діятко, ни могу я встати, сириі земніци ни можу пудняти*» (ГФЗ, с. 286). Формотворення родового відмінка однини прикметникових структур *с сынейи* (ПЗ, с. 334), *z cziżeji* (Р-1) позначене збереженням закономірного з погляду історичної морфології закінчення. Ад'єктиви з відповідною фонетичною реалізацією флексій зафіксовано в західнополіському ареалі, пор.: *до б'елорускоі* (ГП, с. 444), *кривейі* (ГП, с. 58), *коло широкейі* (ГП, с. 130), *та тарскийі* (ГП, с. 52), *до україїнськыйі* (ГП, с. 110), *з бат'ковийі* (ГБ, с. 234), *пишничныйі* (ГВП, с. 50), *повчайний, л'імон:оі* (ГБ, с. 364), пор. інформацію АУМ про варіювання в західнополіських говірках основних флексійних виявів у прикметниках: *молод[ейі]*, *добр[ейі]*, *добр[ийі]*, *молод[оі]*, *добр[и]* (АУМ, к. № 218).

Форманти, що засвідчують різної якості рефлексії етимологічних *o, *e в історичних закінченнях, представлено в структурах давального-місцевого відмінків: а) -уой: *w cziżuoj* (RP, с. 91), *w tałuoj* (PZB, с. 58), *po rownuoj* (PZB, с. 113), *nyszczasnioj* (Z-2, с. 12), *na Nadinuoj* (Z-4, с. 53), *на біелуой* (Н, с. 12), *na szyroczekioj* (Z-3, с. 25), *в рабуой* (КТ, с. 50), *в новуой* (ŚP, с. 73), *по млодуой* (ŚP, с. 15); б) -ой: *w zelonoj* (PP, с. 44), *na krutoj* (PP, с. 58), *w Bielowieżskoj* (Z-4, с. 82), *в правой* (ŚP, с. 18), *на тэсовой* (СБФ-86, с. 269), *в червоной* (СБФ-86, с. 272); в) -уй: *puwirnij* (Z-2, с. 103), *na ranniuj*, *na riżniuj* (Z-2, с. 36), *и nowuj* (Z-4, с. 15), *starszuj* (Z-4, с. 41), *na lyevuj* (SZ, с. 159), *в біелуй* (КТ, с. 46), *молодэйкуй* (СБФ-86, с. 274), *в дружнуй* (ППС, с. 157), *на гладынькуй* (ППС, с. 162), *юв тонкуй* (ПФ-2, с. 86), *в дядьковуй* (ППС, с. 166), *в тыхуй* (СБФ, с. 214); г) -ий, що ілюструє розвиток *o > [и]: *в далекий* (МДН, с. 100), *на крутый* (СБФ-86, с. 272), *молодий* (ВСХ, с. 45), або віддзеркалює підвищення

та звуження артикуляції ненаголошеного [e]: *на Божий* (Г-1, с. 297); г) *-ей*, що поширилася від форм м'якого типу відмінювання: *молодэй* (ПФ-1, с. 288); д) *-ейі*, яка поширилася, найімовірніше, під впливом форм родового відмінка однини: *в чужейі* (ККП, с. 149), *в сирейі* (ВСХ, с. 52), *на крутейі* (НОТ, с. 132). Зіставлення мови фольклорних текстів із даними сучасних говорів дає підстави говорити про однакові тенденції формотворення аналізованої грамеми: *в скл'а¹ноі ск¹ринц¹і* (ГП, с. 418), *в м¹идн'іц¹і вел'ікуї* (ГП, с. 250), *у ч¹орнуї м'ісц¹і* (ГП, с. 302), *в:уїс'ковий ш¹коли* (ГП, с. 80), *в чу¹жейі х¹ати* (ГП, с. 190), *по стар¹уї до¹рози* (ГВП, с. 320), *на хо¹лоднуї пи¹чи* [б, с. 104], *добруї ж¹унци* [б, с. 103]. Подібну поведінку ад'єктивів цієї відмінкової позиції скартографовано в АУМ: *моло¹д[уої]*, *моло¹д[иї]*, *моло¹д'[ії]*, *у глибо¹к[уї]* (АУМ, к. № 219), *у глибо¹к'[і]*, *моло¹д'[і]* (АУМ, к. № 220).

У говіркових виявах орудного однини прикметників жіночого роду центральне місце посідає флексія *-ейу* як морфологічний маркер індуктивного впливу м'якої відміни: *weliekieju* (Z-4, с. 111), *чирвонею* (МДН, с. 49), *з жывьёу* (СБФ, с. 199), *старёу*, *слабёу* (СБФ, с. 202), *зулутею* (Г-1, с. 292), *за дурнею* (ППЗ, с. 6), *сырёу* (ВС), *добрею* (ТПУ, с. 149), *зеленею* (ПТО, с. 142), *левёу* (ПФ-1, с. 342), *тихею* (ПТО, с. 216), *над дурне́юу* (СДЗ, с. 40), *рабею*, *з тупею* (ФЗ, с. 169), *холоднею*, *солодкею* (Б, с. 119), *з золотею* (ПД-1, с. 75), пор.: «*Йихала Хыма з Русалыма, старёу конякыю, слабёу тарахтякыю*» (СБФ, с. 202). Зафіксовано структуру *ранёу росою* (ПЗ, с. 40), де твердість кінцевого приголосного основи – результат аналогії до твердої групи. Ад'єктиви на *-ийу* демонструють процес підвищення і звуження артикуляції ненаголошеного флексійного [e] > [и]: *холоднию* (ПК, с. 51), *ны п'яныю*, *твырозыю* (СБФ-95, с. 341), *пуд Божию* (Г-1, с. 308), *зелению* (ПЛК, с. 512), *під білюю* (ПЛК, с. 541), *дрібнию* (ПЛК, с. 550). Редукція кінцевого [у] зумовила появу флексій *-ей*, *-ой*: *холоднэй* (ПФ-2, с. 260), *з ясною* (ПФ-1, с. 455). Закінчення *-уйу* віддзеркалює наслідки посилення лабіалізації ненаголошеного [о]: *холо́дну́юу* (СДЗ, с. 7). Інформаційний потенціал діалектографічних описів аналізованої відмінкової позиції підтверджує природну реалізацію фольклорних виявів, пор.: *си¹д'іла моло¹дейу* (ГВП, с. 14), *балх¹войу чир¹вонийу* (ГВП, с. 158), *с:и¹рейу бу¹л'буйу* (ГВП, с. 408), *дур¹нейу голо¹войу* (ГП, с. 242), *з друш¹койу старш¹'ійу* (ГП, с. 252), *с'іро¹тойу б'іднейу* (ГП, с. 118), *ол'ейнийу фарб¹'ійу* (ГП, с. 42).

Основними показниками називного-знахідного відмінків множини прикметників стали повні членні форми із флексіями:

а) *-ійі*: *вірнейкіі, гострейкіі, бистрейкіі* (ЛУ-9, с. 15), *довгіі* (ПТО, с. 275), *малейкіі* (ГФЗ, с. 290); б) *-ийі*: *tesowyji, zemiannyji, wodennyji, zelennyji* (RP, с. 80), *вербовийі* (КТ, с. 49), *дорогийі, воронийі* (МДН, с. 44), *повныйі* (СБФ-86, с. 274), *маслянийі* (ВОР, с. 93), *чорнийі* (ВВ, с. 20), *на бистрийі* (Г-2, с. 159), *злийі* (З, с. 171), *сымоновськийі* (ВС), *skrupylywyji* (К-36, с. 186), *бизрогийі, убогийі* (ПВП, с. 24), *сосновийі, валовийі* (ТПУ, с. 75), *тверезийі* (ПТО, с. 210), *вражийі, міднийі* (НПР, с. 371), *чуднийі, дивнийі* (ПЛК, с. 581), *чужийі* (НМР, с. 18), *тесовийі* (НОТ, с. 185), *срібнийі* (ФЗ, с. 123); в) *-ейі*, що розвинулася з *-ийі* фонетично – в результаті обниження й розширення артикуляції [и] > [е]: *ни кривейі, ни чужейі* (МДН, с. 24), *лихеї, на сухеї* (Г-2, с. 159), *стареї* (ПД-2, 140); г) *-ийа* (після задньоязикових – варіант *-ійа*): *dywoćkija* (PZB, с. 65), *czorniawyja* (PZB, с. 178), *друобныя* (ŚP, с. 17), *на тихія, на жовтия* (Г-2, с. 162), *глибокія* (ТПУ, с. 57), *горнуовскія* (ТПУ, с. 68), *в чорния* (НПР, с. 303), *у густыя* (Б, с. 25); г) *-ийе* (після задньоязикових та шиплячих – модифікат *-ійе*): *bosyje* (PP, с. 101), *uzkije* (Z-2, с. 94), *kružastyje, pszenicznyje, sołodkije* (SZ, с. 78), *diwoćkije* (Z-3, с. 32), *білые* (СБФ-86, с. 271), *кохание* (ВОР, с. 106), *за крутие, за бистрие* (Г-2, с. 162), *коровлячые* (ПЗ, с. 110), *drybnuje* (К-36, с. 70), *носатие* (ТПУ, с. 145), *чуж'іе* (СДЗ, 28), *в новие* (ПТО, с. 175), *кам'яние, гліняние* (НПР, с. 306), *повние* (ПСП, с. 49), *сятковие* (НМР, с. 12), пор.: «*Ой ни намов'ят хлопці пудляшанці, тільки намов'ят горнуовскія хлопці*» (ТПУ, с. 68), «*Пожине воле й бизрогийі, любе хлопчики й убогийі*» (ПВП, с. 24), пор. спостережені в спонтанному мовленні діалектні форми множинної парадигми: *верби кри'вийі* (ГП, с. 58), *водя'нийі, бириго'вийі* (ГВП, с. 216), *діти ма'лийа* (ГВП, с. 400), *йаблика су'хийі* (ГП, с. 44), *роко'вийе св'а'та* (ГП, с. 102), *хлопц'і моло'дийе* (ГП, с. 370), *старийе-старийе кол'оса* (ГБ, с. 150).

Багатьма прикладами передано повні стягнені форми прикметників називного-знахідного відмінків із закінченнями *-и*: *bujny* (PP, с. 64), *na tisowy, na krużasty* (RP, с. 60), *kalinowy* (Z-2, с. 14), *sosnowy, dubowy* (Z-2, с. 80), *rychowy* (SZ, с. 176), *сіви* (КТ, с. 31), *густи* (МДН, с. 25), *здоровы* (ŚP, с. 106), *сени* (ПД-3, с. 207), *в новы* (СБФ, с. 212), *чорни* (ВВ, с. 9), *конячи, індичи, жаб'ячи, риб'ячи* (Г-1, с. 309), *кывляны* (ПЗ, с. 175), *залізны, тысовы* (ВС), *husty* (К-36, с. 86), *золоти* (ТПУ, с. 221), *крутороги* (ПТО, с. 234), *богати* (ГФЗ, с. 290), *широки* (НПР, с. 12), *кари* (ПЛК, с. 536), *яри* (ПСП, с. 56), *бєдни* (НМР, с. 45), *голи, гóстри, пйáни* (СДЗ, с. 47), *скл'ані* (СДЗ,

с. 155), здорови, дужи (ФЗ, с. 126), пор.: «Залізны мосты ковалі скують, тыновы сіны майстрі складуть, тысовы столы столярі стэшують, мыдяны кубкы з Орданя йдуть» (ВС), пор. реалізацію в мовленні діалектоносіїв: ¹ради бу¹ли (ГВП, с. 80), пис¹'н'і старо¹житни (ГП, с. 176), ¹добри ¹йайц'а (ГВП, с. 362), здо¹рови ¹зуби (ГП, с. 170), зво¹ни цер¹ковни (ГП, с. 278), ти¹перишни ¹йагоди (ГВП, с. 172), х¹лопци найздоров'іши (ГБ, с. 234). АУМ засвідчив побутування в ареалі Західного Полісся структур на зразок: ¹добр[и], ¹гарн[и], чу¹ж[ийі], ¹добр[ийі], чу¹ж[и], чу¹ж'[ійі] (АУМ, к. № 221). Унаслідок обниження і розширення артикуляції [и] розвинулося закінчення -е: широкє (ПД-1, с. 52), солодкє (ПД-1, с. 108), севє (ПД-2, с. 116). В зумовленій аналогічним вирівнюванням формі *от сэнэх* (ПЗ, с. 214) голосний [и] внаслідок позиційних змін заступається звуком [е].

Діалектні вияви орудного відмінка множини позначені збереженням *i: з *maleńkimi* (PP, с. 89), *żowtymi* (RP, с. 65), *za druobnymi* (Z-4, с. 75), *z rownymi* (SZ, с. 137), *za lichimi* (SZ, с. 171), *живенькімі* (КТ, с. 52), *добрымі, з чорнымі* (ŚP, с. 106), пор. фіксацію Г. Л. Аркушина: з *д'ім¹ми малім'і* (ГП, с. 362).

У компаративних та суперлативних формах прикметників засвідчено високу продуктивність морфа -ійш- та фонетичних модифікативів, що сягають колишнього *-ējъs- > -ѣиш-: *najczorniejszy* (RP, с. 89), *сусатејsze* (P-1), *slawnyjszy, bogatyjszy* (Z-2, с. 52), *najmiliejszoho, najbilyejszoho* (SZ, с. 156), *сивийша* (BCX, с. 57), *найгожійший* (ФЗП-2, с. 36), *hustijsza* (K-36, с. 78), *weselijsza* (K-36, с. 36), *каменнійше* (ТПУ, с. 152), *біднійша* (НПВ, с. 259).

Двоїна. Виразні залишки двоїнних прикметникових утворень орудного відмінка із флексією -има представлено у формах: *густыма садамы* (СБФ-86, с. 260), *за Божыма молитвамы* (ПЗ, с. 328), *сь чорныма бровыма* (Б, с. 80), пор.: «А як пуйшла Бондарочка густыма садамы, а за ею вражы ляхы з гострымы шаблямы» (СБФ-86, с. 260), «Остановиў Господь зэмню и нэбо, остановиў за моимы рукамы, за Божыма молытвамы» (ПЗ, с. 328).

3.3. Формотворення займенників

Оформлення займенника 1 особи однини називного відмінка в текстах із північної зони досліджуваного масиву сигналізує про підвищення й звуження артикуляції наголошеного [а] після м'якого середньоязикового [й] до [е]: *є запевся* (ВВ, с. 7), *є мав право* (НЗ, с. 27), *є ни пойду* (ГФЗ, с. 272), *є роду шляхецокого, люблю є* (ГФЗ,

с. 274), *є приступаю* (Г-1, с. 298), *є буду мовчате* (ПД-3, с. 171), пор. говіркову паралель: *йе ка^лж'у* (ГВП, с. 20). Позиційну звукову зміну – підвищення артикуляції ненаголошеного [е] до [и] – практично послідовно простежено в родовому, давальному, знахідному відмінках займенників 1 та 2 осіб однини та зворотного займенника: *тибе* (ПВП, с. 46), *в мынэ* (ПВП, с. 157), *до сыбэ, мыні* (ВС), пор. фіксації Г. Л. Аркушина: *про си^лбе роска^лжу* (ГВП, с. 208), *ми^лн'і по^лгано* (ГВП, с. 102). Обниження та розширення артикуляції [е] зумовило реалізацію структур *в мина* (ПВП, с. 25), *табе* (НПВ, с. 72). Наголошений голосний [и] внаслідок позиційних змін може заступатися звуком [е] в займенниках 1 особи множини та 2 особи однини: *поке ме ни веп'імо* (ВВ, с. 56), *те ни була* (ВВ, с. 52), *ме одкідаїмо* (Г-1, с. 312), пор.: «*Ой наша я мулуда, ще те в біді ни була*» (ВВ, с. 52), пор. фіксації з розповідей поліщуків: *ме ле^лж'ели* (ГВП, с. 14), *ме танц'ували* (ГВП, с. 208).

У давальному-місцевому відмінках домінантним виявом 1 особи однини стали закономірні форми з різними рефlekсами етимологічного **ě*: *мні, мнє* (в текстах, співвідносних із північною та північно-західною говірковими зонами), *мніє* (у фольклорі Підляшшя), пор.: *дай мни здороўя* (ПЗ, с. 302), *тні хорко* (К-36, с. 173), *приснівся мніє* (ТПУ, с. 93), *мні нема коли* (НМ, с. 18), *мні спечіте* (МДН, с. 14), *постели мні* (ПК, с. 105), *мні знывага будэ* (ВС), *позволиш мні* (СБФ-86, с. 268), *обіцявся мніє* (ŚP, с. 22), *мнє бувати* (ЕСП-7, с. 190), *месяц мнє* (ВОР, с. 110), пор. інформацію з діалектних записів: *мн'і вб^лрали* (ГВП, с. 118), *мн'е виши^лла* (ГП, с. 338), *мн'є не ка^лзав* (ГП, с. 346), *мн'і пудор^лвала* (ГБ, с. 76), *мн'і рет^лкова по^лкоїний рос^лказував* (ГБ, с. 62). В АУМ перевагу займенника [мн'і] відзначено в північній частині досліджуваного мовного континууму, в інших говіркових групах домінують варіанти [ме^лн'і], [ми^лн'і] (АУМ, к. № 207). Розширення сфери вживання займенника *мні* в родовому-знахідному відмінках пов'язане з індуктивним впливом давального-місцевого відмінків: *до мні не притуляй* (НПВ, с. 99), *будуть мні доганяты* (ВС). Словоформа *мня* (ПЛК, с. 575), ймовірно, постала під впливом первісної енклітичної форми *мя*, пор. також фольклорні вияви: *дам ті хліба* (ПД-3, с. 249), *тя прибираю* (ВП, с. 62), *не рубай мя милий* (НПП, с. 11).

Закінчення *-'e, -ie, -и* в давальному-місцевому відмінках 2 особи однини та зворотного займенника віддзеркалюють локальну рефlekсацію давнього **ě*: *чи я тобє не прала* (НПР, с. 169), *собіє*

намовляєш (ТПУ, с. 95), узяв себе (НМ, с. 42), на тебе гілля кльоновеє (ПСП, с. 62), дякуй тебе, згодовала не себе (НМР, с. 32), на tobie dewczyno (РР, с. 82), *sobie nas'ieje, tobie daju* (Р-1), *pry tob'ie brali* (Z-4, с. 23), тебе розчиняв (МДН, с. 14), самі собі (МДН, с. 14), тебе вспоможэ (ЅР, с. 26), пор.: «Да й узяв себе красну панночку» (НМ, с. 42), пор. живомовні свідчення: зр^об^ил^и х^ат^у с^иб^и (ГВП, с. 168), т^об^и й^аг^од^и р^ос^ип^ле (ГБ, с. 444).

Флексія *-ой* орудного відмінка займенників 1 та 2 осіб однини та зворотного займенника виникла внаслідок редукції кінцевого вокала: *zo tnoj howoryty* (Z-2, с. 21), *woźmi mene z soboj, jdu za tobaj* (Z-3, с. 109), *не стой надо мной* (МДН, с. 94).

У називному відмінку займенника 1 особи множини монофтонг [i] за походженням із давнього *у: *мі не вернемса* (ЕЧ-2, с. 316), пор. фіксацію з усної розповіді: *мі їх прогнали* (ГВП, с. 103). Численними прикладами у фольклорних збірниках представлено типово західнополіську форму займенника називного відмінка 2 особи множини з компонентом *-те*: *ви те ни збирете, ви те ни дбирете* (ВВ, с. 39), *вытэ нас ны просітэ* (ВС), *віте в тіли* (Г-1, с. 311), *віти купите* (НОТ, с. 128), *віете поділі* (КП, с. 4), *віете дайтеся на згоду* (ВП, с. 25), *wiete ne prosiete* (РР, с. 48), *wiete howorite* (Р-1), *ві те виносите* (МДН, с. 31), *вітэ хлопцы-молодцы* (СБФ-86, с. 272), *віте справили* (ПТО, с. 138), пор.: «Упала мла пу дуроци, вже нашая – в вози, ви те мле ни збирете, ви те нашої ни дбирете» (ВВ, с. 39). Поширення зауважених словоформ охоплює весь аналізований ареал, що підтверджують фіксації з розповідей поліщуків: *віте молодий* (ГВП, с. 20), *ви^іте зр^об^или* (ГВП, с. 36), *в^іте заїд^іте* (ГП, с. 136), *ви^іте заїехал^і* (ГП, с. 408), *в^іте були там* (ГБ, с. 452). За П. Ю. Гриценком, словоформа *віте* постала внаслідок «злиття займенника *ви* з формантом *те*, де *те* – континуант допоміжного дієслова **быти* у 2 особі множини (*те* < *сте* < *їесте* (*їесте*))» [60, с. 20]. На думку мовознавця, форма *віте* «чітко відділяє західнополіський діалект від інших українських, білоруських і польських, об'єднуючи його з українськими берестейсько-пінськими та підляськими говірками, окреслюючи ареал західнополіського діалекту до його розділення державними кордонами. Значний за територією ареал поширення словоформи *віте*, наявність фонетичних і акцентних варіантів свідчать про відносну часову глибину виникнення, а значить функціональну навантаженість в даному діалекті в минулому» [60, с. 21]. Словозміну орудного

відмінка 2 особи множини визначає збереження етимологічного *i: *z wami* (PP, с. 78).

У називному відмінку однини предметно-особових займенників зауважено паралельні форми з протезами [в], [й] та різноманітними наслідками рефлексії *o: *вын спывае* (З, с. 171), *вин любить* (ПТО, с. 221), *вон бачить* (НМ, с. 35), *вун сэдыть* (Б, с. 47), *вуон наїевсе* (ТПУ, с. 160), *циловав вїн* (ТПУ, с. 259), *won prascije* (PP, с. 55), *ёны* (ПФ-1, с. 167), *ne jde wiop* (Z-4, с. 86), *вуон тэр* (ЅР, с. 60), *вын пубачыв* (СБФ, с. 200), зокрема із редуцією ненаголошеного [о] в початковому складі: *везлі вни* (ТПУ, с. 71), *вна й молоденька* (ПК, с. 106); структури без протетичного приголосного: *она пожирае* (Г-2, с. 162), *он howoryw* (RP, с. 89), *он турхаје* (PP, с. 66), *она ... ne bude* (ЛО, с. 159), *они думали* (ПД-3, с. 187), пор. територіальні варіанти особових займенників, виокремлені зі зв'язного мовлення діалектоносіїв: *вин заб'їе* (ГВП, с. 18), *вун та'к'ї чис'т'ухун'ї* (ГП, с. 44), *вна та'ка маст'ка* (ГВП, с. 126), *вун ка'зав* (ГБ, с. 132), *по'їхал'ї он'ї* (ГБ, с. 86). У непрямих відмінках у післяприйменниковій позиції переважають форми предметно-особових займенників із відсутнім приставним [н]: *в їх ростуть* (З, с. 171), *pryjszow do joho* (К-36, с. 82), *із їмі походжала* (ТПУ, с. 139), *на йому шубка* (НМ, с. 46), *прышов к юй* (ПФ-1, с. 41), *із їм спати* (ПСП, с. 68), *з ёго ны вычавыш* (ППС, с. 159), *получыш в йїї* (ППС, с. 167), *з його здійняте* (НОТ, с. 127), *на jim suknia* (PZB, с. 27), *w ich oczu* (P-1), *w juot do szlubi* (Z-4, с. 134), *за їм їездїт* (ЅР, с. 40), *над їм коло* (СБФ, с. 198). Натомість протезу [н] відображено в безприйменниковій формі *неї згодувати* (НОТ, с. 169). Подібну реалізацію прийменниково-прономінативних комплексів спостережено в говіркових оповідях жителів Західного Полісся: *в його було* (ГВП, с. 100), *в йїї простин' б'їла* (ГП, с. 206), *прышов до їїх* (ГП, с. 422), *до його їду, у його жи'ву* (ГБ, с. 112), *з їїм довго жи'в'їти не будеш* (ГБ, с. 80). Апеляція до матеріалів АУМ, де основними виявами знахідного відмінка з прийменником в ареалі Західного Полісся стали фонетико-акцентуаційні варіанти за [йо'го], за [їого] (АУМ, к. № 208), підтверджує фольклорні дані.

Підвищення мовцями вимови ненаголошеного [о] в напрямку до [у] демонструє словоформа *на юго мите* (ВВ, с. 23), пор. народнорозмовну фіксацію: *їу'го во'зили* (ГВП, с. 192). Про результати типового для говірки с. Велимче Ратнівського району фонетичного явища – обниження та розширення артикуляції ненаголошеного [о] – можна говорити у випадках *яго мати*,

пудвисьте яго (ПД-3, с. 235), пор.: «*Хай вин побачить широка, де яго мати гуляє, широкий загон займає*» (ПД-3, с. 235), пор. також звичний для жителів цього населеного пункту фонемний склад займенника 3 особи однини жіночого роду: *вана* (ВСХ, с. 56).

Типовими виявами родового-знахідного відмінків предметно-особового займенника жіночого роду стали історично виправдані форми *єї*, *єє* (< *єѣ*) з різними альтернантами колишнього **ѣ*, пор.: *против єї батенько* (ВОР, с. 56), *коло ейі посыдѣты* (ВС), *jeji ne zapletut* (К-36, с. 90), *до ейі сваты ходять* (ПДК, с. 50), *узевъ еи* (Б, с. 94), *беруть єє* (НМ, с. 23), *єє просили, єє молили* (ПСП, с. 19), *в єї хустки нема* (НМ, с. 74), *єї катував, єї шанував* (НПР, с. 176), *roreriod jeje* (ЛО, с. 109), *на єї постарався* (ПЛК, с. 561), *кину єє в градочку* (СДЗ, с. 163), *єї запитайся* (ПК, с. 79), *ni z jeji hospodyni* (Z-3, с. 40), *єї вбив* (ЕСП-6, с. 95), пор. дані сучасних говіркових записів: *пок'їнув ѝейе* (ГВП, с. 306), *ѝейі ни б'їв* (ГВП, с. 106), *ѝейі вишив, визе ѝейі дудому* (ГВП, с. 112), *нап'їчут ѝейі* (ГП, с. 164), *в ѝейі в хати* (ГП, с. 74), *ворожшила в ѝейі* (ГБ, с. 80), *ѝейі спалили* (ГБ, с. 448). Займенники *ѝейі*, *ѝїїе* побутують у значенні присвійності: *Ванечка їїе* (ТПУ, с. 134), *матьонка їїе* (ТПУ, с. 127), *на єї поли* (ПТО, с. 189), *єї голосочок* (НМ, с. 110), *по душу єї* (НПР, с. 209), *єї матицька* (ФЗ, с. 62), *для єї родиноўки* (ПТО, с. 34), *на jeji hołowoўki* (РР, с. 63), пор.: «*Бегли, бегли братікі – не догнали, але єї голосочок вpoznали*» (НМ, с. 110), пор. фіксацію Г. Л. Аркушина: *дочка ѝейі вмирла* (ГП, с. 116). Окремі форми аналізованих прономінативів склалися внаслідок звуження ненаголошеного [e] до [i]: *їє Господь стречає* (НПР, с. 163), *szerez jįje postrada* (SZ, с. 146), *їїє судити* (ТПУ, с. 210), пор. живомовні дані: *посад'ат ѝїїе* (ГБ, с. 128), *привезл'ї ѝїїе* (ГП, с. 384), *пилновала ѝїїе* (ГБ, с. 292). Структура присвійного займенника *од єїної дочкі* (КТ, с. 104) ускладнена суфіксом *-н-*. Підтверджують функціонування вказаної одиниці в діалектному середовищі фіксації *ѝейіна систра́*, *неїїна* [6, с. 110].

Унаслідок аналогічної взаємодії граем родового-знахідного та давального-місцевого відмінків розвинулися конструкції: *на її платтє* (ВВ, с. 7), *дала єї їсти* (ПК, с. 85), *дав її поклін* (ККП, с. 95), *на її челяда жала* (ПД-3, с. 257), *Богъ еи помагає* (Б, с. 108), *Біг єї дає* (ПТО, с. 86), пор.: «*Кудравы печь мете, хорошуха поправляє, Богъ еи помагає*» (Б, с. 108); вказане граматичне явище в діалектному дискурсі віддзеркалюють структури: *скажі ѝїїі* [6, с. 109], *ѝїїі ни сала, ѝїїі пиш'є* (ГВП, с. 166). У знахідному відмінку простежено

мовні релікти, які безпосередньо продовжують колишні форми предметно-особових займенників жіночого та середнього родів: *в є лізе* (ППЗ, с. 7), *ю польваты ж буду* (ПФ-1, с. 372), *є покуштувати* (ПД-2, с. 55), *вона ю вбила* (ЕСП-6, с. 95), пор.: «*Зарикалася жаба болота і всьоромно в є лізе*» (ППЗ, с. 7), пор. народнорозмовні відповідники: *йе згр'іб*, *йе 'нос'ат'* (ГВП, с. 112). Проаналізований фактичний матеріал засвідчив функціонування усіченої форми займенника *її*: *положи ї спати* (ПК, с. 84), *взяв ї за ручку* (ПД-3, с. 139), *ведіте ї в коморойку* (ПТО, с. 197), пор. з даними діалектних хрестоматій: *її знич'тожити* (ГВП, с. 76), *'бат'ко зло'вив її* (ГБ, с. 130).

Давальний-місцевий відмінки предметно-особового займенника жіночого роду характеризує спорадичне функціонування форми *єй* < *єи* з редукцією кінцевого голосного, пор.: *купив єй серника* (ТПУ, с. 146). Частіше зауважено структури, детерміновані розвитком **e* в [уо]: *записав би юой* (ТПУ, с. 41), *на јуој спати* (Н, с. 13); [о]: *daryw јој* (Р-1), *на йој сорочка* (ПСП, с. 23); [у]: *м'яса в юй ны куса* (З, с. 171), *юй отслужыла* (ВС), *юй гочы выбраыла* (ППС, с. 164), *кажї йуй* (СДЗ, с. 35), *јуј дає* (Н, с. 14), пор.: «*Наша Меланка – не робоча, на йој сорочка парубоча*» (ПСП, с. 23), пор. народнорозмовну паралель: *йуй спевайут* (ГБ, с. 128).

Орудний відмінок предметно-особового займенника жіночого роду зазвичай маркований репрезентантом *єю*, пор.: *под єю земля* (ПСП, с. 41), *за јеји wede* (РР, с. 101), *з єю зв'язали* (ЕСП-7, с. 135), *рид јеји woda* (Z-2, с. 112). Трапляються також структури, які віддзеркалюють варіативність рефлексії **e* в [о]: *з єю жартують* (ПФ-2, с. 40) або [у]: *за юй дружэчкы* (ПФ-2, с. 135). На карті № 209 АУМ відображено такий просторовий вияв аналізованої грами в ареалі Західного Полісся: форма [нейу] властива центральній та південній групі волинськополіських говірок; [йейу] – репрезентант, який превалує на Підляшші, Берестейщині, півночі Волинського Полісся та в перехідних західно-середньополіських говірках, пор. спостереження над мовленням поліщуків: *ми ху'ч'її з 'йейу* (ГБ, с. 80), *'били 'йейу* (ГП, с. 160).

У збірниках із берестейсько-пінського ареалу привертають увагу «специфічно східнослов'янські новотвори на зразок *вушчо*, *в'ушчо* – результати злиття займенника *чьто* > *шчо* із прийменником *въ* > *во* > *ву* (*в'ю*)» [66, с. 289], пор.: *по вуще прїхалы* (Б, с. 97), *по вюшчо йдэтэ*

(ПФ-1, с. 62), пор.: «Пановэ, сватовэ, по вуце вы да прііхалы: чи по бубь, чи по сочевицу, чи по красну дэвицу?» (Б, с. 97).

В аналізованому фактажі переважають форми заперечних займенників із закономірною з погляду історії мови часткою *ни-* [17, с. 177]: *ничого не сказала* (ЛП, с. 6), *ничого ны выйдэ* (П, с. 512), *нихто ни поможе* (МДН, с. 80), *никій* (ПЗМ, с. 138). Аналізовані структури, як свідчать записи мовлення діалектоносіїв, активно функціонують у західнополіських говірках: *них¹то нас не зга¹не* (ГБ, с. 72), *не¹чого не бо¹л'іло* (ГВП, с. 266), *ни¹якої в¹лаги* (ГВП, с. 80). Представлено також займенники з акцентованою часткою *ни-*: *никому дати* (ВВ, с. 21), *никого збудити* (К, с. 110), *никому послати* (НПВ, с. 88). Рідше трапляються демінутивні похідні, як-от: *ни вродило ничугусійко, ни боюся никогусійко* (ВСХ, 23), *нікомутку не кажи* (КТ, с. 29), *німа никогенько* (ПД-3, с. 162). Заперечні структури *ніц не спали* (БП, с. 7), *ніц не робить* (РПП, с. 41), *ныц ны згубыла* (З, с. 171) зумовлені впливом польської мови.

У текстах, співвідносних із берестейсько-пінською групою говірок, зауважено архаїчне творення неозначених займенників за допомогою наголошеної частки *н'і-* або її варіанта *н'е-* [17, с. 178]: *ніхто з йії роду 'хтось'* (ПФ-2, с. 27), *нішчо тяжкые 'щось'* (ПФ-2, с. 36), *нішчо складаные* (ПФ-2, с. 36), *до нечого доблюдуса 'чогось'* (ПФ-1, с. 134), пор. паралелі з говірок західно-середньополіського суміжжя: *н'ешо* || *н'ішчо* 'хтось, щось', *н'іхто* 'хтось' [6, с. 111], пор. свідчення діалектоносія: *н'ак'ій ... чоло¹в'ік, н'ішо моло¹дейе* (ГБ, с. 242).

Різноманітний арсенал відмінково-числових структур указівних займенників пов'язаний із побутуванням у фольклорі Західного Полісся відповідно до давніх **сь, *се, *си* членних нестягнених виявів, як-от: *поклонімся за сюю* (ВВ, с. 40), *на сее не погляне* (НМ, с. 39), *сяя пасика* (НМ, с. 115), *сіє чоботи* (НМ, с. 140), *сюю горешину* (НПР, с. 178), *сеї дороженьки* (ПСП, с. 36), *сее бжолоньки, сее девоньки* (ПСП, с. 37), *сія слава* (СБФ-86, с. 273), *siaja oseń* (Z-4, с. 150). Указівний займенник чоловічого роду представлено фонетично зумовленим варіантом *с'ой*: *с'ой мед* (ВВ, с. 25), *с'ой рай-коровай* (НПР, с. 196). Те саме звукове явище відображають форми непрямих відмінків: *и сіоти доти* (К-36, с. 59), *сіoho dnia* (К-36, с. 96), *в сім дому* (ПТО, с. 99), *в сього пана* (НМ, с. 38), *на сьом боци* (НМ, с. 69), *у сьуом року* (ТПУ, с. 70). Багатством форм марковані аналізовані прономінативи в західнополіських говірках: *с'ого дн'е*

(ГВП, с. 172), *в с'у сторону* (ГВП, с. 144), *село с'ейе* (ГВП, с. 28), *в се времн'е* (ГВП, с. 264), *в с'ум рокови* (ГП, с. 246), *до с'ix пир* (ГБ, с. 102). Структура таких прономінативів для увиразнення вказівки може бути ускладнена препозитивним формантом *-о*: *ою вечеройку* (ПТО, с. 70), пор. говірковий відповідник: *о сайа хата* (ГБ, с. 64). Широко представлено нестягнені форми інших вказівних займенників жіночого та середнього родів однини: *тоє сіно* (НОТ, с. 138), *тая годинонька* (ПВП, с. 104), *taja maty* (К-36, с. 48), *тую березойку* (ПТО, с. 30), *тая хата* (МДН, с. 44), *тую діўку* (СБФ-86, с. 255), *тоє свято* (ППС, с. 161), *kalinońka taja* (РР, с. 36), *toje wyderce* (Z-2, с. 76), *такая техая* (ВВ, с. 26), *такое богатство* (КТ, с. 102). Спільну з фольклорними виявами тенденцію зауважено в західнополіському діалекті: *такайя в його кров* (ГБ, с. 96), *за туйу роботу* (ГБ, с. 78), *туйу купу* (ГП, с. 416), *такоє озеро* (ГБ, с. 76). Проміжний етап виникнення сучасних стягнених форм зберігають займенники *теє відерце* (НПР, с. 324), *теє покривайло* (К, с. 67), пор. живомовне свідчення: *тейе мн'асо* (ГП, с. 185).

Генетичною рисою найперше говірок берестейсько-пінського Полісся та спорадично північно-західної частини Рівненської області стали вказівні займенники «з частками *ге-*, *йе-* < псл. **(h)e*, **(j)e*, що поєднуються з коренем давнього займенника **тъ*» [66, с. 191]: *hetu storonoszki* (РР, с. 88), *в гэту хаты* (СБФ-95, с. 349), *гэтому дам, гэтой ны ходыв* (СБФ-95, с. 378), *гэтой вынок, гэтой Божый дар* (ВС), *гэтэ пальто* (ППС, с. 158), *за гэту шкоду* (ППС, с. 160), *гэто золото* (Б, с. 98), *на гэтой хлібэць* (ППС, с. 162), *на гетім слові* (МДН, с. 66). Структура займенника *такий* факультативно може бути ускладнена вказівною часткою *ге-*, пор.: *вдовонькы гэтокои* (Б, с. 111), пор. паралелі з діалектних оповідей: *о гетака була баба* (ГБ, с. 232), *була йа гетака, шо в мене все получалос* (ГБ, с. 230), *гетакий лу:г* (ГБ, с. 230). На базі діалектографічних збірників Г. Л. Аркушина та матеріалів АУМ підтверджено просторовий розподіл таких структур у говірках берестейсько-пінського ареалу та рідше – Рівненського та Волинського Полісся: [гета], [гето], [гетої] (АУМ, к. № 210), *в ква'т'іру гету*, *за гете гри'ха нема* (ГБ, с. 116), *можна ска'зати для гетого* (ГБ, с. 240), *гетої л'іс* (ГБ, с. 220), *ето ш алко'гол' йа'кийс'* (ГВП, с. 58), *в'іри'в'етому* (ГВП, с. 306). Натомість практично в усьому ареалі релевантними виявились форми [с'а], [се], [с'айа], [сейе], [о'с'а], [о'се], [с'ої], [ц'а], [ц'айа], а в західній частині – [тайа], [о'та], [те] (АУМ, к. № 210).

Особливості формотворення давального-місцевого відмінків однини вказівних займенників пов'язані зі специфікою рефлексії *o в новозакритому складі в [o]: *в гетом краю* (НМ, с. 54); [и]: *в етий хаті* (НМ, с. 92), *по гэтым двору* (ВС), *на тым jawori* (К-36, с. 65), *в тий комірці, на тым окенці* (НПР, с. 40), *на тым світы* (ППС, с. 161), *w тым teremi* (ЛО, с. 68); [yo]: *по туом слідочку* (Н, с. 17), *в туом садочку* (КТ, с. 65), *на туой шуби, в туой калітці* (ТПУ, с. 49), *на туой каліноньці* (ŚP, с. 31); [y]: *на туй скалі* (СБФ, с. 213), *w тит sadoczki* (PZB, с. 23), *в туй вэжи, гэтуй пары* (ВС), пор. народнорозмовні форми: *по туй до¹рози* (ГБ, с. 76), *в тий¹ хати* (ГП, с. 476).

Заступлення ненаголошеного [e] > [и] віддзеркалює аналогія флексія орудного відмінка однини -ийу: *гэтыю булочкою* (ПФ-2, с. 33). Структура *pid tojeju* (Z-3, с. 25) могла розвинути за аналогією до *моєю*.

Означальні та присвійні займенники чоловічого роду виступають у членних нестягнених формах: *на всьой стіл* (МДН, с. 17), *наший князь* (К, с. 95), *всій дэнь* (ПФ-2, с. 441), *ваший півень* (МДН, с. 50), *наший Іванко* (, с. 128), пор. засвідчені в записях спонтанного мовлення структури: *наший бат'ушка* (ГВП, с. 364), *вс'ої зго¹р'ів* (ГВП, с. 34). Нестягнені структури широко представлено в аналізованих прономінативах жіночого та середнього родів: *самая дойди* (ПСП, с. 50), *нашая в вози* (ВВ, с. 39), *waszaja maty* (РР, с. 89), *na nasziju robotońki* (Z-3, с. 27), *нашоє прибраноє* (ПТО, с. 199), *вашоє злотечко* (ГФЗ, с. 269), *у вашую, самую* (ФЗ, с. 203), пор.: «*Daj nam, Vože, pohodońki na nasziju robotońki*» (Z-3, с. 27). У формах середнього роду вживано такі територіальні варіанти відповідно до давнього означального займенника *всьь*: *всьо з вишеньочок* (КТ, с. 64), а також похідні *всеньке горе* (ПК, с. 89), *всейке горе* (ККП, с. 159), пор. словоформи з розповідей поліщуків: *вал'анки и вс'о* (ГП, с. 144), *палит' у'с'о* (ГВП, с. 84). Фонетичне оформлення присвійних та вказівного займенників може відображати типові для окресленого ареалу зміни в акцентованій позиції кореневого *o в [и]: *свий розум* (ВСХ, с. 27), *твий батынько* (ВС), *мый панойко* (СБФ-86, с. 262), *свий вынэць* (СБФ, с. 212), *твий дом* (СБФ, с. 214); [y]: *гэтуй кый* (ПФ-2, с. 27), *муй козачэ* (СБФ-86, с. 275); [o]: *котрий твой* (ПСП, с. 65), *тој Воže* (РР, с. 111); [yo]: *тиој bateńko* (РР, с. 90), *на тиој czovon* (SZ, с. 149), *свуой хліб* (ТПУ, с. 93), *твуой нэлюб* (ŚP, с. 33),

пор. народнорозмовні форми: *миї*¹*бат'ко* (ГВП, с. 50), *то ж ни*¹*файно* // *муї* / *твуї* (ГВП, с. 358), *му*^o*ї д*ⁱ*ет* (ГП, с. 116).

У родовому відмінку однини присвійних займенників чоловічого та середнього родів виявлено варіанти з архаїчним суфіксом *-йе-*: *до моего роду* (ПТО, с. 235), його фонетичним модифікатором *-йо-*: *здоров'я svojogo* (ТПУ, с. 223), *do bateńka swojoho* (PZB, с. 37), *до моёго роду* (СБФ, с. 203). Спорадично представлено стягнену форму *до мего* (ПЛК, с. 584), а також частково стягнений вияв із редукованим суфіксальним голосним: *з svojго матэр'яла* (ПФ-2, с. 23). Посилення лабіалізації й підвищення мовцями артикуляції ненаголошеного флексійного [о] до [у] в складі аналогічно зумовленого закінчення ілюструють займенники *в нашуго* (ВВ, с. 20), *ду генчуго* (ВВ, с. 25).

Однаковою фонетичною реалізацією в досліджуваних фольклорних текстах позначені давальний-місцевий відмінки присвійних займенників чоловічого та середнього родів з усиченням голосного в структурі суфікса *-йе-*: *твойму батыньку, мойму батыньку, к свойму лычку* (ВС), *свойму кучырявому* (П, с. 514), *на моймум серденьку* (ЕЧ-2, с. 293), *свойму батюхну* (Б, с. 101), *на твойму дворе* (НМ, с. 35), пор.: «*Я стояла на мосту, на мосту дырявому, шо хотіла говорыла свойму кучырявому*» (П, с. 514) або скороченням цілого звукосполучення: *тоти тулейкоти* (К-36, с. 93), *тети serdeńki* (К-36, с. 60), *мому миленькому* (ПВП, с. 18), *свему татойку* (ПТО, 17), *тети serci* (РР, с. 87), пор. говірковий відповідник: *в мему городи* [6, с. 110]. Історичну еволюцію **e* в суфіксальній морфемі віддзеркалено в словоформах: *свойому дитяти* (ВВ, с. 45), *у мойому язиченьку* (НПР, с. 364), *свойому сину* (ПСП, с. 73), *swojoti* (РР, с. 51), *ворогу своёму* (СБФ, с. 205). Різноманітність рефлексії етимологічного **e* в новозакритому складі, а також наслідків підвищення і звуження артикуляції сучасного ненаголошеного [e] представлено в займенниках *po wsiiom horodoczki* (Z-2, с. 110), *pry twojuom boczeńki* (PZB, с. 150), *на моюом полю* (ŠP, с. 137), *у нашим селі* (ПТО, с. 75), пор. живомовні вияви: *в*¹*нашим* *л'іси* (ГВП, с. 256), *в*¹*своіум* *сил'і* (ГП, с. 252), *в*¹*нашом* *сил'і* (ГП, с. 62).

Розгалуженість флексійної системи родового відмінка присвійних та означальних займенників жіночого роду пов'язана насамперед із такими чинниками: поряд зі збереженням давнього **e* в лексемах *у нашеї печи* (ВСХ, с. 20), *нашеї молодеї* (НОТ, с. 169), *и*

naszeji reczy (P-1), *ни вашей плати* (ТПУ, с. 191), аналізовані прономінативи засвідчують розвиток ненаголошеного [e] > [и]: *од нашыйй йіжы* (ППС, с. 163), *у вашій* (ФЗ, с. 125), *у нашій Ганечки* (МДН, с. 26); унаслідок усічення флексійного сегмента [i] постали форми: *в нашой Ганночки* (ПВП, с. 160), *в нашей молодеї* (МДН, с. 30). Зауважені вияви корелюють з діалектографічними даними: *багато побили з нашей тейі* (ГВП, с. 330), *нима хати вже нашейі* (ГП, с. 292). Індуктивний вплив з боку прикметників м'якого типу відмінювання засвідчують флексії родового відмінка займенників *такеї чести* (МДН, с. 45), *такеї дружинойки* (ККП, с. 56), *до саміі* (ПЛК, с. 531), *не з кожній* (ПЛК, с. 535), *няякыі горілкы* (ПФ-2, с. 22), пор. свідчення діалектоносія: *такейі култури* (ГБ, с. 80).

Домінантою родового відмінка однини вказівного та присвійних займенників жіночого роду в більшості фольклорних текстів стали стягнені форми: *ду свеї дому* (ВВ, с. 33), *от тэйі дытыны* (ПЗ, с. 51), *свэйі волю* (ВС), *до теїі пехіднусі* (К-36, с. 125), *із свеї хати* (ПЗМ, с. 148), *твеї смертейки* (ПТО, с. 290), *для меї жовтокосої* (НПР, с. 31), *в теї дівчиноньки* (НПР, с. 111), *з твеї хати* (ПЛК, с. 571), *меї бабусі* (НОТ, с. 126), *с тейі бидіі* (СДЗ, с. 49), *з теїі стebelyc'и* (P-1), *до теїі hranyczeńki* (Z-2, с. 112), *коло тэйі лыбыдыны* (ВС), *до тэйі дівчыны* (П, с. 507), *теїі горилиці* (ТПУ, с. 199), *з теїі мазі* (ЕЧ-2, с. 305), *w теїі susidońki* (Z-4, с. 132), *з теїі яблунькі* (КТ, с. 112), *до свеї хати* (КТ, с. 113), *у теїі удовоньки* (ПК, с. 77), *свэйі нэвісткы* (СБФ-86, с. 270), *с тэйі неволі* (СБФ-86, с. 258), *ля свэйі родыны* (СБФ-95, с. 376), пор.: «*Забэры велькый подарок от тэйі дытыны*» (ПЗ, с. 51). Інформація діалектних хрестоматій та свідчення АУМ підтверджують закономірність функціонування на Західному Поліссі аналізованої ланки формотворення займенників: [сейі], [тейі], [цейі], [теї], [гетейі] (АУМ, к. № 211), [мейі] [матера] (ГВП, с. 194), *до тейі ге^андл'овийі* (ГП, с. 64), *до мейі хати* (ГП, с. 158), [мейі] [жинки] [систру] (ГБ, с. 110), [тейі] [диризи] (ГВП, с. 110). У ненаголошеній позиції флексійне [e] може заступатися [и]: *до гэтыйі потравы*, *з гэтыйі гыронькы* (ВС), *з гетийі хати* (МДН, с. 31), *з гэтыйі кобылы* (СБФ, с. 202), пор. фіксацію Г. Л. Аркушина: [гетийі] [роботи] (ГБ, с. 226).

Форми родового відмінка без суфіксального сегмента *-йе-* на зразок *для всьої родиноуйки* (НПВ, с. 64), *мої доли* (ПФ-1, с. 217), *ля всэйі родыны*, *всэйі правдонькы* (ВС) кваліфікуємо як найдавніший історичний вияв аналізованої градеми [17, с. 170]. У формах із

суфіксом *-йе-* часом трапляється усічення кінцевого [i]: *swojej, tojej żony* (RP, с. 90), *моєї дочки* (НПВ, с. 173).

У давальному-місцевому відмінках однини зафіксовано безпосередні відповідники історично первинних форм: *моєї матери* (ВОР, с. 105), *naszemu korowaju* (P-1), проте більш продуктивними виявилися структури з різним розвитком **e*: [o]: *у мойой головоуці* (НПР, с. 364); [yo]: *wsiuoj rodynoiści* (PZB, с. 72), *своюой родіні* (ТПУ, с. 151), *на нашуой чэрэшэці* (ŚP, с. 55), *swojuoj matuli* (SZ, с. 136), *ро тојуој kosié* (LO, с. 64); [y]: *по всюй крайіны* (СБФ, с. 199), *моюй матыры* (ППС, с. 158). Спостережена у фольклорних текстах розмаїтість набору флексій місцевого відмінка множини корелює з даними записів зв'язного мовлення: *будеш мо'йої дочкоюу* (ГП, с. 126), *на сво'йуї ш'куру* (ГП, с. 134), *в'нашуї хату* (ГБ, с. 142).

Фольклорні фіксації *на постілэньцы моі* (ПФ-1, с. 257), *свэі дытыны выночок початы* (ПФ-2, с. 393) засвідчують результати індуктивного впливу відповідних форм родового відмінка, пор. діалектні вияви: *в'нашоїї церкви* (ГВП, с. 364), *зробили ко'ров'і мейі* (ГВП, с. 454).

Формотворення орудного відмінка однини присвійних та вказівних займенників жіночого роду позначене наслідками стягнення основ: *твею бородою* (ВОР, с. 42), *свею дочкою* (ВВ, с. 25), *за твею дитеную* (ВВ, с. 51), *свэю рукою* (ПЗ, с. 145), *пырыд свэю матёнкыю* (ВС), *з свею жоною* (НОТ, с. 153), *мею вірною* (ТПУ, с. 64), *z sweju materoju* (Z-2, с. 34), *свею косою* (ПК, с. 51), *тэю ожэною* (ŚP, с. 45), *твэю порадыю* (СБФ, с. 200), пор. вияв аналізованої відмінкової позиції в діалектографічних описах західнополіського діалекту: *свейу ма'шинийу* (ГБ, с. 116), *з мейу голо'воюу* (ГБ, с. 76), *тейу до'рогоуу* (ГВП, с. 116), *с'тейу го'рицелк'ійу* (ГП, с. 50), пор. безваріантність реалізації в АУМ: [тейу] (АУМ, к. № 213). З огляду на збереження голосного [e] у флексії архаїчною можна вважати структуру *nad waszeju kołyskoj* (PZB, с. 203). Наслідки індуктивного впливу прикметників м'якого різновиду відмінювання маніфестовано в орудному відмінку однини відносного займенника жіночого роду *якэю сажалы* (ПФ-2, с. 24), пор. реалізацію прономінативів у спонтанному мовленні: *та'кейу мовоуу* (ГП, с. 156), *ота'к'ейу / йак до'вас гово'ру* (ГП, с. 322).

Діалектна специфіка оформлення присвійного займенника *йіхного* (ПФ-2, с. 21) зумовлена аналогією до прикметників твердої групи.

Відносний займенник *котрий* може виступати в архаїчних виявах, пор.: *у котрий остров* (НМ, с. 31), *которая чорнобрива* (ПТО, с. 252), *котрий багатий, котрий бідніший* (ПТО, с. 157), *сама ни знаю – которею* (ПТО, с. 253), *на kotory kum pryluoh* (PZB, с. 97), *kotoryje huorki* (PZB, с. 115), пор.: «*Котрий рід багатий, той воликом рогатим, а котрий бідніший – не ганьбуємо грішми*» (ПТО, с. 157). Мовну практику поліщуків маркують також структури означальних займенників, як-от: *жаднео не полізло* (ККП, с. 42), *гинча не кохала* (ККП, с. 108), *кажон доктор* (ППС, с. 167), *кажний з їх покинув* (ПТО, с. 286), *každaja* (PZB, с. 201), *прывіта каждый* (СБФ, с. 198), пор. живомовні свідчення: *'кажен ден'* (ГВП, с. 198), в *'каждум си'л'і* (ГП, с. 60), *'кажда ко'рова* (ГБ, с. 102), *г'інчи* (6, с. 110); питально-відносних: *за той посаг, што од батька пригнала* (ТПУ, с. 69), *шо я ... зроби'ла, шо то ... зашумі'ло* (ВС), *што юой даті* (ТПУ, с. 46). Матеріали АУМ переконують, що більшість західнополіських говірок марковані варіантами: [шчо], [шо] (АУМ, к. № 215).

Наслідки зрощення передано в прономінативах *сьту зозульку «цю»* (СБФ-86, с. 267), *стэй зозульцы* (СБФ-86, с. 268), пор. фіксації Г. Л. Аркушина: *с'тойе бро'но* (ГВП, с. 34), *'с'ети-о кусок 'цей'* (ГП, с. 294), *'с'етаї 'мови* (ГП, с. 346). Структура *тото* склалася внаслідок редуплікації: *тото для тэбэ* (Б, с. 131). У підляському фольклорі вживано дериват, який виник шляхом складання прислівника *там* < *тамо* із займенником *той*: *по тамтой бік мора* (НПП, с. 16), *tamtoho* (К-36, с. 158), *po tamtim bocі* (К-36, с. 162), *tamta ranieneczka* (PZB, с. 208), *на тамтой світ* (ВП, с. 81), пор. народнорозмовні структури: *там'той світ* (ГВП, с. 84), *там'туйу 'церков* (ГП, с. 150). Відзначено безпрефіксні похідні, оформлені за допомогою суфікса *-ко*: *kuolko hroszy* (PZB, с. 76), *куолько маєтності, туолько мудрості* (КТ, с. 87), *куолько грошы* (ŚP, с. 101), пор. паралель з діалектною розповіді: *'кул'ко нам було л'ім?* (ГБ, с. 78).

Специфіку підляської рефлексії давнього **ě* відображають множинні словоформи *на моїе очи* (ТПУ, с. 252), *своїе посушив* (ТПУ, с. 265), *своїе очка* (КТ, с. 30), *twoj'ie sliwy* (Z-4, с. 61), *swoj'ie d'ietońki* (Z-4, с. 146), *всіе жарти, всіе хороши* (ТПУ, с. 128), *усіе вишли* (ТПУ, с. 70), *всіе куосточки* (КТ, с. 111), *всіем людям* (ŚP, с. 25), пор. засвідчений у говірках Підляшшя репрезентант: *вс'іе вти'кал'і* (ГП, с. 296). З огляду на рефлексію **ě* > [e] в суміжних західно-середньополіських говірках у знахідному відмінку відповідно до

давнього вияву *сиѣ* зауважено структуру *ціє свята святкуй* (НМ, с. 25).

Множинна парадигма вказівного займенника *той* пов'язана з функціонуванням у називному-знахідному відмінках множини членних нестягнених форм із виявами різних флексій: *тыйї жярты* (ВС), *тия воли* (НПР, с. 201), *на тие гроши* (НМР, с. 13), *тий роги* (НОТ, с. 148), *tyje žarty* (РР, с. 45), *тыје діети* (Н, с. 18), *tyja husy* (Z-2, с. 115), *тис следки* (МДН, с. 43), *тий жарти* (ПК, с. 65), *тыя воробейкі* (ЅР, с. 17), *за тый варэныці* (ЅР, с. 145), *тыйї мідьвіді* (СБФ, с. 216), *на тия звіри* (Г-2, с. 162), *тий чари* (ГФЗ, с. 281). Живомовні свідчення на зразок *'тийе бура'ки'* (ГВП, с. 22), *'тийа'кони* (ГВП, с. 414), *'тийе стар'ейши* (ГП, с. 316), *'тийї бара'ни* (ГБ, с. 142) дозволяють говорити про збіг тенденцій у мові фольклору та говірковому мовленні. Вказівна частка *-о* поширила структуру прономінатива *отий* (ФЗП-2, с. 25).

Нестягнені флексії визначають оформлення в називному-знахідному множини інших родових займенників: *waszyi czoboty* (К-36, с. 23), *такіје госці* (Н, с. 15), *не такіє пробували* (КТ, с. 100), *нашиї подарочки* (ВОР, с. 87), *такіі кумы* (СБФ-86, с. 256), *самия знайте* (ЕЧ-2, с. 210), *чарує усякиї* (ПТО, с. 252). Зафіксовано також нечленні форми називного-знахідного множини: *гэты ручэнькы* (СБФ-84, с. 230), *naszy niużki* (PZB, с. 27), *samy tylut* (Z-2, с. 50), *inszy ny kochali* (Z-2, с. 85), *нашы діточкы* (СБФ, с. 204), *наши діти* (ВВ, с. 14), *самы поздыхають* (П, с. 497).

Двоїна. Про факт побутування двоїни свідчать займенникові сполуки *нема з єма* (ЕСП-6, с. 99), *за моима плѣчима, своима очима* (Б, с. 115), *своима косыма* (Б, с. 43), пор.: «*Ой хвалыласа панна Стефана своима косыма*» (Б, с. 43), «*Оно нема з єма да сьватоґо Ілля, треба Петра слати да Ілля шукати*» (ЕСП-6, с. 99), пор. діалектну паралель: *мойіма бат'камі* [6, с. 110].

3.4. Формотворення дієслів

У неозначених формах дієслів із відкритими інфінітивними основами в підляських, берестейських та говірках східної частини досліджуваного ареалу відзначено паралелізм суфіксів *-ті*, *-т'*: *подавати* (ТПУ, с. 68), *посушиті*, *повозиті* (ТПУ, с. 92), *перестереґати* (ПЗМ, с. 134), *гостриті*, *проситі* (НМР, с. 48), *obrywati*, *obtresati* (PZB, с. 24), *дождать*, *погулять* (ЕСП-7, с. 136),

болить (ЛП, с. 7), *плакать* (ЛП, с. 39), *сказать*, *брать* (БШ, с. 17), *не любить*, *жать*, *не в'язать*, *лежать* (ЕСП-7, с. 139), пор. фіксації Г. Л. Аркушина: *роска¹зат'* (ГВП, с. 200), *ноче¹ват'* (ГП, с. 260). В охоплених мережею АУМ населених пунктах Західного Полісся відзначено перевагу інфінітивів на *-ти*: *си¹д'і[ти]*, *ходи[ти]*, *си¹д'і[т']*, *ход'іт'[і]* (АУМ, к. № 232). У випадках *сісті*, *їсті* (РПП, с. 2), *місті* (ПФ-1, с. 156), *ітмі* (ПФ-2, с. 23) суфікс *-ті* поширив інфінітиви з закритими основами. Спорадично виявлено неозначені форми дієслів із типологічною рисою білоруського консонантизму, коли м'який *т'* перед голосними переднього ряду та в абсолютному кінці слова переходить у *ц'*: *рубаци*, *копаци*, *зліваці* (НПР, с. 77), *шукаці* (НПР, с. 282), *косіць*, *просіць* (ФЗП-1, с. 45). У суміжних західно-середньополіських говірках фонетична реалізація постфікса в інфінітивах може віддзеркалювати ствердіння [с]: *наражатиса*, *дивоватиса* (ЕЧ-1, с. 223), *оголятиса* (МДН, с. 28), *смеятиса*, *триматиса* (НМР, с. 52).

Інфінітиви із закритими інфінітивними основами на задньоязиковий чи фарингальний у говірках Підляшшя та крайніх північних і західних говірках досліджуваного мовного континууму оформлені за допомогою форманта *-чи*: *впечи* (ФЗП-2, с. 32), *товчы-молоты* (ВС), *утечи* (ТПУ, с. 101), *стовчы* (ППС, с. 164), *втичи* (НОТ, с. 189), *не стовчи* (НОТ, с. 190), *uteszy* (PZB, с. 210; Z-2, с. 97), *печи* (КТ, с. 115), *втечи* (КТ, с. 71), пор.: «*Ой оддала мынэ маты на чужую сторону. Я ны вмiла пычы' хлiба — помырала з голоду*» (П, с. 504). Через контамінацію давніх форм на *-чи* та нових на зразок *пекти* виникли вторинні гібридні інфінітиви *присягчи* (ППЗ, с. 13), *лягчи* (РПП, с. 16), *sterechczy* (P-1), *lachczy* (Z-2, с. 111), *бігчи* (КТ, с. 114), *лягчы* (ŚP, с. 134), *побігчи* (РПП, с. 32), *стерегчи* (ФЗП-1, с. 16), пор.: «*Стоїть палка, на юй галка, можу присягчи, що там тисячи*» (ППЗ, с. 13); у таких структурах можлива регресивна асиміляція [гч] > [жч]: *побіжчи* (РПП, с. 33). Аналізовані структури, як свідчать записи мовлення діалектоносіїв, активно функціонують у західнополіських говірках: *б'іхчи* (ГП, с. 222), *сне¹чи* (ГП, с. 302), *нат'егчі*, *прит'егчі*, *попечі*, *товчі* (б, с. 120), *не вте¹чи* (ГВП, с. 240). Перевагу форм на *-чи* підтверджують скартографовані в загальнонаціональному лінгвістичному атласі матеріали із Західного Полісся: *пе¹к[ти]*, *ст¹ри[чи]*, *ст¹ри[ш]ти*, *ст¹ри[х]чи*, *пе[чи]* (АУМ, к. № 234). Оформлення інфінітива *стырэжты* (ВС), ймовірно, маніфестує аналогію до форм теперішнього часу, які зазнали

чергування [г] > [ж] перед голосними переднього ряду, на зразок *стережеш, стережи*.

Переважно в підляських та берестейських говірках у дієсловах І дієвідміни теперішнього-майбутнього часів 1 особи однини та 3 особи множини з основами на задньоязикові приголосні [г], [к] збережено архаїчне явище: відсутність чергування цих приголосних із шиплячими: *бигуть* (ФЗП-2, с. 36), *лягу* (ТПУ, с. 229), *не могу* (ПЛК, с. 506), *spekusia* (RP, с. 91), *uteku* (PZB, с. 50), *ostruhut* (Z-4, с. 142), *не могу* (Н, с. 16), *помогу* (КТ, с. 98), *запрагу* (ŚP, с. 48), *тэкут* (ŚP, с. 72), *лягу* (СБФ-86, с. 258), пор.: «*Jak woźmut мене и rekrutiki ostruhut, pobryjut żowty kudryki*» (Z-4, с. 142), пор. живомовні свідчення: *некут'* (ГВП, с. 90), *могут'* (ГВП, с. 70), *бегут* (ГП, с. 290), *волокут* (ГП, с. 372).

У більшості аналізованих говірок у дієсловах II дієвідміни та дієслівних формах із суфіксом *-ан-* (*-ян-*) відзначено відсутність чергування приголосних основи [д], [т], [з], [с] із шиплячими насамперед у 1 особі однини теперішнього-майбутнього часу за аналогією до форм решти осіб: *отходю* (ВСХ, с. 52), *повисю* (ВСХ, с. 67), *просю* (ВВ, с. 10), *сходювэли* (ПЗ, с. 112), *хрэстюса* (ПЗ, с. 610), *сходю* (ПВП, с. 150), *прусю* (Г-2, с. 161), *родю* (НМ, с. 26), *помостю* (НМ, с. 41), *заплатю* (МДН, с. 35), *попросю* (МДН, с. 89), *одпустю* (МДН, с. 95), *зморозю* (МДН, с. 102), *розкусю* (НПВ, с. 284), *подходю* (МДН, с. 114), *погатю*, *нагостю*, *виноватю* (ЕЧ-1, с. 214), *покосяно* (ЕЧ-1, с. 220), *пустю* (ЕЧ-1, с. 229), *плодю*, *ходю*, *сходю* (ПД-3, с. 269), *погостю* (ЕЧ-1, с. 246), *не вкусю* (ЕЧ-2, с. 313), *припросяє* (ЕЧ-2, с. 318), *покою* (ЕЧ-2, с. 204), *просю* (ЕСП-7, с. 175), *полетю* (ЕЧ-3, с. 183), *засвितю* (ЕЧ-3, с. 271), *пригостю* (ЗП-1, с. 257), *скою*, *перепросю* (Б, с. 117), *спустю* (Б, с. 49), *приходю* (Б, с. 86), *поморозю* (Б, с. 87), пор.: «*Я по хлевах ходю, да й худібку плодю*» (ЕЧ-1, с. 243), пор. також дієслівну форму з результатами прогресивної контактної асиміляції за способом творення [с'т'] > [с'ц']: *мас'ц'у* (СДЗ, с. 142). За спостереженнями Ю. Шевельова, «утрата цих чергувань – передовсім у 1 ос. одн. – спостерігається в трьох діалектних зонах: на Середньому та Західному Поліссі (приблизно між Овручем і Ковелем). В усіх цих говірках 1 ос. одн. має вигляд *ходю́*, *крутю́*, *носю́*, *лазю́* тощо; у випадку дієприкметників такої консеквентності бракує, але в ітеративних дієсловах знов-таки досить регулярно виступають форми на кшталт *накрутювати*, *облазювати* тощо» (ІФУМ, с. 936). Подібні

репрезентанти без переходу зубних основи в шиплячі зафіксовано у зв'язних розповідях діалектоносіїв: *блуд'у*, *лаз'у* (ГВП, с. 328), *сид'у*, *хрис'т'ус'а* (ГВП, с. 24), *оп'сад'ани* (ГБ, с. 392). Інформаційний потенціал АУМ підтверджує побутування таких форм у говірках західно-середньополіського суміжжя: *но[с'у]*, *си[д'у]* (АУМ, к. № 235). Заступлення африкати [ʒ] фрикативним [ж] відображено словоформами *проважав* (ЛП, с. 4), *хожу* (КП, с. 27), *проважати* (ФЗП-2, с. 24), *наражати* (РПП, с. 28), *зсажу* (ПВП, с. 141), пор.: «*Стальи батька наражати – став син поминки справляти*» (РПП, с. 28).

У розрізнених говіркових масивах у 3 особі обох дієвідмін теперішнього та майбутнього часу простежено тверде флексійне *-т*: *ни куртет* (ВВ, с. 49), *мигают* (ТПУ, с. 123), *вищит*, *кричит* (НМ, с. 61), *говорит*, *робит*, *платит* (СДЗ, с. 54), *рјут*, *wedut* (РР, с. 67), *dilyt*, *ne wiryt* (РР, с. 57), *wјut* (Z-4, с. 18), *болит*, *горат* (КТ, с. 92), *vorožyt* (SZ, с. 163), *висохнут* (МДН, с. 90), *лежыт* (ЅР, с. 18), *даст*, *біжит* (СБФ-86, с. 275), *мнут*, *сіют*, *волочат*, *пріют* (ЕЧ-1, с. 221), *трублят*, *не люблят* (ЕЧ-1, с. 222), *тешут*, *чешут* (ЕЧ-2, с. 206), *за шумлят*, *забражчат* (ЕСП-6, с. 93), *лљют* (ЗП-1, с. 260), пор. засвідчені в записах спонтанного мовлення структури: *да'йут* (ГВП, с. 140), *ни м'н'ійут* (ГВП, с. 326).

У формах II дієвідміни 3 особи однини теперішнього-майбутнього часів флексія *-е* поширилася від дієслів I дієвідміни: *біже* (ТПУ, с. 116), *постэлэ* (П, с. 511), пор.: «*Тыпэр мыні погуляты — коло мэнэ моя маты. I постэлэ, і надэнэ, сама сядэ коло мэнэ*» (П, с. 511), пор. живомовне свідчення: *приходе* (ГВП, с. 430). Зрідка представлено усічені форми дієслів 3 особи однини теперішнього часу I дієвідміни: *загра* (ВП, с. 47), *прывіта* (СБФ, с. 198). Форми 3 особи множини *любљют* (ВП, с. 63), *мочуть* (ПФ-1, с. 96) засвідчують результати вирівнювання до відповідних форм I дієвідміни, пор. фіксації Г. Л. Аркушина: *'бачут'* (ГВП, с. 66), *'кормут'* (ГВП, с. 274). На противагу попередньому типові взаємодії дієслова I дієвідміни 3 особи однини переоформлені за зразком відповідних форм II дієвідміни: *цвірчит*, *ревчит* (НМ, с. 61), *мурыть* (ППС, с. 160), пор.: «*А в колісци дитя кричит, а у хлеві теля ревчит*» (НМ, с. 61). Факультативно спостережено випадки творення форм теперішнього часу від основи інфінітива зі збереженням її повністю: *ne dawaju* (Z-2, с. 65), *ліє* (КТ, с. 88; ТПУ, с. 88), пор. говіркові паралелі: *об'лійут'* (ГВП, с. 92), *злійє* (ГВП, с. 126). Як свідчить карта № 236 АУМ,

уживання таких структур маркує крайні західні говірки досліджуваного масиву: [лийу], [лийеш] (АУМ, к. № 236).

У текстах із Берестейщини ствердіння губних як результат розвитку епентези [й] після депалаталізації [б'], [п'], [в'] спостережено у формах 3 особи однини майбутнього часу: *posypjetsa* (РР, с. 76); 3 особи множини теперішнього часу дієслів 2 дієвідміни: *рыпъять, кыпъять* (П, с. 512), *люб'ят* (КТ, с. 15), *роб'еть* (ВС), а за аналогією – в 1 особі однини майбутнього часу: *поставъю* (СБФ, с. 217), *просп'юся* (ВС), пор.: «*Купыв мыні чырывычкы, аж зап'яткы рып'ять, як я выйду на гульцю, усі хлопці кып'ять*» (ДС, с. 512), пор. свідчення діалектографічних описів західнополіського діалекту: *купйу́* [б, с. 122], *по'робйат* (ГП, с. 288), *висипйут* (ГП, с. 372), *л'у[б'й]у*, *ло[ўй]ат'* (АУМ, к. № 238). Розвиток звукосполюки губний + л' у дієслові *пльвлю* (СБФ-86, с. 260) зумовлений вирівнюванням за зразком форм типу *ловлю*. Розвиток додаткової артикуляції [н] спостережено в дієсловах із основами на губний приголосний, які постали внаслідок індукції: *ламны́, в'ыламну* (ППС, с. 159), *ламнють* (ПФ-2, с. 54), пор.: «*Дэ хоч быры́, хоч с коліна ламны́*» (ППС, с. 159). В АУМ лінгвогеографічно підтверджено функціонування в берестейсько-пінському ареалі форми теперішнього часу дієслова *ламати* у варіантах: *ло[мн']ат'*, *ло[мн']у* (АУМ, к. № 239).

У формах теперішнього та майбутнього часів дієслів I дієвідміни практично послідовно простежено звуження й підвищення артикуляції ненаголошеного [e] > [i] в позиції після [й]: *марну́йш* (ПЛК, с. 501), *поши́йш* (ВСХ, с. 50), *ни вита́йце* (ВВ, с. 46), *помага́ймо, одкіда́ймо, посила́ймо* (Г-1, с. 311), *ны змота́йш* (З, с. 172), *розлыга́йцьця, устыла́йцьця, кончя́йцьця* (ВС), *піта́йцься* (ПВП, с. 100), *розвива́йцься* (ТПУ, с. 133), *облива́йшса* (НПР, с. 192), *купа́йцьця* (ППС, с. 159), *ны одмахайі́сься* (ППС, с. 163), *обийма́йцься, цилу́йцься* (НОТ, с. 187), *почу́йймо* (СДЗ, с. 56), *ни ма́ймо, ни хова́ймо* (ПК, с. 62), *одйіжджя́йш* (СБФ, с. 197), *ны прощя́йсься* (СБФ, с. 217), *схавайі́цьця* (СБФ-95, с. 375), *ізвою́ймо, розграбу́ймо* (ФЗ, с. 74), пор.: «*Ми тестя ізвою́ймо, ой, комірочку розграбу́ймо*» [ФЗ, с. 74], пор. парадигму 2 особи однини теперішнього часу в АУМ: *зна[йе'ш]* – *зна[йш]* (АУМ, к. № 237) та діалектологічні фіксації: *за'сол'уйім* (ГВП, с. 72), *пови'черайім* (ГВП, с. 344).

Унаслідок підвищення і звуження артикуляції [’а] < *e до [’e] найперше в текстах, співвідносних із говірками берестейсько-

пінського Полісся, форми 3 особи множини дієслів II відміни мають у своєму складі флексію *-'еть*: *ны йїдеть, стоеть, брашчеть, отчэплеть, ставлеть, лытеть* (ВС), *хвалеть, ны болеть* (ППС, с. 157), *судеть, гучеть, мучеть* (ППС, с. 161), *родеть, ходеть* (СБФ, с. 208), *ны звынеть* (СБФ, с. 209), пор. народнорозмовні паралелі: *бо^л'ет', си^д'ет'* (ГВП, с. 26). З локалізацією на Берестейщині аналізовану формотвірну рису подано в АУМ: *ло[ўй]ет* (АУМ, к. № 238). У кінці основ на губний засвідчено збереження історичної м'якості цих консонантів: *спеть* (ППС, с. 161), *заспеть* (ППС, с. 164), *ны шуметь* (СБФ, с. 209), *шуметь* (ППС, с. 168), пор.: «*Проты нocy і так засп'еть гочы*» (ППС, с. 164), пор. говірковий відповідник: *сп'ет' 'сплять'* (ГВП, с. 256).

Постфікс *-са* зі стверділим свистячим – домінантний засіб творення зворотних дієслів у берестейсько-пінських та говірках східного масиву Волинського Полісся: *посваруса* (ВСХ, с. 57), *обмийса, вступиса* (Г-1, с. 293), *лэчыўса, родыўса* (ПЗ, с. 265), *посватаймоса, побратаймоса* (ПЗМ, с. 134), *не випинайса, дорубавса* (НМ, с. 43), *качатіса, венчатіса* (НМ, с. 68), *вернуса, замочуса* (НПР, с. 299), *поженихавса* (НПР, с. 307), *приволокса, наєвса* (НМР, с. 52), *ни вродіўса, навчівса* (СДЗ, с. 42), *schililosa* (РР, с. 76), *запикса, попитаймоса* (МДН, с. 15), *покориласа* (МДН, с. 45), *нап'юса, прихилюса* (ЕЧ-1, с. 233), *сподобавса, сушиласа* (ЕЧ-2, с. 299), *купалоса* (ЕСП-7, с. 166), *присуньса, подивиса* (ЕСП-7, с. 189), *змордувавса* (ЕСП-6, с. 100), *žuratsa* (РР, с. 76), *стелитса, женитса* (МДН, с. 97), *зліпаютса* (ВОР, с. 112), *поколаласа, покохаласа* (ЕЧ-3, с. 184), *розлівса, купавса, наражавса* (ЕСП-2, с. 33), *стрівса* (ЕСП-2, с. 88).

Оформлення дієслів з вокалічною фіналлю дієслівної основи може відображати усічення сегмента зворотної частки: *розходьмос* (ЕСП-7, с. 191), *потеліліс, народіліс* (ЕЧ-1, с. 253), *будут сміятис* (МДН, с. 27), *знеслас, напілас* (МДН, с. 37), *подівітес* (ЕЧ-2, с. 205), *побратаймос, посватаймос* (ПЗМ, с. 140), *стенулас* (ЕЧ-2, с. 217), *покотіліс* (НМР, с. 17). У дієсловах минулого часу середнього роду спостережено модифікат *-со*, а за аналогією до форм минулого часу середнього роду на зразок *було, ходило* – *-с'о*: *чосалосо* (ПФ-2, с. 309), *прихілілосьо* (ТПУ, с. 144), пор. фіксації з діалектних хрестоматій: *звалос'о* (ГП, с. 294), *отправл'алос'о* (ГП, с. 82). Живомовні свідчення на зразок *набравса* (ГВП, с. 58), *обозваласа* (ГВП, с. 60), *нато^лмилосо* [б, с. 122] та подана в АУМ (к. № 248) безваріантна

реалізація постфікса *-ся* в суміжних західно-середньополіських говірках у модифікатах *-са*, *-со* з можливим відпаданням кінцевого вокала дозволяють говорити про збіг тенденцій у мові фольклору та говірковому мовленні.

Фонетична реалізація постфікса у варіанті *-с'є* засвідчує еволюцію ненаголошеного **ɛ* > [e]: *клявсє, присягавсє, не журисє, нап'ітисє* (ТПУ, с. 95), *не вдавсє, умивсє, впросивсє* (ТПУ, с. 114), *не боюс'є, выслужус'є, ожен'ус'є* (Н, с. 11), *дівовалис'є, л'убіліс'є, позросталис'є* (Н, с. 18), *схватівсє, вчэпівсє, нэ бавсє* (ŚP, с. 141), пор. фіксації Г. Л. Аркушина: *н'є по^ддобалос'є* (ГП, с. 316), *прохо^ввавс'є* (ГП, с. 318), *у^ч'іт'іс'є* (ГП, с. 348). Зворотна частка *ся* насамперед у підляських говірках не завжди лексикалізована з дієсловом і може стояти у препозиції: *sia skinczyła* (RP, с. 70), *sia pokłoni* (RP, с. 82), *ся одчиняли* (ВОР, с. 49), *sia zyjdemo* (Z-2, с. 87), *ся бою* (КТ, с. 46), *ся схлила, ся кохали, ся любили* (БП, с. 12), *ся вмивати, ся втирати* (ПВ, с. 13), *ся збиральи* (ПВ, с. 43), *ся обувала* (ФЗП-2, с. 2), *ся здригают, ся розсьміла* (ФЗП-1, с. 16), пор.: «*Вже окна мигають, лави ся здригають, піч ся розсьміла, бо корова хотіла*» (ФЗП-1, с. 16). Це підтверджує АУМ: ми с'а на^д'ійали (АУМ, к. № 248).

Трансформація на діалектному ґрунті зворотних дієслів типу *ни нагу́чиса, ни наму́чиса* (СДЗ, с. 39) пов'язана з комбінаторними змінами в консонантних групах [шс] > [с:] > [с]. Зворотні дієслова 3 особи теперішнього та майбутнього часів часто зазнають асиміляції за місцем і способом творення переважно з подальшим ствердінням і можливим стягненням свистячого [т'с'] > [ц:] > [ц]: *зростеця, минеця* (ПК, с. 47), *скачеця, плачеця* (ЗП-1, с. 260), *доведеця, прийдеця* (НМ, с. 70), *гнеця* (ПСП, с. 41), *стенуця, нап'юця* (ЕЧ-2, с. 217), *човнеця* (ЕСП-6, с. 92), *наплачеця, забудеця* (ЕЧ-3, с. 169). Одиначним випадком засвідчено [и]-рефлекс ненаголошеного **ɛ*: *теліпаєци* (ЕСП-7, с. 173).

Відповідно до флексії *-*емь* в 1 особі множини дієслів майбутнього часу представлено фонетичні варіанти *-юм*, *-'ом*, *-уом*: *пуойдюм* (ФЗП-2, с. 28), *не забудюм* (БП, с. 7), *будюм панувати, будьом* (РПП, с. 29), *поїдюмо, покинюмо* (ВП, с. 44), *дійдюм* (БП, с. 29), *будьуом* (КП, с. 39), пор.: «*Вже ми, Марисю, поїдюмо, тебе молодую покинюмо*» (ВП, с. 44). У підляських говірках спорадично зауважено архаїчні форми так званого передмайбутнього часу: *будиш бачив* (ТПУ, с. 202), *bude dokuczaw* (RP, с. 82), *budesz baczyw* (PZB, с. 163), *budesz lubiw* (PZB, с. 199), *будемо шукалі* (Н, с. 11), *буде міела*

(КТ, с. 109), *budesz miyew* (SZ, с. 159), *будьом мали* (БП, с. 6), *буду виглядала* (ФЗП-1, с. 38), пор.: «*Oj, sydy, tuij tyły, sydy, tuij choroszy, budesz baczyw peredaczu, jak ja tuij'ie hroszy*» (PZB, с. 163). Інформація АУМ підтверджує закономірне функціонування на Підляшші аналізованої ланки формотворення дієслів: *буду браў* (АУМ, к. № 244). У формах колишнього першого майбутнього часу допоміжне дієслово *имати* не лексикалізоване з інфінітивом: *меш дмухати* (ППЗ, с. 12), *муть говорити* (РПП, с. 37), *меш мати, му пасти, меш завертати* (ФЗП-2, с. 51), *спокидять му* (КП, с. 33). Зауважені форми корелюють зі спостереженнями І. Ігнатюка: *му їсти, мѣте піти, ме спати, муть сміятися* [98, с. 232]; пор. дані АУМ: *му косити* (АУМ, к. № 244).

Збереження етимологічного **i* визначає специфіку формотворення множинної парадигми минулого часу в підляських і перехідних західно-середньополіських говірках: *напеклі, навертієлі, витесалі* (ТПУ, с. 154), *положили, нарадили, засветили, схоронили* (НПР, с. 282), *пілі, говорили, не розлучілі* (НМР, с. 34), *rozdzirali, roszyli* (PP, с. 55), *zabyli, nawaryli* (PZB, с. 76), *zbudowali* (P-1), *ukwytowali, dywowali* (Z-2, с. 46), *жили, танцювали* (КТ, с. 113), *vyvojovali* (SZ, с. 89), *zhanuli* (SZ, с. 149), *насолілі, припикали, давали* (КТ, с. 70), *полоскалі, похлебали* (ЕЧ-1, с. 218), *горалі, сіялі* (ЗП-1, с. 259), пор.: «*Vyvojovali sobiye try podolanki*» (SZ, с. 89), пор. народнорозмовні форми: *говорил'і* (ГВП, с. 214), *виган'ал'і* (ГП, с. 239), *бул'і* (ГВП, с. 16), *наказал'і* (ГВП, с. 316), *приказувал'і* (ГП, с. 286).

Вірогідно, простежені у фольклорних збірниках І. Ігнатюка написання *стальи, повмиральи, позуоставляльи* (ЛП, с. 28), *оддавальи, приказовальи* (РПП, с. 4), *вийшьи* (РПП, с. 26), *взяльи, розстріляльи, розпитальи, наробильи, забильи* (БП, с. 3), *настальи, покидальи* (БП, с. 6), *прильитільи, з'ільи* (ВП, с. 25), пор.: «*Ах що ж бо ми наробильи: свого швагра та й забильи*» (БП, с. 3), відображають специфічну препалатальну вимову плавного бокового [л·], що спорадично трапляється в західнополіських говірках, або ж [и']-рефлекс **i*, типовий для говірок Правобережного Полісся, пор. свідчення діалектної текстографії: *тримал-и* (ГВП, с. 88), *ховал-и, пал-ил-и, с'кубал-и* (ГВП, с. 100).

Зрідка зауважено форми передминулого часу, як-от: *была-позабыла* (ŚP, с. 33), *була знала, була б не сіяла* (ТПУ, с. 179), пор. факти діалектних хрестоматій: *вмер був* (ГВП, с. 216), *були*

прили¹т'или (ГВП, с. 58). У підляському ареалі в дієсловах минулого часу факультативно засвідчено збереження формальних залишків перфекта: «До дієслів додані елементи форм дієслова **jesti* в теперішньому часі. Так, із *єсмь* (1 ос. одн.) залишився тільки елемент *м*, з *єси* (2 ос. одн.) – *с*, із *єсмо* (1 ос. мн.) – *смо*, *єсте* (2 ос. мн.) – *сте*; тепер ці збережені елементи указують на особу виконавця» [6, с. 122], пор.: *була-м* (ФЗП-2, с. 8), *стала-м* (ФЗП-2, с. 11), *винаслісте* (ПВ, с. 11), *казалісте* (ФЗП-2, с. 3), *де-сьте забавляли*, *чи-сьте доставали* (ВП, с. 68), пор. локальні підляські форми: *робів-ем*, *ходів-ем*, *говоріла-м*, *брала-м*, *казалі-сьмо*, *булі-сьте*, *напеклі-сьте* [98, 233].

Закінчення *-имо* або *-емо* з фонетично виправданими відповідно до особливостей рефлексії **ě* в ареалі Західного Полісся флексійними сегментами [и], [е] визначають специфіку формотворення дієслів 1 особи множини наказового способу: *колышымо*, *однэсымо* (ПФ-1, с. 332), *ходэмо* (ПФ-1, с. 288). У 2 особі однини в різних говіркових групах засобом вираження наказового способу стали дієслова з відкритими односкладовими інфінітивними коренями на [и] (або, зважаючи на фонетичні особливості говірки, [е]) з усіченим кінцевим [й]: *ны* (ПДК, с. 41), *ны бы* (ВС), *не рі* (SZ, с. 70), *выні* (ŚP, с. 128), *вині* (ТПУ, с. 124), *отруй* (НМР, с. 44). Такі форми зауважено у свідченнях інформаторів-поліщуків: *би* ‘бий’, *пи* ‘пий’, *ли* ‘лий’ [6, с. 123]. Дієслова 2 особи множини *бітэ* (П, с. 500), *ны побітэ*, *ны розлітэ* (ВС) зазнали впливу граматичної аналогії. Дієслівну парадигму наказового способу 2 особи однини маркують також форми з нульовою флексією, поширеною зокрема на дієслова з наголошеним префіксом *ви-*: *винесь* (ВСХ, с. 33), *вынезь* (ПЗ, с. 35), *випусть* (ТПУ, с. 64), *зарізь* (ТПУ, с. 202), *поведь* (НМ, с. 65), *віведь* (НПР, с. 11), *высылса* (ПФ-1, с. 426), *не шум* (ПЛК, с. 534), *вистель* (НПВ, с. 303), *висуш* (ПЛК, с. 564), *вивидь* (НОТ, с. 136), *wyruśt'* (Z-2, с. 26), *vylet'* (SZ, с. 116), *ne szum* (SZ, с. 178), *вызволь* (СБФ-86, с. 258), *вывыдь* (СБФ-95, с. 377), *викоть* (ФЗ, с. 131), *вылыть* (ВС), *не шумь* (Б, с. 137), пор. говірковий відповідник: *вивед'* (ГВП, с. 262). Давнє закінчення дієслів 2 особи множини наказового способу *-йте* залежно від територіальних особливостей ятевої рефлексії репрезентують модифікати *-ите*, *-іете* або *-ите*, *-цете*: *беритеся*, *ідите* (НПР, с. 10), *не кажіте* (НПР, с. 145), *не толочіте* (НОТ, с. 130), *пріступите* (НОТ, с. 189), *ožen'iete* (Z-4, с. 42), *dyw'ieteś* (Z-4, с. 76), *спичіте* (МДН, с. 14), *не пиліте* (ПЗВ, с. 85), *вернітеса* (ЕЧ-2, с. 316), *зажэніетэ* (ŚP, с. 84), *пуст'іэтэ*, *верн'іэтэ* (ŚP, с. 108),

зожнітэ, скосітэ (СБФ, с. 212), ни гомоните, ни розбудите (ТПУ, с. 200), не сушите, ни гризіете (ТПУ, с. 237), скачите (ВВ, с. 41), злужите (ВВ, с. 50), покажите, скажите (ВВ, с. 54), пор. дані сучасних говіркових записів Г. Л. Аркушина: пуї¹д'іте (ГВП, с. 140), вуз¹м'іте (ГП, с. 136), пла¹т'іте (ГП, с. 370), і¹д'іте (ГБ, с. 298). З огляду на підвищення артикуляції ненаголошеного [e] до [и] представлено фонетичний варіант аналізованого закінчення *-іти*: живітися, ни дивітися (ВВ, с. 29), йдіты (СБФ-86, с. 255), одчиніти-но (НОТ, с. 169).

У дієслівних префіксах часто з'являється приставний [і]: *издрыгаўса* (ПЗ, с. 113), *izbudyt* (К-36, с. 117), *ізлякався, ізсушила* (ТПУ, с. 177), *іздохати* (НМ, с. 133), *ізбий* (НПР, с. 293), *izmarniyela* (SZ, с. 146), *ізмие* (МДН, с. 90), *ізвоюімо* (ФЗ, с. 74), *іскунавши, ісповивши* (ЕСП-6, с. 86). Свідченням мовної архаїки стали дієслівні форми зі збереженим суфіксом *-ова-*: *покоштовати* (ВСХ, с. 12), *czastowaty* (К-36, с. 64), *zartowala* (К-36, с. 188), *зготовала* (ТПУ, с. 81), *горовати* (ТПУ, с. 187), *цоловав, міловав* (НПР, с. 340), *torhowaty* (RP, с. 52), *budowaty* (PZB, с. 58), *zaboronowaw* (Z-4, с. 78), *szkodowala, szmarowala* (Z-3, с. 52), *ночовати* (ŚP, с. 51), *вчаровала* (СБФ-86, с. 263), *куповати* (ЕЧ-2, с. 206).

Висновки до розділу 3

Залучений для дослідження фольклорний матеріал дає підстави стверджувати, що специфіка формотворення іменників, прикметників і займенників позначена продуктивністю фонетичних модифікатів давніх флексій. Ще однією вагомою причиною розгалуженого арсеналу закінчень стало явище граматичної індукції, яке виникло внаслідок нівеляції архаїчних закінчень певної відмінкової позиції, родового переосмислення іменників, різноспрямованого взаємовпливу на флексійному рівні та стиранням диференціації між твердим та м'яким різновидами відмінювання (у дієсловах – флективного переоформлення за зразком I або II дієвідмін) й набуттям нових афіксів.

Кількісно-якісні характеристики корпусу говіркових елементів словозмінного рівня діалектної системи неоднаково системно й послідовно відображено в різних упорядників. Серед морфологічних одиниць діалектної системи виділено такі, які властиві лише частині аналізованих говірок (у підляських текстах – флексії дифтонгічного

походження; передусім у берестейському фольклорі – позиційно зумовлена флексія *-ийу* в іменниках 1 відміни орудного відмінка однини; у текстах, співвідносних із говірками Берестейщини та перехідного західно-середньополіського типу, – дієслівний постфікс *-са*), і такі, які маркують увесь західнополіський мовний континуум (форми давального та місцевого відмінків однини іменників з флексією *-ови*; індивідуальна парадигма відмінювання субстантива давнього консонантного типу на **-r-* *мати*; фонетично видозмінені внаслідок місцевих особливостей рефлексії давні флексії, зокрема родового відмінка множини іменників; нестягнені прикметникові форми прикметників називного відмінка жіночого і середнього родів та множини; відсутність протетичного у формах непрямих відмінків особових займенників).

Отже, інформаційний потенціал проаналізованих із опорою на діалектографічні джерела західнополіських народнопоетичних текстів яскраво відображає різноманітні діалектні одиниці граматичного рівня.

ВИСНОВКИ

Фольклорні тексти мають значний інформаційний потенціал для дослідження репертуару одиниць живого народного мовлення, тому цілком очевидно, що діалектний компонент мови українського фольклору перебуває в центрі наукових зацікавлень сучасних вітчизняних та зарубіжних лінгвістів. Одна з найбільш гострих теоретичних проблем, щодо якої досі сперечаються вчені, – співвідношення мови фольклору та діалектної мови. Дослідники трактують фольклор по-різному: як літературний варіант діалекту (діалект у його естетичній функції); як наддіалектне утворення; як інтердіалект, окремий художній діалект; як функційно-стильовий різновид діалекту, генетично однорідний із діалектно-побутовим мовленням і відмінний від останнього своєю функційною та жанровою диференціацією. Синтезуючи висновки різних праць, вважаємо, що одна з головних причин існування різних поглядів на природу мови усної словесності та її відношення до інших форм загальнонаціональної мови полягає в тому, що упорядники фольклорних збірників з різною мірою відповідальності ставляться до передачі народного мовлення. Висновок про фольклор як один із функційних різновидів діалектного мовлення очевидний, якщо аналізувати матеріали тих фольклорних збірників, у яких упорядниками максимально збережено говіркові риси на всіх мовних рівнях. Підготовлені в такий спосіб видання в україністиці визнано точним, цінним і перспективним діалектографічним джерелом.

Великий за обсягом, проте різний за якістю фактичний матеріал, дібраний із текстів західнополіського фольклору, виявився надійним підґрунтям для концептуального осмислення цієї загальнотеоретичної концепції та її верифікації. Аналіз джерел такого типу виразно засвідчив, що не всі тексти мають однакоvu фактографічну цінність у плані точного відображення в них фонетичних, морфологічних, синтаксичних і лексичних особливостей місцевих говірок.

Найбільшою скрупульозністю відзначено фольклорні записи відомих мовознавців-діалектологів Г. Л. Аркушина та Ф. Д. Климчука. Ці упорядники дотрималися настанови максимального відтворення особливостей усного народного мовлення на різних рівнях, зокрема послідовно проставили наголос у багатоскладових словах. Зрозуміло, що такі сумлінно записані тексти – графічно переданий аналог мовлення західних поліщуків. Ключові маркери підляських говірок об'єктивно, детально й різнопланово

висвітлено в збірниках фольклору І. Ігнатюка, Л. Лукашенко, А. Артем'юк, Д. Фіоніка, С. Копи. Досить повно корпус говіркових одиниць заманіфестували інші упорядники фольклору, зокрема з Підляшшя – Я. Кондаревич, О. Кольберг, А. Олещук, В. Стахвюк, Ю. Гаврилюк; Берестейщини – Д. С. Губаревич, В. В. Шепелевич, В. Й. Рогович, Д. Г. Булгаковський; Волинського Полісся – Л. М. Назарчук, І. В. Гунчик, В. М. Мойсієнко; Рівненського Полісся – В. Г. Кравченко, П. П. Чубинський, Ю. А. Цехмістрок, В. П. Ковальчук, Ю. П. Рибак, Т. В. Гнатюк, Н. О. Супрун-Яремко, Р. В. Цапун. Збірник «Полесские заговоры (в записях 1970-1990 гг.)», мережа населених пунктів якого охоплює весь поліський ареал, – перспективне джерело насамперед для вивчення народної медичної номенклатури.

Промовистим видається факт, що відповідно до трьох складових частин Західного Полісся з високим ступенем достовірності упорядниками відтворено фонетичну, граматичну та лексичну системи говірок Підляшшя та Берестейщини, натомість менш вартісними для проведення діалектологічних досліджень виявилися записи, співвідносні з територією Волинського Полісся.

В академічному виданні фольклорних записів Лесі Українки 1970-х рр., де едиційна політика мала б спиратися на засади точного відтворення зафіксованих в оригіналі самою письменницею особливостей народної мови, проведено уніфікацію в напрямку до літературного стандарту зі збереженням лише окремих відмінностей. Цей недолік вдалося усунути в новому 14-томнику текстів, упорядники якого повністю зберегли народнорозмовну стихію середовища, де відбувалося формування мовної свідомості Лариси Косач-Квітки.

Незважаючи на фахову підготовку експлораторів, не можна зарахувати до надійних текстологічних джерел про організацію репертуару західнополіських говіркових репрезентантів на підставі невідповідності вимогам однозначного, філологічно точного відтворення насамперед фонетичного та морфологічного рівнів, а почасти – лексичного через необізнаність із мовленням респондентів-поліщуків студентські записи, зібрані під керівництвом фундаторів двох фольклористичних шкіл при університетах – професорів І. О. Денисюка, В. Ф. Давидюка.

Відносно невелику кількість діалектизмів відображено у фольклорному арсеналі О. Ф. Ошуркевича. Непослідовно, із різним

ступенем частотності, що не дає змогу науково об'єктивно визначити місце діалектних явищ у структурі волинськополіських пісенних текстів, віддзеркалюють говіркові риси упорядники О. П. Кондратович, О. І. Коменда, Л. С. Семенюк, В. В. Галайчук.

Псевдонаукові, далекі від істини висновки з'являються крізь призму перекладу білоруською мовою (зі свідомим насиченням упорядниками текстів типологічними рисами білоруської мови – «аканням», «дзеканням», «цеканням») автохтонного українського фольклору з Берестейщини («Песні Беласточчыны» М. Гайдука, «Беларускі фальклор у сучасных запісах. Брэсцкая вобласць. Традыцыйныя жанры»). Білоруський дослідник В. Й. Рогович виявив максимальну ретельність, зафіксувавши фольклорні зразки в Кобринському та Пінському районах Брестської області, однак помилково кваліфікував їх як такі, що зберігають лінгвальні особливості південно-західних білоруських говірок (імовірно, на тій підставі, що тексти записано на території Республіки Білорусь).

У текстах найбільш послідовно проаналізовано явища фонетичного та морфологічного рівнів. Лінгвальна інформація фольклорних видань дає змогу змоделювати набір таких фонетичних рис західнополіського говору, які системно відображено в текстах і які співвідносяться з усіма або більшістю говіркових груп: наявність дифтонгічних (у підляських текстах та в окремих записах із Рівненщини) та монофтонгічних рефлексів наголошених **o*, **e*, **ě*; підвищення і звуження артикуляції ненаголошеного [e] до [и]; звукосполуки [г'і], [к'і], [х'і] на місці колишніх **гы*, **кы*, **хы*; поширеність приставних [в], [г], [й]; вияв структур із наслідками асимілятивно-дисимілятивних змін, афери, метатеми, епентези; непослідовність процесу депалаталізації історично м'яких шиплячих; ствердіння в більшості позицій африкати [ц'] та вібранта [р']; ствердіння губних і передньоязикових приголосних перед рефлексом ненаголошеного **ě*; депалаталізація губних (зокрема з розвитком епентези) та передньоязикових перед наголошеними рефлексами **ě* та **e* тощо.

Водночас опрацьовані тексти на фонетичному рівні відображають протиставлення різних говіркових груп Західного Полісся: підляські тексти марковані можливістю дифтонгічної рефлексії **o*, **e*, **ě* в наголошеній позиції; розвитком **i* в [і] після передньоязикових [д], [т], [з], [с], [л], [н]; волинськополіським текстам властиве «укання»; фольклор із північної частини

досліджуваного ареалу детермінують явища позиційної реалізації наголошеного [a] > [e] (на Підляшші – [iɛ], [ie]) після м'яких приголосних; «укання». Розвиток [e]-континуанта ненаголошеного **e* притаманний насамперед підляським та берестейським текстам тощо.

Залучений для дослідження матеріал зберігає деякі архаїчні загальнозахіднополіські явища словозмінної підсистеми: форми родового відмінка однини субстантивів чоловічого роду **ǫ*-основ із флексією -*a*; колишні іменникові форми на *-*ьje* > -*e*; флексію -*u* у формах родового однини колишніх *-*ї*-основ; іменникові словоформи називного відмінка множини з закінченнями -*e*, -*ове*; дуальні форми іменників, прикметників, займенників; повні нестягнені форми прикметників; історичні форми непрямих відмінків прикметників м'якої групи; особовий займенник пошанної множини *вите*; закінчення дієслів 2 особи множини наказового способу на -*ите* (з можливими фонетичними модифікаціями); інфінітиви на -*чи* тощо.

Натомість тільки в текстах із берестейсько-пінського ареалу спостережено творення неозначених займенників за допомогою наголошеної частки *н'і*- або її варіанта *н'е*-. Дієслівна морфологія лише підляського фольклору репрезентована формальними залишками колишнього перфекта та виявом конструкцій так званого передмайбутнього часу.

Водночас іменна та дієслівна словозміна аналізованих словоформ позначена радше численними наслідками граматичної аналогії (у системі іменного відмінювання – передусім взаємною індукцією форм твердого та м'якого різновидів, у дієслівних формах – взаємодією I та II дієвідмін на флексійному рівні), а також виявами типових для аналізованого ареалу фонетичних процесів.

Тексти фольклору обмежено відображають склад діалектної лексики (усе розмаїття народних назв в уснопоетичних текстах просто й не може бути представлене з огляду на призначення й іншу специфіку самого фіксованого матеріалу): *дивоснуб* 'староста у весільному обряді', *волочобне* 'подарунок хрещеникам на другий день Великодня', *шпирка* 'сало', *париш* 'страва із запареної (гречаної) муки', *палухі* 'маленькі вареники; страва у вигляді різаних або рваних шматків прісного тіста, зварених на воді або на молоці', *квастка* 'невелика бочка для зберігання солоного сиру', *шихля*, *шендя* 'лихорадка', *храпи* 'перенісся', *обрус*, *настільник* 'скатертину', *нагавици* 'штани', *жешкій* 'гарячий', *ливий* 'сірувато-білий', *пукати* 'лопатися; тріскати', *судосити* 'зустріти', *ввинутись* 'встигати

виконувати якусь роботу’, *рихтичок* ‘присл. так само; точно так’ та ін.

Виявлено окремі семантичні діалектизми: *нічогий* ‘поганий’, *каліти* ‘білити’, *сторона* ‘відгороджене місце у хліві, куди складають сіно, снопи’, *книга* ‘орн. чайка; *Vaellus vaellus*’, *губа* ‘1. міра довжини витканого полотна; 2. гриб-трутовик; *Poliporaceae*’, *подошва* ‘низ весільного короваю’, *ягоди* ‘тільки чорниця; *Vaccinium myrtillus, L.*’, *запорожці* ‘незапрошені на весілля гості’, *беседа* ‘гостювання; весілля, хрестини, родини і т. ін.’, *дружба* ‘головний розпорядник на весіллі’, *рукавець* ‘торбинка зі скошеною нижньою частиною для віддавлення сиру’, *хоронгва* ‘деревце з гілками, прибране дзвіночками і стрічками, яке на весіллі носить хоронжий’, *статок* ‘худоба’, *гарбузики* ‘гарбузове насіння’, *проща* ‘магічний текст, замовляння, молитва’, *лицо* ‘ікона, образ’, *лобок* ‘перша відрізана від паляниці скибка’, *гоня* ‘згряя собак під час парування’, *діди* ‘дні пам’яті померлих’, *колода* ‘полотно, яке кладуть на кришку труни’, *спрут* ‘наслана ворожінням на кого-небудь хвороба, при якій весь час ломить’, *метр* ‘міра ваги – 100 кг’, *груба* ‘вагітна’, *лихий* ‘дірявий’, *мусить* ‘мабуть’ та ін.

Аналізовані фольклорні збірники обмежено відображають відмінності від літературної мови на синтаксичному рівні. У текстах підляського фольклору відзначено випадки заміни літературних безприйменникових конструкцій давального відмінка словосполученнями родового відмінка з прийменником *для*: *bożywsie dla мене, дікуємо для вас за капусту, ne roby gla nas krywdu, скажи для мене такую казку, люди далі для єй знати*; конструкціям родового відмінка з прийменником *у* (*в*) відповідають структури давального відмінка без прийменника типу *rolatawsia jimi wuoż, mń'ie wsochła, bolit jeji, porad' мене, болить мене палець, живуот мене болім*. У берестейсько-пінських текстах активно функціонують прийменникові структури на зразок *кырыз тры сылі, кырыз стыл, кырыз вэрх; ля дівчыны, ля людськэйі, ны ля пса, ля сыроты*. У низці текстів, співвідносних із різними західнополіськими говірками, зауважено прийменник *без* відповідно до *через*. Сполучник *би* ‘як, ніби, немов’ притаманний фольклорним зразкам із Берестейщини та Підляшшя. Таку ситуацію можна, очевидно, пояснити тим, що західнополіські говірки, як і народна українська мова загалом, на синтаксичному рівні не так виразно протиставляються літературному стандарту, як на фонетичному та морфологічному рівнях.

Як бачимо, фольклорний текст за умови фахової його фіксації в основному співвідноситься з місцевою говіркою, відповідає їй за набором релевантних рис, зокрема фонетичного і морфологічного рівнів. Це підтверджує надійність, цінність та перспективність фольклорних записів як діалектографічних джерел.

Запропонований підхід до прочитання аналізованого фактичного матеріалу з відсиланням до діалектографічних праць для встановлення кореляції з відповідними одиницями найперше фонетичного та словозмінного (принагідно – лексичного, синтаксичного, акцентуаційного) рівнів говіркового мовлення уможлиблює констатацію високого ступеня територіального варіювання мови фольклорних текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Айдачич Д. Про польського мовознавця Єжи Бартмінського. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур : Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*. 2011. Вип. 16. С. 3–12.
2. Аркушин Г. Підляські семантичні діалектизми. *Діалектологічні студії. 3* : Збірник пам'яті Ярослави Закревської. Львів : Інститут українознавства імені І. Крип'якевича, 2003. С. 87–104.
3. Аркушин Г. Межі західнополіського діалекту. *Волинь філологічна : текст і контекст*. Луцьк, 2007. Вип. 4: Західнополіський діалект у загальноукраїнському та всеслов'янському контекстах. С. 9–31.
4. Аркушин Г. Про статус підляських говірок (межиріччя Володавки і Нарєви). *Gwary Północnego Podlasia*. Bielsk Podlaski ; Puchły, 2008. S. 62–69.
5. Аркушин Г. Українські діалектні тексти (до питання методології). *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки : Мовознавство*. Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, 2011. № 1. С. 3–8.
6. Аркушин Г. Л. Західнополіська діалектологія : навчальний посібник з регіональної діалектології. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2012. 256 с.
7. Аркушин Г. Л. Фольклорно-діалектологічні матеріали з Підляшшя. *Міфологія і фольклор*. 2010. № 1 (5). С. 88–96.
8. Аркушин Г. Мова фольклору і говіркове мовлення. *Народна творчість українців у просторі і часі* : матеріали Міжнародної наукової конференції в рамках VI Міжнародного фестивалю українського фольклору «Берегиня» / за ред. проф. Г. Аркушина. Луцьк : ВМА «Терен», 2010. С. 206–214.
9. Аркушин Г. Л. Народна лексика Західного Полісся : монографія. Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2014. 236 с.
10. Артеменко Е. Б. Еще раз о диалектном / наддиалектном характере языка фольклора. *Филологические записки*. 1994. Вып. 3. С. 106–116.
11. Барабаш-Ревак О. В. Мовний образ парубка в українських фольклорних і етнографічних текстах. Львів, 2013. 364 с.

12. Баранникова Л. И. Русские народные говоры в советский период (К проблеме соотношения языка и диалекта). Саратов : СГУ, 1967. 206 с.

13. Баранникова Л. И. К вопросу о функционально-стилевых различиях в диалектной речи. *Вопросы стилистики*. Саратов, 1965. Вып. 2. С. 145–167.

14. Баранникова Л. И. Народнопоэтическая речь и её место в системе функционально-стилевых различий диалектной речи. *Вопросы теории и методики изучения русского языка* : труды 7-й научной конференции кафедр русского языка пединститутів Поволжья. Саратов, 1965. С. 251–259.

15. Бартминьский Е. Языковой образ мира : очерки по этнолингвистике / пер. с пол. ; отв. редактор С. М. Толстая. Москва : Индрик, 2005. 528 с.

16. Бевзенко С. П. Українська діалектологія : підручник. Київ : Вища школа, 1980. 248 с.

17. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови: Нариси із словозміни та словотвору. Ужгород : Ужгородський держ. ун-т, 1960. 416 с.

18. Беценко Т. П. Мова фольклорних пісенних пам'яток у наукових студіях Світлани Яківни Єрмоленко. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. № 10. Т. 2. С. 12–15.

19. Беценко Т. П. Лінгвофольклористика в системі сучасної філологічної науки: поняття, завдання, напрями дослідження. *Лінгвістичний вісник*. 2016. Вип. 5. С. 15–26.

20. Беляева Н. В. Конструкции с семантико-грамматическим опосредованием в языке русских былин : дис... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». Воронеж, 1994. 194 с.

21. Бігусяк М. Динамічні фонетико-морфологічні діалектні процеси в мікротекстах «Галицько-руських народних приповідок», зібраних І. Франком на Гуцульщині та Покутті. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : П'світ, 2016. С. 5–15.

22. Білоконенко А. І. Архаїчні граматичні форми іменних частин мови в українській фразеології : дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Кропивницький, 2016. 176 с.

23. Бобунова М. А. Методология выявления «фольклорных диалектов» : Словарь языка фольклора об идиолектной и диалектной дифференцированности былинной лексики [Электронный ресурс] /

М. А. Бобунова, А. Т. Хроленко. *Локальные традиции в народной культуре Русского Севера* : материалы IV Международной научной конференции «Рябининские чтения – 2003». Петрозаводск, 2003. URL: <http://kizhi.karelia.ru/library/ryabinin-2003/74.html>.

24. Богатырев П. Г. О языке славянских народных песен в его отношении к диалектной речи. *Вопросы языкознания*. 1962. № 3. С. 75–86.

25. Богатырев П. Г. Язык фольклора. *Вопросы языкознания*. 1973. № 5. С. 106–116.

26. Богословская О. И. Язык фольклора и диалект : уч. пособие по спецкурсу. Пермь : Изд-во Перм. гос. ун-та, 1985. 72 с.

27. Бойчук О. Фольклорні тексти як джерело вивчення діалектного мовлення західних поліщуків (фонетичні особливості). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2016. Вип. 21. С. 35–38.

28. Василько З. С. Символіка фольклорного образу. Львів : «ДПА. Друк», 2004. 392 с.

29. Веселовский А. Н. Историческая поэтика : монография. Москва : Высшая школа, 1989. 648 с.

30. Видайчук Т. Л. Фонетичні особливості східнополіського говору північного наріччя української мови (на матеріалі етнографічної спадщини Бориса Грінченка). *Studia Philologica (Філологічні студії)* : зб. наук. праць. 2017. Вип. 8. С. 11–16.

31. Вівчар Н. Супровідна глосографія в серійних виданнях українського фольклору. *Слобожанська бесіда* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Старобільськ, 23 листоп. 2017 р.). ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2017. Вип. 10. С. 29–33.

32. Волощенко О. В. Языковые основы фольклора в свете явлений традиционной народной культуры : (на материале русской волшебной сказки) : автореф. дисс... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». Воронеж, 2006. 21 с.

33. Воронич Г. В. Західнополіський говір. *Українська мова : енциклопедія*. Київ : «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2007. С. 196–197.

34. Галайчук В. В. Лексичні одиниці мікросистеми «Рослини» в українських фольклорних текстах : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Львів, 2004. 21 с.

35. Глуховцева К. Д. Динаміка українських східнослобожанських говірок. Луганськ : Альма-матер, 2005. 592 с.

36. Говірки Чорнобильської зони : системний опис. Київ : Довіра, 1999. 271 с.

37. Гороф'янюк І. Зі спостережень над фольклорними текстами як джерелом вивчення діалектного мовлення подолян. *Волинь філологічна : текст і контекст* : зб. наук. пр. Луцьк, 2013. Вип. 15 : Лінгвостилістика ХХІ століття : стан і перспективи розвитку. С. 66–74.

38. Грайворонська О. В. Мова дитячого фольклору. Структурний та прагматичний аспекти (віршовані жанри) : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2000. 16 с.

39. Грицевич Ю. В. Побутовизми в західнополіських фольклорних текстах. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Т. 33 (72). № 2. Ч. 1. С. 1–6.

40. Грицевич Ю. В. Лексичні запозичення в текстах коломийок (на матеріалі записів Володимира Гнатюка). *Актуальні проблеми міжкультурної комунікації*: зб. матеріалів І Міжнародної науково-практичної конференції, 06 квітня 2022 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2022. С. 25–27.

41. Грицевич Ю. В. Польська мова як джерело запозичень в українському фольклорі Підляшшя. *Матеріали II Міжнародного науково-методичного семінару «Стан і перспективи методики вивчення польської мови в закладах середньої та вищої освіти», 4–8 жовтня 2021 р.* Київ – Луцьк – Варшава, 2021 С. 45–50.

42. Грицевич Ю. В. Фольклорні записи Оскара Кольберга як простір вияву діалектних явищ: лексичний рівень (на матеріалі двотомника «Chełmskie»). *Слов'янські літератури у світлі ХХІ століття* : зб. тез доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (16–17 жовтня 2020 р.). Луцьк : Вежа-Друк, 2020. С. 64–65. (1 електрон. опт. диск (CD-ROM)).

43. Грицевич Ю. В. Мовні особливості фольклорних записів Олени Пчілки (на матеріалі розвідки «Украинские колядки. (Текст вольинский)»). *Олена Пчілка, Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури* : наук. зб. : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 170-річчю від дня народження Олени Пчілки та 70-річчю з часу створення Колодяженського літературно-меморіального музею Лесі Українки, м. Луцьк –

с. Колодязне, 25–26 червня 2019 р. / упоряд.: Є. Ковальчук, М. Мігас, Є. Євтушок, Н. Рибачук. Луцьк, 2019. С. 87–90.

44. Грицевич Ю. В. Говірки Ратнівщини у світлі фольклорних текстів: фонетичний рівень. *Лінгвостилістичні студії*. 2018. Вип. 8. С. 53–63.

45. Грицевич Ю. В. Словозміна прикметників у фольклорних текстах із Західного Полісся. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство*. 2018. № 12. С. 23–30.

46. Грицевич Ю. В. Фольклорні тексти як діалектографічний матеріал у сучасному українському мовознавстві. *Львівський філологічний часопис* : науковий журнал. Львів, 2018. № 3. С. 72–76.

47. Грицевич Ю. В. Діалектна специфіка онімного простору західнополіських фольклорних текстів. *Студії з ономастики та етимології. 2017–2018* / відп. ред. В. П. Шульгач. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. С. 46–58.

48. Грицевич Ю. Назви хвороб у західнополіських фольклорних текстах. *Південний архів. Філологічні науки* : зб. наук. пр. Херсон, 2017. Вип. LXVIII. С. 18–22.

49. Грицевич Ю. В. Дифтонгічні рефлексии *o в західнополіських фольклорних текстах. *Мовознавство* : науково-теоретичний журнал Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України та Українського мовно-інформаційного фонду НАН України. 2017. № 3. С. 76–80.

50. Грицевич Ю. В. Діалектна природа конструкцій мовленнєвого етикету в західнополіських фольклорних текстах. *International research and practice conference «Modern philology: relevant issues and prospects of research»* : Conference proceedings, October 20–21, 2017. Lublin : Izdevnieciba «Baltija Publishing». P. 11–14.

51. Грицевич Ю. В. Тенденції наголошування в західнополіських говірках (на матеріалі фольклорних текстів). *Слобожанська бесіда* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Старобільськ, 23 листоп. 2017 р.) / ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2017. Вип. 10. С. 38–42.

52. Грицевич Ю. Множинна парадигма іменників у фольклорних текстах із Західного Полісся. *Spheres of Culture : Journal of Philology, History, Social and Media Communication, Political Science,*

and Cultural Studies / ed. by Ihor Nabytovych. Lublin, 2017. Vol. XVI. P. 430–437.

53. Грицевич Ю. Залишки двоїни в західнополіських фольклорних текстах. *Міфологія і фольклор* : загальноукраїнський науково-освітній журнал. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. № 1–2. С. 71–82.

54. Грицевич Ю. Комбінаторні звукові зміни у волинськополіських говірках (на матеріалі фольклорних записів із Ратнівщини). *Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (17–18 травня 2016 р.)* : у 3 т. Луцьк, 2016. Т. 3. С. 269–271.

55. Грицевич Ю. В. Відображення позиційної реалізації голосного [ʔа] в текстах західнополіського фольклору. *Лінгвістика* : зб. наук. пр. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2016. № 1 (34). С. 43–51.

56. Грицевич Ю. В. Особливості волинськополіських говірок у збірнику фольклорних записів О. Кондратович «Калиновий квіт Полісся». *Молодий вчений*. 2014. № 5 (8). С. 56–59.

57. Грицевич Ю. В. Особливості консонантизму підляських говірок у фольклорних записах І. Ігнатюка. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство)*. Вінниця, 2014. Вип. 19. С. 102–107.

58. Грицевич Ю. В. Діалектні явища іменної словозміни в українських підляських говірках (на матеріалі записів місцевого фольклору). *Молодий вчений*. 2014. № 12 (15). Ч. 1. С. 212–217.

59. Гриценко О. В. Текстотвірні та стилістичні функції етикетної лексики і фразеології в мові українського пісенного фольклору : дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Запоріжжя, 2016. 237 с.

60. Гриценко П. Е. Грамматический портрет диалекта. *Исследования по славянской диалектологии*. Москва, 2013. Вып. 16. С. 9–36.

61. Гриценко П. Ю. Текст як простір вияву діалектних явищ. *Збірник лінгвістичних праць : до 60-річчя О. А. Колесникова*. Ізмаїл, 2000. С. 9–15.

62. Гриценко П. Ю. Про один тип джерел сучасних діалектологічних студій. *Діалекти в синхронії та діахронії*:

загальнослов'янський контекст : тези доповідей міжнародної конференції / За ред. П. Ю. Гриценка ; Ін-т укр. мови НАН України. Київ : КММ, 2014. С. 145–154.

63. Громик Ю. Відображення фонетичних і морфологічних особливостей говірки в місцевих пареміях (на матеріалі поліської говірки села Липне). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки*. 2019. Вип. 48. С. 101–105.

64. Громик Ю. В. Особливості вокалізму українських говірок Берестейсько-Пінського Полісся в записах місцевого фольклору. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки*. 2004. № 6. С. 109–119.

65. Громик Ю. В. Особливості консонантизму українських говірок Берестейсько-Пінського Полісся в записах місцевого фольклору. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки*. 2006. № 6. С. 221–231.

66. Громик Ю. В. Особливості іменної словозміни українських говірок Берестейсько-Пінського Полісся (на матеріалі записів місцевого фольклору). *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки*. 2006. № 7. С. 282–291.

67. Громик Ю. В. Особливості консонантизму волинськополіських говірок у записах місцевого фольклору. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство*. 2007. № 9. С. 7–9.

68. Громик Ю. В. Особливості дієслівної словозміни в українських говірках берестейсько-пінського Полісся (на матеріалі записів місцевого фольклору). *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство*. 2008. № 10. С. 30–34.

69. Громик Ю. В. Фольклорні матеріали з Берестейщини як діалектографічний матеріал. *Справа : беларуска-українські альманахи Товариства української літератури при Союзі беларуских письменників*. Мінск, 2015. № 1. С. 162–169.

70. Громик Ю. Фольклорний текст як діалектографічне джерело (на матеріалі фонетичної системи поліської говірки села Липне Ківерцівського району Волинської області). *Народна творчість українців у просторі та часі : Матеріали Міжнародної наукової конференції, проведеної в рамках VIII Міжнародного фестивалю*

українського фольклору «Берегиня» (Луцьк, 10–11 серпня 2018 р.) : науковий збірник / Управління культури, з питань релігії та національностей Волинської ОДА ; Волинський краєзнавчий музей ; Обласний науково-методичний центр культури ; Волинська обласна організація Національної спілки краєзнавців України. Упоряд. А. Силюк. Наук. ред. В. Зубович. Луцьк, 2018. С. 138–146.

71. Данилюк Н. Діалектні явища у фольклорних записах Оскара Кольберга. *Волинь філологічна : текст і контекст*. Луцьк, 2007. Вип. 4 : Західнополіський діалект у загальноукраїнському та всеслов'янському контекстах. С. 289–295.

72. Данилюк Н. Діалектні явища у мові волинських народних пісень. *Ukraińskie i polskie gwary pogranicza*. Lublin ; Łuck 2001. S. 119–125.

73. Данилюк Н. Мовні особливості колодяжненських пісень з рукописного зошита в записах Лесі Українки та Ольги Косач. *Леся Українка і сучасність* : зб. наук. пр. Луцьк, 2008. Т. 4. Кн. 2. С. 197–209.

74. Данилюк Н. О. Поетичне слово в українській народній пісні : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2010. С. 9–132.

75. Делюсто М. Граматика говірки у світлі тексту : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2010. 20 с.

76. Десницкая А. В. Наддиалектные формы устной речи и их роль в истории языка : монография. Ленинград : Наука, 1970. 90 с.

77. Дзендзелівський Й. О. Конспект лекцій з курсу української діалектології (Вступні розділи) : навчальний посібник. Ужгород, 1966. 100 с.

78. Дзендзелівський Й. О. Конспект лекцій з курсу української діалектології. Ужгород, 1965. Ч. I. Фонетика. 126 с.

79. Дзендзелівський Й. О. Українсько-західнослов'янські паралелі : монографія. Київ : Наукова думка, 1969. 212 с.

80. Дзендзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області України (лексика). Ужгород, 1993. Ч. 3. 464 с.

81. Дзендзелівський Й. О. Українське і слов'янське мовознавство : збірник праць. Львів : НТШ, 1996. С. 397–435.

82. Добрава С. И. Эволюция художественных форм фольклора в свете динамики народного восприятия : монография. Воронеж, 2004. 175 с.

83. Дядищева-Росовецька Ю. Б. Про необхідність методологічного розмежування між сучасними українськими лінгвофольклористикою та етнолінгвістикою. *Актуальні проблеми української лінгвістики. Теорія і практика*. 2008. Вип. XVII. С. 15–22.

84. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / рэд. Г. А. Цыхун. Мінск : Бел. навука. 2004. Т. 9 : П. 367 с.

85. Евгеньева А. П. Очерки по языку русской устной поэзии в записях XVII–XX вв. : монография. Москва ; Ленинград, 1963. 348 с.

86. Евгеньева А. П. Новые задачи изучения фольклора в связи с диалектологией (Публикация Я. В. Зверевой). *Из истории русской фольклористики*. Институт русской литературы (Пушкинский Дом) РАН. Санкт-Петербург : Наука, 2014. Вып. 9. С. 81–111.

87. Єрмоленко С. Я. Фольклор і літературна мова : монографія. Київ : Наукова думка, 1987. 245 с.

88. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Київ : Довіра, 1999. С. 15–130.

89. Жайворонок В. В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук. *Мовознавство*. 2004. № 5–6. С. 23–25.

90. Журавльова Н. М. Зв'язок народнопоетичної мови ліричних пісень з територіальними діалектами. *Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі* : тези доп. і повід. XV Респ. діалектологічної наради. Житомир, 1983. С. 151–153.

91. Журавльова Н. М. Рід іменників у мові фольклору. *Культура слова*. Київ, 1987. Вип. 32. С. 49–52.

92. Зайцева И. К. Соотношение языковых особенностей народно-песенной и обиходной речи диалекта (на материале русских народных песен и говорів Воронежской области) : автореф. дис... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». Воронеж, 1965. 28 с.

93. Зінчук Р. Особливості ад'єктивної словозміни у західнополіських говірках (на матеріалі записів місцевого фольклору). *Волинь філологічна : текст і контекст*. Луцьк, 2007. Вип. 4 : Західнополіський діалект у загальноукраїнському та всеслов'янському контекстах. С. 384–389.

94. Зінчук Р. С. Особливості субстантивної словозміни в західнополіських говірках (на матеріалі записів місцевого фольклору). *Літопис Волині*. Луцьк, 2008. Ч. 4. С. 150–153.

95. Зінчук Р. С. Діалектна специфіка іменної словозміни західнополіського говору (на матеріалі замовлянь). *Лінгвістичні студії*. Донецьк, 2009. Вип. 18. С. 203–207.

96. Зінчук Р. Фонетичні та морфологічні особливості займенників у західнополіських і суміжних говірках (на матеріалі записів місцевого фольклору). *Народна творчість українців у просторі і часі*: матеріали Міжнародної наукової конференції в рамках VI Міжнародного фестивалю українського фольклору «Берегиня». Луцьк : ВМА «Терен», 2010. С. 283–295.

97. Зінчук Р. С. Словозміна іменників у західнополіських говірках : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Луцьк, 2010. 20 с.

98. Ігнатюк І. Українські говірки Південного Підляшшя. *Волинь філологічна : текст і контекст*. : зб. наук. пр. Луцьк, 2010. Вип. 9 : Західнополіські говірки в просторі та часі. С. 231–238.

99. Ігнатюк І. Українські говірки Південного Підляшшя: опис, тексти і словничок. Люблін : Episteme, 2013. 108 с.

100. Іовхімчук Н. В. Мовні засоби вираження простору в українській народній пісні : монографія. Луцьк : Вежа, 2014. 192 с.

101. Історія української мови. Морфологія : монографія / С. П. Самійленко та ін. Київ : Наукова думка, 1978. 539 с.

102. Історія української мови. Фонетика : монографія / відп. ред. В. В. Німчук. Київ : Наукова думка, 1979. 367 с.

103. Калашникова Е. А. Параллелизм как составляющее формульности эпического текста. Язык русского фольклора. Межвузовский сборник. Петрозаводск : Изд-во Петрозаводского ун-та, 1988. С. 71–82.

104. Кірілкова Н. В. Рівненське Полісся: зразки мовлення, тексти : навч. посіб. / Н. В. Кірілкова, Н. М. Поліщук. Луцьк : Вежа-Друк, 2017. 340 с.

105. Киселева О. И. Язык фольклора как источник диалектной лексикографии : автореф. дис... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». Томск, 1988. 17 с.

106. Климас И. С. Ядро фольклорного лексикона : монографія. Курск, 2000. 96 с.

107. Клімчук Ф. Д. Гаворкі Заходняга Палесся. Мінск : Навука і тэхніка, 1983. 128 с.
108. Коваленко Б. О. Діалектна основа жартівливих пісень з Поділля. *Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія (Мовознавство)*. Івано-Франківськ, 2009. Вип. XXI–XXII. С. 42–45.
109. Коваленко Б. Фольклорні записи як джерело діалектологічних досліджень. *Волинь-Житомирищина: історико-філологічний збірник з регіональних питань*. 2013. Вип. 24. С. 32–40.
110. Коваленко Б. О. Морфологічні особливості казок з Поділля. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2013. Вип. 34. С. 138–141.
111. Коваленко Б. О. Рівень вияву діалектності у фольклорних записах XIX ст. *Діалекти в синхронії та діахронії : текст як джерело лінгвістичних студій*. Київ : КММ, 2015. С. 172–185.
112. Коваленко Б. О. Фонетичні особливості казок XIX ст. з Поділля. *Studia Ucrainica Varsoviensia. 3 / red. naczelny dr hab. Irena Mytnik*. Warszawa : Uniwersytet Warszawski, 2015. S. 47–56.
113. Козачук Г. Вокалізм надбузько-поліських говірок. *Проблеми сучасної ареалогії*. Київ : Наук. думка, 1994. С. 260–263.
114. Колесник Н. Проблема специфіки фольклорної мови та фольклорної онімії як її структурного елемента. *Записки з українського мовознавства*. Одеса, 1999. Вип. 8. С. 103–112.
115. Колесник Н. С. Онімний простір українського пісенного фольклору: семантичний, структурний та функціональний аспекти : автореф. дис... д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Чернівці, 2018. 39 с.
116. Колесник Н. С. Особові імена в українських народних обрядових піснях : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Тернопіль, 1998. 20 с.
117. Коцюба З. Паремії як об'єкт етнолінгвопсихологічного дослідження. *Мовознавство*. 2009. № 2. С. 35–47.
118. Кравчук Д. В. Мова фольклору як джерело вивчення діалектного мовлення подолян. *Поділля. Філологічні студії : зб. праць*. Хмельницький : ХмЦНП, 2013. Вип. 5. С. 51–56.
119. Кравчук Д. Лінгвістичне портретування подільського говору і усна народна творчість Вінниччини. *Студії з філології та журналістики*. Вип. 2 : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів та аспірантів «Актуальні проблеми філології та

журналістики» (Ужгород, 10–11 квітня 2014 р.). Ужгород : Видавництво ФОП Бреза А. Е., 2014. С. 95–97.

120. Крашеніннікова Т. Українська літературна казка як скарбниця діалектних елементів української мови. *Волинь-Житомирщина: історико-філологічний збірник з регіональних питань*. 2015. Вип. 26. С. 56–60.

121. Кузнецова О. Д. Инструкция для составления Словаря русских народных говоров. *Словарь русских народных говоров*. Санкт-Петербург, 1994. Вып. 28. С. IV–XXXII.

122. Кумахов М. А. К проблеме языка эпической поэзии. *Вопросы языкознания*. 1979. № 2. С. 48–60.

123. Кумеда О. П. Ідіолект П. О. Куліша на тлі східнополіського діалекту : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 20 с.

124. Курило О. Матеріяли до української діялектології та фольклористики. Київ, 1928. 135 с.

125. Кумахов М. А. К проблеме языка эпической поэзии. *Вопросы языкознания*. 1979. № 2. С. 48–60.

126. Ларин Б. А. Материалы по литовской диалектологии. *Язык и литература*. Ленинград, 1926. Т. 1. Вып. 1–2. С. 92–170.

127. Лесів М. Мова фольклору на польсько-українському пограниччі. *Наша культура*. Варшава, 1974. № 192. С. 4.

128. Лесів М. Українські говірки Польщі : монографія. Варшава, 1997. 492 с.

129. Лесів М. Теоретичні засади розгляду фольклорної антропонімії (на основі українських народних загадок). *Волинь-Житомирщина : історико-філологічний збірник з регіональних питань*. 2005. № 14. С. 211–225.

130. Лотман Ю. Структура художественного текста : монографія. Москва : Искусство, 1970. 384 с.

131. Луцька замкова книга 1560–1561 рр. / підгот. до вид. В. М. Мойсієнко, В. В. Поліщук ; відп. ред. В. В. Німчук. Луцьк, 2013. 733 с. (Серія актових документів і грамот) (Пам'ятки української мови).

132. Ляшук В. М. Мова фальклору ў функцыянальнай моўнай дыферэнцыяцыі. *Працы кафедры сучаснай беларускай мовы*. Вип. 5 : Да 70-годдзя з дня нараджэння доктара філалагічных навук, прафесара Арнольда Яфімавіча Міхневіча. Мінск : РІВШ БДУ, 2006. С. 111–117.

133. Ляшук В.М. Фальклорнае кайнэ ў фарміраванні славянскіх літаратурных моў. *Мовазнаўства. Літаратура. Культуралогія. Фальклорыстыка* : XIII Міжнар. з'езд славістаў (Любляна, 2003) : Дакл. бел. дэлегацыі / НАН Беларусі. Мінск : Бел. навука, 2003. С. 70–86.

134. Малыхіна Т. М. Еще раз о региональной самобытности былинной лексики. *Теория языка и межкультурная коммуникация*. Курск, 2018. № 1. С. 58–65.

135. Маліневська Н.П. Фонетична система української мови XVII – початку XVIII ст. (за текстами пісень, записаних латиницею) : дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2000. 171 с.

136. Мальцева Т. И. Конструкции, репрезентирующие персонажей русской волшебной сказки : дисс... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». Воронеж, 2002. 213 с.

137. Матвіяс І. Г. Іменник в українській мові. Київ, 1974. 184 с.

138. Матвіяс І. Відображення говорів у мові українських історичних пісень і народних дум. *Українська мова*. 2005. № 1. С. 52–59.

139. Матвіяс І. Мова українських колядок і щедрівок. *Культура слова*. 2012. Вип. 75. С. 148–155.

140. Матеріали для етнографії Сѣдлецкой губернії. Собраль И. В. Бессараба. Санктпетербургъ : Типографія Императорской Академіи Наукъ, 1903. 324 с.

141. Мацюк З. Особливості вокалізму клубочинської говірки, відбиті у прислів'ях та приказках. *Волинь філологічна: текст і контекст* : зб. наук. пр. 2007. Вип. 4. Західнополіський діалект у загальноукраїнському та всеслов'янському контекстах. С. 395–397.

142. Митнік І. Говір мешканців Холмщини. Ч. 1 : словник весільної лексики. *Тенденції розвитку української лексики та граматики*. Видавнича серія кафедри україністики Варшавського університету та Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника «W kręgu języka, literatury i kultury» / pod red. I. Koponenko, I. Mytnik. Варшава ; Івано-Франківськ, 2015. Ч. 2. С. 146–161.

143. Михайлова Л. П. Фольклорное слово в отношении к диалектной лексической системе. *Язык и поэтика фольклора*. Петрозаводск, 2001. С. 118–122.

144. Мишуренко П. Є. Варіювання структури українських народних прислів'їв у живому мовленні. *Сучасні говори Наддніпрянщини*. Дніпропетровськ, 1969. С. 39–49.

145. Мойсієнко В. Про мову гуцульських приказок (спостереження над фонетичними особливостями оповідань, зібраних В. Шухевичем). *Вісник Прикарпатського університету. Серія : Філологія*. 2004. Вип. XIX–XX. С. 102–104.

146. Мойсієнко В. М. Фонетичні особливості поліського наріччя. *Ukraiskie i polskie gwary pogranicza*. Lublin ; Łuck : Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 2001. С. 51–59.

147. Мойсієнко В. М. Про південноукраїнський ікавізм та поліські дифтонги : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2007. 94 с.

148. Мойсієнко В. М. Історична діалектологія української мови. Північне (поліське) наріччя : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2016. 284 с.

149. Набатчикова Т. П. Наречие в былинном тексте. Курск, 2003. 144 с.

150. Німчук В. В. Діалектна стилістика. *Стилістика української мови* : зб. наук. праць. Київ, 1990. С. 12–18.

151. Никитина С. Е. Устная народная культура как лингвистический объект. *Известия АН. Серия литературы и языка*. 1982. Т. 41. № 5. С. 420–429.

152. Носко І. І. Діалектна лексика берестейсько-пінського Полісся в записах місцевого фольклору. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство*. 2008. № 10. С. 92–94.

153. Носко І. Діалектні явища волинськополіських говірок у фольклорних записах Лесі Українки та К. Квітки. *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів «Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє»*, 13–14 травня 2009 р.: у 3-х т. Луцьк : РВВ «Вежа» ВНУ імені Лесі Українки, 2009. Т. 3. С. 256–258.

154. Оссовецкий И. А. Об изучении языка русского фольклора. *Вопросы языкознания*. 1952. № 3. С. 93–112.

155. Оссовецкий И. А. О языке русского традиционного фольклора. *Вопросы языкознания*. 1975. № 5. С. 66–78.

156. Оссовецкий И. А. Язык фольклора и диалект. *Основные проблемы эпоса восточных славян*. Москва, 1958. С. 172–193.

157. Оссовецкий И. А. Некоторые наблюдения над языком стихотворного фольклора. *Очерки по стилистике художественной речи*. Москва, 1979. С. 201–210.

158. Павлюченкова Т. А. Прилагательные со значением цвета в языке русских былин : дисс... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». Москва, 1984. 195 с.

159. Петенева З. М. Язык и стиль русских былин. Львов : Изд-во Львовского ун-та, 1985. 209 с.

160. Петров А. М. Петрозаводская школа лингвофольклористики: Теоретические основы, методы, жанры. *Славянская традиционная культура и современный мир*. 2011. Вып. 14. С. 110–120

161. Пикалюк Л. А. Лінгвістичні маркери фольклорних текстів (на прикладі весільних пісень Західного Полісся). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. Одеса, 2015. Вип. 16. С. 35–39.

162. Поповський А. М. Південноукраїнські джерела в історії формування української літературної мови : монографія. Дніпро : ЛПРА, 2018. 323 с.

163. Поповський А. М. Фольклорні фіксації полтавських говорів та значення їх у розвитку української мови. *Лінгвістичне та історико-культурне значення полтавських говорів у формуванні української літературно-національної мови* : монографія. Дніпропетровськ : ЛПРА, 2015. С. 55–87.

164. Поповський А. М. Мова фольклору та художньої літератури Південної України XIX – початку XX століття : навчальний посібник. Дніпропетровськ, 1987. 84 с.

165. Поповський А. М. Нормативні тенденції в мові фольклору Південної України XIX – початку XX століття : навчальний посібник. Дніпропетровськ : ДДУ, 1988. 92 с.

166. Порошина В. А. Выделительно-ограничительные частицы и их стилистические функции в языке былин : дисс... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». Петрозаводск, 1983. 205 с.

167. Потебня О. О. Эстетика і поетика слова. Київ, 1985. 302 с.

168. Праведников С. П. Формирование фольклорных диалектов [Электронный ресурс]. URL: www.scientific-notes.ru/pdf/010-10.pdf.

169. Праведников С. П. Основы фольклорной диалектологии : монография. Курск : Изд-во Курск. гос. ун-та, 2010. 231 с.

170. Праведников С. П. Устно-поэтическое слово как объект изучения фольклорной диалектологии. *Вестник Московского*

государственного областного университета. Серия : Русская филология. 2010. № 2. С. 53–56.

171. Путилов Б. Н. Фольклор и народная культура. In *memoriam*. Санкт-Петербург : Петербургское Востоковедение, 2003. 464 с.

172. Романина І. Р. Структурно-семантичні особливості діалектних текстів про чуда в наддністрянському говорі : дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Львів, 2015. 214 с.

173. Росовецький С. К. «Фейкмор», «фольклоризм», «фолксінес» та деякі мовні аспекти їх функціонування в Україні. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. Київ, 2002. Вип. 5. С. 133–142.

174. Рудницький Я. Матеріали до українсько-канадійської фольклористики й діалектології. Вінніпег, 1956–1963. Ч. 1–4.

175. Руснак Н. Лінгвокогнітивні та прагматичні виміри діалектних текстів буковинських говірок : монографія. Чернівці, 2009. 448 с.

176. Руснак Ю. Категорія інтертекстуальності у діалектних текстах про весільну обрядовість. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* : зб. наук. праць. 2009. Вип. 475–477 : Слов'янська філологія. С. 622–629.

177. Савицький С. С. Словообразование нарицательных названий лиц в украинском фольклоре : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Український язук». Київ, 1990. 19 с.

178. Сенько І. Фольклор як джерело інформації у мовознавчих дослідженнях Й. О. Дзендзелівського. *Науковий вісник Ужгородського університету. Філологія. Соціальні комунікації*. 2011. Вип. 24. С. 44–48.

179. Сердега Р. Л. Мова фольклору – діалект чи наддіалект? *Лінгвістика* : зб. наук. пр. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2018. № 1 (38). С. 49–62.

180. Славянские древности : этнолингвистический словарь в 5-ти тт. / под общей ред. Н. И. Толстого. Москва, 1995. Т. 1. 449 с.

181. Собинникова В. И. Конструкции с однородными членами, лексическим тождеством и параллелизмом в народных говорах. Воронеж, 1969. 103 с.

182. Сороколетов Ф. П. Произведения фольклора и диалектные словари. *Диалектная лексика 1973*. Ленинград : Наука, 1974. С. 193–204.

183. Гарланов З. К. Язык русского фольклора как предмет лингвистического изучения. *Язык жанров русского фольклора* : межвузовский научный сборник. Петрозаводск, 1977. С. 3–31

184. Толстой Н. И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике : монография. Москва : Индрик, 1995. 512 с.

185. Українська мова : енциклопедія / уклад. : В. М. Русанівський та ін. Київ : «Укр. енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. 824 с.

186. Фроляк Л. Д. До питання про корпус українських текстів з Холмщини та Підляшшя: проблеми та завдання його створення. *Діалекти в синхронії та діахронії : текст як джерело лінгвістичних студій*. Київ : КММ, 2015. С. 413–427.

187. Фроляк Л. Адаптація текстів загальноукраїнських пісень носіями підляських говірок. *TeKa Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych*. Lublin, 2015. Vol. X. S. 98–104.

188. Фроляк Л. До питання про народні пісні з Підляшшя як джерело діалектологічних студій. *TeKa Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych*. Lublin, 2016. Vol. XI. S. 35–42.

189. Фроляк Л. Д. Тексти з Підляшшя як джерело діалектологічних досліджень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. Одеса, 2015. Вип. 19. С. 61–65.

190. Фроляк Л. До питання про рефлексію *ě, *e, *o в північнопідляських говірках: дифтонги в текстах пісень з Північного Підляшшя. *TeKa Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych*. Lublin, 2020. Vol. XV. S. 88–100.

191. Холтобина А. С. Лексика былинного текста: жанровый, диалектный и идиолектный аспекты (на материале эпических текстов Т. Г. Рябининой) : автореф. дис... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». Белгород, 2015. 20 с.

192. Хроленко А. Т. Что такое лингвофольклористика? *Русская речь*. 1974. № 1. С. 36–41.

193. Хроленко А. Т. Проблемы лингвофольклористики: к вопросу о комплексном подходе к изучению языка фольклора. *Очерки по стилистике русского языка*. Курск, 1974. Вып. 1. С. 9–23.

194. Хроленко А. Т. Изучение региональных особенностей языка русского фольклора. *Региональные особенности*

восточнославянских языков, литератур, фольклора и методы их изучения. Гомель, 1985. С. 156–157.

195. Хроленко А. Т. Наддиалектен ли язык русского фольклора? *Фольклор в современном мире: аспекты и пути исследования*. Москва, 1991. С. 59–69.

196. Хроленко А. Т. Словарь языка фольклора как инструмент выявления “фольклорных диалектов”. *Проблемы региональной лексикологии, фразеологии и лексикографии*. Орёл, 1994. С. 114–115.

197. Хроленко А. Т. Введение в лингвофольклористику : учебное пособие. Москва : Флинта ; Наука, 2010. 192 с.

198. Черевченко В. В. Діалектні риси в дитячих фольклорних текстах (на матеріалі української народної казки). *Мовознавчий вісник*. Черкаси, 2011. Вип. 12–13. С. 244–248.

199. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови : монографія / пер. з англ. С. Вакуленка, А. Даниленка. Харків : Акта, 2002. 1054 с.

200. Шульжук К. Ф. Обращения в украинских народных песнях : автореф. дис...канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Украинский язык». Київ, 1969. 21 с.

201. Яворський А. Ю. Актуалізація поліських говорів у сучасному художньому тексті : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Луцьк, 2015. 20 с.

202. Яворський А. Ю. Східнополіська говірка в романі Володимира Дрозда «Листя землі»: фонетичний рівень. *Лінгвостилістичні студії*. Луцьк, 2017. Вип. 7. С. 184–189.

203. Яворський А. Українська підляська говірка в поезії М. Сарнацької. *Український літературний провулок*. Люблин, 2017. Т. 17. С. 179–186.

204. Яворський А. Ю. Фонетичні особливості волинсько-поліської говірки в романі В. Лиса «Століття Якова». *Волинь філологічна : текст і контекст*. Луцьк, 2012. Вип. 14 : Актуальні проблеми сучасного мовознавства. С. 279–289.

205. Якобсон Р. О. О соотношении между песенной и разговорной народной речью. *Вопросы языкознания*. 1962. № 3. С. 87–90.

206. Янів Г. Я. Точність запису народного твору та її відтворення в науковому виданні фольклорних матеріалів. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Science*. 2014. Вип. 18. С. 134–137.

207. Adamowski J. Funkcjonowanie tekstów folkloru na obszarze wschodniego pogranicza. *Spotkania polsko-ukraińskie*. Chełm, 2006. S. 75–85.

208. Adamowski J. Folklor na wschodnim pograniczu kulturowym. *Gdzie bije źródło...: pieśni ludowe pogranicza Polski i Białorusi*. Lublin ; Wisznice : Polihymnia ; Gminny Ośrodek Kultury i Oświaty, 2015. S. 25–36.

209. Bartmiński J. O języku folkloru. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1973. 286 s.

210. Bartmiński J. O derywacji stylistycznej (na przykładzie poetyckiego interdialektu folkloru i “gwary” w literaturze. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze*. 1978. Z. 54. S. 87–111.

211. Bartmiński J. O języku folkloru na pograniczu polsko-ukraińskim. *Między Wschodem a Zachodem. Cz. 4. Zjawiska językowe na pograniczu polsko-ruskim* / pod red. Jerzego Bartmińskiego i Michała Łesiowa. Lublin : Lubelskie Towarzystwo Naukowe, 1992. (Dzieje Lubelszczyzny; T. 6). S. 141–153

212. Bartmiński J. Ludowy styl artystyczny. *Współczesny język polski* / pod red. Jerzego Bartmińskiego. Lublin : Wyd-wo UMCS, 2001. S. 223–233.

213. Bartmiński J. Tekst jako przedmiot tekstologii lingwistycznej. *Tekst. Problemy teoretyczne*. Lublin : Wyd-wo UMCS, 1998. 233 s.

214. Czyżewski F. Fonetyka i fonologia gwar polskich i ukraińskich południowo-wschodniego Podlasia. Lublin, 1994. 467 s.

215. Łesiów M. O przenikaniu się wzajemnym przejawów kultury słownej na pograniczu etnicznym. *Treści i mechanizmy przenikania kultur na pograniczu polsko-ukraińskim*. Ryki, 2003. S. 179–185.

216. Oravec J. Reč ľudových piesní a nárečová norma. *Jazykovedné štúdie. 2. Dialektológia*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1957. S. 74–85.

217. Sierociuk J. Interdialekt a styl folkloru. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*. 1987. Vol. VI. S. 37–50.

218. Sierociuk J. Pieśń ludowa i gwara. Lublin, 1990. 182 s.

219. Šrámek R. Vlastní jména ve folklórních textech. *Zbornik acta facultatis Paedagogicae universitatis Safarikanae. Slavistika. Onomastika a škola*. Annus XXVIII. Volúmen 3. Presov : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Pedagogická fakulta, 1992. S. 125–133.

Наукове видання

Грицевич Юрій

**ДІАЛЕКТНИЙ КОМПОНЕНТ
У ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТАХ
ІЗ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ**

Монографія

Друкується в авторській редакції

Формат 60x84 1/16. Обсяг 11,16 ум. друк. арк., 10,64 обл.-вид. арк.
Наклад 300 пр. Зам 51. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Шопена, 1, тел. (0332) 29-90-65).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.